

**ПАЁМИ
ПАЖҶҶИШГОҶИ
РУШДИ МАОРИФ**

**ВЕСТНИК
ИНСТИТУТА РАЗВИТИЯ
ОБРАЗОВАНИЯ**

**BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF DEVELOPMENT OF
EDUCATION**

*Силсилаи илмҳои педагогӣ ва психологӣ
Серия педагогических и психологических наук
Series of pedagogical and psychological sciences*

№ 2, 2018 (22)

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖҶҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ АБДУРАҲМОНИ ҶОМӢ**

**ПАӢМИ
ПАЖҶҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ
(Маҷаллаи илмиву методӣ)**

**ВЕСТНИК
ИНСТИТУТА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ
(Научно-методический журнал)**

**BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF DEVELOPMENT OF EDUCATION
(Scientific and methodical journal)**

*Маҷаллаи илмиву методӣ соли 2012 таъсис ёфтааст
Научно-методический журнал основан в 2012 году*

Сармуҳаррир: Зиёӣ Хуршед Махшулзода, доктори илмҳои фалсафа, профессор
Муовини сармуҳаррир: Туронов Султонмурод Шарофович, номзоди илмҳои педагогӣ
Котиби масъул: Каримзода Мирзо Бадал, номзоди илмҳои филологӣ

*Ҳайати тахририя:
Члены редколлегии:*

Саидов Н. С. – доктори илмҳои фалсафа, профессор
Раҳимӣ Ф. Қ. – президенти АИ ҶТ, доктори илмҳои физика-математика, профессор
Мирбобоев Р. М. – номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсент
Бобизода Ғ. М. – президенти АТТ, доктори илмҳои биологӣ, профессор
Каримова И.Х. – ноибии президенти АТТ, доктори илмҳои педагогӣ, профессор
Лутфуллозода М. Л. – академики АТТ, доктори илмҳои педагогӣ, профессор
Қодиров Қ. Б. – академики АТТ, доктори илмҳои педагогӣ, профессор
Холов А. Н. – номзоди илмҳои таърих
Амонов Н. – номзоди илмҳои равоншиносӣ
Байзоев А. М. – номзоди илмҳои филологӣ
Котибова Ш. П. – номзоди илмҳои педагогӣ
Сатторова Ҳ. Ҳ. – номзоди илмҳои педагогӣ
Шоев Ғ. А. – номзоди илми таърих

Маҷалла бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.
Журнал издається на таджикском, русском и английском языках.

**Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, 2018
Институт развития образования, 2018**

ТАҲСИЛОТИ БОСАЛОҲИЯТ: ИСТИЛОҲОТИ КАЛИДӢ

Хуршед Зиёӣ¹

директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомӣ,
доктори илми фалсафа, профессор

Дар мақола бо тақия ба таҳқиқоти мавҷуда ва бо мақсади худдорӣ аз баҳсҳои расмиётӣ пешниҳод гардидааст, ки истилоҳоти зерин шартан қабул шаванд: салоҳият (на зарфият); салоҳиятнокӣ (на босалоҳиятӣ); “муносибати босалоҳият” ҳамчун муродифи “муносибати ба ташаккули салоҳиятнокӣ асосёфта” ё “муносибати ба ташаккули салоҳиятнокӣ нигаронидашуда”; “таҳсилоти босалоҳият” ҳамчун муродифи “таҳсилоти ба ташаккули салоҳиятнокӣ асосёфта” ё “таҳсилоти ба ташаккули салоҳиятнокӣ нигаронидашуда”. Вобаста ба ин дар асоси таърифи муаллифони гуногун моҳияти ин чор мафҳуми асосӣ кушода шуда, таснифоти салоҳиятнокӣ дар асоси принципҳои гуногун ба таври намуна дода шудааст: панҷ салоҳиятнокӣ калидӣ, ки тибқи дастури Шӯрои Аврупо «бояд ҷавонони аврупоӣ бо онҳо мусаллаҳ бошанд»; се нави салоҳиятҳо, ки кишварҳои аъзои раванди Болония қабул намудаанд, 37 намуди салоҳиятҳо, ки Ҷ. Равен пешниҳод намудааст; се гурӯҳи асосии салоҳиятнокӣ аз нуқтаи назари И.А. Зимняя; салоҳиятҳои умумиҷамъасӣ ва умумикасбӣ, салоҳиятҳои фаннӣ ё умумифаннӣ ва салоҳиятҳои фаннӣ-мавзӯӣ.

Калидвожаҳо: салоҳият, зарфият, салоҳиятнокӣ, босалоҳиятӣ, муносибати босалоҳият, муносибати ба ташаккули салоҳиятнокӣ асосёфта, муносибати ба ташаккули салоҳиятнокӣ нигаронидашуда, таҳсилоти босалоҳият, таҳсилоти ба ташаккули салоҳиятнокӣ асосёфта, таҳсилоти ба ташаккули салоҳиятнокӣ нигаронидашуда, таснифоти салоҳиятнокӣ, салоҳиятнокӣ калидӣ.

Зиёӣ Х.М.

КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: КЛЮЧЕВЫЕ ТЕРМИНЫ

В статье на основе существующих исследований по теме предложено во избежании формальных споров условно принять следующую терминологию на таджикском языке: салоҳият (компетенция); салоҳиятнокӣ (компетентность); муносибати босалоҳият (компетентностный подход) и таҳсилоти босалоҳият (компетентностно-ориентированное образование). В связи с этим, на основе определений, данные разными авторами, раскрыта сущность вышеперечисленных основных понятий, и приведена в качестве примера классификация компетенций на основе различных принципов: пять ключевых компетенций, которыми должна быть вооружена европейская молодежь по инструкции Совета Европы; три вида компетенций, принятые государствами членами Болонского процесса; 39 компетенций, предложенные Дж. Равеном; три группы компетенций с точки зрения И.А. Зимней; общепрофессиональные компетенции, общепредметные компетенции и предметно-тематические компетенции.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, компетентностный подход, компетентностно-ориентированное образование, классификация компетенций, ключевые компетенции.

¹ Зиёӣ Хуршед Махшуллода (Зиёев Хуршедджон Махшулович) – 1963 г.р., доктор философских наук, профессор, директор Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45, тел. (992 37) 2271729. E.mail: kziyoev@yandex.ru

COMPETENCE-BASED EDUCATION: KEY TERMS

In this article on the basis of existing research on the proposed topic in order to avoid formal disputes conditionally adopt the following terminology in the Tajik language: *salohiyat*, *salohiyatnoki* (competence), *munosibati bosalohiyat* (competence approach) and *tahsiloti bosalohiyat* (competence-based education). In this regard, on the basis of definitions given by different authors, there is revealed the essence of the above-mentioned basic concepts, and as an example is given the classification of competences on the basis of different principles: five key competencies to be armed by European youth according to the instruction of the Council of Europe; three types of competences accepted by the states - member of the Bologna process; 39 competences proposed by J. Raven; three groups of competences from the point of view of I. A. Zimnyaya; general professional competences, general subject competence and thematic competences.

Keywords: *competence, competence-based approach, competence-based education, classification of competences, key competences.*

Шиносой бо таърихи мухтасари пайдоиш ва рушди таҳсилоти босалоҳият нишон медиҳад (1), ки он тамоми зинаҳои таҳсилотро, ки ба пешниҳоди донишҳо ва ташаккули малакаҳо асос ёфтаанд, ботадрич ба сӯи фароҳам сохтани шароит барои соҳиб гаштан ба маҷмӯи салоҳиятҳо нигаронида, бо ин роҳ нерӯ ва қобилияти хонанда ва донишҷӯро ҷиҳати зиндагӣ ва фаъолияти устувор дар фазои иҷтимоӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ-бозаргонӣ, иттилоотию коммуникатсионии муосир мутобиқ месозад. Барои боз ҳам амиқтар дарк кардани чунин моҳияти таҳсилоти босалоҳият қабл аз ҳама шиносӣ бо истилоҳоти калидии он талаб карда мешавад.

Чунонки маълум аст, ҳар гуна истилоҳ ё термин шартӣ аст ва ба таври сунъӣ низ сохта мешавад. Аз ин рӯ ба назар бояд гирифт, ки мафҳумҳои асоситарин дар ин самт - “салоҳият”, “салоҳиятнокӣ” (баъзан: “босалоҳиятӣ”), “муносибати босалоҳият” (ё “муносибати ба ташаккули салоҳиятнокӣ асосёфта”) ва “таҳсилоти босалоҳият” (ё “таҳсилоти ба ташаккули салоҳиятнокӣ асосёфта”) низ шартан сохта шуда, бо забони русӣ чун “компетенция”, “компетентность”, “компетентностный подход”, “образование, опирающееся на формирование компетентности” (или “ориентированное на компетенции образование”, “компетентностно-ориентированное образование”) ва бо забони англисӣ дар шакли “competence”, “competence approach”, “competence-based education” истифода мегарданд. Вале баъзе муҳаққиқон пешниҳод мекунанд, ки ба ҷойи “салоҳият” истилоҳи “зарфият” истифода гардад, ки, ба андешаи мо, ягон зарурате надорад. Илми педагогикаи тоҷик шартан ҳамин истилоҳи “салоҳият”-ро ҳамчун муродифи истилоҳи русии “компетенция” ва истилоҳи англисии “competence” қабул намудааст. Аммо доир ба моҳияту мундариҷаи “салоҳият” бошад, метавон андешаҳои гуногунро иброз дошт. Дар ин навишта мо низ аз шарҳи ҳамин мафҳум шурӯъ мекунем.

Дар Луғати истилоҳоти Хазионаи аврупоии таҳсилот мафҳуми салоҳият ба таври зерин оварда шудааст: “қобилияти хуб ва самарабахши ягон корро (амалро) иҷро кардан; мутобиқу мувофиқ будан ба талаботи вазифавӣ (касбӣ); доро будан ба қобилияти иҷрои вазифаҳои махсуси меҳнатӣ ва ғайра” (5; 15).

Дар стандартҳои фаннии зинаи таҳсилоти ибтидоӣ мафҳуми мазкур ба таври зерин шарҳ ёфтааст: “маҷмӯи дониш, малака ва маҳоратҳои амалие, ки ба ҳалли масъалаҳои мушаххаси ҳаётӣ (иҷтимоӣ, иқтисодӣ), маърифатӣ ва касбӣ равона карда мешаванд; маҷмӯи маҳоратҳое, ки шахсият онҳоро тавассути маърифат ва таҷрибаи хеш ҳосил мекунад; натиҷаи таҳсили шахс, ки дар шакли қобилияти истифода бурдани дониш, малака ва маҳорат хангоми ҳалли масъалаҳои соҳаи муайян зоҳир мешавад (5;15)”.

Салоҳиятро инчунин ҳамчун маҷмӯи масъалаҳое, ки шахсият онҳоро дар раванди маърифат ва таҷриба азхуд кардааст, шарҳ медиҳанд. Таълимоти анъанавии Аврупои Ғарбӣ салоҳиятро ҳамчун қобилияти ҳалли масъалаҳо баррасӣ мекунад.

Равоншинос Р. Уайт мафҳуми салоҳиятро на танҳо чун маҷмӯӣ донишҳо, балки фарогири худтанзимкунии самаранок, худидроққунӣ ва малакаҳои иҷтимоии рушдфтои шахс мешуморад (3;2).

Ҷ. Равен дар асари худ «Салоҳиятноқӣ дар ҷомеаи муосир» мафҳуми “салоҳият”-ро ҳамчун “зухуроте, ки аз унсурҳои зиёд иборат буда, аксарияти онҳо аз ҳамдигар нисбатан мустақиланд, ... иддае аз онҳо тақрибан ба соҳаи маърифатӣ, иддаи дигаре ба соҳаи эҳсосот мансуб буда, ... ин унсурҳо метавонанд якдигарро ҳамчун сохтори таркибии рафтори самаранок иваз намоянд” (2;2) шарҳ додааст.

В. Хутмаҳер чунин меҳисобад, ки мафҳуми «салоҳият» зимни мафҳумҳои малака, қобилият, маҳорат ҳам дар назар дошта мешавад, вале он бештар ба соҳаи «медонам, ки ҷӣ тавр», на «медонам, ки ҷӣ» (2; 6) наздиктар аст.

С.Е. Шишов мафҳуми салоҳиятро ҳамчун «қобилияти умумӣ, ки ба дониш, арзиш ва майлу хоҳишҳо асос ёфта, имконият медиҳад, ки байни донишҳо ва вазъият робита барқарор шавад, тартиби (дониш ва амал) барои ҳалли мувофиқи масъала пайдо карда шавад» (4; 21), тафсир намудааст.

Дар адабиёти илмӣ тафсирҳои зерини мафҳуми салоҳият низ ба мушоҳида мерасанд:

1) “Салоҳият доираи масъалаҳо ва зухуротест, ки шахс оид ба онҳо нуфуз, маърифат ва таҷриба дорад”.

2) “Салоҳият мукаммалии интегративии дониш, малака ва маҳоратҳост, ки фаъолияти касбӣ, қобилияти шахсро барои дар амалия татбиқ намудани салоҳиятҳояш таъмин месозад”.

3) “Салоҳият ин маҷмӯи хислатҳои бо ҳамдигар алоқаманди шахсият (дониш, малака, маҳорат, воситаҳои фаъолият) аст, ки нисбат ба доираи муайяни ашё ва зухурот пешниҳод гардида, барои босифат ва самаранок фаъолият намудан нисбат ба онҳо зарур мебошанд”.

4) “Салоҳият қобилияти умумии мутахассис ҷиҳати сафарбар намудани дониш ва малакаҳои худ дар фаъолияти касбӣ, инчунин воситаҳои умумишудаи иҷро намудани амалҳо мебошад”.

5) “Салоҳият қобилият ва омода будан барои истифодаи дониш ва малакаҳои худ дар ҳалли вазифаҳои касбӣ дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла, ҳам дар соҳаи мушаххаси дониш ва ҳам дар соҳаҳое, ки бо объекти мушаххас камтар алоқаманданд, мебошад ва қобилият ва омода буданро барои зоҳир намудани мутобиқшавӣ, тағйирпазирӣ дар шароити тағйирёбандаи бозори меҳнат ифода мекунад”.

Баъзан салоҳиятро чун «хислати интегративии таълимгиранда, ки қобилиятҳои ӯро барои истифодаи маҷмӯи дониш, малака маҳорат, таҷриба ва хислатҳои шахсиятро барои ҳалли масъалаҳо инъикос мекунад», шарҳ додаанд.

Ё худ: “Салоҳият ин қобилияти назариявӣ ва амалӣ, имконияти ҳадди аксар барои ҳалли вазифаҳои мухталиф ва омодагӣ барои иҷро намудани ягон намуди фаъолият аст”.

Ҳамчунин, дар адабиёти илмӣ баъзан бо чунин тафсири салоҳият дучор шудан имкон дорад: “Салоҳият ин модели муайяни рафтор аст, ки зимни он дониш, малака ва маҳоратҳо тибқи талаботи фаъолияти муайян барои бадастории натиҷаҳо истифода мешаванд”.

Аз муҳтавои тамоми таърифҳои дар боло овардашуда ба ду хулоса омадан мумкин аст. Яқум, бояд ба назар гирифт, ки салоҳиятро дар раванди таълиму тарбия намеомузонанд, балки ташаккул медиҳанд. Ин чунин маънӣ дорад, ки ба шахс дониш дода, малака, маҳорат ва қобилиятҳояшро рушд медиҳанд, то ки дар ӯ салоҳияти зарурӣ дар раванди таҷрибаи амалии шахсияш ташаккул ёбад. Дуюм, таърифи ягонаи салоҳиятро дар марҳилаи кунунии рушди илмҳои педагогика ва психология пешниҳод

намудан, ғайриимкон аст. Вале, дар асоси чанд таърифе, ки дар боло омад, муҳтавои ин мафҳумро иборат аз унсурҳои асоситарини зерин метавон ҳисоб намуд:

– маҷмӯи дониш, малака, маҳорат, воситаҳои фаъолият, қобилиятҳои назариявӣ амалӣ, нуфуз, арзишҳо ва ғайра, ки шахс тавассути маърифат ва таҷрибаи хеш ҳосил мекунад ва барои хуб ва самарабахш ягон корро (амалро), аз ҷумла фаъолияти касбиро иҷро кардан ва натиҷа ба даст овардан заруранд;

– худтанзимкунии самаранок, худидроққунӣ ва малакаҳои иҷтимоии рушдҷӯтаи шахс;

– зухуроте, ки унсурҳои он ҳам ба соҳаи маърифатӣ ва ҳам ба соҳаи ҳиссиёт мансубанд;

– донишҳои он, ки “Чӣ тавр?”, на донишҳои он, ки “Чӣ?”;

– тартиб ё донишу амал барои ҳалли мувофиқи масъалаҳо;

– мутобиқшавӣ, тағйирпазирӣ дар шароити тағйирёбандаи бозори меҳнат;

– модели муайяни рафтор барои бадастории натиҷаҳо ва ғайра.

Барои шарҳи истилоҳи дуюм - “салоҳиятноқӣ”, зарур мешуморем, ки дар ибтидо маънии мафҳуми “салоҳиятноқӣ”-ро баён созем. Салоҳиятноқӣ ё босалоҳият ин шахсест, ки маҷмӯи дониш, малака ва маҳоратҳои омӯхташро дар ҳаёти ҳаррӯза истифода мебарад, шахсест, ки ягон амали мушаххасро муваққилан ба сифати хуб ва боварии комил иҷро мекунад.

Салоҳиятноқӣ бошад, ба шахси босалоҳият мансубият дошта, ба мисли мафҳуми салоҳият он ҳам дар илмҳои педагогӣ ба таври гуногун тафсир карда мешавад. Масалан, Е. Зачесова, В.И. Томаков, М.В. Томаков, С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова, А.В. Хуторской ва ғайра онро иборат аз маъниҳои зерин доништаанд: “дараҷаи ифодаҷӯии таҷрибаи касбӣ, ки ба шахс дар доираи салоҳиятҳои вазифаи мушаххас мансуб аст; маҷмӯи донишҳо, ки имконият медиҳанд аз нуқтаи назари касбӣ оид ба чизе муҳокимаронӣ намоем; сифати системавии мутахассис, ки пайдо шуда, ташаккул меёбад, дар раванди таълим ё фаъолият рушд ёфта, дар раванди азхудкунии фаъолияти амалӣ такмил мепазирад; низоми ҳислатҳои заминавӣ, ки муваффақияти касбиро муайян сохта, метавонад аз нигоҳи истилоҳоти рафтор тавсиф карда шавад ё сифатан ва миқдоран баҳогузорӣ карда шавад; ба таври амиқ ва ҳамаҷониба донишҳои моҳияти амали иҷрошаванда, роҳҳо ва воситаҳои дастҷӯӣ ба ҳадафҳои гузошта, инчунин мавҷудияти маҳорат ва малакаҳои дахлдор” (3;4).

Салоҳиятноқӣ, аз нуқтаи назари М.А. Чошанов, ин омодагии ҳадалимкон барои ҳалли масъалаҳо бо донишҳои амал аст. Он унсурҳои муҳтавоӣ (дониш) ва тартиботӣ (маҳорат)-ро фаро гирифта, донишҳои моҳияти масъалаҳо ва малакаҳои ҳалли онҳоро дар назар дорад (4; 20).

Ю.Г. Татур чунин тафсирро пешниҳод намудааст: «...салоҳиятноқии мутахассиси дорой таҳсилоти олии ин соҳа кӯшиши дар амал зоҳирнамудаи ӯ ва қобилият (омодагӣ) барои татбиқи иқтидори шахсияш (дониш, малака, таҷриба, сифатҳои шахсӣ ва ғ.) ҷиҳати фаъолияти муваффақи эҷодӣ ё босамар дар соҳаи касбӣ ва иҷтимоӣ бо дарки аҳаммияти иҷтимоӣ ва масъулияти шахсӣ нисбат ба натиҷаҳои ин фаъолият ва зарурати такмили мунтазами он мебошад» (3; 4).

Салоҳиятноқӣ ҳамчун қобилият ба татбиқи воқеӣ, ҳаётӣ, чун сифати тахассусии фард дар лаҳзаи ба фаъолият фаро гирифта шудани он мебошад.

Салоҳиятноқӣ се ҷанбаи асосиро фаро мегирад: маърифатӣ (дониш), амалиётӣ (роҳҳои фаъолият ва омодагӣ барои роҳандозии фаъолият), арзишӣ (мавҷудияти арзишҳои муайян).

Чунонки аз таърифҳои боло бармеояд, салоҳиятноқӣ соҳиб будани шахсро ба салоҳиятҳо ифода карда, чунин унсурҳои калидиро фаро мегирад: ҳуди салоҳиятҳо, ташаккули амалии онҳо дар фаъолият ва рушди онҳо зимни фаъолияти касбӣ ва иҷтимоӣ.

Истилоҳи сеюм - “муносибати босалоҳият” (ё “муносибати ба ташаккули салоҳиятноқӣ асосёфта”) аз табиати салоҳият ва салоҳиятноқӣ бармеояд. Чӣ тавре ки

қайд намудем, салоҳият ва салоҳиятноки ҳачун ҳадаф ва натиҷаи таҳсилот ташаккул меёбанд. Барои расидан ба чунин натиҷа ва ҳадафҳо дар таҳсилот “муносибати босалоҳият” татбиқ карда мешавад. Дар натиҷаи он схемаи анъанавии ташкили раванди таълим, ки ба пешниҳоди донишҳо нигаронида шудааст, тағйир пазируфта, ба ташаккули салоҳиятҳо ва рушди онҳо нигаронида мешавад. Чунин фаҳмиши ташкили раванди таълим “муносибати босалоҳият” ном дошта, ҳосиятҳои асосии он чунинанд: “дар маркази таваҷҷуҳ на раванди таълим, балки натиҷаҳои он қарор мегирад; самтгирӣ ба омодагии касбӣ ва шахсии таълимгиранда; меъёрҳои асосии баҳогузорӣ ба таҳсилот бо қарор таъмин шудани хатмкунандагон ва қаноатмандии қорфармоён мешаванд; механизми таъмини сифат унсурҳои асосии идоракунии таҳсилот “аз рӯи натиҷаҳо” мегардад».

Муносибати босалоҳият дар таълим барои ташаккул ва рушди маҷмӯи салоҳиятҳо дар хонандаву донишҷӯ нигаронида шуда, ин салоҳиятҳо мутобиқшавии бомуваффақияти ўро дар ҷомеа муайян месозанд. Бо ҳамин сабаб муносибати босалоҳият ҳамчун кӯшиши ба талаботи бозори меҳнат, талаботи шахс ва ҷомеа мутобиқ сохтани таълим шинохта шудааст.

Истилоҳи чорум - “таҳсилоти босалоҳият” (ё “таҳсилоти ба ташаккули салоҳиятноки асосёфта”) ин истилоҳи нисбат ба се истилоҳи қаблан тафсирифта умдатар ва умумитар аст, зеро роҳҳои ташаккули салоҳияту салоҳиятноки, муносибати босалоҳиятро дар таълим ва дар маҷмӯъ шакли нави муносибат ба таҳсилотро фаро мегирад. Унсурҳои асосии таҳсилоти босалоҳият инҳоянд: малака, маҳорат ва салоҳиятҳои мушаххасро ташаккул медиҳад, на таълими абстрактӣ аст; аз ташаккули салоҳияти ҷузъӣ ботадрич ба ташаккули салоҳиятҳои кулӣ нигаронида шудааст; азхудкунии автоматии тамоми модулҳои таълимӣ пешбинӣ карда намешавад, агар таълимгиранда малакаву маҳорат оид ба онҳоро аллақай соҳиб бошад ва ғ.

Барои таҳсилоти босалоҳият намудҳои салоҳиятноки ва салоҳиятҳо, ки бояд дар таълимгиранда ташаккул дода шаванд, хеле муҳим аст. Аз ин рӯ донишҷӯи таснифоти салоҳиятноки дар асоси принципҳои гуногун аз ғоидаи ҳоли нахоҳад буд. Аз ҷумла, **панҷ салоҳиятнокии калидӣ**, ки тибқи дастури Шӯрои Аврупо «бояд ҷавобҳои аврупоӣ бо онҳо мусаллаҳ бошанд», инҳо эътироф гардидаанд: 1) салоҳиятнокии сиёсӣ ва иҷтимоӣ – қобилияти ба дӯш гирифтани масъулият, иштирок дар қабули қарорҳои дастаҷамъона, ҳалли низоъҳо бе зӯрварӣ, иштирок дар дастгирӣ ва тақмили сохторҳои демократӣ; 2) салоҳиятнокии, ки бо ҳаёт дар ҷомеаи бисёрфарҳангӣ алоқаманд аст - бо мақсади назорати зухуроти наҷодпарастӣ, миллатбадбинӣ ва рушди таҳаммулпазирӣ таҳсилот бояд ҷавобҳои босалоҳиятҳои байнифарҳангӣ мусаллаҳ созад, ки қабули мухталифӣ одамон, эътиромӣ дигарон ва қобилияти зистан бо намоёндагони фарҳанг, забон ва динҳои дигар аз ҷумлаи онҳоянд; 3) салоҳиятнокии, ки бо донишҷӯи муоширати шифоҳию хаттӣ алоқамандӣ дорад – ин хислатҳо барои фаъолияти меҳнатӣ ва ҳаёти иҷтимоӣ хеле муҳим буда, ба онҳое, ки маҳрум аз чунин хислатанд, ҷудошавии иҷтимоӣ таҳдид мекунад, махсусан дар шароити кунунӣ донишҷӯи якҷанд забон хеле муҳим гаштааст; 4) салоҳиятнокии, ки бо тавсеаи иттилооткунонии ҷомеа алоқаманд аст – донишҷӯи чунин технологияҳо, фаҳмидани тарзи истифодаи онҳо, дарки ҷанбаҳои қавӣ ва заифии иттилоот, ки аз ҷониби васоити ахбори омма ва тавассути реклама паҳн мегардад ва донишҷӯи роҳҳои муносибати интиқодӣ ба он; 5) салоҳияти омӯзиш дар давоми тамоми ҳаёт чун асоси таҳсилоти муттасил – омӯзиш муттасил дар соҳаи шахсият касбӣ ва ҳаёти иҷтимоӣ (**2; 2**). Эътироф карда шудааст, ки ин салоҳиятҳои калидӣ се вазифаи муҳимро иҷро мекунанд: ба таълимгирандагон кӯмак мекунанд, ки биомӯзанд; ба қормандони ширкату муассисаҳо имкон медиҳанд, ки тағйирпазирӣ мутобиқшаванда буда, ба талаботи қорфармоён мувофиқат кунанд; ба он кӯмак менамоянд, ки шахс дар ҳаёти оянда ҳам бештар муваффақ бошад.

Аз ҷониби кишварҳои **азои раванди Болония чунин таснифот пешниҳод гардида, зимни он се навъи салоҳиятҳо** мушаххас карда шудаанд: 1) салоҳиятҳои инструменталӣ – салоҳиятҳои, ки вазифаи инструменталӣ дошта, қобилиятҳои маърифатиро фаро мегиранд: қобилияти фаҳмидани идея ва назарияҳо ва онҳоро ба қор бурдан;

қобилиятҳои методологӣ барои ташкили шароити корӣ; ташкили вақт ва стратегияи таҳсил, қабули қарор ва ё ҳалли масъалаҳо; малакаҳои технологӣ: истифодаи олоқи техникаи, малакаи идоракунии иттилоот ва кор дар компютер; малакаҳои забонӣ: муоширати шифоҳӣ ва хаттӣ ва донишҷӯи забони хориҷӣ; 2) салоҳиятҳои муносибати байнифардӣ – қобилиятҳои инфиродӣ, чун қобилияти ифода кардани ҳиссиёти худ, қобилияти интиқод ва худтанқидкунӣ; 3) **салоҳиятҳои системавӣ** – малака ва қобилиятҳои дар маҷмӯъ ба системҳо алоқаманд. Ин малакаву қобилиятҳои комбинатсияи фаҳмиш, мутаассир будан ва донишҷӯро дар назар доранд, ки ба шахс имкон медиҳанд, ҷузвҳои куллро дар алоқамандӣ ва ягонагии онҳо бубинад. Ин гуна қобилиятҳои маҳорати банақшагирии тағйиротро барои тақмили системаҳои мавҷуда ва таҳияи намудҳои нави онҳо фаро мегиранд. Ҳамчун асос барои рушди **салоҳиятҳои системавӣ** талаб карда мешавад, ки шахс дорои салоҳиятҳои инструменталӣ ва муносибати байнифардӣ бошад (3; 5).

Ҷ. Равен 37 намуди салоҳиятҳоро ҷудо намудааст (6; 47):

– тамоил ба фаҳмиши бештар дақиқи арзишҳо ва қоидаҳои муносибат ба ҳадафҳои мушаххас;

- тамоил ба назорати фаъолият;
- корбурди эҳсосот дар раванди фаъолият;
- омодагӣ ва қобилият ба омӯзиши мустақилона;
- ҷустуҷӯ ва истифодаи робитаҳои мутақобила;
- эътимод ба худ;
- худназораткунӣ;
- мутобиқшавӣ: адами эҳсоси дармондагӣ;
- тамоил ба тафаккур оид ба оянда: одати мучаррадсозӣ;
- таваҷҷуҳ ба мушқилот, ки барои расидан ба ҳадафҳои гузошташуда

алоқаманданд;

- мустақилияти тафаккур, асолат;
- тафаккури интиқодӣ;
- омодагӣ барои ҳалли масъалаҳои мураккаб;
- омодагӣ барои кор аз болои ягон чизи баҳснок ва мушаввашкунанда;
- таҳқиқи муҳити атроф барои пайдо кардани имконият ва захираҳо дар он (аз ҷумла, ҳам моддӣ ва ҳам инсонӣ);

– омодагӣ барои эътимод ба баҳогузориҳои субъективӣ ва таъя ба таваккули бозътидол;

- адами фатализм;
- омодагӣ барои истифодаи идеяҳои нав ва инноватсияҳо барои расидан ба ҳадаф;
- донишҷӯи тарзи истифодаи инноватсияҳо;
- боварӣ ба муносибати нақҷоронаи ҷомеа ба инноватсияҳо;
- майл ба сӯйи бурдҳои мутақобилан судманд ва вусъати дурнамоҳо;
- истодагарӣ;
- истифодаи захираҳо;
- боварӣ;

– муносибат ба қоидаҳо ҳамчун ба нишондиҳандаҳои роҳҳои қобили қабули рафтор;

- қобилияти қабули қарорҳо;
- масъулияти шахсӣ;
- қобилияти ҳамкорӣ бо мақсади расидан ба ҳадаф;
- қобилияти барангезиши дигарон барои ҳамкориҳои дастачамбона дар роҳи расидан ба ҳадафи гузошташуда;
- қобилияти шунидани дигарон ва ба эътибор гирифтани он ҷӣ, ки онҳо меғӯянд;
- кӯшиш барои баҳогузориҳои субъективӣ иқтидори шахсии кормандон;
- омодагӣ барои иҷозат додани дигарон дар қабули мустақилонаи қарорҳо;
- қобилияти ҳалли низоъҳо ва нармсозии тезутундии андешаҳои гуногун;
- қобилияти ба сифати зертобеъ самаранок фаъолият намудан;

- таҳаммулпазирӣ ба усули гуногуни тарзи ҳаёти атрофиён;
- фаҳмиши сиёсати гуногунандешӣ;
- омодагӣ барои машғул шудан ба кори банақшагирии ташкилӣ ва ҷамъиятӣ.

И.А. Зимняя се гурӯҳи асосии салоҳиятнокиро муайян сохт, ки чунинанд: «салоҳиятнокие, ки ба худи шахс ҳамчун шахсият ва ҳамчун субъекти фаъолияти ҳаётӣ мансуб аст; салоҳиятнокие, ки ба муносибати байниҳамдигарии шахс бо одамони дигар алоқаманд аст; салоҳиятнокие, ки ба фаъолияти шахс бо тамоми навъу намуди он мансубият дорад» (2; 8-9).

Таснифоти дигаре салоҳиятҳои умумихтисосӣ ва умумикасбиро ҷудо менамояд, ки дар стандартҳои таҳассусӣ инъикос ёфта, ду гурӯҳи асосиро фаро мегиранд: салоҳияти умумифарҳангӣ ва салоҳияти касбӣ. Салоҳияти касбӣ дар навбати худ аз қисматҳои зерин иборат аст: фаъолияти илмӣ ва илмӣ-таҳқиқотӣ, фаъолияти лоиҳакашӣ ва истеҳсолӣ-технологӣ, фаъолияти ташкилӣ-идоракунии, фаъолияти педагогӣ, фаъолияти ба самти иҷтимоӣ нигаронидашуда.

Салоҳиятнокиро тибқи барномаи таълимӣ (силлабус) аз ҷанбаи таълимӣ **салоҳиятҳои фанӣ ё умумифанӣ** номидан мумкин аст, ки метавонанд чунин салоҳиятҳои ташаккулёбандаро фаро гиранд: салоҳиятҳои инструменталӣ, салоҳиятҳои муносибати байнифардӣ, салоҳиятҳои системавӣ, салоҳиятҳои байнифанӣ.

Салоҳиятнокиро, ки барои ҳар як машғулият дар алоҳидагӣ дар барнома, силлабуси фан зикр мегардад, шартан **салоҳиятҳои фанӣ-мавзӯӣ** номидан имкон дорад. Ташаккули чунин салоҳиятҳо барои ҳар як мавзӯъ муҳим шуморида мешавад (ин салоҳиятҳо аз ҷониби ЮНЕСКО пешниҳод шудаанд) (6; 41-43):

1) *салоҳияти арзишӣ-мафкуравӣ*. Салоҳияти мазкур ҷой додани донишҷӯро дар ҳолати худмуайянкунӣ дар бар мегирад, яъне мо бояд дар раванди таълим хонандагонӣ қобилиятнокро ҷудо намоем ва ба онҳо дар ҳолати худмуайянкунӣ кумак намоем. Дар маҷмӯъ дар ин ҷо суҳан дар бораи самтгирии касбӣ меравад.

2) *салоҳияти умумифарҳангӣ* бевосита дар назар дорад, ки мо бояд донишҷӯёнро бо маънавият ва анъанаҳои ҷамъиятӣ шинос намоем. Омӯзгор бояд дар машғулиятҳо усулро ба роҳ монад, ки таълимро аз мундариҷаи асосӣ дур нанамоянд, аммо онҳо маънавияти ниҳонӣ дошта бошанд, то ки тавассути онҳо салоҳиятҳои умумифарҳангии донишҷӯён ташаккул ёбанд.

3) *салоҳияти таълимӣ-маърифатӣ* маҷмӯи ҳолатҳои таълимиро дар бар мегирад, ки дар онҳо донишҷӯ ҳамзамон ҳамчун субъект ва объектӣ раванди таълим баромад мекунад, яъне дар ҳолати мазкур суҳан дар бораи худомӯзӣ меравад. Мутаносибан амалигардонии муносибати салоҳиятнок дар қисмати салоҳияти таълимӣ-маърифатӣ аз ҷониби омӯзгор истифодабарии усули ба худтакмилдиҳии донишҷӯ мусоидаткунандаро дар назар дорад.

4) *салоҳияти иттилоотӣ* дар худ раванди азхудкунии технологияҳои иттилоотии муосирро аз ҷониби донишҷӯ дар бар мегирад, яъне мо бояд дар машғулиятҳо чун ҳамешагӣ ба таври ғайримақсаднок ба донишҷӯ тарзи кор бо технологияи иттилоотиро омӯзонем. Аз як машғулият ба машғулияти дигар бояд сатҳи сарчашмаи аввалияро боло бардорем ва бо чунин тарз донишҷӯро ба мутобиқшавӣ ба ҷазои иттилоотии ҷаҳони муосир омода намоем.

5) *салоҳияти коммуникативӣ* истифодаи воситаҳои коммуникативиро аз тарафи донишҷӯ дар назар дорад. Зарур аст, ки донишҷӯ дар машғулиятҳо бо ҳамкурсон муошират намояд ва ба онҳо маводи омӯзишро тафсир карда тавонад, яъне ташкили усули коммуникативӣ дар машғулиятҳо донишҷӯро ба зоҳир намудани шахсияти худ дар ҷомеа омода менамояд.

6) *салоҳияти иҷтимоӣ-меҳнатӣ* яке аз салоҳиятҳои муҳим ба ҳисоб рафта, он азхудкунии донишҳо ва таҷрибаро аз ҷониби донишҷӯ барои фаъолияти ҷамъиятӣ, фаъолият дар соҳаи иҷтимоӣ-меҳнатӣ, дар соҳаи муносибатҳои оилавӣ ва иҷрои уҳдадорихо, дар масъалаҳои иқтисодӣ ва ҳуқуқ, инчунин дар худмуайянкунии касбӣ пешбинӣ мекунад. Аз ин рӯ, мустақкамкунии доимӣ, тақмил ва назорат аз болои ин малакаҳои заминавӣ хеле зарур аст.

Чунонки мебинем, ҳам намудҳои салоҳиятноки ва ҳам таърифҳои истилоҳҳои калидии таҳсилоти босалоҳият нишон медиҳанд, ки дар ин самт фаҳмишҳои гуногун вучуд доранд. Вале новобаста аз ин, бояд ҳолатҳои зерин ба назар гирифта шаванд. Аввалан, бо мақсади худдорӣ аз баҳсҳои расмӣ ва ба муҳокимаи моҳиятии масъалаҳои таҳсилоти босалоҳият машғул будан, бояд истилоҳоти зерин шартан қабул карда шаванд: 1) салоҳият (на зарфият); 2) салоҳиятноки (на босалоҳиятӣ); 3) “муносибати босалоҳият” ҳамчун муродифи “муносибати ба ташаккули салоҳиятноки асосёфта” ё “муносибати ба ташаккули салоҳиятноки нигаронидашуда”; 4) “таҳсилоти босалоҳият” ҳамчун муродифи “таҳсилоти ба ташаккули салоҳиятноки асосёфта” ё “таҳсилоти ба ташаккули салоҳиятноки нигаронидашуда”. Сониян, бо сабаби он, ки салоҳиятхоро таълим намедиҳанд, балки онҳо ташаккул меёбанд, инчунин, ба иллати он, ки ташаккули салоҳиятноки ин ҳадаф ва натиҷа аст, на низоми мушаххаси таълим, мо бояд сифатан ва миқдоран зиёд будани салоҳиятхоро дарк намоем ва барои ошкор сохтани роҳи усулҳои расидан ба чунин ҳадафу натиҷаҳо ва ба методология ва методикаи ташаккули салоҳиятҳо бештар тавачҷуҳ дошта бошем.

АДАБИЁТ:

1. Зиёӣ Х. Таҳсилоти босалоҳият: истилоҳоти калидӣ // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф.- Душанбе, 2018. – № 1 (21).- С. 3-8.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании // <https://refdb.ru/look/1198309.html> (санаи мурочиат: 13.02.2018).
3. Пак Ю. Н., Шильникова И. О., Пак Д. Ю. Компетентный подход – инновационная основа методологического обновления образовательных программ. Опыт высшей школы Казахстана 2017 г. // <https://cyberleninka.ru/article/n/kompetentnostnyu-podhod-innovatsionnaya-osnova-metodologicheskogo-obnovleniya-obrazovatelnyh-programm-opyt-vysshey-shkoly> (санаи мурочиат: 13.02.2018).
4. Троянская С.Л. Основы компетентного подхода в высшем образовании.- Ижевск, 2016 // <http://elibrary.udsu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/14088/201643.pdf?sequence=1> (санаи мурочиат: 14.02.2018).
5. Татбиқи муносибати салоҳиятноки дар таълим (таҳсилоти босалоҳият). Дастури методӣ. – Душанбе, 2017.
6. Федоров А.Э., Метелев С.Е., Соловьев А.А., Шлякова Е.В. Компетентный подход в образовательном процессе.- Омск: Изд-во ООО «Омскбланкиздат», 2012.- С. 47 // <http://window.edu.ru/resource/001/80001/files/kompetentnost.pdf> (санаи мурочиат: 13.02.2018).

МУШКИЛОТИ ПЕДАГОГӢ ДАР МАКТАБИ КАМНУФУС

Бибиваҳӣ Мирбобоева¹

Дар мақола оид ба мушкилоти педагогӣ дар мактаби камнуфус сухан меравад. Яке аз мушкилоти асосӣ, ки омӯзгорон ҳамеша бо он рӯ ба рӯ мешаванд, ин набудан ё кам будан маводи зарурӣ, аз ҷумла дастури методӣ аниқ оид ба ташкил ва гузаронидани дарсҳо дар шароити чунин мактабҳо мебошад. Бинобар ин, ба омӯзгор зарур аст, ки истифодаи метод ва усули таълимро дар раванди дарсҳои мустақилона ҷустуҷӯ ва интихоб намояд.

Калидвожаҳо: мактабҳои камнуфус, муаллим, хонанда, шароит, фаъолияти таълим, шавқу завқ, корҳои мустақилона.

¹ Мирбобоева Бибиваҳӣ – старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,

Мирбобоева Б.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В МАЛОКОМПЛЕКТНЫХ ШКОЛАХ

В статье рассматриваются актуальные проблемы сельских школ с учетом демографических, социальных, экономических и политических условий жизни учащихся в малокомплектных школах. Приводится опыт обучения в сельских школах, представляющий интерес для образования в Таджикистане.

Ключевые слова: *сельская школа, малокомплектная школа, учитель, ученики, условия, проблемы, мотивация учения, познавательные интересы, учебные занятия, разновозрастной, самостоятельная работа.*

Mirboboeva B.

THE PEDAGOGICAL PROBLEMS IN SMALL-SCALE SCHOOLS

The article considers the actual problems of rural schools of some countries, in particular, schools with a small amount of pupils. The new role of rural schools taking into account demographic, social, economic and political living conditions in small – complete schools. Presented experience of training in rural schools, which is of interest for Tajik education.

Key words: *rural schools, small – complete schools, teacher, pupils, condition, problems, motivation of the pupils, interest, tasks, individual work.*

Ба мушкилоти мавҷудбуда нигоҳ накарда, чунин намуди мактабҳо дар низоми таҳсилот муҳим шуморида мешаванд, зеро онҳо омили муҳимми иҷтимоӣ ба ҳисоб мераванд. Мактаби камнуфуси деҳот барои ба вучуд овардани муносибатҳои шахсӣ ва инфиродӣ, ки ба ташкили раванди тарбия нигаронида шудааст, имкониятҳои зиёд дорад. Яке аз ҷиҳатҳои муҳимми фарқкунанда ва шакли ташкили раванди таълиму тарбия дар ин намуди мактабҳо дар як вақт якҷоя таълим гирифтани якҷанд синфҳои мебошад. Бешубҳа, ин яке аз тафовутҳои онҳо аз синфҳои муқаррарӣ аст.

Мактаби камнуфуси мушкилоти бештари педагогӣ дорад. Яке аз мушкилоти асосӣ, ки омӯзгорон ҳамеша бо он рӯ ба рӯ мешаванд, ин набудани камбудани маводи зарурӣ, аз ҷумла, дастурҳои методӣ оид ба ташкил ва гузаронидани дарсҳо дар шароити чунин мактабҳо мебошад. Бинобар ин, ба омӯзгор зарур аст, ки истифодаи метод ва усули таълимиро дар раванди дарсхояш мустақилона ҷустуҷӯ ва интихоб намояд. Усули таълим дар мактаби камнуфус на ба хоҳири мақсади ягона доштани таълим, балки ҳамчун воситаи ташаққули шахсияти кӯдак истифода бурда мешавад. Технологияи таълим дар мактаб(синф)-ҳои камнуфус дар асоси бунёди шароити ҳамкории синну соли гуногун сохта шудааст ва ба принсипҳои зерин таъҷиб менамояд: 1. Ҳамгиро ва тафриқавӣ будани супоришот, мазмун ва маводи таълим барои хонандагони синну солашон гуногун, ки дар азхудкунии саволҳо, маълумот ва донишҳо хонандагони ҳар як синф сатҳи гуногуни азхудкунии донишро доранд. 2. Хонандагони аз синфҳои болоӣ нақши омӯзгорро иҷро намуда, барои хурдсолон, пеш аз ҳама, барои фаҳмонидани маводи нав ва дар пешбурди мушкилоти таълим ёрии амалии худро мерасонанд. Албатта, ин кор омодагии иловагӣ барои тайёр намудани дарсҳои талаб менамояд. 3. Ҳамдигаромӯзӣ. Дар раванди иҷро намудани нақши омӯзгор хонанда барои омӯхтани хусусиятҳои рафиқи худ на танҳо ахбор медиҳад, балки дар раванди робита донишширо фаъол менамояд. Хонанда дар дарс се вазифаро пайиҳам иҷро мекунад: меомӯзад, меомӯзонад, раванди дарсро идора мекунад. Бояд зикр намуд, ки ин кор ҳамон вақт натиҷаи хуб мебахшад, ки агар дар синф хонандагони боистеъдод ва қобилиятнок зиёд бошанд. Мазмуни фаъолияти нақши хонандагони хурдсол ва хонандагони синфҳои болоӣ дар ҳар як лаҳзаи дарс аз тарафи хонандагони синфҳои болоӣ роҳ наодан бо

тарзи фишороварӣ ба шахсияти хонандагони хурдсол ва муайян намудани кӯшиши муносибати дурусти роҳбарони гурӯҳҳо хеле муҳимму ҳатмист.

Қор дар муҳити синфҳои муттаҳидкардашуда барои омӯзгор ва ҳам барои хонандагон душвор аст. Асосан барои кӯдакони болаёқат ин ягона имкониятест, ки таҳсилро дар синфҳои ибтидоӣ барвақт оғоз намоянд, аммо дигаронро омӯзонидан лозим аст:

- ба иҷрои супоришот зуд ҷалб шудан;
- гӯш накардан суҳанони муаллим дар вақти фаҳмонидани мавзӯи дарс ба хонандагони синфи дигар;
- гӯш накардани ҷавобҳои хонандагони синфи дигар,
- тез омода шудан ба мурочиати муаллим.

Инро бояд қайд намуд, ки ин маҳорат ниҳоят мураккаб буда, дар ҳаёт муҳим арзёбӣ мешавад. Аммо ба даст овардани он осон набуда, балки неруи зиёдро талаб менамояд. Аз ин рӯ, омӯзгорони синфҳои муттаҳидкардашударо зарур аст, ки нисбат ба синфҳои муқаррарӣ бояд диққатро ба маҳорати иҷроӣ қори мустақилонаи хонандагон бештар равона намоянд. Дарс тарзе ташкил карда шавад, ки ҳудуди миёни донишандӯзии хонандагон тавассути муаллим ва гузариш ба қори мустақилона ва баръакс ҷудо карда шавад. Қори мустақилона ин фаъолияти хонанда, самти азхудкунии дониш, маҳорат ва роҳҳои дар амал татбиқ кардани он мебошад, ки бе иштироки муаллим гузаронида мешавад. Қори мустақилона андеша карданро талаб менамояд, рӯякӣ иҷро кардани супоришҳо ба рӯйбардор кардан монанд мебошад. Танҳо ҳамон вақт қори мустақилона фаъолияти хонандагонро инкишоф дода метавонад, ки агар онҳо бо диққати том машғул шудан ба иҷроӣ супоришҳоро омӯзанд ва зуд ба мурочиати муаллим мутаваҷҷеҳ шаванд. Дар синфҳои муттаҳидкардашуда қори мустақилона асосан вазифаи таълимӣ ва назоратиро иҷро менамояд. Бинобар ин, вобаста аз мақсад ва вазифаи он дар ҳамаи лаҳзаҳои дарс амалӣ гардонидани мешавад. Дар ҳар як дарс барои хонандагон қорҳо дар шаклҳои гуногун пешниҳод карда мешаванд: санҷишӣ, омодашавӣ ва омӯзишӣ.

Қори мустақилонаи санҷишӣ барои санҷиши дониш, маҳорат ва роҳҳои амалӣ намудани он ниҳоят зарур буда, метавонад самти омӯзиширо муайян намояд. Амалӣ гардонидани қоида:– меомӯзем. Дар ин самт қор барои хонандагон «ваҳмнок» набуда, балки шавқовар мегардад. Барои амалӣ гардонидани суръати дониш ва маҳорати хонандагон, барои аз худ намудан ва дарк кардани маводи нав бояд машқҳои ёрирасон пешниҳод карда шаванд. Ин супоришҳо метавонанд шифохӣ ва ҳаттӣ бошанд, ки барои ҷудо кардан, муқоиса намудан, нишон додани далелҳо, такрори қоида ва роҳҳои истифодаи он, хониши такрорӣ, назоратӣ, аз назар гузаронидани расмҳо, тартиб додани нақл ва дарёфти маълумот истифода бурда мешаванд. Бояд зикр намуд, ки агар хонандагон дар хониш ва дарки мазмуни матн ягон мушкилот надошта бошанд, он гоҳ қори мустақилонаро барои аз худ намудани донишҳои нав самаранок истифода намудан лозим аст. Барои пешниҳод намудани қори мустақилона, пеш аз ҳама, бояд имкониятҳои хонандагон ба назар гирифта шаванд, ки он талаботи навро ба миён меорад: ба монанди барои аз худ намудани мазмуни маводи таълим супоришҳое барои қори мустақилона пешниҳод карда шаванд, ки хонандагон бояд ба он дастрасӣ дошта бошанд. Агар иҷроӣ қори мустақилона самарабахш набошад, он гоҳ ҷунин қорҳо барои хонандагон набояд пешниҳод қада шаванд. Барои хонандагони синфҳои ибтидоӣ (синфҳои 1-4) қорҳои мустақилона дар шаклҳои зерини пешниҳод карда мешаванд:

- машқҳо барои омодашавӣ, ки то омӯзонидани маводи нав истифода бурда мешаванд;
- мустақилона омӯхтани маводи нав, ба монанди маводи азхудкардашуда аз рӯйи қисматҳои дастур гузаронида мешавад;
- машқҳои мустақамкунӣ бо мақсади амалӣ намудани роҳҳои амиқ омӯхтан бо таблитсаи алгоритмӣ, дастурамал ва қайдҳо;
- машқҳо барои омодашавӣ;
- супоришҳои назоратӣ ва санҷишӣ.

Баъзан бо бисёр сабабҳо кори мустақилона тӯл мекашад. Пеш аз ҳама, вобаста ба синну соли хонандагон зиёд ва мураккаб будани ҳаҷми супоришҳо мебошад. Агар хонандаи синфи якум, дар нимсолаи аввал аз 5 то 10 дақиқа кори мустақилонаро иҷро намояд, дар синфи чорум, дар нимсолаи дуюм, ӯ метавонад аз 20 то 25 дақиқаро барои кори мустақилона сарф кунад. Самаранокии кори мустақилона бевосита аз тарзи ташкил кадани он вобастагӣ дорад. Дар ин хусус амиқ андеша кардан лозим аст, зеро ҳар як қадами беандеша боиси аз даст додани нерӯ, шавқу завқ ва вақт мегардад. Омӯзгор роҳҳои самарабахшии кори мустақилонаро бояд амиқ донад:

- мақсади кори мустақилонаро фаҳмад;
- ҷой ва нақши онро дар сохтори умумии раванди таълим дида тавонад;
- дараҷаи ниҳии сатҳи омодагӣ ва имкониятҳои хонандагонро арзёбӣ карда тавонад;
- супоришҳо инфиродиро истифода бурда тавонад;
- мушкилотро пешбинӣ намояд;
- ҳаҷми онро асоснок кунад;
- давомнокии онро муайян созад;
- гуногуншаклии мазмуни қор, супоришҳои ғайристандартиро дар шакли викторина, кроссворд, бозиҳо, ҳисоб кардан ва супоришоти тестӣ пешниҳод намояд;
- маводи дидактикии зарурӣ, аз он ҷумла, дастурамалҳо, супоришот, нақшаҳои такаҷӯӣ, ки аз сифати ин мавод самарабахшии идоракунии фаъолияти маърифатӣ вобастагӣ дорад, тайёр кунад;
- қорҳои мустақилонаи ташаккулдиҳандаро тарҳрезӣ намояд;
- назорати зарурӣ ва фаъолияти мустақилонаи маърифатии хонандагон аз тарафи омӯзгор ислоҳ карда шавад. Барои хонандагон доништан муҳим аст, ки бо қадом роҳҳо иҷро намудани супоришро ба даст биёранд ва сазовори таҳсини омӯзгор гарданд.
- кори мустақилона барои ба тарзи васеъ амалӣ гардонидани худназораткунӣ имконият медиҳад;

Бинобар ин, омӯзгор намунаи дуруст иҷро намудани супоришҳоро омода мекунад ва онро дар ягон ҷо насб мекунад, ё ки баъд аз анҷоми супоришҳо онро мекушояд. Сабабҳои мураккаб гардидани кори омӯзгор дар он аст, ки бояд ҳар рӯз аз 8 то 12 дарсро тайёр кунад ва дар ду ва се синф дарс гузарад. Омӯзгорони чунин синфҳо на танҳо тайёрии хуби илмӣ – назариявӣ ва методӣ дошта бошанд, балки дорои истеъдоди баланди иртиботӣ, тайёрии хуби равонӣ, истеъдоди тарҳрезӣ кардан ва амалӣ намудани роҳҳои гуногуни ҳамкориҳои байни хонандагон синну соли гуногунро низ дошта бошанд.

Ташкил намудани фаъолияти таълимӣ дар шакли кори мустақилона яке аз роҳҳои муҳимми ҳал гардидани мушкилот мебошад. Ба вучуд овардани фазои эҷодкорӣ дар дарс ин вазифаи муаллим аст. Маълум мешавад, ки ташкил намудани раванди таълим дар шароити мактаби камнуфусидеҳот аз муаллим дарки амиқи асосҳои равонӣ педагогии он, такмили маҳорату малакаи касбии омӯзгориро талаб менамояд:

- дар ихтиёр доштан ва дар амал истифода намудани технологияи интерактивӣ;
- ташкил намудани кори мустақилонаи талабагон;
- водор намудани талабагон ба фаъолияти таълимӣ бо роҳи ҳавасманкунии дохилӣ;
- ба вучуд овардани мазмун ва фазои эҷодкорона ҳамчун омилҳои муҳимми таълими самаранок.

Дарс дар гурӯҳҳои синну соли гуногундошта ба хонандагон имконият медиҳад, ки ҳангоми иҷро намудани супоришҳо гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро ҷалб намояд: қалонсолон масъулияти рафиқони хурдсоли худро ба дӯшдоранд, муаллимон ташкилкунандаи қор дар гурӯҳҳо мебошанд ва амсоли инҳо. Дар чунин дарсҳо маҳорати иртиботии онҳо ташаккул меёбад. Кӯдакон ба худназораткунӣ, маҳорати мустақилона «дастрас намудани дониш», ҷамъбаст намудани он ва хулосабарориро ёд мегиранд.

Тартиботи ба худ хосси ҳаёти ин намуди мактабҳо, алоқамандии таълим ва тарбия бо урфу одатҳо ва маданияти миллӣ онҳоро Ҷамҷунмуҳимтарин раванди ташаккули

худогоҳӣ ва худшиносии миллӣ арзёбӣ менамояд. Дар ташкили раванди таълим дар мактабҳои камнуфус ба муҳити он диққати калон дода мешавад. Дар шароити деҳот ҳамкориҳои мактаб ва муҳити иҷтимоӣ хеле муҳим ба шумор меравад.

Махсусиятҳои раванди тарбия дар мактаби камнуфус аз рӯи шароит муайян карда мешавад: доираи танги иҷтимоӣ, маҳдуд будани муомилаи байни хонандагон, мавҷуд набудани муассисаҳои фарҳангӣ, сатҳи пасти маълумотнокии аҳоли ва ғайра. Дар вақти гузаронидани кори тарбиявӣ дар чунин мактабҳо маҳдудияти муошират ва пастшавии сатҳи инкишофи нутқ, ки ба шумораи ками хонандагони синфҳо алоқаманд аст, хасташавии зиёд ва мавҷуд набудани ҳавасмандкунӣ ба таълим ба чашм мерасад. Ин мушкилот имкон намедихад, ки роҳбари синф ҳатто корҳои беруназсинфиро шавқовар ташкил намояд.

Ғап дар он аст, ки дар муҳити мактабҳои хурд одатан кӯдакон дар фазои тангу маҳдуд таҳсил ва ҳаракат мекунанд. Вобаста ба ин дар чунин мактабҳо мушкилоти вижа пайдо мешавад, ки ҳалли онҳо на ҳамеша муяссар мегардад. Аммо барои кӯдакон ва наврасон фазои васеъ, роҳатбахш, дилкушо ва зебо хеле муҳим аст. Аз ин рӯ, назар ба имконот барои чунин намуди мактабҳо шароити хубро фароҳам овардан лозим аст.

Таҷрибаи педагогӣ, ташкили мунтазами раванди таълим ва тарбия дар мактабҳои камнуфус дар мадди аввал меистад, ки он барои ҷавобгӯ будан ба талаботи замони неруи зеҳнӣ ва ҷисмониро талаб менамояд. Ин алоқамандӣ муҳим будани тавсияҳои методиро барои кормандони мактабҳои камнуфус таъкид намуда, талаб менамояд, ки аз маводи ёрирасон истифода карда шавад, то дар раванди таълиму тарбия натиҷаҳои назаррас ба даст биёянд.

Новобаста аз мушкилоти имрӯза омӯзгорони мактабҳои камнуфус бояд бо дониши кофӣ мусаллаҳ гашта, ҳаҷми донишҳоеро, ки стандарти таҳсилоти ибтидоӣ муқаррар кардааст, дар доираи соатҳои муайяншуда ба хонандагон дастрас намоянд. Он гоҳ метавонанд дар чунин ҳолат натиҷаҳои дилхоҳро ба даст оранд.

АДАБИЁТ:

1. Байбородова, Л.В. Воспитание и обучение в сельской малочисленной школе: учебное пособие. – Ярославль, 2001.
2. Гурьянова, М. Резервы модернизации сельской малочисленной школы /М. Гурьянова //Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 67–76.
3. Карпинский, А. Организация разновозрастного обучения в не классно-урочной школе /А. Карпинский //Народное образование. – 2005. – № 1. – С. 108–112.
4. Малочисленная сельская школа: проблемы, поиски, решения /Под ред. Л.В. Байбородовой, А.П. Чернявской, И.Г. Харисовой. – Ярославль, 2000.
5. Суворова, Г.Ф. Обучение в малочисленной школе. – М.: Просвещение, 1986.
6. Саидамир Аминов, Д. Имомназаров. - Идораи мактаб (синф) - ҳои камнуфус. Омӯзгор №31; 3.08.2012.
7. С. Аминов, Д. Имомназаров.- Ташкили раванди таълим дар МСК. Омӯзгор №39; 28.09.2012.

САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ *Ахмедова Бунафша¹*

В данной статье рассмотрены некоторые методы самостоятельной работы при обучении иностранному языку. Самостоятельная работа студентов по иностранному языку в неязыковом вузе является особой формой самообразования. Она носит многофункциональный характер и помогает овладеть иностранным языком как

¹ Ахмедова Бунафша С. – старший преподаватель кафедры языков ТТУ имени академика М.С. Осими

необходимой профессиональной составляющей современного специалиста, способствует формированию навыков автономного приобретения знаний и развитию информационной культуры.

Ключевые слова: технологии, методика, коммуникация, иностранные языки, метод, информация, формирование.

Ахмедова Б.С.

КОРҲОИ МУСТАҚИЛОНА ҲАНГОМИ ОМУЌИШИ ЗАБОНИ ХОРИЧЌИ

Дар мақолаи мазкур якчанд усули истифодаи корҳои мустақилона ҳангоми омӯзиши забонҳои хориҷӣ нишон дода шудааст. Қори мустақилона ҳангоми омӯзиши забонҳои хориҷӣ дар макотиби олии ғайри забонӣ яке аз шаклҳои махсуси худомӯзӣ ба ҳисоб меравад. Вай дорои хусусияти васеи омӯзишӣ буда, баҳри азхудкунии забон ва тайёр намудани мутахассисон манбаи хуби забаномӯзӣ ба ҳисоб меравад ва барои ташаккули худомӯзии забон мусоидат мекунад.

Калидвожаҳо: технология, иттилоот, усул, забони хориҷӣ, маълумот, ташаққулбӣ.

Ahmedova B. S.

INDEPENDENT WORK DURING LEARNING ENGLISH LANGUAGE

In the given article the author brought and considers several methods of independent work in the learning foreign language. The given independent work of students on foreign language in non-linguistic universities is the special form of self-education. It carries multi-functional character and helps to master the foreign language as necessary and professional for consisting modern specialist. And also are able to format skills of autonomous achievements of knowledge and development of informational culture.

Keywords: technologies, approach, formation, communication, foreign languages, method, information.

Одной из стратегических задач высшего образования в современных условиях является достижение качественно нового уровня мобильности и профессионально-практической подготовки специалистов. В современных условиях стремительного накопления и обновления информации важно пробудить у студентов интерес к накоплению знаний, научить будущих специалистов пополнять знания, совершенствовать профессиональные умения и навыки самостоятельной работы. Самостоятельная работа – важная и неотъемлемая часть любой учебной деятельности. Она воспитывает самостоятельность, ответственность, позволяет максимально индивидуализировать процесс обучения (различная сложность заданий, объем, гибкость контроля). Она развивает свободу творчества и заинтересованность. Организация самостоятельной работы в неязыковом вузе имеет особое значение, т.к. позволяет компенсировать все сокращающееся количество учебных часов по иностранному языку. Различные стороны самостоятельной деятельности студентов это самоорганизация, самоуправление самоконтроль, и наконец самостоятельная работа становятся предметом специальных исследований.[1,31]

При этом способность к самостоятельной деятельности как черта личности студента составляет цель всего учебно-воспитательного процесса. Для ее формирования в тесном единстве используются прямое воздействие учителя, т.е. деятельность, «выполняемая студентом в сотрудничестве с учителем». Формирование компетентного специалиста возможно лишь в условиях делового партнерства студента и преподавателя. Важным условием достижения этой цели есть самостоятельная работа студента как субъекта, который в содружестве с преподавателем планирует, осуществляет и оценивает свои результаты. Самостоятельная работа студентов по иностранному языку в неязыковом вузе является особой формой самообразования.[2, 90-93]

Она носит многофункциональный характер и помогает овладеть иностранным языком как необходимой профессиональной составляющей современного специалиста, способствует формированию навыков автономного приобретения знаний и развитию информационной культуры. Основатель мира и национального единства - Лидер нации, Президент страны Эмомали Рахмон в своих выступлениях, обращаясь к молодёжи особенно к студентам, всегда отмечает, что каждый из них должен владеть минимум двумя иностранными языками. Поэтому введение новых государственных образовательных требований привело к тому, что значительная часть работы по освоению учебного материала переносится на внеаудиторные занятия студентов.. Несоответствие между объёмом знаний, которые должен усвоить студент, и отведена эту работу временем, заставляет преподавателей искать эффективные способы организации самостоятельной работы студентов (СРС) по освоению дисциплины, которые позволили бы избежать снижения качества подготовки специалистов. Предметом данной статьи является именно самостоятельная работа студентов по иностранному языку. Можно будет рассмотреть следующие вопросы.

- значение самостоятельной работы в повышении эффективности обучения.
- ее место при обучении иностранному языку как коммуникативному процессу.
- источники информации для самостоятельной работы студентов.
- способы управления самостоятельной работы и «формирование» методики студентов».

- проблема самоконтроля.

Из психологии известно, что знания полученные самостоятельно, путем преодоления посильных трудностей, усваиваются прочнее, чем полученные в готовом виде от учителя. Ведь в ходе самостоятельной работы каждый студент непосредственно соприкасается с усваиваемым материалом, концентрирует на нем все своё внимание, мобилизуя все резервы интеллектуального, эмоционального и волевого характера.

Помимо того что самостоятельная работа вызывает активность студентов, она обладает ещё одним важным достоинством – носит индивидуализированный характер. Каждый студент использует источник информации в зависимости от своих собственных потребностей и возможностей.

Важным источником информации для самостоятельной работы являются тексты учебника и дополнительные тексты включаемые в учебный процесс учителем. Студентам все в большой мере следует прививать отношение к тексту как к своеобразному авторитетному справочнику, который является носителем не только содержательно- смысловой информации, но и лингвистической, поэтому целесообразно побуждать студентов к исследовательскому поиску по тексту, чтобы они могли извлекать из него необходимую информацию. Если самостоятельная работа ведется систематически, она, несомненно, способствует прочному усвоению изучаемого иностранного языка в единстве с приемов учебного труда.

Процесс обучения иностранным языкам можно разделить на работу под руководством преподавателя на практических занятиях и самостоятельную работу по заданию преподавателя . Аудиторная самостоятельная работа наиболее применима на занятиях неязыкового профиля. Такая самостоятельная работа может осуществляться в парах, в группах по 3-5 человек, индивидуально. Каждая из этих форм по-своему эффективна и может применяться в зависимости от этапа обучения иностранному языку и учебных целей занятия. Но любая форма должна развивать организационные, информационные, познавательные и коммуникативные умения студентов и способствовать повышению уровня владения иностранным языком. К самостоятельной работе по заданию преподавателя относится подготовка рефератов, докладов и т.д.

При организации самостоятельной работы в неязыковом вузе необходимо учитывать следующие факторы, а именно:

- 1) недостаточно высокий уровень владения иностранным языком;
- 2) отсутствие мотивации к усвоению иностранного языка;
- 3) практически полное отсутствие навыка самостоятельной работы.

Обратимся к вопросу обучения чтению специальной литературы на иностранном языке. Это одна из основных целей обучения- овладение умениями чтения иноязычной литературы по специальности для извлечения полезной с профессиональной точки зрения информации. Подготовка специалиста, умеющего работать с иностранной литературой, является важной задачей современной высшей школы. Самостоятельно читают специальную литературу лишь немногие студенты. Одной из причин этого является отсутствие мотивации. Студенты относятся к чтению, как к учебной задаче. Чтение потеряло для них свой основной смысл: получение информации, расширение кругозора, культурного уровня. Другая причина состоит в том, что студенты при чтении иностранного текста сталкиваются с определенными трудностями: незнакомые слова, работа со словарем, что делает чтение утомительным и неинтересным. У студентов первого года обучения недостаточно отработан механизм чтения. Студенты стремятся понять значение каждого слова, не умея при этом отделить главное от второстепенного, проследить сюжетную линию. Трудность с подбором материала для чтения заключается в выборе среди массы литературы материалов на актуальные, интересные темы.

Как же научить студентов неязыкового вуза самостоятельному чтению на иностранном языке? Можно выделить два направления в решении этой проблемы:

- 1) формирование мотивации данного вида деятельности;
- 2) научить преодолевать трудности при чтении.

Решение первой проблемы связано с самой деятельностью. В основе мотивации лежит осознание необходимости и полезности, а также осознание того, что будет достигнута главная цель – получение нужной информации. Если студент добивается понимания текста, то это усиливает мотивацию чтения. Очень важно, какой материал он читает. Тексты на начальном этапе должны быть доступны по содержанию. [3, 89-93]

Немаловажной является и вторая задача преодоление языковых трудностей при самостоятельном чтении на иностранном языке. Для этого существует прием чтения про себя, ознакомительное чтение. Нужно учить выделять слова и группы слов, несущих основное содержание, отделять главную информацию от второстепенной, видеть план изложения информации, уметь соединить отдельные факты в единое смысловое целое. Большую роль оказывает аппарат для снятия лексических и грамматических трудностей. Незнакомые слова и выражения, которые часто встречаются, слова, значение которых трудно определить, нужно давать с переводом. Тексты на первоначальном этапе должны быть адаптированы. И только после того, как студент овладеет навыками самостоятельного чтения адаптированных текстов по специальности, можно перейти к чтению аутентичных текстов. На этом этапе происходит реализация профессионально ориентированного обучения чтению. Подбор текстового материала играет большую роль. Он осуществляется в сотрудничестве с преподавателями профилирующих кафедр, что позволяет углубить профессиональные знания студентов с одной стороны и совершенствовать умения и навыки иностранного языка- с другой. Постоянная работа со специальными текстами на иностранном языке позволяет будущим специалистам расширять свой профессиональный кругозор, способствуя тем самым активному мотивированному совершенствованию навыков владения иностранным языком. В качестве основных критериев при выборе статей из газет и журналов является их актуальность, новизна, профессиональный интерес. Трудность при отборе материала заключается в том, что аутентичные тексты могут оказаться выше уровня знаний студентов.

Чтобы работа над текстом приносила свои результаты, работа преподавателя не должна сводиться только к отбору материала. Он должен определять объем чтения (1-2 тыс. печ. знаков), лексический материал для запоминания, грамматические структуры для повторения, сроки сдачи и т.д.

Таким образом самостоятельная работа одна из наиболее сложных и эффективных форм учебной деятельности, которая позволяет научить студентов неязыкового вуза читать аутентичные тексты на иностранном языке. [4, 82-92]

ЛИТЕРАТУРА:

1. Иностраннѳкѳязыки в школе. Москва «Просвещение» 4/88с.31

2. Т.С. Павлович. „Методические условия при организации самостоятельной работы с аутентичными текстами в неязыковом вузе“ / Материалы 11 Международной научно-практической конференции „Организация самостоятельной работы по иностранному языку в вузе“. г. Полоцк 17-18 октября 2006г. с.90-93.

3. И.Л. Фадеева., Проблемы и перспективы лингвистической подготовки студентов в вузах негуманитарного профиля“ / Материалы международной научно-практической конференции. Горки 9-10 ноября 2000.с.89-93

4. Панюшкина О.А. Некоторые особенности преподавания иностранного языка с использованием информационных технологий в современных условиях// Обучение и воспитание: методики и практика 2013/С.82-92

РОҲҲОИ ТАЪСИРРАСОНИ БА РАҲТОРИ БАЧАГОНИ ДУШВОРТАРБИЯ

Раҳмонов Зикриё, дотсент¹

Раҳмонова Дилбар, дотсент²

Дар мақолаи зерин муаллифон оид ба рафтори бачагони душвортарбия изҳори андеша намудаанд. Дар замони муосир он бачагонеро «душвортарбия ё саркаш» меноманд, ки рафтори онҳо аз меъёрҳои умумии ҷамъияти куллан фарқ намуда, тарбияи нопурраву нодуруст гирифтаанд. Хонандагони «душвортарбия» аз касе вобаста будан намехоҳанду рӯйирост ба таҳсил шавқ надоштанашонро ибраз медоранд. Дар онҳо ҳисси иззату эҳтиром ба атрофиён, баҳусус, ба муаллимон, ҳамсолон ва ҳатто ба волидон низ умуман вучуд надошта, ҳамсолонашонро бо зӯроварии ҷисмонӣ ба тасарруфи худ медароранд.

Калидвожаҳо: хонандагон, қӯдакон, тарбия, муаллимон, оила.

Раҳмонов Зикриё, Раҳмонова Дилбар

МЕТОДЫ ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ПОВЕДЕНИЕ ТРУДНОВОСПИТАННЫХ ДЕТЕЙ

В данной статье рассматривается поведение трудновоспитанных детей. В настоящее время один из главных вопросов общества является понятие «трудное воспитание», что их поведение полностью отличается от поведения ровестников и они понимают несовершенное и неправильное образование.

Ключевые слова: ученики, дети, воспитание, учителя, семья.

Rakhmonov Zikriyo, Rakhmonova Dilbar

THE METHOD OF INFLUENCING THE BEHAVIOR OF WELL-EDUCATED CHILDREN

This article examines the behavior of well-educated children. At present, one of the main issues of the society is the concept of "well -education", that their behavior is completely different from the generally available standards and accept imperfect and incorrect education.

Key words: pupils, children, upbringing, teachers, family.

¹ Раҳмонов Зикриё Пулотович - доцент кафедры общеобразовательной педагогики факультета педагогики ХГУ имени академика Б. Гафурова

² Раҳмонова Дилбар Зикриёевна - доцент кафедры общеобразовательной педагогики факультета педагогики ХГУ имени академика Б. Гафурова

Мактаб барои ҳар як фарди худогоҳу худшинос ҳамчун макони маърифат ва даргоҳи асосии азбаркунии дониш буда, барои такмили ҷаҳонбинӣ, зехну тафаккур, малакаву маҳорат ва одобу ахлоқи ҳамида заминаи асосӣ мегузорад. Дар ин раванд омӯзгор афрӯзандаи шуълаи меҳри омӯзиши донишҳои муосир дар замири хонандагон мебошад.

Ба ибораи дигар, мактаб шоҳсутуни низоми таълиму тарбия ва макони омӯзишу парвариши шахсият маҳсуб мешавад. Аз ин рӯ, ин шоҳсутун бояд мустақкам тавоно ва дар ҳоли рушду таҳаввул қарор дошта бошад.

Боиси ташвиш аст, ки чанд сол боз байни хонандагони баъзе мактабҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар зухуроти номатлуби ҷомеа, аз қабилӣ задухӯрдҳои гурӯҳӣ, истифодаи алфози қабех, даст доштан ба ҷиноятҳои гуногун ба мушоҳида мерасад. Насли наврас пеш аз ҳама ба ин душвориҳо дучор меоянд. Дар байни ҷавонон нигилизм (шубҳаназарӣ), рафтори намоишкоронаю беадабона пурқуват гашта, дар онҳо ниҳоят бераҳмӣ, зӯроварию бадқасдкорӣ барин хусусиятҳо зоҳир мешаванд.

Дар замони муосир мафҳуми «душвортарбия» хеле васеъ истифода мегардад, ки мутахассисони соҳаи психология ва педагогика онро ба таври гуногун тасниф медиҳанд ва ин масъала яке аз масъалаҳои асосии ҷомеа ба ҳисоб меравад. Равоншиносон ба хонандагони душвортарбия онҳоеро мансуб медонанд, ки бо онҳо муносибати олий барқарор кардан, ва таъсири тарбиявӣ расонидан дар назди омӯзгор як қатор мушкилихою монеахоро ба вучуд меорад. Мафҳуми «душвортарбия» солҳои 30-юми асри XX ба илм дохил карда шуда, солҳои охир масъалаи муошират бо бачаи «душвортарбия ва саркаш» аз масъалаҳои муҳимми рӯз ба шумор меравад ва шумораи чунин бачагон кам нестанд.

Оид ба масъалаи тарбияи «бачагони саркаш» педагогону равоншиносони бузург А.С. Макаренко, С.Т. Шатский, П.П. Блонский, Л.С. Виготский, В.Н. Сорока-Росинский, Э.Г. Костяшкин, Ю.П. Азаров, В.Леви кор карда баромадаанд. Педагог – психологони барҷаста А.И. Кочетов, Н.Н.Вертинская, И.А. Невский, Н.М. Злобин ва дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Маҳмудов Ш.К., Абдурашидов Н. ва дигарон аз қорҳои илмӣ анҷом додаанд.

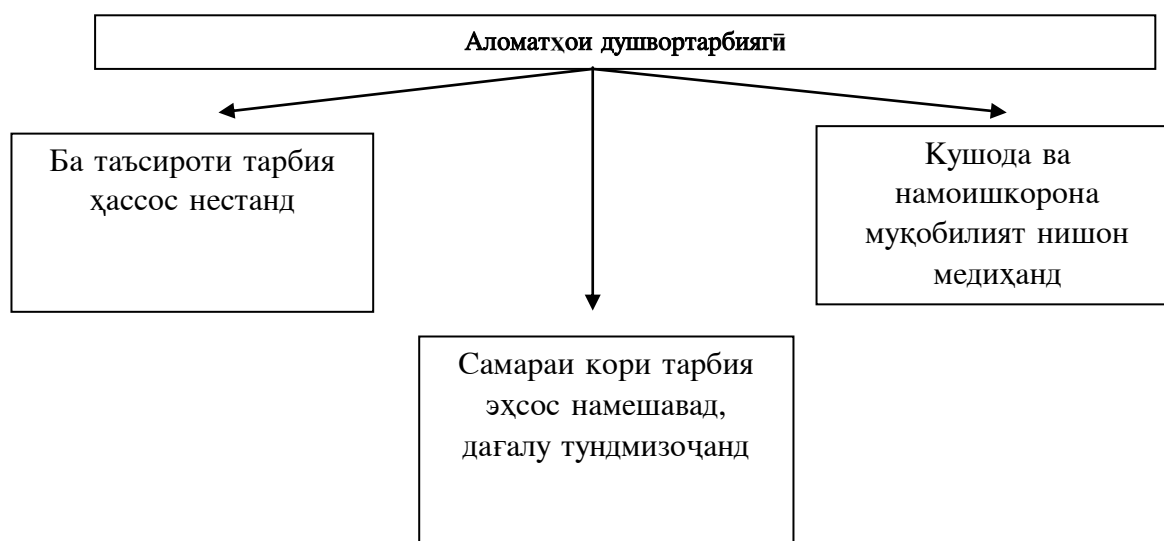
Дар замони муосир он бачагонеро «душвор» меноманд, ки рафтори онҳо аз меъёрҳои умумии ҷамъиятӣ куллан фарқ намуда, тарбияи нопурраву нодуруст гирифтаанд. Хонандагони «душвортарбия» аз касе вобаста будан намехоҳанду рӯйирост ба таҳсил шавқ надоштанишонро ибраз медоранд. Дар онҳо ҳисси иззату эҳтиром ба атрофиён, баҳусус, ба муаллимон, ҳамсолон ва ҳатто ба волидон низ умуман вучуд надошта, ҳамсолонанишонро бо зӯроварию ҷисмонӣ ба тасарруфи худ медардоранд. Маҳз ҳамин категорияи наврасон бештар ба ҷинояткорӣ даст зада, дар бисёр маврид аз тарафи коллективи ҳамсинфон қабул карда намешаванд. Пас наврас мактабро тарк сохта, бо онҳое ҳамроҳ мешавад, ки мисли ҳудаш гумроҳ гардидаанд.

Яке аз хусусиятҳои хоси бачагони душвортарбия – ноустувории руҳӣ ва қафомонӣ аз меъёри синнусолист. Ба ин категорияи бачагон баҳудфурӯравӣ, ба рафтори худ тибқи меъёрҳои ахлоқӣ баҳогузори карда натавоништан, дағалӣ, тундфеълӣ, сустии тафаккури мантиқӣ хос мебошад.

Писарон одатан бадфеълу зудранҷ мешаванд. Зуд ҷанҷолу хархаша мебардоранд, бадқасду бадандеш ҳастанд. Духтарон бераҳму озурдахотир мешаванд. Дар мавридҳои гуногун дод задаву ҷанҷол бардошта метавонанд. Мувофиқи ақидаи психологи америкӣ К.Рочерс барои қор бо кӯдакони ба қавли ӯ бояд чунин шароитро фароҳам овард, ки онҳо билкулл ба инкишофи шахсияти кӯдак мусоидат намоянд, ӯро барои рӯи гардонидан аз шаклҳои манфии рафтору мақсадгузориҳо ва пеша намудани равияҳои нав водор намоянд.

Душвортарбиягӣ дар кӯдакон ва наврасон бо сабабҳои гуногун ба амал меояд: давраҳои бухронии таракқиёт, хусусиятҳои характерологӣ ва шахсии онҳо (яқравӣ, бемасъулиягӣ, гапнодарой, шуҳратпарастӣ, таккабури ва худсарӣ) аз назари педагогӣ қафомонда (бетарбия, беғайратӣ, хунукназарӣ, бевичдонӣ, бенизомӣ, танбалӣ ва ғайра), ҳолати тандурустӣ ва ҳолати устувори психологӣ, ки зимни нобаробарии дар мактаб

ва оила ба амал омадаанд боиси зуҳуроти низоъ ва рафторҳои агресивӣ мегарданд. Ҳамаи ин омилҳо метавонанд ба таври мустақил ва ё пайваста бо ҳам зоҳир шаванд,

Сабаби ғайриоддии душвортарбиягии рафтори бачаро ҳам аз ҷиҳати биологӣ ва ҳам аз ҷиҳати иҷтимоӣ дида баромадан лозим аст. Беҳбудӣ ё ин ки торафт вазнин шудани вазъи бачаи душвор аз шароит ба вучуд овардашуда вобаста доништан мумкин аст. Барои ба сари вақт дуруст нигоҳубин намудан ва шароит беҳтарини иҷтимоиро фароҳам оварданбарои бачаҳои душвортарбия метавон як шахси баобру ва манфиатовари ҷамъиятро тарбия намуд. Лекин, агар сари вақт аз болои бачаи душвортарбия кор бурда нашаваду шароити мувофиқ фароҳам нагардад, он гоҳ душвортарбиягӣ инкишоф ёфтад мегирад.

Ҳамаи кӯдакон дар давраҳои муайяни инкишофи худ табиати «душвор» пайдо мекунад, вале он дар дараҷаҳои гуногун ва нисбатан кӯтоҳмуддат зоҳир мешавад. Ба омӯзгор дар сурати ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои фардӣ синнусолӣ ва маҳорати кофӣ педагогӣ кор бо аксарияти кулли хонандагон на танҳо осон, балки фарахбахш низ ҳаст. Аз ин рӯ, роҷеъ ба хонандаи душвор он вақт бигӯем, ки агар дар хатою камбудихои устувор ӯ хулқу рафтор мушоҳида шаванд. Ҳатто омӯзгори мохир бо чунин хонандагон ҳангоми муошират намудан душворӣ мекашад.

Муаллимон ба кори тарбиявии оила роҳбарӣ мекунанд ва мекӯшанд, ки оила ба инкишофу ташаккулёбии шахсияти кӯдак мусоидат намояд, падару модарон усули тарбияро интихоб кунанд, дар волидон муносибати нек нисбат ба мактаб, хониши кӯдакон, муаллимон ташаккул ёбад, обрӯи волид дар оила баландтар гардад, волидон дар манзилгоҳ ба таҳсили фарзандон назорат кунанд. Муаллимон инчунин ба падару модарон дастуру маслиҳатҳои педагогӣ дода, онҳоро дар ин масъала ба худомӯзӣ раҳнамоӣ хоҳанд кард.

Ба кӯдакон оила дар хусуси касбу ҳунари волидон, барору нобарорихои қорашон маълумот медиҳад. Дар оила тарбияи меҳнатии кӯдакон дуруст ташкил шуда бошад, таҳсилашон ҳам хуб мешавад.

Калонсолони оила танбалӣ кунанд, аз фарзандон меҳнатдӯстиро талаб кардан душвор аст.

Кӯдакон дар оила тарбияи ахлоқӣ низ мегиранд, падару модарон ба онҳо тарзи одобу рафторро меомӯзонанд.

АДАБИЁТ:

1. Бадмаев С.А. Психологическая коррекция отклоняющегося поведения школьников. – М.: Магистр, 1999. – 96 с.
2. Воспитание трудного ребёнка: Дети с девиантным поведением /Под ред. М.И, Рожкова. – М.: Владос, 2001. – 240 с.

3. Кондрашенко В.Т. Девиантное поведение у подростков. Социально-психологический и психиатрический аспекты. – Минск, 1988.
4. Личко А.Е. Психология и акцентуации характера у подростков. – Л.: 1983.

НАҚШИ ДАВЛАТ ДАР ҲИФЗИ КЎДАКони ЯТИМУ МАЪЮБ ВА ТАЪЛИМУ ТАРБИЯИ ОНҲО

Набиева М.¹

Дар замони муосир оила чун зинаи аввали бунёди ҷомеа аҳаммияти хоссаро соҳиб гаштааст. Беҳтаршавии вазъи иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангию ахлоқии оилаҳо таъсири аниқи худро ба рушд ва пешрафти давлату миллатамон мерасонанд.

Вожаҳои калиди: санадҳои меъриш ҳуқуқ, таълим, тарбия, давлати иҷтимоӣ, қафолати иҷтимоӣ, кӯдакони ятим ва маъюб.

Набиева М.

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В ЗАЩИТЕ ДЕТЕЙ – СИРОТ И ДЕТЕЙ – ИНВАЛИДОВ, ИХ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Семья, как основа общества, находится под защитой государства. Родители ответственны за воспитание детей, а совершеннолетние и трудоспособные дети ответственны за уход и социальное обеспечение своих родителей. Государство заботится о защите детей-сирот и инвалидов, их воспитания и образования.

Ключевые слова: обучение, воспитание, социальное государство, родители.

Nabieva M.

THE ROLE OF THE STATE ON THE PROTECTION OF ORPHANS AND DISABLED CHILDREN ABOUT THEIR EDUCATION AND TRAINING

The state shall protect the family as the basis of society. Parents are responsible for raising children, and adult children who are able to work are obligated to care for their parents. The government takes care to protect orphans and the disabled, as well as their upbringing, and education.

Keywords: training, upbringing, social state, parents.

Дар замони муосир оила чун зинаи аввали бунёди ҷомеа аҳаммияти хосаеро соҳиб гаштааст. Беҳтаршавии вазъи иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангию ахлоқии оилаҳо таъсири аниқи худро ба рушд ва пешрафти давлату миллатамон мерасонанд.

Оила дар ҳама давру замон муқаддас аст, рукни ибтидоиву асосии давлат ҳисобида мешавад. Аз ин рӯ, барпо намудани оилаҳои комилу мустақкам вазифаи аҳли ҷомеа ва волидайн мебошад. (1,16)

Дар низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои ҳуқуқие амал мекунанд, ки бевосита роҳу усул ва шароити расонидани кӯмаки иҷтимоиро ба кӯдакони ятим ва маъюбу бепарасторро муайян мекунанд.

Қисми сеюми моддаи 34 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ухдадорӣ давлатро оид ба ҳифзи кӯдакони ятим маъюб ва зоҳир намудани ғамхорӣ дар мавриди таълиму тарбияи онҳо муқаррар мекунад.(2) Ба уҳдаи худ гирифтани масъулияти ҳифзи иҷтимоии кӯдакони ятим маъюб маънои онро дорад, ки давлат сиёсати инсонпарварона ва тамаддунӣ дошта, афзалияти арзишҳои умумиинсониро дар риояи ҳуқуқу озодиҳои инсон эътироф мекунад.

Аз нигоҳи назариявӣ ва амалӣ аз ҷониби давлат таҳти ғимоя гирифта шудани оила вазифаи умумиҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати ҳуқуқии иҷтимоӣ

¹ Набиева Муқадас Абдусатторовна - старший преподаватель кафедры бизнеса и права Института экономики и торговли ТГКУ города Худжанд, E.mail: mukadas.nabieva.79

мебошад. Таҳти ҳимоя гирифта шудани оила аз ҷониби давлат чунин маъно дорад, ки давлат нисбат ба як силсила масоили ҳуқуқиву иҷтимоии марбут ба сихатӣ ва пойдории оила - ғамхорӣ ба модариву кӯдакӣ, таъмини шароити мусоид барои таълиму тарбияи кӯдакон, дастрасӣ ва роӣгон будани таълим дар муассисаи давлатии таълимӣ, кафолати иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ ва пиронсолӣ, хизматрасониҳои зарурии тиббӣ ва иҷтимоӣ ва чандин масъалаҳои дигар масъулиятро ба уҳда мегирад.

Қабул шудани Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон тақозои воқеияти нави иҷтимоӣ буда, дар он дигаргуниҳои муҳимме, ки дар муносибатҳои оилавӣ ба вучуд омадаанд, инъикос карда шудаанд. Дар он аз ҷумла дар қисмати ҳуқуқи кӯдакони ноболиғ гуфта шудааст, ки кӯдак ба ғамхорӣ падару модар, таъмини манфиатҳояш, рушди тақомули ҳамаҷониба, эҳтироми шаъни инсонии худ ҳуқуқ дорад.

Тибқи моддаи 55 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҳуқуқи кӯдак барои зиндагӣ ва тарбия дар оила» муқаррар гардидааст. (3) Дар асоси он бояд қайд намуд, ки кӯдак бояд дар оилаи солими падару модараш якҷоя бо онҳо зиндагӣ кунад ва тарбия гирад. Падару модар якҷоя кӯдакро бояд аз ҷиҳати моддӣ ҳаматарафа таъмин намуда, таҳсили ӯро ташкил кунанд, бо китобҳо ва маводи дарсӣ таъмин намуда, ба нигоҳ доштани саломатии кӯдак эътибор диҳанд, дар мавриди зарурӣ бо ёрии тиббӣ, доруворӣ ва ғайра таъмин намояд. Падару модар нисбат ба фарзандон бояд баробар муносибат намоянд. Тарбияи дурусти кӯдак эҳтироми шаъни инсонии ӯро аз ҷониби падару модар ва дигар аъзои оила дар назар дорад. Ҳангоми тарбия падару модар набояд ба иззати нафси кӯдак расанд. Эҳтиром намудани шаъни инсонии кӯдак дар оила меъёри ҳал намудани баҳсҳо вобаста ба тарбияи кӯдак мебошад. Барои ҳамин ҳам, дар оила падару модар нисбат ба кӯдак ҳуқуқи ба таври мунтазам рафтори дағалона, муомилаи дурушт карданро надоранд. Мавҷуд будани чунин рафтори падару модар нисбат ба кӯдак шаҳодати ҳалалдор гардидани тарбияи ӯ шуда, барои татбиқи чораҳо нисбат ба падару модар асос мегардад. (7)

Таъмини манфиатҳои фарзандон бояд мавзӯи асосии ғамхорӣ падару модар бошад. Ғамхорӣ дар ҳаққи кӯдак, таълим ва тарбияи ӯ, таъмини шароити мусоиди моддӣ - ҳуқуқ ва уҳдадорӣ баробари падар ва модари кӯдак ба шумор меравад. (8,30)

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (6) аз 29 декабри соли 2010 №675 давлати Тоҷикистон ҳимояи иҷтимоии кӯдакони маъҷубро таъмин намуда, ба онҳо барои рушди инфиродӣ, амалӣ намудани имконияту қобилиятҳои эҷодӣ истехсолӣ бо назардошти талаботи онҳо дар барномаҳои дахлдори давлатӣ, расонидани кӯмаки иҷтимоӣ дар шаклҳои пешбининамудаи қонун бо мақсади рафъи монеаҳо дар татбиқи ҳуқуқи ҳифзи сихат, меҳнат, маълумот ва омодагии касбӣ, манзил ва дигар ҳуқуқи иҷтимоӣ иқтисодӣ шароити зарурӣ фароҳам меорад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маъҷубон барои амалӣ намудани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонуниашон кафолатҳои иловагӣ муқаррар намуда, дар ҳаққи кӯдакони маъҷуб ғамхорӣ махсус зоҳир мекунад.

Сарчашмаҳо шаҳодат медиҳанд, ки кӯдакони мубталои иллатҳои ҷисмонӣ ва рӯҳӣ ба ёрии тиббӣ иҷтимоӣ ҳуқуқ доранд ва онҳо бо хоҳиши падару модарон, васиёну парасторон дар кӯдакони махсус, мактаб-интернат, хонаи бачагон ва хона-интернатҳои кӯдакон аз ҳисоби давлат тарбия ёфта метавонанд.

Дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуд, ки “Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли якҷо бо Агентии сугуртаи иҷтимоӣ ва нафақа вазифадоранд, ки дар самти таъмин намудани самаранокии пешниҳоди кӯмаки унвонӣ ва дастгирии иҷтимоии табақаҳои осебпазири ҷомеа чораҳои судманд андешанд. Ҳамчунин, масъулро зарур аст, ки барои беҳтар намудани шароити моддиву иҷтимоии оилаҳои камбизоат, ятимону маъҷубон ва шахсони яккаву танҳо тадбирҳои мушаххасро роҳандозӣ намоянд”. (9)

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки имконияти молиявӣ доранд, метавонанд бо иштироки комиссияҳои маҳаллӣ оид ба танзими анъана ва чашну маросимҳо хатнасури кӯдакони оилаҳои камбизоат ва бепарасторро гузаронанд. (10,с.211)

Дар асоси моддаи 14 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» чораҳои пешгирӣ барои иҷро накардан ё ба тариқи дахлдор иҷро накардани ўҳдадорихои падару модар пешбинӣ шудааст (4), ки падару модаре, ки вобаста ба вазъи саломатӣ ва моддиашон наметавонанд уҳдадорихои худро оид ба таълиму тарбияи фарзанд қисман ё пурра иҷро намоянд, аз тарафи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ба таъабат фаро гирифта, бо кор таъмин карда мешаванд.

Дар асоси моддаи 15 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» ҷавобгарии падару модар ва омӯзгор дар таълиму тарбияи фарзанд пешбинӣ шудааст, ки дар ҳолати иҷро накардан ё ба тариқи дахлдор иҷро накардани ўҳдадорихои вобаста ба таълиму тарбияи фарзанд, ки дар Қонуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд, падару модар ва омӯзгор тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Чуноне аз сарчашмаҳо бармеояд, сиёсати давлатӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак аз ҳадафҳои зеринро муайян менамояд. (5)

- таъмини ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдак, роҳ наодан ба поймолкунии онҳо;
- таҳкими қафолатҳои асосии ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдак, инчунин барқарор кардани ин ҳуқуқҳо дар сурати поймол карда шудани онҳо;
- ташаккули асосҳои ҳуқуқии қафолатҳои ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдак;
- мусоидат намудан ба рушди ҷисмонӣ, зеҳнӣ, маънавӣ ва ахлоқии кӯдак, тарбияи ў дар рӯҳияи ватандӯстӣ, ҳисси баланди шаҳрвандӣ ва сулҳдӯстӣ;
- дастгирии давлатӣ, таъминоти моддӣ ва иҷтимоии пурраи давлатии кӯдакони ятим ва бепарастор;
- таъмини фаъолияти мақсаднок оид ба ташаккули ҷаҳонбинӣ ва маърифати ҳуқуқии кӯдак;
- фароҳам овардани шароити мусоид барои тарбияи кӯдакони ятим ва бепарастор аз ҷониби оилаи (мураббии) парастор.

Дар ин бобат, Комиссия оид ба ҳуқуқи кӯдаки мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ фаъолияти худро дар асоси Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оиди таъмини ҳифзи ҳуқуқи кӯдак» ва Низомномаи Комиссия оид ба ҳуқуқи кӯдак, ба роҳ монда бо мақсади татбиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқи кӯдак» ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», Эълومияи ҳуқуқи кӯдаки Созмони Миллалӣ Муттаҳид, ташкили чорабиниҳои пешгирикунандаи ҳолатҳои беназоратии нооболиғон, қонуншиканӣ ва падидаҳои номатлуб байни наврасон, ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои онҳо дар ҳамаи ҷабҳаҳои ҳаёт ва ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомотҳои дахлдор, ки маҳз бо масъалаҳои марбут ба кӯдакон кор мебаранд, нақшаи чорабиниҳои мукаммали ҳешро таҳия намуда силсилаи тадбирҳоро амалӣ менамоянд.

Ҳамин тариқ, аз таҳлил ва омӯзиши танзими давлатии меъёрҳои ҳуқуқии тарбияи кӯдакон дар устувори оила тибқи санадҳои меъёрию-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин хулосаҳои муҳтасар бароварда мешавад.

1. Боиси қайд аст, ки пойдевори дониши мукамал аз оила, кӯдакостон ва мактаб оғоз меёбад. Бино бар он, падару модарон, мураббӣҳои кӯдакостонҳо, омӯзгорони мактабҳои миёна, донишгоҳу донишқадаҳо нисбат ба тарбияи фарзандону шогирдони худ бетараф набошанд, кӯшиш ба ҳарч диҳанд, то ки онҳо аз ҳар дақиқаи вақти худ самарайи хуби дониши умумӣ ва махсус бардоранд.

2. Барои он ки донишҷӯёни муассисаҳои олиии касбӣ ба донишҳои касбӣ ноил гарданд, техника ва технологияҳои замони муосирро истифода бурда тавонанд. Боиси қайд аст, ки донишҷӯ то тамоми кардани мактаби миёна бо компютер кор карданро хуб омӯзад, зеро фаъолияти меҳнатии ҳар фардро дар оянда бе технологияи иттилоотии навин тасаввур кардан ғайриимкон аст. Донишҷӯ дар давоми соли хониш ихтисоси дӯстдошташро на танҳо хуб фаҳмад, балки амалан онро иҷро карда тавонад.

3. Дар шароити ҳозира бояд ҳар як донишчӯ-мутахассиси оянда ҳатман бо компютер ҳисобу китоб кардан, чоп намудан, бо он нақшаю қадвалҳо тартиб додан, барномаҳои начандон мураккабро омода намудан ва амсоли инҳо тавонанд.

4. Гузаронидани донишчӯён ба фазои ягонаи таҳсилоти ҷаҳонӣ, яъне низоми таҳсилоти кредит аз омӯзгор ва донишчӯ талаб менамояд, ки сатҳи баланди дониш дошта бошанд.

5. Баробари мустаҳкам гардонидани заминаи моддию техникий таҳсилот бояд тамоми муассисаҳои таълим бо омӯзгорони мутахассису таҷрибанок таъмин бошанд, зеро маҳз чунин омӯзгорон метавонанд, шавқу завқи ҷавонро ба хониш ва дониши фанҳои таълим бедор намоянд. Барои ҳар як донишчӯ баланд бардоштани савияи дониш чун обу ҳаво ва ғизо заруру ҳатмӣ гардад.

Ҳамин тариқ, давлат тарбия ва ҳифзи саломатии аҳоли, аз ҷумла кӯдакон, наврасон, ҷавонон, кӯдакони یتиму бепарастор, дар оила, кӯдакостонҳо, мактабҳо, хонаҳои бачагон ва калонсолону маъҷубон таъмин карда, ба тарбияи ҷавонон, аз ҷумла баланд бардоштани сатҳи маърифати духтарону занон барои тарзи ҳаёти солим, танзими оилаю оиладорӣ ва ба камол расонидани фарзандани солим мусоидат менамояд ва ҳифзи иҷтимоӣ ва иқтисодии муаллимону мураббияҳо ва парасторонро, ки ба тарбияи кӯдакон, наврасон ва калонсолон дар муассисаҳои гуногун табобатию тарбиявӣ машғуланд, ҳимоя менамояд.

АДАБИЁТ:

1. Воҳиди Ғаффорӣ. Оила такагоҳи давлат аст.-Душанбе, «Эҷод», 2007,
2. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, Паёми сомониён., 2016.
3. Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 1998, № 22, мод. 303; с. 2006, № 4, мод. 196; с. 2008, № 3, мод. 201; с. 2010, № 7, мод. 546; с. 2011, № 3, мод. 177, № 12, мод. 855; с. 2013, № 3, мод. 195; с. 2015, №11, мод. 960; Қонуни ҚТ аз 15.03.2016 с., №1290)
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии с. 2011, №7–8, мод. 616; Қонуни ҚТ аз 15.03.2016 с., №1294) Душанбе, Қонуният, 2016
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак» аз 18 март соли 2015 № 1196, Душанбе, Қонуният, 2015
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 29 декабри соли 2010 www.mmk.tj.
7. Маҳмудзода М., Бахтиёр Худоёрзода. Тафсири кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Душанбе, 2010
8. Маҳмудзода М., Бахтиёр Худоёрзода. Ҳуқуқи оилавии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2015
9. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 22 декабри 2016 с. // www.President.tj.
10. Файзуллоева Н.А. Ҳуқуқи оилавии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмааи таълимӣ-методӣ. Хучанд, 2017. с.14

ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ИДЕЙ АНДРАГОГИКИ

*Сафаров Мунир*¹

кандидат педагогических наук

Статья охватывает вопросы развития дополнительного образования в свете идей андрагогики. По мнению автора статьи, современное общество переживает этап глубоких основных преобразований, приводившие к тому, что образование, знание и интеллект становятся определяющим ресурсом для совершенствования как новой экономики, так и общества в целом. Следовательно, как определяющая деятельности системы образования страны в настоящее время выдвигается идея превращения таджикского образования в главный фактор повышения конкурентоспособности Республики Таджикистан в условиях цивилизационных вызовов XXI века, находящее свое отражение в официальных документах.

Ключевые слова: ситуация, потребность, цель, определение, учащиеся, условие, учеба, формальное обучение, неформальное обучение.

Сафаров Мунир

МАСЪАЛАҲОИ ТАКМИЛИ ТАҲСИЛОТИ ИЛОВАҒӢ ДАР АСОСИ ҒОЯҲОИ АНДРАГОГИКА

Мақола фарогири масъалаҳои рушди таҳсилоти иловагӣ дар пасманзари ғояҳои андрагогика мебошад. Ба андешаи муаллифи мақола, ҷомеаи муосир давраи таҳаввулоти амиқи муосирро пушти сар менамояд, ки дар натиҷа таҳсилот, донишҳо ва интеллект захираи асосии такмили ҷи иқтисоди нав ва ҷи ҷомеа дар маҷмӯъ мубаддал мегардад. Биноан, ҳамчун ғабӯлияти муайянқунандаи низоми таҳсилоти кишвар дар замони муосир ғояи мубаддалгардонии таҳсилоти тоҷик ба омили муҳимми афзоиши рақобатпазирии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити даъватҳои мутамаддини асри XXI таҷдид меёбад, ки инъикоси худро дар санаду ҳуҷҷатҳои расмӣ пайдо кардааст.

Калидвожаҳо: вазъият, талабот, ҳадаф, таъйинот, хонандагон, шароит, таълим, таҳсилоти расмӣ, таҳсилоти гайрирасмӣ.

Safarov Munir

PROBLEMS OF IMPROVING ADDITIONAL EDUCATION BASED ON ANDROGYGICS IDEAS

The article covers the development of additional education in the light of ideas of andragogy. In the opinion of the author of the article, modern society is going through a stage of profound basic transformations, leading to the fact that education, knowledge and intellect become the determining resource for the improvement of both the new economy and society as a whole. Consequently, the idea of transforming Tajik education into the main factor of increasing the competitiveness of the Republic of Tajikistan in the context of the civilization challenges of the 21st century, which is reflected in official documents, is being put forward as defining the activities of the country's education system.

Key words: situation, need, purpose, definition, students, condition, study, formal education, informal education.

Современное общество переживает этап глубоких фундаментальных преобразований, которые привели к тому, что образование, знания и интеллект становятся определяющим ресурсом для развития как новой экономики, так и общества

¹ Сафаров Мунир Ваганович - кандидат педагогических наук, декан факультета физики-математики КГУ им. А.Рудаки, 735360, РТ, Хатлонская область, г.Куляб, ул.С.Сафарова-16.Тел.: 918665441. E-mail.munir11@list.ru

в целом. В связи с этим, в качестве определяющей деятельности системы образования страны в настоящее время выдвигается идея превращения таджикского образования в важнейший фактор повышения конкурентоспособности Республики Таджикистан в условиях цивилизационных вызовов XXI века, что находит свое отражение в официальных документах.

Одним из главных приоритетов государственной политики была выдвинута идея непрерывного обучения, смысл которой заключается в том, чтобы каждый человек постоянно творчески развивался на протяжении всей жизни, обновлял и совершенствовал свои навыки [6,с.7]. Главное - дать возможность каждому продемонстрировать свои способности, таланты и творческий потенциал, реализовать свои личные планы, научить их быть гибкими, адаптироваться к изменениям в своей профессиональной деятельности и постоянно развиваться.

Перед образованием задача состоит в том, чтобы создать такую стратегическую программу действий, целью которой будет разработка и внедрение механизма мобильности в области образования для учащихся и преподавателей с целью улучшения доступности качественного образования, отвечающего требованиям инновационного экономического развития и текущие потребности общества и каждого гражданина.

Неформальное образование как важный компонент образования на протяжении всей жизни определяет взаимодействие гражданского общества, общественных организаций и органов власти, а также формальное образование; дает возможность вовлечь в учебный процесс различные социальные группы (в том числе те, которые требуют особого подхода и внимания) и разные возрастные категории (от школьников и молодежи до пожилых людей). К сожалению, интегральная стратегия неформального образования еще не доступна не только в нашей стране, но и за рубежом: нет общей картины, нет общего видения ситуации с осуществлением неформального образования, согласованного с политикой «образования на протяжении всей жизни». Несмотря на свои традиции в таджикской образовательной практике, как предмет педагогических исследований, он мало изучен и только появляется на горизонте дискуссии в современном Таджикистане: законодатели и специалисты начинают осторожно вводить эту концепцию в употребление. Например, в Российской Федерации «вопреки международным тенденциям государственная образовательная политика России практически не охватывает сферу неформального (вне организаций дополнительного образования детей) и информационного образования (медиа-сфера, Интернет, индустрия досуга), которые имеют значительный потенциал для решения проблем воспитания и граждан» [1,126]. В то же время нет официальных документов, объясняющих специфику и принципы функционирования этой формы образования, а судьба существующих институтов и организаций неформального образования непонятна и противоречива. Неформальное образование рассматривается как: образование, обычно не сопровождаемое выдачей документа, происходящего в учебных заведениях или общественных организациях, клубах и кружках, а также в ходе индивидуальных занятий с тренером или тренерами; Программы и курсы, в конце которых отсутствуют юридические последствия, в частности право заниматься оплачиваемой деятельностью или поступать в высшие учебные заведения; Главной особенностью неформального образования является отсутствие единых, до некоторой степени стандартизированных требований к результатам обучения; Курсы, тренинги, программы, которые могут быть предложены на любом этапе обучения или карьеры в качестве дополнительного образования; Учебный процесс, организованный вне формальной образовательной системы, часто для удовлетворения когнитивных потребностей определенной группы людей; Преднамеренная, добровольная и планируемая инициатива личного и социального образования, направленная на изучение и применение ценностей и развитие широкого спектра навыков и качеств, необходимых для жизни в демократическом обществе; Любая организованная и систематическая деятельность, которая не может не совпадать с деятельностью образовательных организаций, входящих в систему формального

образования; Неформальное образование отражает суть бесплатного образования на протяжении всей жизни. Его отличительной особенностью является универсальный доступ, независимо от возраста, пола или уровня образования. Неформальное образование - это организованная систематическая образовательная деятельность вне формальной системы. Неформальное образование носит систематический, но не повседневный характер, хотя существуют учреждения, созданные с единственной целью осуществления неформального образования. Он осуществляется в различных экономических, социальных и политических учреждениях. Методы преподавания здесь новаторские, и цели ставятся практические и срочные, соответствующие индивидуальным образовательным потребностям и приоритетам национального развития. Неформальное образование пользуется большой свободой с точки зрения содержания, методов и форм обучения. Он выбирается, как правило, без согласования с существующими программами, в результате это не ассоциированная система, а скорее огромная мозаика, различные элементы которой могут не только заменить друг друга, но и конфликтовать. В этой связи, очевидно, что неформальное образование является наиболее гибкой, разнообразной по форме и многоаспектной связью в системе непрерывного образования. Она наиболее способна удовлетворять образовательные потребности различных групп населения, не всегда напрямую связанных с их профессиональным ростом и имеет нетрадиционный подход к организации учебной и познавательной деятельности, тесную связь с производством и социокультурной окружающей средой, всестороннее стимулирование самообразования и саморазвития человека независимо от его профессии, возраста, места жительства, но обязательно с учетом его образовательных потребностей и интересов. Неформальное образование, направленное на достижение конкретных целей обучения для идентифицированной клиентуры, охватывает все формы обучения, развитие которых сознательно продвигается как педагогами, так и обучающими, создавая различные образовательные ситуации. Он, в отличие от формального (школьного) образования, не должен быть (или, точнее, не быть) универсальным, последовательным, стандартизированным, его цели могут определяться на индивидуальной основе в зависимости от потребностей учащихся и местных условий.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Государственная программа Российской Федерации "Развитие образования" на 2013-2020 годы (проект). [Электронный ресурс]. URL: <http://минобрнауки.рф/документы/2966.-С.126-127>.
2. Бермус А.Г. Методология модернизации образования: опыт осмысления// Теоретический журнал "Credo" NEW. 2008. №1. URL: <http://credonew.ru/content/view/679/33/>
3. Бруднов А.К. Неформальное и непрерывное. О развитии дополнительного образования детей// Директор школы. 1995. № 2. с. 56-59.
4. Букина Н.Н. Развитие государственной системы неформального образования взрослых в России // Человек и образование. 2008. №3. с.3-9.
5. Голованов В.П. Развитие полисферности дополнительного образования детей.- Йошкар-Ола: Мар. гос. пед. ин-т, 2006. 339 с.
6. Логинова Л.Г. Развитие системы управления качеством дополнительного образования детей в современных условиях России: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01: М., 2004.-7с.

НАҚШИ ОМУЗГОРИ ФАНИИ ХУҚУҚ ДАР РУШДИ САЛОҲИЯТНОКИИ ХУҚУҚИИ ХОНАНДАГОН

Расулов Фотех¹

Холов Ахлиддин²

Мақолаи мазкур барои омӯзиши муаллимони фанни ҳуқуқ, ки аз иштироккунандагони асосии раванди таълим ба шумор мераванд, пешбинӣ шудааст ва сатҳи илмӣ, дурустии ташкили омӯзиши ҳуқуқӣ ва тарбия, таҳқиқоти инсонӣ, ташаккули илмҳои таърих, ҳуқуқ, омӯзиши салоҳиятнокӣ, тақмили маҳорати педагогӣ, тавассути андӯхтани таҷриба ва ширкат дар дарсҳо аз ӯ вобаста аст.

Калидвожаҳо: омӯзгор, салоҳиятнокӣ, дараҷа, ҳуқуқ, таърихӣ, таълим, инсон, маҳорат.

Расулов Фотех

Холов Ахлиддин

РОЛЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ПРЕДМЕТА ПРАВА В РАЗВИТИИ ПРАВОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Данная статья предназначена для обучения преподавателей Права которые являются одним из важных участников учебного процесса и от него зависит научный уровень и правильность организации правового обучения и воспитания, человеческого исследования, формирование исторических, правовых наук и изучение компетентности, совершенствование педагогического мастерства путем накопления опыта и посещение уроков.

Ключевые слова: преподаватель, компетентность, степень, право, история, обучение, человек, мастерство.

Rasulov Foteh

Kholov Ahliddin

THE ROLE OF THE TEACHER SUBJECT OF THE LAW IN THE DEVELOPMENT OF THE COMPETENCE OF THE RIGHTS OF STUDENTS

This article is intended for teaching law teachers and is one of the important participants in the educational process, the scientific level and correctness of the organization of right education and upbringing, human research, the formation of historical and legal sciences and the study of competence, the improvement of pedagogical skill through accumulation of experience and attendance of lessons .

Keywords: teacher, competence, degree, law, history, training, man, skill.

Омӯзгори фанни ҳуқуқ яке аз иштирокчиёни асосии раванди омӯзиш ба ҳисоб рафта, маҷмуаи илмӣ ва дурустии ташкил намудани таълиму тарбияи ҳуқуқӣ аз ӯ вобаста аст. Аз ин рӯ, кӯшиши ҳар як падару модар чихати барои фарзанди худ пайдо намудани омӯзгори хуб тасодуфӣ нест, чунки аксаран, маҳз ӯ таъсири назаррасро дар тақдири инсон мерасонад, гарчи ҳосили заҳматҳои ӯ дарҳол ба назар наменамояд. Бехуда нест, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба омӯзгорони кишвар боварию эътимоди қавӣ дошта, таъкид месозанд, ки миллате, ки омӯзгори асил надорад, ҳеҷ гоҳ ба ягон мартаба намерасад. Тоҷикон аз қадим соҳиби китобу қалам, илму маърифат ва олиму омӯзгор буданд, ҳастанд ва хоҳанд монд.

Дар байни олимони роҷеъ ба он ки омӯзгори муосири фанни ҳуқуқ бояд чӣ гуна бошад ва чӣ тарз раванди ташаккули сифатҳои муҳиму касбии ӯро ба роҳ мондан

¹ Расулов Фотех Мирқозиевич - номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, ходими калони илмии ИФС ва Ҳ ба номи А. Баҳоваддинови АИ ҶТ

² Холов Ахлиддин Ибодуллоевич - номзоди илмҳои таърих, сардори раёсати илм ва инноватсияи Вазорати маориф ва илми ҶТ

лозим аст, баҳсҳо кам нестанд. Чамъбасти тамоми ақидаҳоро метавон аз нуқтаи назари В.А. Сухомлинский ва А.С. Макаренко нишон дод, ки аввали қайд мекунад: «педагог бояд таваллуд шуд», дуҷумӣ бошад ибраз менамояд: «Он – ҳар нафарест, ки таҷриба дорад ва танбалӣ намекунад».

Таҳлили кори таҷрибавӣ-эксперименталии мактабҳои Федератсияи Русия аз ҷониби мутахассисон собит намудааст, ки асосан чор омил дар ташаккули шахсияти омӯзгор таъсир мерасонад. Мутахассисон ба онҳо а) ирсият; б) тарбия; в) муҳити иҷтимоӣ ва г) саъйи кӯшиши худи педагогро ба худтакмилдиҳӣ дохил менамоянд¹. Баррасии тарҷеъияти (ретроспексияи) масоили мазкур имкон медиҳад, ки тағйироти ҷиддии тавсифоту вижагиҳои касбию шахсии омӯзгор дар интиҳои асри ХХ муайян карда шавад.

Дар замони муосир аксари мутахассисон панҷ категорияи педагог-ҳуқуқшиносро ҷудо мекунад:

1. *Омӯзгорони навоар*. Омӯзгороне, ки дар тамоми унсурҳои низоми педагогӣ навоарӣ ворид сохтаанд. Фаъолияти онҳо бо ҷорӣ кардани инноватсияҳои маҳдуде, ки дар тағйири мазмуни курсҳои ҷамъиятшиносӣ ифода ёфтаанд, вобастагӣ дорад.

2. *Омӯзгорони эҷодкор*. Педагогҳое, ки дар усули фаъолияти касбӣ навоарӣ ворид менамоянд. Дар қобилияти касбии ин категорияи омӯзгорон тағйири усули методӣ ва тарзу воситаҳои таълими кӯдакон бартарият дорад.

3. *Омӯзгороне, ки аз рӯйи инсофу виҷдон кор мекунад*. Нақши онҳо зимни гузариш аз модели анъанавии фаъолияти мактабҳо ба модели инноватсионӣ қамаҳаммият нест.

4. *Омӯзгорон-шаклпарастҳо (расмиятчиён)*, чун қоида, аз низоми нави таълим канораҷӯӣ менамоянд ва қобилияти бо речаи инноватсионӣ кор карданро надоранд.

5. *Одамони тасодуфӣ*².

Таҷрибаи чандинсола тасдиқ менамояд, ки ба мактабҳои типӣ нав омӯзгороне метавонанд комилан мувофиқ бошанд, ки дар фикри худинкишофдиҳии касбашон ҳастанд. Дар чунин омӯзгорон назари педагогии шахсӣ мавҷуд аст, ки ба оқилона муайян кардани мақсадҳои таълим имкон медиҳад. Вобаста ба ин, худмуайянкунии таълимии арзишӣ аҳаммияти махсусро пайдо мекунад. Дар зери ин мафҳум мо раванди афзоиши мунтазами воситаҳои педагогиро ҷиҳати ҳал намудани масоили таълимӣ мефаҳмем, ки он ба такмилёбии маҳорати педагогӣ оварда мерасонад. Он бо фаъолияти гуногунчанбаи омӯзгор дар бахшҳои фарҳанги таҳқиқӣ, фарҳанги касбию ахлоқӣ, фарҳанги тарбиявӣ ва фарҳанги ташхисӣ муайян карда мешавад.

Ҳамин тавр, фаъолияти муассисаҳои таълимии муосире, ки ба омодашавии кӯдакон аз фанҳои ҷамъиятшиносӣ аҳаммияти махсус медиҳанд, ба ошкор сохтани сифатҳои муҳимми шахсию касбии педагог-устози қобилиятнок имкон медиҳад.

Ин сифатҳоро дида мебароем. Бо назардошти он ки шакли бартариятдоштаи фаъолияти омӯзгор дар мактаб ташкил намудани машғулиятҳои таълимист, мо қарор додем, то баъзе тавсифоти модели омӯзгор-устозро аз ҷиҳати низоми ташкили фаъолияти таълимӣ-тарбиявии омӯзгор дар якҷоягӣ бо фаъолияти таълимӣ-идрокии хонандагон дида бароем.

Хусусияти муҳимми касбии омӯзгор-устоз донишдони мавзӯи омӯзиш ва фазилату пурдонӣ (эрудитсия) ба ҳисоб меравад. Дар робита ба ин моҳият махсусро на танҳо маҳорати таҷдиди барномаи пешакӣ маълумбудаи иттилоот, балки қобилиятнокии таҳвили ин иттилоот дар вазъияти ғайристандартӣ доро аст. Педагогикаи авторитарӣ тамоми таъминоти дидактикии раванди таълимро ба таҳсилоти навъӣ (типӣ), аз мақсад, мазмун ва бунёди методии раванди таълим сар карда мавқеъгузорӣ мекунад. Дар мактаби инноватсионӣ қатъи назар намудан аз он ки талабот ва мавқеи инсонро таъсиргузаронии хосси идрок ва тафаккур муайян месозад, нашомад. Концепсияи

¹ Певцова Е.А. Теория и методика обучения праву: Учебник для студ. высших учебных заведений. – М.: Владос, 2003. С. 164.

² Ниг., масалан: Кропанева Е.М. Теория и методика обучения праву: Учеб. пособие. – Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф. - пед. ун-та, 2010. С. 46-47.

шахсиятӣ-самтии таҳсилот, ки перомуни он олимони муосир сухан меронанд, аз педагог сатҳи олии донишхоро (аз ҷумла нисбат ба ҷанбаҳои гуногуни психологияи шахсият) талаб мекунад.

Хусусиятҳои хосси мактаби навро ҷой доштани қисмати таҳқиқотӣ дар низоми таълим ва фаъолияти илмӣ-методии омӯзгор ташкил медиҳад. Аксари олимони (И.Д. Чечель ва дигарон) бар он ақидаанд, ки муҳаққиқон-педагогҳо дар коллективи худашон ба миён меоянд. Ба ин иттиҳодияҳои методӣ, ассотсиатсияҳои предметӣ (байнимактабӣ, шаҳрӣ), ҷалби омӯзгорон ба гурӯҳҳои корӣ оид ба муҳокимаю баррасии масоили муҳимми мактабӣ, шӯроҳои педагогӣ ва ғайраҳо мусоидат менамоянд.

Омӯзгори ҳуқуқ бояд сатҳи баланди маҳорати методӣ ва педагогӣ дошта бошад. Зери ин мафҳум чунин сифатҳои педагогро мефаҳманд: маҳорати расонида тавонистани маводи таълимӣ то сатҳи фаҳмиши ҳар як хонанда (қобилияти кор дар низоми речаи инфиродӣ ва тафриқавии таълими кӯдакон); маҳорати фароҳам соختани фазои хуби психологӣ дар рафти дарс, ки нисбат ба таълим дар хонандагон мақсадҳои мусбатро ба вуҷуд меорад; шӯхтабӯ будан, маҳорати идора карда тавонистани рӯҳбаландии аҳли синф.

Нақши чунин сифатҳои шахсияти педагог – чун шӯхтабиятӣ ва зиндадилу некбин буданро омӯхта, муҳаққиқон ба ҳулосае меоянд, ки ҳазлҳое, ки ба як синф таъсири мусбат мерасонанд, ба дигараш ва ё дар дигар вазъият мумкин аст натиҷаи дилхоҳ надиханд. Дар ҳар сурат чунин қоидаҳоро риоя намудан зарур аст: ба шахсияти инсон набояд расид; он чиро ки инсон ислоҳ карда наметавонад мавриди ҳазлу шӯҳӣ қарор додан нашояд (нисбати ному насаб, камқувватӣ ва ё норасоии ҷисмонӣ); ба шӯҳҳои бешармона ва қабеху дағал набояд роҳ дод.

Омӯзгори ҳуқуқ бояд дониши хуб оид ба услуби идоракунии коллективи кӯдаконро доро бошад ва нисбат ба вазъияти мушаххас сатҳи дахлдори талаботро моҳирона татбиқ намояд. Муҳимтар аз ҳама, дар раванди машғулиятҳои таълимӣ назарияро бо амалияи ҳуқуқӣ пайваस्त карда тавонад ва зимнан салоҳиятнокии хонандагонро рушду такомул диҳад. Таҷрибаи нишон медиҳад, ки бештар самарабахш будани раванди таълим тавассути услуби демократии муоширати педагог бо кӯдакон таъмин мегардад. Ин дастрасии омӯзгорро ба иҷрои намунавии он талаботе, ки нисбати хонандагон эълон карда мешавад, истисно соختани сиғаи амрӣ дар гуфтугӯ, ба назаргирии фикри коллектив зимни ҳавасманднамоӣ ва мучозотдиҳии узви он тавсиф медиҳад. Ба ҷойи амру фармонҳо пешниҳодот, маслиҳатҳо, хоҳишҳо, илтимосҳо истифода мешаванд, хусусиятҳои инфиродии узви коллектив ба назар гирифта мешавад. Зухури чунин хусусиятҳо қонуният буда, бо таблитсаи зерин нишон додан мумкин аст.

мизоч (темперамент)	овозро баланд кардан мумкин аст	маводи таълимии навро зуд аз бар мекунад	кори якрангро дӯст медорад
1. Сангвиник	+	+	–
2. Флегматик	+	–	+
3. Холерик	–	+	–
4. Меланхолик	–	–	+

Олимони исбот намудаанд, ки услуби идоракунии ба мизочи худи педагог вобастагии ногузир надорад. Он танҳо ба ташаккули ин ё он услуб мусоидат менамояд. Шуур (идрок), ирода, худтарбиякунии ба ҳар як омӯзгор имконият медиҳад, ки дар худ услуби идоракунии нисбатан самарабахшро демократиро ташаккул диҳад. Таҷриба

нишон медиҳад, ки барои омӯзгор аз ҳама услуби самарабахши идоракунии коллективи кӯдакон ин ба муносибати байнишахсии мактаббачагон такя намудан махсуб меёбад. Дар синфҳое, ки чунин омӯзгорон кор мекунад, коэффитсиенти аз ҳама баланди каноатмандӣ дар муошират, коэффитсиенти ҳадди аксари муттафиқии коллектив ҷой дорад. Ин имкон медиҳад, ҳулоса намоем, ки муносибати мутақобилаи мактаббачагон дар зерӣ таъсири бевоситаи шахсияти педагоге, ки услуби идоракуниро нисбат ба онҳо ба кор мебарад ташаккул меёбад ва салоҳиятнокии ҳуқуқиашон меафзояд. Доштани услуби идоракунии муваффақона бошад – раванди дурудароз ва ҷиддии худтарбиякунӣ махсуб меёбад.

Воситаи универсалии муошират **нутқ** мебошад. Он барои омӯзгор аҳамияти махсус дорад. Ба самарабахшии раванди таълимӣ нишондодҳое чун суръат (темп), тарзи талаффуз (диксия), шиддатнокӣ, хушобурангию фасоҳат, босавод будан ва сарбахшии нутқ таъсир мерасонад. Суръати нутқ аз рӯи шумораи калимаҳое, ки дар як дақиқа омӯзгор баён мекунад, муайян карда мешавад. Диксия возеҳу бурро будани талаффузи иттилооти таълимиро бо навишти (тасвири) ҳар як истилоҳи нав нишон медиҳад. Шиддатнокии (равшании) нутқ – ин баландии овоз аст. Он маҳорати ҷалбозии диққатро ба масъалаи асосӣ муайян менамояд. Тавсифдиҳандаи асосии нутқ хушобурангию фасоҳати он ба ҳисоб меравад, ки дар зерӣ мафҳуми он маҳорати муқоисакунӣ ва истифодаи метаформа аз ҷониби омӯзгор фаҳмида мешавад. Дар охир саводнокии умумӣ ва махсуси нутқ унсури зарурии тавсифдиҳандаи омӯзгор ба ҳисоб меравад.

Симои зоҳирии омӯзгор низ ба ҷалби таваҷҷуҳи хонанда ва ташаккули шахсияти ӯ мусоидат мекунад. Таҷрибаи гузаронидаи мутахассисони рус тасдиқ менамояд, ки намуди зоҳирии омӯзгор 40%-и муносибати хонандагонро ба фанни таълимӣ пешакӣ муайян месозад (дар раванди таҳқиқ натиҷаи таълими 127 нафар аз тарафи панҷ педагог таҳлил гардидааст)¹.

Ҳамин тавр, қисматҳои номбурда ҳангоми тавсифи сифатҳои касбию шахсии омӯзгори ҳуқуқ заминавӣ мебошанд.

Таҳлилу баррасии мазкур имконият медиҳанд, то ҳулоса намоем, ки миёни омӯзгорони ҳуқуқи мактабҳои типӣ нав одамони боғайрату бочуръат бо системаи асаби фаъолу серҳаракат афзалият доранд. Дар педагогҳо бартарии эҳсосу таассуроти баланд, ки дар боварӣ ба худ, некбинӣ ба фаъолияти касбиашон ифода меёбад, ҷой дорад. Дар омӯзгорон сифатҳои иродавие чун ҷиддияту ҷасорат ва қатъият дар қабули қарорҳо ба назар мерасад. Омӯзгорон метавонанд дар шогирдони худ сифатҳои сарварӣ ва пешсафиро пешвоиро ташаккул диҳанд ва бо ин вазифаҳои дар назди мактаб гузошташударо амалӣ гардонанд.

Хусусиятҳои хоси шахсияти омӯзгор-устоз аз ҳолати фаъолияти касбии ӯ вобастагӣ дорад. Асоси мактабро принсипи машҳури Я.А. Каменский ташкил мекунад: «ҳама чизро ба ҳама омӯзондан». Ин, ба назари мо, имконият медиҳад, ки дар педагог мавҷуд набудани низоми анъанавии таълим ва ҳадафу мақсадҳои таҳсилоти шахсиро муайян намоем.

Дар асоси зуҳури санъати педагогӣ дар мактабҳои муосир дигар принцип меистад: «он чизро бояд омӯхт, ки худат аз уҳдааш мебарой». Ба ин маъно омӯзгор-устоз ба хонанда меёру тарзҳои фарҳанги худро дар фаъолияти муштарак ва муошират таҳвил медиҳад.

Омӯзгори фанни ҳуқуқ ва умуман ҳар як омӯзгор бояд маданияти баланди педагогӣ дошта бошад; сабурӣ ва таҳаммулпазириро пеша кунад ва аз амалҳои эҳсосоти манфие, ки шаъну эътибори инсонии ӯро паст мезананд, худдорӣ намояд; ботамкин ва одоб сухан гӯяд, ҳамеша ҳусни баёну муоширати худро такмил диҳад ва аз калимаю ибораҳои қабеху таҳқиркунанда парҳез кунад; намуди зоҳирии худро

¹ Певцова Е.А. Теория и методика обучения праву: Учебник для студ. высших учебных заведений. – М.: Владос, 2003. С. 168.

назорат намояд, покизагиву назокатро риоя карда, аз пӯшидани либосҳои гуногунрангу диққатчалбкунанда, худдорӣ кунад.

Сифатҳои назарраси касбӣ, маҳорати омӯзгори ҳуқуқро қўшиши илман баҳогузори карда, мо ба хулосае омадем, ки хусусиятҳои зерини омӯзгор-устоз бартарӣ доранд: некбину некхоҳ, ҳақиқатқўю адолатхоҳ, масъулияти маънавию касбӣ, ҳамдилӣ, фазилату пурдонӣ, фаҳмида тавониستاني талаба, осону сода тавзеҳ додани мавод, маданияти суханронӣ, некбинии педагогӣ, маҳорати ташкилотчиӣ, таъсирнокӣ, худро идора карда тавонистан, дониستاني технологияи муосири таълим. Тамоми сифатҳои зикргардидаи шахсият маҳдуд ва шахшуда нестанд. Сатҳи касбии омӯзгор-устоз мунтазам такмил меёбад, яъне талаботи нав нисбат ба шахсият ва фаъолияти касбии ӯ ба миён меоянд.

МАҚОМИ РОҲБАРИ МУАССИСАИ ТАЪЛИМӢ ДАР ТАТБИҚИ НИЗОМИ БОСАЛОҲИЯТ

Гулаҳмадов Г. ¹

Ба ақидаи муаллиф директори муассисаи таълимӣ дар байни талабагон ва падару модарон ҳамчун ташкилотчи асосии коллективи педагогӣ мавқеи асосиро ишғол менамояд. Ин пеш аз ҳама, дар маданиятнокиӣ, донишмандӣ, маҳорату малакаи идоракуни ва соҳиб гаштан ба боварии омӯзгорон ва хонандагон ифода меёбад.

Калидвожаҳо: муассиса, роҳбар, мактаб, хонанда, таълиму тарбия, муаллим, ҷома, директор.

Гулаҳмадов Г.

РОЛЬ РУКОВОДИТЕЛЯ УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ В ПРИМЕНЕНИИ КОМПЕТЕНТНОЙ СИСТЕМЫ

По мнению автора, руководитель учебного заведения занимает доминирующее среди учащихся и родителей как главный организатор педагогического коллектива. Это в первую очередь выражается в культуре, знании, компетенции учащимся.

Ключевые слова: учреждение, руководитель, школа, студент, образование, учитель, сообщество, директор.

Gulahmadov G.

THE ROLE OF THE LEADER OF THE EDUCATIONAL INSTITUTION IN APPLICATION OF THE COMPETENT SYSTEM

According to the author, the head of the educational institution is the dominant position of students and parents as the main organizer of collective pedagogy. This is primarily reflected in culture, knowledge, competence, management and trust in teachers and students.

Key words: institution, leader, school, student, education, teacher, community, director.

Роҳбарӣ ва идоракунии муассисаи таълимиро директор дар асоси Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, амру фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», қарорҳои мушовара ва фармоишҳои Вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Низомнома ва Оинномаи муассисаи таълимӣ ва дигар санадҳои меърию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ менамояд.

(Дастуруламали вазифавии директор, муовини директор...)

Мушкилоти татбиқи муносибати босалоҳият дар таълиму тарбия ва самарабахшии он дар муассисаи таълимӣ ба роҳандозии он вобастагӣ дорад. Тамоми

¹ Гулаҳмадов Гулмирзо - старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джамии, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,

фаъолияти роҳбар ва омӯзгор дар шароити муосир масъулияти баландро дар тарбияи насли наврас тоқазо менамояд.

Роҳбари муассисаи таълимиро барои дар амал татбиқ намудани муносибати босалоҳият дар таълиму тарбия зарур аст:

-пеш аз огози соли нави таҳсил ҳар як дастуру тавсия ва дигар маводи ёрирасони пешниҳодгардидаи мақомоти болоии маорифро оид ба тақвияти низоми босалоҳият ва дигар самтҳои кори таълиму тарбия ба омӯзгорони муассисаи таълимӣ тибқи нақшаи, корҳои тарбиявӣ, ба роҳ мондан;

- оид ба меъёру мундариҷа, бартарии муносибати босалоҳият гузаронидани вохӯрӣ ва суҳбатҳо бо падару модарони хонандагон;

- коркард ва истифодаи тестҳои фаннӣ дар раванди дарсҳо, супоришҳои хонагӣ ва беруназсинфӣ, марҳила ва рейтингҳо аз тарафи омӯзгорони фаннӣ ва додани баҳои воқеӣ ба дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон;

- ташкили омӯзиш ва сайқал бахшидани завқи китобхонӣ, навиштани номгӯйи мавзӯъ, маъруза, реферат аз фанҳои таълимӣ, истифодаи ҳуҷҷатҳои бойгонӣ ва саънаҳои таърихӣ, адабиёт ва сарчашмаҳои иловагӣ, супориши корҳои хаттӣ ва амалӣ дар хона, муносибат бо ҳамсинфон ва омӯзгорон, рафтор, худтарбияткунӣ, ҳисси масъулиятшиносӣ, иштирок дар корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ, дараҷаи аз худкунии барномаҳои таълимӣ, ба ҳисоб гирифта ба мақсад мувофиқ ташкил ва баргузор намояд.

Дар зинаҳои низоми маориф, аз нозирони шуъбаи маориф сар карда дар иҷрои вазифаи хизматиашон, пеш аз ҳама, мусаллаҳ будан бо дониш оид ба муносибати босалоҳият талаб карда мешавад, то раванди татбиқи ин муносибат дуруст ба роҳ монда шавад.

Мушовирони кабинетҳои методии шуъбаҳои маорифи шаҳру ноҳия ба дарсҳои омӯзгорон бештар даромада, дарсҳои кушод-дарсе, ки бо мақсади омӯзиш, таблиғи таҷрибаи пешқадам, татбиқи навгониҳо, навҷӯйиҳо дарсҳои ҳисоботӣ ва намунавӣ аз ҷониби муаллимони ботаҷриба, баҳри фаъол гардонии хонандагон дар дарсҳо пайваста дар ҷустуҷӯи роҳу усули босалоҳиятии таълим ва тарбия ташкил намуда, ба таври доимӣ дастуру маслиҳат ва тавсияҳои методӣ диҳанд.

Муаллим масъулиятро дар худ ба таври доимӣ парварида, кӯшиш ба он дошта бошад, ки аз уҳдаи дарс гузаронидан бо хубӣ баромада тавонад. Чӣ тавре, ки бузургон гуфтаанд: **«муаллим то даме, ки зинда аст, дар омӯзишу сайқал додани маҳорати педагогаш кӯшиш ба ҳарч диҳад».**

Роҳу усули истифодаи методҳои фаъоли таълим, воситаҳои техникӣ, айёният дар дарс ва машғулиятҳои амалӣ, ноил гаштан ба дониш, малака ва маҳорат дар таълиму тарбияи шогирдон ва арзёбии хусусиятҳои ҳамаҷониба дар омодагӣ ба моҳияту мазмуни салоҳиятнокии таълим қарор гирад.

Директори муассисаи таълимӣ салоҳияти баланди роҳбарӣ дар ташкили кори таълимӣ тарбияфвиро бояд дошта бошад. Воқеан, ибораи **«Ҳар кас бояд дар доираи мавқеи худ қарор дошта бошад»** асос дорад.

Президенти мамлакат хело бамаврид гуфтаанд, ки **«Омӯзгор дар раванди таълиму тарбия ҳуқуқи хато қарданро надорад».**(6;8).

Ҳамаи роҳбарон масъули мансаби ишғолкарда, кафили тарзи ҳаёти солим, ба меъёр дарорандаи ноадолатию нобасомониҳои замонанд. Ҳадафи асосӣ дар самти роҳбарӣ кори нек номи нек қардан ва ба талаботи сиёсати маорифпарваронаи давлат дар иҷрои вазифаи хизматӣ мебошад.

Дар амал татбиқ шудани муносибати босалоҳият ва ҳадафҳои татбиқи он дар роҳу усулҳои ноил гардидан ба сатҳи баланди дониш, малака ва маҳорат, қобилият ва ахлоқи хонандагон дар муассисаи таълимӣ ва аз ҳама ҷиҳат самараи нек ба бор овардан ба роҳбари муассисаи таълимӣ вобастагии калон дорад.

Дар бораи моҳият, мақсад ва вазифаҳо, методу усули гуногуни татбиқи он, натиҷаи омодагии муаллимон, хонандагон ва падару модарон дар ташкилу баргузори

дарсҳо ва назорати хонандагон бо назардошти дараҷаи муносибати салоҳиятнок дар доираи талаботи Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ рӯз то рӯз таҷрибаи муайян ҳосил гашта истодаанд. Дар баробари ин маҳорати идора кардани дигаргуниҳо, стратегияи татбиқи нақшаи фаъолиятро низ доро мебошад. Вақто, ки роҳбар дигаргуниҳоро идора карда наметавонад, ба тағйироти лозима ноил гаштан ғайри имкон аст. Дар муассисаи таълимӣ ҳар гуна шахсият ва гурӯҳҳое мавҷуданд, ки роҳбар бояд онҳоро бо ҳам муттаҳид созад, андешаҳои онҳоро дар самти пешравии қору фаъолият қабул ва дастгирӣ намояд. Роҳбар қобилияти ташкилотчигӣ, санъати роҳбарӣ, маҳорати кордонӣ ва дар ниҳодаш ташаббускорӣ эҷодкорӣ дошта бошад. Қолабҳои куҳнаро шикаста тавонад. Роҳбар тавоноии ҳар қадам аз ҷои коллективро бамақсад инкишоф додан, дӯстона ва шавқмандона мусоидат кунад, ки пайравони худро соҳиб гардад. Дар ҳолатҳои зарурӣ, агар лозим шавад, аз ҳисоби хонандагони фаъол ва қобилиятнок ба вазифаҳо таъин намудан, ҳамаи хонандагонро ҳудаш танҳо идора карда тавонад.

Муваффақияти муассисаи таълимӣ дар раванди таълиму тарбия аз сифати роҳбарӣ ва муҳити солими он аз директор то хонандагон вобастагии калон дорад. Беҳтар гардидани сифати корҳои идеявӣ-сиёсӣ ҳаҷми дониш, маҳорат, малака ва ахлоқи хонандагон аз кордонӣ ва маҳорати ӯ саҳт вобастагӣ дорад.

Масъулини шуъбаҳои маориф ва мақомоти болоии он дар хоста гирифтани ва ҷо ба ҷо гузоштани роҳбарони муассисаи таълимӣ баъзан ба ҳолатҳои шиносбозӣ ва аломатҳои маҳаллачигӣ роҳ мегиранд, ки ин ба пешравӣ ва баланд бардоштани сифати кори таълиму тарбияро халалдор мегардад. Раванди тақвиятбахшӣ ва демократикунони кори таълиму тарбия дар муассисаи таълимӣ муомилаи хубро талаб менамояд. Саҳтгири серталаб ва дар айни замон мушфиқу меҳрубон ва бо овози паст муомила бояд кард. Роҳбар набояд қасдгир бошад. Аз суҳанони пасту баланд хафа шавад. Қобилияти таҳлил ва баҳо доданро доро бошад. Қисман, роҳбарон аз вазифа ва мансаби ишғолкадашон истифода карда, рафторҳои аз салоҳияташон берунро иҷро менамоянд, ки ин омил боиси паст гардидани обрӯяшон мегардад. Худомӯзӣ, сайқали маҳорати идоракунӣ, донишҳои нозуқиҳои талаботи педагогӣ-психологӣ, барои директор ниҳоят муҳим мебошанд.

Директори хуб доимо дар пайи бо кадрҳои хуби педагогӣ таъмин намудани муассисаи таълимӣ, ҷустуҷӯи роҳу усули нави таълим ташаббусҳо, эҷодҳои нав бошад. Қисман, директори муассисаи таълимӣ аз омӯзгорон ва дигар кормандони маҳорати ташкилотчигӣ дошта, савияи донишаш баландтар меҳаросад. Кӯшиш менамоянд, ки бо методу усули фишороварӣ ва таъқибу дӯғу даранг аз онҳо ҳалосӣ ёбад ё онҳоро ба ҳар восита гунаҳкор намояд, ки аз рафтори чунин роҳбар ҷараёни таълим халалдор мегардад.

«Муаллим бояд дар симои роҳбари муассиса дӯст, рафиқ, ёвар ва маслиҳатгари мушфиқи ҳудашро бинад» (7;48).

Директори муассисаи таълимӣ новобаста аз он, ки мутахассиси қадам фан бошад, бояд дар бораи дигар фанҳо маълумоти зарурӣ дошта бошад. Тамоми рафтор, гуфтор, кирдор, муносибат, маданият, ҷиҳатҳои эстетикӣ, маънавӣ, ақлу заковати директори муассисаи таълимӣ бояд намунаи ибрати атрофиён: омӯзгорон, хонандагон, падару модарон ва аҳли ҷомеа бошад. Аз ин ҳисоб ӯ дар ҳама ҳолат дар иззату ҳурмат ва эҳтиром бояд бошад.

Директор бояд истеъдоди зеҳнии кормандони худро донад. Новобаста аз шумораи омӯзгорон директор кори ҳар омӯзгорро бояд хуб донад. Дарс бояд дар маркази диққати директор бошад. Директоре, ки ба дарсҳои омӯзгорон ба таври доимӣ иштирок ва онҳоро таҳлил карда меистад, дар ҷойи аввал буда, вазъияти таълиму тарбияро дар муассисаи таълим хело хуб медонад. Директор ба андозаи кофӣ ба дарсҳо иштирок намояд, ҳамон қадар хонандагонро меомӯзад, хусусиятҳои фикрию меҳнатӣ, ахлоқию маънавии онҳоро медонад. Иштироку таҳлили дарсҳо ба директор имконият медиҳад, ки натиҷа додан ва самара бахшидани маслиҳату тавсияҳо худ муайян менамояд. Бо ҳамин мақсад на директор, балки маъмурияти муассисаи таълимӣ дар ибтидои соли

хониш аз рӯи нақшаи кори муассиса (махсусан назорати дохилимактабӣ) ва тақсимоти вазифаҳо ба мақсади иштирок дар дарсҳо тарҳрезӣ ва дар давоми соли хониш бояд амалӣ карданашон лозим аст.

Назорат аз болои қору фаъолияти ҳаррӯзаи муаллим ба ҳар як дарс бо тайёрии пухта, ҳаматарафа бо истифодаи технологияи ҳозиразамон, истифодаи гуногунии айёният, маводи дидактикӣ ва дигар воситаҳои ёрирасон барои гузаронидани дарсҳо дар мадди назари маъмурият бошад. Дарсҳо бо методу усули муосири замон, дар низоми назария ва татбиқ дар амалия, донишҷӯи воқеияти ҷавобгӯии замон ва мақсадҳои салоҳиятнокии ва стандарти таълимӣ ташкил ва баргузор карда шаванд.

Директор набояд ҳаросад, балки дар рақобат қор қарда тавонад, чунки набудани рақобат боиси қарахтӣ ва қуҳнапарастӣ мегардад. Директори муассисаи таълимӣ, муносибати сарди ҳар як муаллимо нисбати ҳудаш дар ҷойи доштани ҳатогихо дар фаъолияти қориаш бинаду донад ва аз пайи ислоҳи нуқсонҳои қори роҳбариаҳ гардад.

Масъалаи дигаре, ки боиси қостагии сифати таълиму тарбия мегардад, шояд набудани алоқаи доимӣ ба падару модарон ва ташкилоту идораҳо бошад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки дар ҷойҳо ҳама қори бесамар ба хотири гап нашудан мебошад. Дар маҷлис ё ассотсиатсияи падару модарон ва дигар ташкилоту муассиса дар асл шумораи аз 1 то 10 нафараи волидайн ҳозир мешавад ё не. Боз қарор менависанду дар ҷузвдон мегузоранд. Бо ҳамин вазифаи ҳудро сомон расонида меҳисобанд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» мавриди амал қарор дошта бошад ҳам, мутаассифона, ин санади ҳело муҳим, бар дӯши мактабу маориф нигарони шудааст.

Мақсаду мароми ҳамаи мо бояд як самт-амалӣ намудани сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф мебошад. Ҳар як ҷомеаи шаҳрвандиро дар ҳар даври замон аз рӯи ақлу фаросат, маънавиёт ва фарҳангу маданияти ӯ баҳо медиҳанд. Яъне ҷомеа дар қадом сатҳе қарор дошта бошад, қори таълиму тарбия низ дар ҳамон мавқеъ ҷараён дорад. Мо-омӯзгорон ҷомеаро дида ба натиҷаи фаъолияти ҳуд баҳо диҳем. Қори таълиму тарбия ёру ошнобозӣ, ҳешу таборҷигӣ, ришваю таъмаҷӯӣ, фиреб, муросо, найранг ва дигар амалҳои носолимо намепишанд. Ин аз санъати роҳбарии мо директорон дарак медиҳад. Ин қор масъул будан ҳақиқату ростӣ мебошад!

Директори муассисаи таълимӣ бояд қору фаъолияти омӯзгорону хонандагон, роҳбарони синф ва ҷонишинону дигар қормандонро дар низоми расмӣ (маъқулёфтаи қоллектив) гашта «талаботи ягона дар муассисаи таълимӣ» ба роҳ монад.

- ҳамарӯза директори муассисаи таълимӣ як соат пеш аз саршавии дарсҳои басти якум ба муассиса ҳозир шуда, гирду атрофи бино ва дохили онро дида, аз вазъи мавҷуда бо баррасии масъулин натиҷагирӣ намудан;

- омӯзгорони дарсдошта ва роҳбарони синфҳо пагоҳӣ (басти 1), нисфирӯзӣ (басти 2) дар ҷамъомади умумии пеш аз дарс ним соат пешакӣ ҳозир шудан (омӯзгорони дарс дошта тайёрии ҳудро ба муовинон пешниҳод ва руҳсат ба дарс, роҳбарони синф қабули шогирдон ва ба ҷамъомад тайёр намудан);

- омӯзгороне, ки тайёрии ҳудро ба дарсҳо аз назари масъулин гузаронидаанд, журналии синфиро гирифта ба назди шогирдони дар ҷамъомад (қатор) буда омада, ҳамин, ки занги даромад шуд, синфе, ки дарс мегӯяд хонандагонро гирифта ба синф ё кабинети таълимӣ ҳамраъӣ намуда, баъди анҷоми дарс онҳоро ба ҳавлии муассиса раҳнамун менамояду журналии синфиро дар ҷойи аввал гирифтааш бурда мегузорад. Ин ҳолат дар ҳар як дарси навбатӣ ҳар рӯз тақрор бояд ёбад;

- ҳар як омӯзгори дарсдиҳанда дар рафти дарс, ки қисман шогирдонро донишу малақа ва дараҷаи дарсзҳудқунии онҳо аз ин ё он фан ва мавзӯ пурсида ва мақсади баҳогузорӣ доранд, рӯзномаҳои онҳоро талаб ва баҳогузорӣ намояд;

- ҳар як омӯзгор, ҳоҳ соати 1-ум, ҳоҳ соати 2-юм ва ё соати 3-юм... бошад ҳам аз назари риоя нагардидани шогирдон дар тартиби мӯи сар, либоси ягонаи мактабӣ, галстукдорӣ, давомот, ё аз дарсе гурехтан ва ё қоидаи вайронқунию бенизомӣ содир намудан, пурсон шуда, дар тарбияи ӯ бо шеваи нарму мулоим саҳмгузорӣ намояд;

- омӯзгор, роҳбари синф бадахлокии шогирдро дар коллективи омӯзгорӣ, падару модарон ва махсусан маъмурияти муассисаи таълимӣ пинҳон надорад;

- риояи меъёрҳои қасами омӯзгор, ҳуқуқ, вазифа ва уҳдадорихоии роҳбари синф дар иҷрои вазифаи хизматӣ бо риояи баланди интизоми меҳнатӣ, пӯшидани либоси ягона, одоби салом ва бо сухани нарму садои паст муомила намудан, ахлоқи писандидаи инсонӣ атрофи масоили маънавӣ ва ғайра риоя гардидан ба он боис мегардад, ки коллективи педагогӣ ва хонандагони муассисаи таълимӣ тарзи ҳаёти солимиро соҳиб гашта, дилгармии ҳар қадам ба қору донишандӯзӣ боис мегардад.

Маркази ҷумҳуриявии таълимию методии назди Вазорати маориф маҷмӯи санадҳои меъёрии ҳуқуқии муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ва умумиро бо қарори қабул намудаи мушовараи Вазорати маориф аз соли 2013 расмӣ гардонидани барои иҷро пешбарӣ намудааст. Бисёрии роҳбарони муассисаҳои таълимӣ аз он ба таври васеъ истифода менамоянд. Рафти вохӯрӣ бо омӯзгорон маълум намуд, ки онҳо аз ин ҳуҷҷатҳо огаҳӣ надоранд ва қисман роҳбарони муассисаҳои таълимӣ аз бемасъулияти то ба ҳол аз ин ҳуҷҷатҳо ҳам дарак надоранд ва ҳатто ҳудашон онҳоро варақ ҳам назадаанд.

Вақте, ки роҳбари муассисаи таълимӣ дар иҷрои вазифаи хизматӣ намуна бошад, зердастон маҷбур мешаванд, ки нисбат ба масъулияти хеш ҷиддӣ бошанд. Воқеан, ҳуди калимаи директор маъноҳои бисёро аз қабилӣ коргардон, танзимгар, басаҳнагузоранда ифода пас агар директор басаҳнагузорандаи қор бошад, мактаб саҳна ва шогирдон иҷроқунандаи нақшҳои онҳо наҷуд, ки ибратбахш бошанд.

Директори муассисаи таълимӣ ҳамчун ташкилотчи асосии коллективи педагогӣ, дар байни талабагон ва падару модарон мавқеи асосӣ ишғол менамояд. То даме, ки симои директори муассисаи таълимӣ, шахси дорой андешаи эҷодкор набошад, ташкилотчи моҳири раванди қори педагогиро тасаввур қарда наметавонем ва проблемаи такмили сифати қорҳои тарбиявии хонандагонро ҳал қардан амри муҳол аст. Муҳим он аст, ки дорой маданияти баланди омӯзгорӣ, дониш, моҳиру уҳдабаро, боидрок ва чуқур донандаи фанни худ бошад.

Ба қавли педагоги машҳур А.С.Макаренко «Қар як педагог устоди қори худ шуда метавонад, агар ба ӯ ёрӣ расонанд ва агар ҳудаш қор қунад».(1.42)

Муҳаббат, ки омӯзгор ё маъмурият танҳо барои фароғат ва ҳузуру ҳаловати худ нишон медиҳад, ҷиноят аст. Ҷунки ин ба ҳуди тарбиятдиҳанда ва ҳам ба қори тарбиявӣ зарари қалон меоварад.

Мо омӯзгорон, бояд донем, ки қудакон табиятан танбал нестанд. Онҳо дар қое фаъоланд, ки барояшон шавқовар бошад. Сабаби талабот ба муносибати нав дар мактаб ҳамин аст. Имқониятҳо технологияи фаъоли таълимиро маҳдуд насозем. Фаъолнокии муаллимонро ба табодули нақшҳо дар дарсҳо равона сохтанамон лозим меояд. Яъне фаъоли аз муаллим ба талаба мегузарад. «... дар дарс бештар талаба суҳан гӯяд, муаллим бештар гӯш қунад». Хонандаи «фаъол-актёр», муаллим бошад, «муҳлис-мушоҳидақори фаъол ва режиссор»- бошад. Пеш аз саршавии дарс муаллим муҳити солимиро фароҳам оварданаш лозим аст. Маъмурияти муассисаи таълимиро лозим аст, ки ба назорати дохилимактабӣ диққати бештар дода, дар рафти фаъолияти қорӣ назорат ва санҷишро ба роҳ монанд ва дар қаласаҳои назди директор, Шӯрои омӯзгорӣ мавриди баррасӣ қарор диҳад.

Татбиқи самаранокии муносибати босалоҳият назорат ва роҳбарии маъмурияти муассисаи таълимӣ ба фаъолияти омӯзгорон дар сатҳи талабот вобастагии зиҷ дорад. Роҳбар баҳри бештар хубтар гардонидани раванди идораи зинаҳои таълими тарбияи муассисаи таълимӣ коллективро муттаҳид месозад. Фаъолияти онҳоро тибқи ҳуҷҷатҳои меъёрӣ-ҳуқуқии соҳаи маориф ба роҳ монда, ба таври доимӣ назорат мебарад. Дар навбати худ ҳамгироии фаъолияти коллектив, падару модарон ва хонандагонро ташкил намуда, талаботи ягонаи қорро байни онҳо ба низом монда, назорат ва натиҷагирӣ менамояд.

Вазифаи мо омӯзгорон тарбия намудани шогирдон дар рӯхияи худогоҳии миллӣ, ободкорӣ, созандагӣ, худшиносӣ, ватандӯстӣ ва арзишҳои миллӣ мебошад. Мақсаду мароми ҳамаи мо бояд ба як самт-амалӣ намудани сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф нигаронида шуда бошад. Мо-омӯзгорон бояд рушди ҷомеаро дарк намуда, ба натиҷаи ҷаҳолияти худ баҳои воқеӣ диҳем. Ба ғамхориҳои Сарвари давлатамон, ки ба ин соҳа таваҷҷуҳи хоса зоҳир менамояд, ояндаи дурахшон дар пеш аст, дилсӯзона муносибат намоем.

АДАБИЁТ:

1. А.С. Макаренко. Сабки ҷаҳолияти кори А.С.Макаренко
2. Боргоҳи маърифат. №1(9), январи 2015.
3. Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд».-Душанбе 2011.
4. М.Лутфуллоев. Педагогикаи миллии халқи тоҷик.- Душанбе 2016, 700с.
5. Маҷмӯи санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ва умумӣ. Қисми 1 ва 2. -Душанбе 2014.
6. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба МОҚТ соли
7. Юнусов Й. Педагогика. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни макотиби олий, коллеҷу омӯзишгоҳҳо. -Душанбе 2005.

НАҚШИ МАОРИФ ДАР РУШДИ САЙЁҲӢ

Маҳмудхон Убайдов¹

Муаллиф дар мақолаи хеш нақши соҳаи маориф ва илмро дар рушди сайёҳӣ бо далелҳои саҳеҳ нишон додааст. Бе соҳаи маориф ва илм ягон соҳаи хоҷагии халқи мамлакат рушд намеёбад, аз ҷумла соҳаи сайёҳӣ. Маориф барои соҳаҳои дигари хоҷагии халқ замина тайёр мекунад. Як қатор донишгоҳҳои олий ва миёнаи касбии мамлакат барои ин соҳаи сайёҳӣ мутахассисони дараҷаи олий тайёр менамояд. Соли 2018 Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон гардидааст. Ин иқдоми пешгирифтаи неки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад.

Калидвожаҳо: рекреатсионӣ, инфрасохтор, байналмилалӣ, хатсайр, танзимкунанда, мененҷментӣ, муҳандисӣ, туризм, барҷаста, хазина, оламиён.

Убайдов М.

РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ ТУРИЗМА

Автор в своей статье рассказывает о роли образования и науки в развитии туризма с ясными фактами. Без образования и науки никакая сфера экономики страны не будет расти, в том числе и туризм. Образование готовит основу для других отраслей народного хозяйства. Ряд высших и средних школ страны готовят специалистов высокого уровня туризма. Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон объявил 2018 год «Годом развития туризма и народных ремесел».

Ключевые слова: набор, инфраструктура, международный, путешествия, регулятор, администрация, инжиниринг, туризм, подделка, основы.

¹ Маҳмудхон Убайдов - старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,

THE ROLE OF EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM

The author tells in his article about the role of education and science in the development of tourism with clear facts. Without education and science, no sphere of the country's economy will grow, including tourism. Education prepares the basis for other branches of the national economy. A number of higher and secondary schools of the country are preparing for the highest level of tourism. Founder of Peace and National Unity - Leader of the Nation President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon declared 2018 "The Year of Tourism and Folk Crafts Development".

Key words: *recruitment, infrastructure, international, travel, regulator, administration, engineering, tourism, forgery, basics.*

Рушди соҳаҳои хоҷагии халқи ягон мамлакати дунё бе иштироки фаъоли соҳаи маориф ғайриимкон аст. Соҳаи маориф ва илм барои соҳаҳои хоҷагии халқи мамлакат замина тайёр мекунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои калони рекреатсионӣ буда, онро бо мақсадҳои муайян вобаста ба имкониятҳои истифода хоҳад бурд, албатта он ба захираҳои табиӣ ва шароити табиӣ вобастагии калон дорад. Бо мақсади тараққи додани соҳаи сайёҳӣ, муаррифии шоистаи имкониятҳои сайёҳии мамлакат ва фарҳанги милли дар арсаи байналмилалӣ, инчунин ҷалби сармоя ба инфрасохтори сайёҳӣ пешниҳод менамоем, ки соли 2018 дар кишвар Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон карда шавад, қайд намуд. Асосгузори сулҳу ваҳдати милли, Пешвои миллат, Президенти кишварамон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон.

27 ноябри соли 2008 дар сессияи 17-уми ташкилоти умумичаҳонӣ доир ба сайёҳӣ, ки дар шаҳри Картахена-Индиоели давлати Колумбия баргузор гардид, Тоҷикистонро ба аъзогии гурӯҳи давлатҳои дорои захираҳои калони рекреатсионӣ пешниҳод намуданд ва аз тарафи 150 давлати ҷаҳон пазируфта шуд. Ҳамин тавр кишвари мо ба оламиён, дӯстдорони сайру сайёҳат муаррифӣ карда шуд. Ҳар сол ба мамлакат ҳазорҳо сайёҳон барои тамошо ва истироҳат аз Аврупо, Америка, Осиёи дуру наздик меоянд. Барои он, ки хизматрасонӣ дар сатҳи баланд, ба талаботҳои байналхалқӣ ҷавобгӯ бошад. Барои ин мутахассисони варзидаи соҳа лозим аст.

Дар пайём омадааст «Ба Кумитаи рушди сайёҳӣ супориш дода шавад, ки барои инкишофи намудҳои гуногуни сайёҳӣ, таъсиси инфрасохтори зарурӣ, омода намудани маводҳои иттилоотӣ ва хатсайрҳои нав дар мавзӯҳои гуногуни кишвар, инчунин қонунгузори танзимкунандаи фаъолияти соҳа чораҳои зарурӣ андешанд».

Нақши маориф дар тайёр намудани мутахассисон хеле калон аст. Барои баланд бардоштани сатҳи хизматрасонӣ дар ин самт, бо ташаббуси Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як қатор Донишгоҳҳои олӣ ва миёнаи касбӣ, барои тайёр кардани мутахассисони дараҷаи байналмилалӣ кафедраҳо, шӯбаҳо кушода шуданд. Масалан, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи Давлатии Омӯзгории ба номи С.Айнӣ, Донишгоҳи Давлатии Хучанд, Донишгоҳи Давлатии омӯзгории ш. Кӯлоб, Донишгоҳи Давлатии ба номи Н. Хусрави ш. Бохтар, Донишгоҳи соҳибкорӣ ва хизмати ш. Душанбе, Донишгоҳи тичорати Тоҷикистон, Донишгоҳи Омӯзгории ш. Панҷакент, Донишгоҳи Давлатии ш. Хоруғ, Донишгоҳи Давлатии ш. Данғара, Донишгоҳи Давлатии варзиш ба номи С. Раҳимов ва ғайраҳо аз рӯи ихтисосҳои сайёҳӣ ва мененҷментӣ, иқтисодиёт ва идораи сайёҳӣ, иқтисодиёт ва идоракунии корхонаҳои сайёҳӣ, мененҷмент дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ, сайёҳат ва меҳмондорӣ ва ғайраҳо мутахассис тайёр мекунад. Инчунин дар коллеҷи муҳандисӣ-омӯзгории ш. Душанбе аз рӯи ихтисоси иқтисодиёт ва ташкили соҳаҳои сайёҳӣ, дар коллеҷи оммории ш. Ваҳдат иқтисодиёт ва ташкили истеҳсолот дар корхонаҳои хизмати маишӣ ва туризм ва литсейи хизмат ва туризми шаҳри Душанбе мутахассисҳои баландпоя тайёр менамоем. Донишгоҳҳо ва коллеҷҳои номбурда мутахассисони варзидаи ба талаботи байналхалқӣ ҷавобгӯиро бояд тайёр кунанд. Онҳоро дар руҳияи

Ватандӯстӣ, худшиносии миллӣ, табиатдӯстӣ тарбия намуда, дорои маърифати баланд мебошанд.

Вале дар ин самт ҳоло мушкилиҳо хеле зиёданд. Барои дар сатҳи байналхалқӣ тайёр намудани мутахассисон, китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимию методӣ роҳнамо ва дигар маводи даркорӣ лозим аст. Маводи мавҷуда талаботи имрӯзаи соҳаро қонеъ намегардонад. Ташкилотҳои мутасаддиро лозим аст, сари ин масъала ҷиддӣ фикр намоянд. Дар соҳаи сайёҳӣ донишҷӯи забонҳои гуногуни хориҷӣ омили асосии пешравию соҳа мебошад, махсусан хатмкунандагони ин соҳаро зарур аст, ки забони англисиро хуб донанд. Омӯзиши забонҳои франсузӣ, олмонӣ, хитойӣ низ аз ҷониби ҳамаи намест. Барои муошират намудан ба онҳо дарси суҳанвариро омӯзондан зарурат дорад. Инчунин барои ҳифзи ҳуқуқи манфиати сайёҳӣ таълими фанни «Ҳуқуқи инсон» зарур аст ва маърифати сайёҳии ҷомеа бояд баланд бардошта шавад.

Дар рушди соҳаи сайёҳӣ нақши фанни география чашмрас аст. Маҳз сайёҳони барҷастаи дунё Х. Колумб, Ф. Магелан, Васко да Гама, Ўйсм Кук, Амундсен ва сайёҳони форсу тоҷик кашфиёте намудаанд, ки то имрӯз дар таълими фанни география омӯзонда мешаванд. Дар ҷумҳурии мо низ аксарияти устодоне, ки ба донишҷӯёни ин соҳа дарс мегӯянд, мутахассиси соҳаи география мебошанд. Гуфтани ҳама, ки соҳаи сайёҳӣ ба география вучуд дошта наметавонад. Пешниҳод менамоем, ки бо мақсади ҷалб намудани хатмкунандагони мактабҳои миёна ба ин соҳа, дар омӯзиши фанни географияи Тоҷикистон барои синфи 8, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавзӯи «Рушди соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон» ба барномаи таълими фанни мазкур ворид карда, соати алоҳида ҷудо карда шавад.

Боварӣ дорем, ки соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба дараҷаи баланд рушд ёфта, баробари садҳо ҳазор сомонӣ ба ҳазинаи давлат ворид шуда, кишвари мо дар тамоми дунё ба манзараҳои диққатҷалбкунанда ва ҷойҳои таърихиаш машҳури олам мегардад.

АДАБИЁТ

1. Пайёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон.
2. Туризм. Қодиров Ф. С., Қодирова М.И., Ашуралиев М.И., Курбонов Ё.С. Душанбе: «Ирфон» 2016.
3. Географияи Тоҷикистон. муаллифон Х. Муҳаббатова, М. Раҳимов. Душанбе «Ганҷ нашриёт» 2014 с.
4. Ҷумҳурия № 90 08.05. 2018 сах.3.

НАМУДҲОИ ФАЪОЛИЯТИ САЙЁҲӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

Мусоев Дилшод

Дар мақолаи зерин муаллиф оид ба намудҳои сайёҳӣ дар Тоҷикистон маълумот додааст. Сайёҳӣ падидаи мураккаби иқтисодию иҷтимоии замони муосир буда, вобаста ба беҳбудии вазъи иҷтимоии аҳоли рушд меёбад. Навъҳои гуногуни сайёҳӣ вобаста ба ҳадафҳои асосии он ба сафару сайёҳат бо мақсадҳои истироҳату табобат, сайёҳии маърифатӣ, илмӣ ва тичоратӣ тақсим шудааст.

Калидвожаҳо: сайёҳӣ, кишвар, сайёҳони хориҷӣ, табиат, сайёҳон, истироҳат, кӯҳҳо, дарёҳо

Мусоев Д.

ВИДЫ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ТАДЖИКИСТАНЕ

В данной статье автор рассказывает о туристических видах в Таджикистане. Туризм является сложным социально-экономическим комплексом современности и

связано с улучшением социального статуса населения. Были разделены различные виды туризма, отдых и лечение, просветительский туризм, научные и коммерческие цели.

Ключевые слова: путешествия, страна, иностранные туристы, природа, туристы, отдых, горы, реки.

Musoev D.

KINDS OF TOURISM ACTIVITY IN TAJIKISTAN

In this article, the author talks about tourism in Tajikistan. Tourism is a complex socio-economic complex of our time and is associated with the improvement of the social status of the population. Various kinds of tourism, rest and treatment, educational tourism, scientific and commercial purposes were divided.

Keywords: travel, country, foreign tourists, nature, tourists, rest, mountains, rivers.

Сайёҳӣ падидаи мураккаби иқтисодию иҷтимоии замони муосир буда, вобаста ба беҳбудии вазъи иҷтимоии аҳоли рушд меёбад. Бахши сайёҳӣ чун дигар соҳаҳои хоҷагии халқ дар баробари рушди тамаддуни инсонӣ тағйирёбанда буда, он навгониҳои ҳаёти муосирро таҷассум менамояд.

Имрӯз ҷаҳониён Тоҷикистонро чун як кишвари ҷолиби сайёҳӣ эътироф кардаанд ва аксари ниҳодҳои сайёҳии байналмилалӣ сарзамини моро ба қатори беҳтарин кишварҳо барои сайёҳӣ шомил намудаанд.

Дар рӯйхати мусоидтарин кишварҳо барои саёҳати Globe Spots, дар даҳгонаи беҳтарин Тоҷикистон дар ҷои дуввум қарор дода шудааст, зеро Тоҷикистон дар роҳи корвонгузари қадим — «Роҳи Абрешими бузург» ҷой гирифта, Аврупоро ба кишварҳои Шарқ мепайвандад.

Сайёҳони хориҷӣ дар мавриди табиати нотақрори Тоҷикистон ақидаи мусбат дошта, аксаран зимни боздид бо ҳаяҷон таъкид мекоранд, ки ин кишвар воқеан сазовори дӯстдорӣ ва ифтихор аст. Онҳо аз сулҳу субот ва оромиву осудагӣ дар мамлақати мо ситоиш мекунанд, ки бо вучуди паси сар гузоштани ҷанги шаҳрвандӣ ва ҳаммарз будан бо Афғонистон тавониста, ки суботи комилро дар қаламрави хеш таъмин намоянд.

Сайёҳони хориҷӣ мегӯянд, ки «Ҷар ҷаҳонгарде, ки аз Тоҷикистонро мебинад, орзуи дубора меҳмони ин кишвари бихиштосо шуданро дорад».

Мафҳум ва ба навъу намудҳо ҷудо кардани сайёҳиро аз рӯйи аломатҳои якхела ба гурӯҳҳо ҷудо кардани он фаҳмидан лозим аст, ки аз маҷмӯи ҳадафҳои амалии одамон вобаста мебошад. Ҷар шакли сайёҳӣ вобаста ба хусусияти талаботи сайёҳон муайян гардида, маҷмӯи хизматҳоеро ифода менамояд, ки талаботи сайёҳонро қонеъ карда тавонанд.

Дар ҷараёни ташкил ва хизматрасонӣ ба сайёҳон намудҳои гуногуни сайёҳӣ муайян карда мешавад.

Шаклҳои сайёҳӣ ба вуруди сайёҳ тавассути сарҳади давлатии мамлақат вобаста мебошад, яъне асоси ба қисмҳо ҷудо намудани соҳаи сайёҳиро сафару сайёҳат берун аз қаламрави мамлақат ташкил медиҳад. Аз рӯйи ин аломатҳо соҳаи сайёҳӣ ба сафару сайёҳати дохилӣ ва берунӣ ҷудо карда мешавад.

Шаклҳои сайёҳӣ боз ба навъҳои алоҳида ҷудо карда мешаванд. Ба онҳо ҳадафи асосии сафар, хусусияти ташкили сафар, шумораи сайёҳон, давомоти он, хусусияти синну соли сайёҳон, истифодаи навъҳои нақлиёт ва усулҳои ҳамкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ мансубанд.

Намудҳои сайёҳӣ ба хусусиятҳои инъикоси натиҷаҳои молиявӣ ба бучети мамлақат ё минтақаҳои он вобаста аст. Аз рӯйи ин аломатҳо ду намуди сайёҳӣ – намудҳои сайёҳии фаъол ва ғайрифавол муайян карда мешаванд.

Навъҳои гуногуни сайёҳӣ вобаста ба ҳадафҳои асосии он ба сафару сайёҳат бо мақсадҳои истироҳату табобат, сайёҳии маърифатӣ, илмӣ ва тижоратӣ тақсим карда мешаванд ба монандӣ:

Сайёҳии дохилӣ - саёҳати ашхосон дар дохили кишвари зисти хеш; сайёҳии содирӣ саёҳати ашхоси муқимӣ дар Тоҷикистон ба дигар мамлакат.

Сайёҳии воридӣ (ғайрифаъл) –саёҳати ашхос дар ҳудуди Тоҷикистон, ки аслан маҳалли сукунаташон дигар кишвар маҳсуб меёбад. Ин хелҳо дар маҷмӯъ бо ҳам омезиш ёфта, категорияи сайёҳиро ташкил менамоянд.

Категорияҳои сайёҳӣ- байналхалқӣ, миллӣ ва дохилиро дар бар мегирад. Аз нуқтаи назари таснифоти овардашуда, аз рӯйи хелҳо ба сайёҳии миллӣ- дохилӣ ва содирӣ ба байналхалқӣ- содирӣ ва воридӣ дохил мешавад.

Намудҳои сайёҳӣ. Одатан дар низоми идорӣ 6 намуди сайёҳиро ҷудо менамоянд:¹

- **Сайёҳӣ бо мақсади истироҳат.** Истироҳати кӯтоҳмуддат ё дарозмуддат бо мақсади барқароркунии ҷисмонӣ рӯҳии организм мебошад. Ба ин намуди сайёҳӣ истироҳати курортӣ низ дохил мешавад, ки дар баробари он барқарорнамоии нерӯи инсонӣ бо истифода аз хусусиятҳои табиӣ-иқлимӣ, хок ва обҳои баҳрҳо, чашмаҳои маъданӣ ва гарму шифобахш амалӣ мегардад. Сайёҳӣ бо мақсади омӯзиши фарҳангҳои бегона равона гардида, он ба маърифатӣ ва маросимӣ тақсим мешавад.

Сайёҳии маърифатӣ ин бозид аз ҷаззобиятҳои таърихӣ, фарҳангӣ ё географӣ мебошад. Сайёҳоне, ки бо ин мақсад сафар мекунанд, бештар ба муносибатҳои иқтисодӣ-иҷтимоии кишвари ташрифотӣ (мизбон) мутаваҷҷеъ мешаванд.

Сайёҳии ҷамъиятӣ. Сафар бо мақсади аёдати хешу таборон, надикон, дӯстон ва инчунин сайёҳии ниҳодҳо. Хусусияти фарқкунандаи сайёҳии ниҳодҳо дар он аст, ки иштирокдорони он рағбати якхела доранд. Ин ҳол дар натиҷаи ташкили барномаҳои гуногуни варзишию фароғатӣ ба амал меояд. Масалан, ниҳодҳои ҷамъияти моҳидорон, шикорчиён, муҳлисони дастаҳои гуногуни варзишӣ ва ғайра.

Сайёҳии варзишӣ. Сафар барои иштироки фаъл ё ғайрифаъл дар чорабиниҳои варзишӣ.

Сайёҳии иқтисодӣ. Сафарҳо бо мақсади манфиатҳои соҳибкорӣ ва тичорӣ. Ба монанди ширкат дар биржаҳо, намоишгоҳҳо, фурӯшгоҳҳо ва ғайра. Сайёҳии конгрессӣ (сиёсӣ). Ба сайёҳии дипломатӣ (намояндагӣ) барои ширкат дар конгрессҳо, инчунин вобаста ба ҳаводиси сиёсӣ ҷудо мешавад.

Асоси таснифоти сайёҳӣ аз рӯйи шакл мақсадҳои сайёҳиро ифода менамояд. Аз рӯйи мақсадҳо чунин шаклҳои сайёҳиро фарқ менамоянд: рекреатсионӣ, табобатӣ, маърифатӣ, соҳибкорӣ, динӣ, этникӣ, транзитӣ.

Сайёҳии рекреатсионӣ. Шакли аз ҳама паҳншударини фаъолияти сайёҳӣ буда, он бо мақсади истироҳат, солимгардонӣ, барқароркунии ҷисмонӣ, равонию эҳсосотӣ амалӣ шуда, падидаҳои гуногуни фарқкунанда дорад. Он метавонад дар худ барномаҳои тамошобоби фарҳангӣ фароғатиро таҷассум намояд.

Тавачҷуҳи ҳама оламиён ба давлатҳои нави ИДМ ҳамчун ҳудудҳои пурра омӯхташуда аз нигоҳи сайёҳӣ, ки барои дидану омӯхтан баъд аз ба даст овардани истиқлолият имкон пайдо шудааст, бештар мегардад.

Захираҳои табиӣ ва маданияти бойи Тоҷикистонро истифода бурда, бояд индустрия ва рушди интенсивии сайёҳиро дар мамлакат қорӣ намуд. Дар баробари ин дигар соҳаҳо, ки ба сайёҳӣ алоқаманданд рушд ёфта боиси баланд гардидани даромади сармоя ба иқтисодиёти мамлакат оварда мерасонад.

Захираҳои асосии сайёҳии Тоҷикистон – ин манотиқи кӯҳистон, саватҳои рекреатсионӣ ва ҷойҳои фароғатӣ осоишгоҳҳо мебошанд. Дигар объектҳои сайёҳии асосӣ ин ҷойҳои таърихиву маданӣ ва расму оинҳои халқҳои кӯчманчӣ, ки дар Роҳи Абрешим ҷойгиранд, мебошанд.

Аз сабаби он ки миқдори зиёди масоҳати Тоҷикистон аз кӯҳҳо иборат аст, он ҳамчун сарвати табиӣ барои ҷалби сайёҳони хориҷӣ дар самти кӯҳнавардӣ ва сайёҳии кӯҳӣ мебошад. Сайёҳӣ и шавқовар-саргузаштӣ (приключенческий) дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ дорои талаботи зиёд аст. Баландтарин қуллаҳо, пириҳо, кӯлҳо, дарёҳо, ки дар

¹ Диловаров Р. Д., Ёров Ҷ., Сайфуллоев Н. Асосҳои туризм, Душанбе: 2014, 192 саҳ.

Тоҷикистон ҷойгиранд барои инкишофи кӯҳнавардӣ, сайёҳӣ ва кӯҳхӣ, рафтинг ва трекинг имконияти зиёд фароҳам меорад.

Бо назардошти баландшавии шугли аҳоли ва даромаднокии онҳо дар бозори ҷаҳонӣ се намуди асосии сайёҳиро дар Тоҷикистон ҷудо кардан мумкин аст:

1. Сайёҳии кӯҳӣ-варзишӣ;
2. Сайёҳии экологӣ;
3. Кӯҳнавардӣ;

Ин намудҳои сайёҳӣ бештар имконияти пешрафт доранд, зеро, ки барои сайёҳон ҷолиб буда аз онҳо даромад ба даст меояд.

Сайёҳии кӯҳӣ-варзишӣ. Мақсади асосии хатсайри сайёҳӣ дар бозори мазкур ин рекреатсия, саломатӣ, истироҳат ва варзиш мебошад. Пеш аз ҳама табиати зебо, кӯлҳо ва ҳавои тоза кӯҳӣ мебошад. Бозор асосан ба сайёҳони дохилӣ ва хориҷи равона карда шудааст, сайёҳон аз Қирғизистон, Ўзбекистон ва минтақаҳои Россия таваччуҳи хоса доранд. Ин бозор ба намояндаҳои сатҳи миёна аҳоли равона аст, ки барои истироҳат кардан маблағ доранд, вале ба хариди тур дар давлатҳои хориҷӣ имконият надоранд. Дар раванди ин намуди сайёҳӣ, сайёҳон дар баробари омӯзиши маданияти аҳолии маҳаллӣ инчунин аз табиати бою пурғановат баҳра мебаранд.¹

Сайёҳии кӯҳӣ-варзишӣ нисбат ба сайёҳии курортиву-рекреатсионӣ муддати дарозро дар бар мегирад. Ба ин намуди сайёҳӣ талаботи сайёҳон бештар буда, харчи зиёд менамоянд. Ин намуди сайёҳӣ инкишофи мўтадил дорад ва дар шароити мусоиди минтақа бо суръати баланд рушд меёбад.

Сайёҳии кӯҳӣ-варзишӣ. Асосан, дар атрофи шаҳри Душанбе ва водии Варзоб, Қаратоғ, Ширкент, Ромит ва Кӯҳистон ин намуди сайёҳӣ роҳандозӣ мешавад. Кӯҳистон гуфта дар Тоҷикистон минтақаи кӯҳҳои Ҳисор, Зарафшон ва Туркистонро дар назар доранд. Дар ҷануби Кӯҳистон кӯҳҳои Фон ҷойгиранд (кӯлҳои Пайрон, Марғузур, Аловудин ва Искандаркул), ки дар он ҷо дахҳо базаҳои сайёҳӣ ва лагерҳо воқеъ мебошанд.

Сайёҳии экологӣ ба Тоҷикистон хос аст, ки сайёҳон метавонанд аз табиат истифода карда онро назорат кунанд ва эҳтиёт намоянд.

Баромаданҳои кӯҳнавардон дар кӯҳҳои Фон, Мастҷоҳ ва кӯҳҳои ВМКБ, дар қуллаи Исмоили Сомонӣ (7495м) ва Истиклол таҷриба карда мешаванд.²

Аз соли 1966 сар карда дар Тоҷикистон хатҳои кӯҳнавардӣ дар самти кӯлҳои кӯҳӣ - Кӯли Калон, Пайрон, Искандаркул, Кӯҳҳои Фон, Душанбе, Самарқанд ба кор даромаданд. Ноҳияи Варзоб ҳануз аз аввалҳои солҳои 60-уми асри гузашта ба ҷои дӯстдоштатариини сайёҳон табдил ёфтааст.³

Қайд кардан ба маврид аст, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ноҳияҳои Варзобу Балҷувон ва дараи Ромит, ки барои рушди намудҳои фаъолияти сайёҳии варзишӣ-кӯҳӣ бисёр ҳам хуб ва мусоид мебошанд, ҳамчун минтақаи табобатии санаторӣ, истироҳатӣ ва сайёҳӣ эълон гаштаанд.

Мақсади асосии ин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил намудани маҷмӯаи замонавии муосир ва рақобатпазири сайёҳии таъминкунандаи имкониятҳои васеъ барои қонеъ сохтани талаботи шаҳрвандони ҷумҳурӣ ва шаҳрвандони хориҷӣ дар хизматрасониҳои гуногуни сайёҳӣ, таҳияи механизмҳои иқтисодию ҳуқуқии дастгирии афзалиятноки сайёҳии дохилӣ ва воридшаванда, таъмини ҷалби устувори асбоби хориҷӣ ба иқтисодиёти кишвар, рушди бахшҳои омехтаи иқтисодиёт мебошад.

Дар марҳилаи ҳозираи пешрафти ҷомеа инкишофи сайёҳии байналмилалӣ бояд яке аз самтҳои асосии сиёсати иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб равад.

Дар ояндаи наздик Тоҷикистон ба маркази калони сайёҳӣ табдил хоҳад ёфт. Имрӯз шароити зарурӣ барои рушди ин соҳа фароҳам омадааст. Тоҷикистон имконияти ривож додани ҳамаи намудҳои сайёҳиро дорад. Дар миқёси ҷаҳон калонтарин ва

¹ Мадаминов А. Интуристические маршруты Таджикистана. Душанбе, 1981.С.45.

²Мадаминов А. Интуристические маршруты Таджикистана. Душанбе, 1981.С.46.

³ Қодирова М., Қодиров Ф. Асосҳои туризм. Душанбе: Ирфон, 2012.-С.23.

бузургтарин пиряхҳо танҳо дар кӯхҳои Помир мавҷуданд, инчунин Тоҷикистон бо фарҳанги воло, урфу анъанаҳо, ёдгориҳои бостонӣ ва фарҳангӣ, ҷойҳои зиёди сайру сайёҳат, обҳои тозатарин, имконияти хуби ба худ ҷалб кардани сайёҳонро дорад.

АДАБИЁТ:

1. Барномаи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015-2017
2. Диловаров Р. Д., Ёров Ҷ., Сайфуллоев Н. Асосҳои туризм, Душанбе: 2014, 192 сах.
3. Концепсияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019. Душанбе – 02 апрели соли 2009, таҳти № 202.
4. Мадаминов А. Интуристические маршруты Таджикистана. Душанбе, 1981.С.45.
5. Қодиров Ф.С., Қодирова М.И., Ашуралиев М.И., Қурбонов Ё.С. Туризм: амалия ва тамоюлҳои рушд. Монография.- Душанбе: «Ирфон» 2016. 127 сах.
6. Қурбонов Ф.Х., Мелничков Д.Г., Муллоҷаев С, Мулло А.Ш. Хуш омадед ба Тоҷикистон. – Душанбе соли 2008- 124 сах.
7. www.tajiktravtell.tj

ИМКОНΙΑТИ РУШДИ САЙЁҲИИ ЭКОЛОГӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

Қодиров Хуршед

Муаллифи мақола доир ба имкониятҳои экологии сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумот додааст. Қайд намудааст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои рушди сайёҳӣ имкониятҳои хуби мусоид дарад. Сайёҳии экологӣ яке аз шаклҳои маъмули туризм ба ҳисоб меравад. Барои рушди самараноки сайёҳии экологӣ 4 – элементи асоси лозим аст, ки онро муаллиф муайян намудааст. Доир ба масъалаҳои ҳифзи олами ҳайвоноту набототи нодир маълумоти мушаххас додааст.

Калидвожаҳо: сайёҳӣ, фарҳангӣ, кӯҳнавардӣ, этникӣ, экологӣ, сарбафалаккашида, элемент, хатсайр, флора, фауна, ландшафт.

Қодиров Х.

ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В ТАДЖИКИСТАНЕ

Автор статьи предоставил информацию об экологических возможностях туризма в Республике Таджикистан. Было отмечено, что Республика Таджикистан может создать благоприятные условия для развития туризма. Экологический туризм - одна из самых популярных форм туризма. Автор подчеркивает что для эффективного развития экотуризма необходимо 4 элемента.

Ключевые слова: путешествия, культура, горный, этнический, экологический, зарезервированный, элемент, линия, флора, фауна, пейзаж.

Kodirov Kh.

POSSIBILITIES OF DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM IN TAJIKISTAN

The author of the article provided information on environmental opportunities in the Republic of Tajikistan. It was noted that the Republic of Tajikistan can create favorable conditions for the development of tourism. Ecological tourism is one of the most popular forms of tourism. The author emphasized that for the effective development of ecotourism, a 4-element is necessary.

Key words: travel, culture, mountain, ethnic, ecological, reserved, element, line, flora, fauna, landscape.

Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба доройҳои табиӣ, таърихӣ-фарҳангӣ, ҷойгиршавии мусоиди географӣ, табиати бою рангин ва нотакрор, мардуми меҳмоннавоз, фарҳанги асил, урфу одат ва анъанаҳои нодири миллӣ ва дигар зухуроти хоссаю ҷолибаш, ки мавриди тавачҷуҳи сайёҳони хоричӣ аст, дар бозори сайёҳии ҷаҳон набояд дар канор монад¹.

Азбаски кишвари азизамон дорой ин гуна мероси бою пурғановати таърихӣ - фарҳангӣ ва табиӣ мебошад, бевосита ба рушди соҳаи сайёҳӣ таъсири мусбат расонида барои ҷалби бештари сайёҳон имконияти хуби мусоидро фароҳам оварда метавонад. Ҳамчунин сарзамини Тоҷикистон барои рушди сайёҳии экологӣ, кӯҳнавардӣ, фарҳангӣ, табобатӣ, маърифатӣ, этникӣ, шикори байналмилалӣ ва дигар намудҳо хеле мувофиқ аст.

Сайёҳати экологӣ нисбат ба дигар соҳаҳои мавҷудбуда мавқеи хосса дошта, солҳои охир рӯ ба тараққи ниҳодааст. Сайёҳии экологӣ яке аз шаклҳои маъмули туризм ба ҳисоб меравад, ки бо мақсади баланд бардоштани маърифати экологӣ, шиносӣ бо тарзи ҳаёт, урфу одат ва анъанаҳои мардуми маҳаллӣ ба роҳ монда мешавад. Тоҷикистон бо кӯҳҳои сарбафалаккашида, пирияхҳои азим, намудҳои гуногуни набототу ҳайвонот, рӯду чашмаҳои шифобахш, ландшафтҳои кӯҳӣ ва кӯҳию ҷангалӣ, ҳудудҳои махсусмуҳофизатшавандаи табиӣ-кӯҳӣ барои рушди ин навъи сайёҳӣ имконоти зиёд дорад. Таҷрибаҳои пешқадами ҷаҳонӣ нишон медиҳанд, ки барои рушди самараноки сайёҳии экологӣ асосан 4 элементи муҳим лозиманд:

- Қобилияти тавачҷӯх будани нуқтаҳо ва хатсайрҳо;
- Шароити пазирии сайёҳон, ҷобачокунӣ ва сифати хизматрасонӣ;
- Дастрас будани минтақаҳо барои ташрифи сайёҳон;
- Муносибати аҳолии маҳаллӣ бо сайёҳон².

Мавриди тавачҷӯх қарор гирифтани табиати минтақаҳои кӯҳистони Тоҷикистон дар он аст, ки дар ин ҷо кӯҳҳои сарбафалаккашида, пирияхҳои азим, намудҳои сершумори набототу ҳайвонот, обҳои маъдани хуноку гарм, ёдгориҳои таърихӣ - фарҳангӣ ва ҳудуди махсус муҳофизатшаванда мавҷуданд.

Аз масоҳати умумии Тоҷикистон 22%-и қаламрави он минтақаи туристии экологӣ эълон шудааст. Мувофиқи таҳлилҳои соли 2004 гузаронида шуда, масоҳати умумии қаламрави муҳофизати табиат дар ҷумҳурӣ 3,1 млн. гектарро ташкил медиҳад, ки он 4 мамнӯъгоҳ (масоҳати онҳо 173 418 га), 13 парваришгоҳ (майдонаш 313 260 га), як боғи миллӣ (масоҳаташ 2,6 млн га), як боғи таърихӣ табиӣ (масоҳаташ 3000 га) ва як боғи табиӣ (масоҳаташ 3805 га)-ро дар бар мегирад. Сайёҳии экологии Тоҷикистон маҳз дар заминаи ин гуна объектҳои нодири табию инсонӣ ва флораю фауна рушд намуда, метавонад барои муҳофизати ҷунин объектҳо мусоидат намояд.

Азбаски Ҷумҳурии Тоҷикистон дар минтақаи кӯҳсори Осиёи Миёна воқеъ гардида, беш аз 93 %-и ҳудуди онро кӯҳҳои баландиашон то 7495 м ташкил медиҳад ва дар тамоми ҳудуди он барои рушди туризми экологӣ шароити мувофиқ, аз қабилӣ кӯҳҳои баланд, кӯлҳои беназир, дарёҳои пуртуғён, пирияхҳои азим, ландшафтҳои табиӣ, флора ва фаунаи бой ва ғайра мавҷуданд. Ҷойгиршаии мавқеи географӣ, минтақаи баланди ландшафт, экспозитсияи гуногуни каторкӯҳҳо ва релеф натиҷаи сохтори мураккабии геологӣ буда, мухталифӣ шароити иқлимӣ ва олами рангорангӣ набототу ҳайвонотро ба вуҷуд овардаанд³.

Яке аз мавзҳои диққатҷалбкунанда ин боғи таърихӣ-табиӣ Ширкент дар водии Ҳисор буда, имконияти хуби сайёҳати экологиро доро мебошад. Дар инҷо бо мақсади

¹ Қодиров Ф.С., Қодирова М.И., Ашуралиев М.И., Қурбонов Ё.С. Туризм: амалия ва тамоюлҳои рушд. Монография.- Душанбе: «Ирфон» 2016. - 127 сах.

² [www.https://hhdt-sugd.tj/archives/12307](https://hhdt-sugd.tj/archives/12307)

³ Муҳимияти рушди туризми дохилӣ // Маводи конференсияи илмӣ- амалӣ, шаҳри Душанбе 11 феввали соли 2017. Нашриёти ООО “АВВАЛИН” 204 сах.

нигахдории олами набототу ҳайвонот, захираҳои табиӣ ва фарҳангӣ, истифодаи самараноки мавҷудоти он соли 1991 боғи мазкур ташкил карда шуд.

Муҳимтарин объекти геологии ин мавзеъ се макони ҷойгиршавии нақши пойи динозаврҳо аст, ки шумораи он аз 400 зиёд аст. Макони якуми ҷойгиршавии изи пойҳои динозаврҳо дар тарафи рости шоҳоби Ширкент, дар болотари деҳаи Ширкент аст. Дар болои кӯҳҳои оҳаксангӣ изи ду силсилаи чорпанҷаи ангуштон мавҷуд аст. Дарозии нақши ангуштон ба ҳисоби миёна 50 см. ва васеъгиаш то 30 см. буда, дарозии қадамҳо қариб 75 см. аст. Бо сабаби он ки чунин чунин нақшҳо дар ягон ҷойи дигар пайдо нашудааст, ҳайвони ин нақшо монда бачинс ва навъи нави динозаврҳо аз отряди тероподҳо (динозаврҳои ҳайвонпой) дохил карда шуда, номи *masgodosaurus gravis*-ро ба худ гирифт, ки он “Сусмори вазнини пойкалон”-ро ифода мекунад. Гурӯҳи дуҷуми нақшҳои пой дар масофаи панҷ километр аз резишгоҳ, қариб дар ҷойи обтақсимшавии тарафи чапи дарёи Ширкент ҷойгир аст. Дар инҷо изҳо сепанча буда, бештари онҳо дарозии то 50 см. баъзеаш қариб 65 см. дошта васеъгиаш 45 сантиметрро ташкил медиҳад. Қисми сеюми изҳо дар минтақаи деҳаи Пашми Кӯҳна ҷойгир буда, аз изи танҳо як ҳайвони сепанча иборат аст, вале ҳайвони калонҷусса. Дарозии панҷаи пойи он аз 70 см. зиёд буда, васеъгиаш 60 см. аст. Изҳои пой дар баъзе ҷойҳо то ба чуқурии 10 см. ғўта задааст¹.

Яке аз мавзеъҳои дилкаши сайёҳии Тоҷикистон ин водии Зарафшон, баҳусус кӯҳҳои Фон, кӯлҳои Марғузур, Аловиддин ва Искандаркӯл мебошанд. Аз болои Аловиддин (дар баландии 3850 м) манзараи кӯлҳои Аловиддин ва аз тарафи дигар шабакаи кӯлҳои Кӯли-калон ба чашм намудор мешаванд, ки бо ранги лочувардӣ ва табиати зебои худ сайёҳону дӯстдорони табиатро мафтун менамояд. Ба ҳавзаи Кӯли калон кӯлҳои Душоха, Бибичаннат, кӯли Сиёҳ, кӯли Ҷангал дохил мешаванд.

Дар водии дарёи Шинг бошад, кӯлҳои Марғузур ҷойгир шудаанд, ки ҳар кадом бо ранг ва зебогии худ фарқ мекунад. Тафовути байни кӯли Ҳазорчашма ва аз ҳама поён кӯли Миҷгон 692 м² -ро ташкил медиҳад. Калонтарини ин кӯлҳо Марғузур, Ҳазорчашма ва Нофин ба ҳисоб мераванд. Вале аз ҳама кӯли зебои ин водӣ кӯли Миҷгон мебошад, ки ҳамеша мавриди бозиди сайёҳон қарор мегирад.

Дар ҷанубии Тоҷикистон низ ёдгориҳои хеле зиёди табиӣ мавҷуданд, ки барои сайёҳат хеле мувофиқ мебошанд. Хусусан, кӯҳи Ҳочамуъмин ёдгории нодири табиӣ буда, тамоми қишри он аз намакҳои гуногунранг иборат мебошад. Захираи намаки кони мазкур зиёда аз 40 млрд. тонна баҳо дода мешавад. Барои сайёҳон он чиз боз аҷоиб аст, ки аз ғорҳои ин кӯҳи намак дар асоси вазидани бод мусикие садо медиҳад.

Дар қисмати марказии Тоҷикистон ғайри дараи Ромит ба тарафи шарқии он водии Рашт ва Хингоб пеши назар меоянд, ки дорои захираҳои беҳамтои рекреатсионӣ мебошанд. Ҳангоми дар водии Хингоб будан кас гумон мекунад, ки дар кӯҳсори Алп сайр мекунад, зеро тамоми кӯҳсори ин мавзеъ аз ду тараф бо бешазорҳои кӯҳӣ пӯшида шудаанд. Дар ин ҷо аз кӯли Кабуд сар карда то Лочирк дахҳо ёдгориҳои табиат ба назар мерасад, ки барои сайёҳон ниҳоят шавқангезу дилкашанд. Айнан чунин ёдгориҳои табиӣ ва ландшафтҳои ниҳоят дилангезро дар дараи Камароб низ дидан мумкин аст.

Тамоми сайёҳоне, ки ба Осиёи Марказӣ чӣ дар замони Шӯравӣ ва чӣ ҳоло меоянд, ҳамеша дар орзуи дидани сарзамини Помир мебошанд. Дар ҳақиқат Помир табиати раногорангу дилрабо дорад ва дар баробари кӯҳу қаторкӯҳҳои сарфабалак дорои ҳазорон пираҳу кӯлҳои аз нигоҳи пайдоиш гуногун мебошад. Калонтарини онҳо кӯлҳои Қарокӯл, Зоркӯл, Рангкӯл, Шӯркӯл, Булункул ва Сарезанд.

Яке аз беҳтарин ёдгориҳои табиӣ Помир ин боғи рустанишиносии Помир мебошад, ки на чандон дуртар аз шаҳри Хоруғ дар баландии 2320 метр аз сатҳи баҳр

¹ Қурбонов Ф.Х., Мелничков Д.Г., Муллоҷаев С, Мулло А.Ш. Хуш омадед ба Тоҷикистон. – Душанбе соли 2008- 124 саҳ.

чойгир шудааст. Боғи мазкур дар бағали кӯхпораҳои бедарахту урӯн гӯшаи сарсабзу хуррамеро мемонад, ки дар он зиёда аз 20 ҳазор намуди рустаниҳои тамоми қитъаҳои дунё гирд оварда шудаанд. Дар байни растаниҳои боғи мазкур мавқеи муҳимро навъи дарахти махмалии амури, дарахти пук, булутӣ сиёҳӣ австралиягӣ ва намуди нодиртарини садбаргҳо ишғол менамоянд¹.

Мақсади асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи сайёҳӣ ин таъмин намудани шароитҳои мусоиди ҳукуки барои ташкили фаъолияти самарабахши субъектҳои фаъолияти сайёҳӣ ва дар ин замина таъсиси бозори самаранок ва рақобатпазирӣ сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки имконотро барои қоньгардонии талаботи шаҳрвандони дохилӣ ва хориҷӣ ба хизматрасониҳои мухталиф ва сифатноки соҳа, таъмин намояд².

Боиси хушнудист, ки соли 2018-ро Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон “Соли рушди сайёҳӣ ва хунаҳои мардумӣ” эълон намуданд, ки ин иқдоми нек барои рушди соҳаи мазкур ва баҳри баланд бардоштани сатҳи зиндагонии мардум имконияти мусоидро фароҳам меоварад.

Дар ин радиғ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бетарафи накарда баҳри рушди ин соҳаи даромаднок ҳамасола барномаҳо, намоишгоҳо, конференсияҳо ва қарорҳои гуногуни ба соҳаи марбут қабул ва гузаронида мешавад.

Маврид ба зикр аст, ки 1-уми апрели соли 2018 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бо сафари қорӣ ба ноҳияи Данғараи вилояти Хатлон ташриф оварда, дар Ҷамъияти дорой масъулияти маҳдуди “Хуталон” бо вазъи ин мамнӯъгоҳ шинос шуданд.

Масоҳати мамнӯъгоҳи “Хуталон” 6 ҳазор гектарро ташкил дода, бо дастуру ҳидоятҳои Сарвари давлат дар ин ҷо парандагону қорвои нодир, аз қабилӣ оҳӣ холдор, улеал-гӯсфанди кӯҳии бухорӣ, муфлон ва аз парандагон бошад, асосан тазарв, парвариш меёбанд. Айни ҳол дар мамнӯъгоҳи мазкур беш аз 500 сар оҳӣ холдор мавҷуд мебошад. Баъди эълон гардидани Соли рушди сайёҳӣ ва хунаҳои мардумӣ ва беҳтар кардани вазъи мамнӯъгоҳҳои кишвар тавачҷуҳи сайёҳони хориҷӣ ба имкониятҳои рушди сайёҳии байналмилалӣ Тоҷикистон бештар мегардад³.

Зарурати рушди туризми экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш аз ҳама ба омилҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, таъхсиси қойҳои нави қорӣ ва рушди қомеаҳои маҳалӣ дар минтақаҳои дурдаст вобастагӣ дорад.

Иқтидори иқтисодии туризми экологӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеан бемаҳуд аст, вале барои ташаккул ва рушди он маблағгузориӣ муайян ва хароҷоти мақсаднок лозим меоянд. Таъсиси инфрасохтори зарурӣ барои туризми экологӣ имкон медиҳад, ки дастрасии гӯшаҳои нодирӣ табиӣ барои туристон таъмин карда шавад. Барои қалби сармоҷаҳои хориҷӣ, аз он қумла шахсӣ қихати татбиқи лоиҳаҳои инвестиционӣ дар иншооти туризми экологӣ фароҳам овардани шароит зарур аст.

Умедворем, ки сайёҳии экологӣ ба мисли дигар намудҳои сайёҳӣ дар ояндаи наздик яке аз соҳаҳои пешрафта ва даромадноки кишвар ба ҳисоб рафта, баҳри вусъат бахшидани шароити иҷтимоӣ иқтисодии кишвар саҳми худро хоҳад гузошт.

¹ Муҳимияти рушди туризми дохилӣ // Маводи конференсияи илмӣ- амалӣ, шаҳри Душанбе 11 феввали соли 2017. Нашриёти ООО “АВВАЛИН” - 204 саҳ

² Консепсияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019. Душанбе – 02 апрели соли 2009, таҳти № 202.

³ www.jumhuriyat.tj/index.php?art_id=33118

Дуруст ба роҳ мондани иктидорҳои сайёҳӣ имконият медиҳад, ки теъдоди шумораи сайёҳонро ба мамлакат яку яқбора зиёд намуда, даромаднокии соҳаро чандин маротиба афзоиш додан мумкин аст.

АДАБИЁТ:

1. Барномаи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015-2017
2. Концепсияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019. Душанбе – 02 апрели соли 2009, таҳти № 202.
3. Қодиров Ф.С., Қодирова М.И., Ашуралиев М.И., Қурбонов Ё.С. Туризм: амалия ва тамоюлҳои рушд. Монография.- Душанбе: «Ирфон» 2016. 127 саҳ.
4. Қурбонов Ф.Х., Мелничков Д.Г., Муллоҷаев С, Мулло А.Ш. Хуш омадед ба Тоҷикистон. – Душанбе соли 2008- 124 саҳ.
5. Мухимияти рушди туризми дохилӣ // Маводи конференсияи илмӣ- амалӣ, шаҳри Душанбе 11 феввали соли 2017. Нашриёти ООО “АВВАЛИН” 204 саҳ.
6. www.jumhuriyat.tj/index.php?art_id=33118
7. [www.https://hhdt-sugd.tj/archives/12307](https://hhdt-sugd.tj/archives/12307)

ИСТИФОДАИ САМАРАНОКИ ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИР ДАР ТАРБИЯИ НАСЛИ НАВРАС

Шахло Абдуализода¹

Дар мақола мавқеи технологияи муосир дар тарбияи насли наврас оварда шудааст. Масъалаҳои роҳандозии истифодаи воситаҳои электронӣ дар дарс ва роҳҳои самараноки корбурди онҳо нишон дода шудаанд.

Калидвожаҳо: *салоҳиятнокӣ, компютер, вожаҳо, истилоҳот, иҷтимоӣ, ҷаҳонишавӣ.*

Шахлои Абдуализода

ПРОДУКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ТЕХНОЛОГИИ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ

В статье указано место и положение современной технологии в воспитании молодого поколения. Также, показаны проблемы и способы использования электронных средств и пути их продуктивного употребления.

Ключевые слова: *компетентность, компьютер, слова, терминология, социология, глобализация.*

Shahlo Abdualisoda

PRODUCTIVE USE OF MODERN TECHNOLOGY IN EDUCATION OF THE YOUNGER GENERATION

The article indicates the place and position of modern technology in the education of the younger generation. Also, problems and ways of using electronic means and ways of their productive use.

Key words: *competence, computer, words, terminology, sociology, globalization.*

Чӣ тавре ки маълум аст, мактабу маориф дар пешравии ҷомеа ва давлат саҳми назаррасе дорад. Сатҳи дониш ва малакаву маҳорати хонандагон метавонанд ояндаи

¹Шахлои Абдуализодаи Тоҳириён –специалист Управления дошкольных и средних общеобразовательных учреждений, e-mail: Shahlo_vak@mail.ru.

миллат ва пешрафти ҷомеа ро барои оянда муайян созанд. Барои пешравӣ дар ин соҳа устодонро лозим аст, ки роҳҳои гуногуни таълимро самаранок истифода баранд.

Солҳо мегузаранд, муносибат ба мактаб дигар мешавад. Маориф ба як системае табдил меёбад, ки ба таври амалӣ ҷамъиятро дигаргун мекунад. Имрӯзҳо маълум шуда истодааст, ки дар ҷараёни кор бурди инноватсия ва ҷустуҷӯҳои эҷодӣ, ки мактабро фаро мегирад, шахсияти муаллим нақши муҳим дорад. Яке аз вазифаҳои асосии маориф дар замони муосир ин салоҳиятнокии иттилоотӣ мебошад ва барои истифодаи самаранокӣ имкониятҳои иттилоотӣ шахсияти омӯзгор бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошад:

- асосҳои кор бо компютерро донанд;

- бо барномаҳои мультимедӣ кор карда тавонанд;

- асосҳои кор бо интернетро донанд, ба хонандагон самаранок истифода бурдани манбаъҳои иттилоотиро барои пурра намудани дониши худ омӯзонанд.

Ҷаъолияти шахсии педагог яке аз омилҳои муайянкунандаи муваффақияти шогирд дар фаро гирифтани ин ё он фан ё соҳа мебошад. Салоҳиятнокии муаллими забон ва адабиёт дар истифодаи технологияи иттилоотӣ ва иртиботӣ чунин маъно дорад, ки омӯзгор қудрати раванди дарсдиҳиро мувофиқи мақсадҳое, ки ҷамъияти иттилоотӣ мегузорад, дорад. Масалан, дар дарсҳои забони тоҷикӣ бояд чунин нишондодҳо ва методҳо истифода шаванд ва натиҷаҳо ба даст оянд:

а) инкишофи нутқи мураттаб (ба воситаи гӯш кардан, хондан, сухан рондан ва навиштан), ки дар ҳангоми омӯзиши дигар фанҳо низ истифодаи он аз манфиат холи нест;

б) фаҳмонидани нақши забон барои инкишофи шахсиятҳои зеҳнӣ ва эҷодӣ дар раванди илмомӯзӣ;

в) истифодаи имкониятҳои иртиботӣ-зебоипарастӣ дар дарсҳо;

г) васеъ гардонидан ва ба низом овардани дониши хонандагон дар бораи забон.

ғ) Кор бо нақша ва бо матнҳо.

Педагоги машҳур Ян Амос Каменский чунин гуфтааст: «Ба мактаб чун ба бозӣ ҳозир шав, чунки ҳамин тавр ҳам ҳаст!». Дар ҳақиқат, вақте ки шавқу завқ толибилм ба воситаҳои электронӣ равона шуда бошад, чун он дар оянда барои ӯ беаҳаммият нест ҷаро мо, калонсолон ба ин зид бошем? Зимни ҳамин масъала пешниҳод мекардам, ки хуб мешуд, агар планшет ё ноутбук дар дарсҳо аз ҷониби хонандагон низ истифода бурда мешуданд. Зеро якчанд сол баъд хонандагон мумкин бе ҷузвдон, танҳо воситаи электронии худро гирифта ба мактаб раванд. Хонандаи имрӯза танҳо бо китоби дарсӣ қаноат намекунад, доираи васеи маълумотро аз барномаҳои компютеру интернет мегирад ва дар ин ҷо ба ӯ ёрии муаллим зарур аст, ки роҳнамо шавад сайтҳои шавқовари адабӣ, фарҳангӣ ва тарбиявиро ба ӯ талқин кунад. компютер бозӣҳои электронӣ, бозичаҳои махсуси электронӣ ба рушди таҳаюлот, тафаккур, донишомӯзии кӯдакон мадад мерасонад. Муҳим он аст, ки волидон ба истифодаи дурусти вақт дар назди компютер диққати ҷиддӣ диҳанд.

Муаллим бояд шароите фароҳам орад, ки хонандагон дар дарс эҷодкор бошанд ва ин аз муаллим салоҳиятнокию маҳорати касбии психологӣ-педагогиро тақозо мекунад. Мақсади асосии ислоҳоти маориф дар шароити навсозӣ ин таъмини сифати баланди дониши хонандагон аст. Дар замони мо мактаб бояд хонандагонро вориди ҷомеаи иттилоотӣ созад, зеро сангари асосии истехсолот иттилоот ва дониш аст. Масъалаи аввале, ки бояд мактаб ҳал кунад, фароҳам овардани шароити маърифатиест, ки кӯдак имконияти дар ҷомеа рақобатпазир буданро пайдо кунад. Таъсири воситаҳои электронӣ ба майнаи сари инсон бениҳоят сахт аст. Иттилооте, ки бо дидан ва шунидан ба майнаи сари инсон ворид мегарданд, суръати кам доранд ва барои фарогирии онҳо ғурсати зиёд лозим нест.

Барои мисол, кӯдаки 5-солаеро дар таҷриба озмоиш намудем. Кӯдак дар муддати як-ду ҳафта чун тавассути див диски репҳои хондаи ҳофизеро пурра азёд кард, мо ба

хулосае омадем, ки иттилооти дигареро низ метавонад дар вақти кам азхуд кунад. Бо ҳамин мақсад диски Қуръони каримро дастрас намудем ва бо кӯдак маслиҳат намудем, ки ҳар рӯз барои ёд гирифтани сураи Қуръони карим бояд 5 дақиқа аввал қироати Ёсинро гӯш кунад, сипас ё суруд ё филми тасвирӣ ва ҳар чизеро, ки хоҳад, тамошо кунад. Дар натиҷа кӯдак бо гузашти ду ҳафта ду мубини ин сураи Қуръонро аз ёд кард! Ин муҳлати хеле кам аст дар муқоиса бо он, ки устод гӯяду шогирд аз паси ӯ такрор кунад. Яъне меҳнати сангини устоду шогирд осонтар мешавад ва бо сарфи вақти камтар самари зиёд ба бор меоварад.

- Бо истифодаи технологияи муосир вақт сарфа мешавад, дар муддати кам маълумоти хеле зиёдро муаллим ба шогирд дода метавонад. Масалан, ҳангоми таълими «Гулистон» - и Саъдии Шерозӣ устод дар бораи асар маълумот медиҳад, порчаҳоро аз ҳикоятҳо нақл мекунад, дар охир дарсро метавонад бо роҳи намоиши сахна дар экран (тавассути проектор) мавзӯи навро мустақкам намояд. Ин асарро хонанда метавонад аз шабакаи «Интернет» ба пуррагӣ дар дастгоҳҳои электронии худ (компютер, планшет, телефон) ҷойгир кунад ва мутолиа намояд.

- Барои аз ёд кардани ҳикоят аз ҳамин асар ва порчаҳои шеър истифода бурдани диктофон хеле осону барои хонандаи имрӯза шавқовар аст. Ҳикоятро хонандае ифоданок қироат мекунад, дигарон ба диктофон сабт мекунанду қоидаи такрорро истифода бурда, дар вақтҳои холи гӯш мекунанд. Бо ин восита аз ёд кардани шеърро ғазал, дostonҳо, мавзӯҳои дарс осонтар ва шавқовартар мегардад.

- Вожаҳои номафҳумро низ хонанда метавонад ба таври дастрасу осон аз «Фарҳанг» - и электронӣ бемалол ёфта, маънояшонро фаҳмад.

Дар робита ба ҳамин гуфтаҳо пешниҳод мешавад:

1. Истифодаи воситаи техникаи планшет дар дарсҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба роҳ монда шавад.

2. Бо падару модарони хонандагон машварат намуда, афзалияти ин шеваи омӯзиш фаҳмонида шавад.

3. Планшетҳои таълимӣ харидорӣ шуда, ба таври ичора ба устодону хонандагон дастрас гардонида шаванд.

4. Як қатор мавзӯҳои таълимӣ аз ҷониби барномасозон ба намуди бозиҳои шавқовар гардонида шаванд.

5. Барои татбиқи ин лоиҳа аввал синфи озмоишӣ, сипас, муассисаи озмоишӣ таъсис дода шавад. Дар раванди истифодаи воситаҳои электронӣ дар дарсҳо мумкин аст як қатор мушкилот-и ҳалталаб пеш оянд, ки роҳи ҳалли онҳо низ машварату маслиҳати мутахассисони соҳаҳои психология, педагогика, барномасозӣ, иқтисод, тиҷорат ва ғайраро тақозо мекунад.

- Барои насле, ки ба истифодаи анъанавии ашъи хониш одат намудааст, қабул намудани падидаи нав душвортар аст, вале ин мумкин гузаранда бошад ва бо гузашти замоне ҳалли худро меёбад. Чунки агар ба таври баҳодихии иҷтимоӣ назар кунем, дар солҳои пешин (тақрибан 40 сол пештар) баъзе аз намояндагони насли калонсоли онзамона ашъи навро ба осонӣ қабул карда наметавонистанд ва ҳатто барои таъсири равонӣ расонидану насли ҷавонро аз истифодаи онҳо дур сохтан онҳоро ба дину расму ойинҳо вобаста менамуданд. Масалан, дучархаро “шайтонароба” ном карда буданд. Қанди сафед, ки аввал ба таври лӯндаи гуногуншакл истехсол мешуд ва шакли нави он, ки аз мошина мебаромаду, чоркунча буд, муддате ҳукми “ҳаром” ро гирифта буд. Одамон ба духтурҳои замонавӣ муроҷиат намекарданд ва доруҳои онро низ “ҳаром” меҳисобиданд. Аммо бо гузашти вақт истифодаи ҳам дучарха, ҳам қанди сафед ва ҳам доруҳои духтур як чизи муқаррарӣ дар рӯзгори мо шуда мондааст.

- Қимат ва дастнорас будани воситаҳои электронӣ (планшет, ноутбук, лептоп). Агар хонанда эҳтиёт кардани онҳоро ёд гирад, аз истифодаи доимии дафтар, китоб, қалам ва албом фориғтар мешавад.

• Шикастан, зуд вайрон шудан ва дигар ҳолатҳои дастнорасии техникӣ. Ашӯи имрӯзаи хониш низ мушкилоти гум шудан, фаромӯш ва корношоям шуданро доранд, аммо масъалаи таъмири онҳо ҳалшаванда аст. Муносибати эҳтиёткорона нисбат ба афзори хониш дар хонандагон талқин мегардад. Масалан, дар гузашта аз воситаи электронӣ дида дар истифода нозуктар-рангдон (давог) буд, ки эҳтимолияти чапашавию рехтани рангро дошт, аммо самаранок истифода мешуд.

• Ба бозӣ машғул шудан ё ба сайтҳои дигар даромадани хонанда ҳангоми дарс. Барои ҳалли ин масъала планшетҳои таълимии махсус бе барномаҳои бозӣҳои дур аз таълим дастрас намудан мумкин аст.

Хулоса, дар миёни хонандагони синфҳои 9 МТМУ №71 пурсиш гузаронида, муайян намудем, ки қариб 100% онҳо тайёранд, то дарсҳо бо ин усули шавқовар гузаранд. Ин маънои онро дорад, ки хонанда бо қидду ҷаҳди тамома ва ғайрати зиёд кӯшиши аз бар намудани дониш мекунад. Итминони комил аст, ки татбиқи ин лоиҳа натиҷаҳои зеринро ба бор меорад:

1. Муаллим дар муддати кам ба хонанда иттилооти зиёдеро медиҳад.
2. Дарсҳо барои хонандагони имрӯза шавқовартар мегарданд.
3. Имконияти ба таври тестӣ фаҳмонидани мавзӯҳо дастрас мегардад, ки хонандагонро ба ҷустуҷӯ қардан водор месозад.
4. Салоҳиятнокии хонандагон дар дарс таъмин мегардад, яъне дарсҳо бо фарогирии малакаву маҳорати зарурӣ сурат мегиранд.
5. Насли навраси тоҷик дар фазои инноватсиониву иттилоотӣ рақобатпазир ба воя мерасад.
6. Дар раванди ҷаҳонишавии тамаддунҳо имконияти мавқеи муайян ёфтани миллати тоҷик таъмин мегардад.

АДАБИЁТ:

1. Аминов С., Забони модарӣ. Китоби дарсӣ барои синфи 7. / С. Аминов.- Душанбе, 2009.
2. Барномаи адабиёти тоҷик барои синфҳои X – IX ва X – XI. – Душанбе: Маориф, 2006. – С. 15.
3. Лутфуллоев М. Дарс. / М. Лутфуллоев. – Душанбе: Маориф. – 1995 - 191 с.
4. Мачидова Б. Нақши оила дар пешгирии осебҳои нопақид. Б. Мачидова // Паёми педагогика. Маҷаллаи илмию таҳлилӣ. – Душанбе, 2011. – №3-4 (7-8) – С. 46

НАҚШИ ОИЛА ДАР ТАЪЛИМУ ТАРБИЯ ВА ҶИЛАВГИРӢ АЗ ҶИНОЯТКОРИИ НАВРАСОН

Салоҳиддинова Гулнора¹

Оила дорои қонуни муқаддас буда, он аз пайванди ду тани масъул ташкил меёбад ва тавлиди фарзанд рангу ҷилои хоссеро мегирад. Оила макони асосии бо фарҳангу тамаддун, одоби суннатҳои миллӣ мусаллаҳ гардонидани фарзандон мебошад. Ба дунё овардани фарзанд масъулияти баландро талаб менамояд, зеро дар пеш таълиму тарбияи ӯ меистад.

Калидвожаҳо: оила, омӯзиш, ҷилвагарӣ, ҷинояткорӣ, тарбия, расму оин, рафтор, фарҳанг.

¹ Салоҳиддинова Гулнора - старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,

Салохиддинова Гулнора

РОЛЬ СЕМЬИ В ВОСПИТАНИИ, ОБУЧЕНИИ И ПРЕДОТВРАЩЕНИИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ ПОДРОСТКОВ

Семья имеет свой священный закон, связывающийся два пола в неотделимый союз, в результате которого образуется муж и жена. В результате их священного союза появляются дети, который требуют вмешательство общества. Семья является центром культуры и цивилизации, морали и хорошего поведения, хранителем семейных традиций.

Ключевые слова: семья, обучения, предотвращение, правонарушение, вмешательство, воспитание, традиция, цивилизация, культуры, поведения.

Salohiddinova Gulnora

THE ROLE OF THE FAMILY IN THE UPBRINGING AND EDUCATION, AND PREVENTION OF OFFENSE TEENAGERS

The family has its own sacred law, linking the two sexes in an inseparable union, as a result of which the husband and wife are formed. As a result of their sacred union there are children who demand the intervention of society. The family is the center of culture and civilization, morality and good behavior, the custodian of family traditions. To lead a person's life requires a great deal responsibility, because the task ahead of him is to educate him.

Keywords: a family, training, prevention, offense, intervention, upbringing, tradition, civilization, culture, behavior.

«Оила ниҳоди асосии ҷомеа, манбаи парваришу тарбияи нерӯи солими зехнӣву ҷисмонӣ ва идомадиҳандаи наслҳо мебуданд. Агар ободиву суботи ҷомеа аз осоишӯ оромии ҳар як оила вобаста бошад, дар навбати худ ободии ҳар як хонадон аз рӯҳияи поқу созанда, сатҳи маърифат ва саломатии зан-модар вобаста аст».

Эмомалӣ Раҳмон.

Оила дорои қонуни муқаддас буда, он аз пайванди ду ҷинси поқ ба ҳам меояд ва бо тавлиди фарзанд рангу ҷилваи хоссе ба худ пайдо мекунад. Оила макони асосии бо фарҳангу тамаддун, одобу суннатҳои миллӣ мусаллаҳ гардонидани фарзандон мебошад. Ба дунё овардани фарзанд масъулияти баландро талаб менамояд, зеро дар пеш таълиму тарбияи ӯ меистад. Ривояте ҳаст, ки рӯзе «Падару модари ҷавоне аз Муҳаммад пайёмбар (с) пурсидаанд:

- Ба тарбияи кӯдаки ҳафтрӯзаамон аз кай оғоз кунем?

Ҷ гуфтааст:

- Аллакай ҳафт рӯз дер кардед, зеро тарбия аз рӯзи таваллуд оғоз меёбад.»

Падару модар бояд аз рӯзи таваллуди фарзандонашон ба тарбияи ӯ диққати ҷиддӣ диҳанд, барои дуруст ба камол расидани ӯ шароит фароҳам оваранд, асбобу ашёи таълимиро таъмин намоянд ва завқи ӯро барои интихоби дурусти касб бедор созанд, то ки фарзанди хушаҳлоқ ба воя расад. Тарбия мушқил аст, вале ин чунин маъно надорад, ки мо нисбат ба он беаҳммиятӣ зоҳир намоем. Маҳз тарбия аз инсонии ҳақиқӣ, инсонии комил месозад ва «барои ҷомеа ғоидарасон мегардонад. Вале агар инсонҳо бе тарбия бимонанд, аз ҳама аблаҳ ва зараррасон мешаванд... Азбаски ин гуна одамоне якраву қайсаранд, пеши роҳашонро гирифта мушқил аст ва онҳо корҳои анҷом медиҳанд, ки аз он ҷомеа ва башариат зарари зиёд мебинанд (Сукрот).»

Луқмони ҳаким мегӯяд: «Фарзанди ноҳалаф монанди марди шашангушта аст, агар бибурӣ, дард кунад ва агар набурӣ, айб бувад».

Падару модарро ду сутуни хонавода меноманд, фарзанд бошад атои худованд аст, амонатест дар дасти шумо, дили у мисли қоғаз сафед аст, ки дар ӯ ҳар чӣ нависӣ, ҳамонро қабул мекунад.

Ҳакиме мегӯяд: «Рӯзе дар шаҳре вазъ мегуфтам ва дар ҳаққи падару модар суҳан мерафт. Писаре бархост ва гирён шуда гуфт: ё Мавлоно, чӣ мефармояд дар ҳаққи фарзанде, ки риши падарро бигирад ва ҷӯб бар сари падар занад.

Гуфтам: Аз падар чӣ кор омӯхтааст?

Гуфт: Харбонӣ

Гуфтам: Ҷурми аввал аз тарафи падар аст, ки ӯро дар хурдӣ ба мактаб нафиристодааст, то илму адаб ва шариатро биёмӯзад ва бо солимҳо суҳбат кунад ва бо падар бе ҳурмати накунад ва таъзими падар ба вочибӣ адо намояд. Аммо чун аз кӯдакӣ ба харбонӣ одат карда бошад, ҷӯб бар сари падар зада, гумон мекунад, ки бар сари хар мезанад».

Барои ҳамин кӯшиш бояд кунед, то чизе ёд диҳед, ки дар дунёву қиёмат дармонда нашавед. Чунки пайғамбари Худо (с) фармудаанд, ки худро ва аҳли фарзандони худро аз оташи дӯзах нигоҳ доред.

Тарбияи насли наврас ҳам барои падару модар ва ҳам давлату ҷомеа ҳам қарз аст, ҳам савоб. Бо мақсади он ки фарзандон ба бекорию оворагардӣ одат накунад, падару модарони боақлу бофаросат фарзандонро ба пухтану бофтани дуредгарӣ, оҳангарӣ, меъморӣ, қолабу лоихасозӣ овора созанд.

Чунончӣ, аз дидгоҳи илми криминология, ки яке аз соҳаҳои мустақили илми ҳуқуқшиносӣ мебошад, маълум аст, ҳама он ҷиноятҳои одатан содиршаванда аз сӯйи афроди ҷавон, аксаран дар айёми тифлияти онҳо, яъне тарбияи хонаводагиашон заминагузори шуда, нишонаҳои аввалини худро дар шакли рафторҳои зидди иҷтимоӣ дар овони наврасии ин қабил афрод зоҳир мекунад. Яъне бо ин гуфтан мумкин аст, ки агар рафторҳои хилофи манофеи ҷамъиятии наврасон ва ё майдаавбошину қонуншиканӣҳои начандон назарраси онҳо дар доираи муҳтавои қонунгузориҳои танзимкунандаи масъулияти субъектони тарбия сари вақт пешгирӣ карда нашаванд, он метавонад, на танҳо дар роҳи расидан ба ҳадафҳои созандаи ҳукумати мамлакат халал ворид кунад, балки ба ҳаёти ояндаи ин қабил наврасон низ, бадбахтиву пушаймонӣ ва дарду алами зиёдро насиб гардонад.

Дар ҳамин робита оила, ё ба истилоҳи имрӯзааш хонавода дар самти мазкур ҷойгоҳи хосаро соҳиб буда, он метавонад дар доираи имконоти густурдаи худ ва ҳам пошдони арзишҳои суннати хеш ҷиҳати пешгирии саривақтӣ аз ҷинояткориҳои тоифаи номбурдаи афрод нақши ҳалкунанда дошта бошад. Ин аст, ки дар банди 4, мод. 1-и Кодекси оилаи ҚТ аз 13 ноябри соли 1998 омадааст: *«Танзими муносибатҳои оилавӣ дар асоси принципҳои ... афзалияти тарбияи кӯдакон дар оила, ғамхорӣ нисбати некӯаҳволӣ ва рушду камали онҳо ... сурат мегирад».*

Ҳамчунин мутаносибан дар банди 3, мод. 32 ва банди 1, мод. 63-и боз ҳам ҳамин кодекс омадааст: *«Зану шавҳар вазифадоранд, ки муносибатҳои худро дар оила дар асоси эҳтирому кӯмаки якдигарӣ ба роҳ монанд, барои таҳқими оила мусоидат намоянд, ба некӯаҳволӣ ва рушду камали фарзандонашон ғамхорӣ кунанд».*

«Падару модар барои тарбия ва рушду камали фарзандонашон масъулият дошта, вазифадоранд, ки дар бораи саломатӣ, тақомути ҷисмонӣ, рӯҳӣ, маънавӣ ва ахлоқӣ, таълим, касбомӯзии фарзандонашон ғамхорӣ намоянд».

Ин ҳам дар ҳолат, ки ҳанӯз 2 августи соли 2011 бо назардошти торафт афзудани теъдоди волидони ба тариқи дахлдор иҷронакунандаи ӯҳдадорҳои худ вобаста ба таълиму тарбияи фарзанд дар саросари кишвар бо ташаббуси бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти ҚТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва ҳамраиҳои мардуми шарифи тоҷик Қонуни ҚТ «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» қабул гардид ва инак тӯли беш аз панҷ сол аст, ки мавриди амал қарор дорад. Зимнан, дар банди 2, мод. 5-и қонуни мазкур дар хусуси рисолати шохсутунҳои ҳар қадом хонавода, яъне падару модар чунин зикр ёфтааст: *«Вазифаи падару модар фароҳам овардани шароити моддӣ, молиявӣ, маънавӣ ва равоӣ дар таълиму тарбияи дурусти фарзанд мебошад».*

Бо така ба ин нуқоти банди қонунҳо ва ҳам таҷрибаву фарҳанги чандин ҳазорсолаи оиладории ҷомеаи башарӣ, махсусан ҷомеаи миллии мо метавон гуфт, ки воқеан нақши оила дар таъмини рушди шоистаи шахсияти фарзандон ва камоли маънавию ҳамаҷонибаи онҳо басо бузург буда, ҳатто дар оянда низ ивазнашаванда боқӣ хоҳад монд. Бинобар ин, дар роҳи ҷиноят ва ё берун аз он қадам ниҳодани наврасон аксаран маҳз аз шароити тарбияи онҳо дар оила вобастагӣ дошта, басо рамзист, ки оиларо дар ин самт парчамбардори асли медонанд. Маҳз аз ҳамин ҷост, ки аснои боздошти ноболиғон бо ҷурми даст доштанишон ба содири дараҷоти мухталифи ҷиноят, аз сӯйи мақомоти дахлдор муқаддам аз ҳама аз тариқи мавриди санҷишу таҳлили амиқ қарор додани авзои тарбияи хонаводагии онҳо кӯшиши муайян сохтани сабабу вачҳҳои даст олукаи қонуншикани гардонидани наврасон карда мешавад.

Аммо бо вучуди ин, дар ҳоле ки донишҳои педагогиву психологӣ, ҳуқуқиву ахлоқӣ ва дигар паҳлӯҳои шуури ҷамъиятӣ имрӯзҳо тавассути адабиёти илмиву оммавӣ, васоити ахбори омма, аз ҷумла шабакаҳои сершумори телевизиониву радиой, матбуоти даврӣ, хосса сомонаҳои интернетӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ анқариб дастраси ҳар пиру барно мебошанд, ҳамоно ёфт мешаванд падару модарони ҷавону камтаҷриба ва камбизоат аз лиҳози дороии дурру гуҳари ақлонӣ, ки дар ҷодаи таъмини тарбияи саҳеҳи фарзандонашон бо сӯистифода аз ҳуқуқи падару модарии худ ба иштибоҳоти ҷиддиву аксаран ислоҳнопазир роҳ медиҳанд.

Барои мисол, раво дидани як ҳуди ҷазои ҷисмонӣ бо иловаи таҳқирҳои раванӣ ҳангоми роҳандозии тарбияи фарзандон, махсусан дар овони хурдсолиашон дар рӯҳи ҳанӯз кӯчаки онҳо раҳна ворид карда, бад ин васила дар ниҳоди эшон дамдуздиву қарахтӣ, бечуръативу худнобоварӣ, сустиродагиву зудталқинёбандагӣ ва аз ҳама хатарнокаш тарсӯиву майли дурӯғ гуфтанро падида меоварад. Ин бешубҳа роҳ мекушояд барои дар оянда нисбатан ба осонӣ ҷалб гардидани наврасон ба гурӯҳҳои табиати зиддиҷимеодаҳои ҳамсолони хеш. Ҷунончи таъкид намудем, тарбияи ба бераҳмиву дағали ва сӯистифода аз ҳуқуқи падару модарӣ асосёфта бинобар эҳсоси дардро дар кӯдакон бедор кардани ҳатман онҳоро бо мақсади ба амал овардани дифоъ аз ҷисми хеш ба дурӯғ гуфтан, яъне пинҳон доштани ҳамаи қардаи худ тела медиҳад, ки ин оқибат боиси ба одат табдил ёфтани ҷунин амал дар эшон мегардад. Мавриди дурӯғ гуфтанро пеша кардани кӯдакон, яъне моҳирона пинҳон карда тавонистани гуноҳи худ хоҳу ноҳоҳ онҳоро ба иҷрои амали дуздӣ мебарад ва ин аст яке аз сабабҳои соддаи ғайриинтизор тела кардани наврасон ба ҳаёти ҷиноӣ аз сӯйи ҳуди волидон.

Маҳз бо назардошти ҳолатҳои рикқатовари ба ин монанд ва ҳам паёмадҳои дигари ногувори тарбияи нодурусти оилавии фарзандон, бинобар эътирофи ҳуқуқи байналмилалӣ аз ҷониби ҳукумати мамлакат, мисоли Конвенсия оид ба ҳуқуқи кӯдак ва ғайра дар банди 2, мод. 65-и Кодекси оилаи ҚТ гуфта шудааст: **«Ҳангоми истифодаи ҳуқуқи падару модар он набояд ба саломатии ҷисмонӣ рӯҳии кӯдак ва тақомули маънавии ӯ зарар расонад. Усулҳои тарбияи кӯдакон бояд муомилаи бераҳмона, дағалона ва пастқунандаи шаъни инсонии кӯдак ё сӯистифода мори кӯдакро аз ҷониби падару модар истисно кунанд».**

Гузашта аз ин, аллақай давоми беш аз сад сол аст, ки донишмандони масоили таълиму тарбияи ғарб ва ҳам собиқ Иттиҳоди шӯравӣ, мисоли А.С.Макаренко ва дигарон бар он назаранд, ки қисми бештари тарбия ба кас то синни 5-6 солагиаш дода мешаваду баъди гузашти ин айём ҳамагӣ таъсири камтар аз даҳ ҷисди ин раванд барояш боқӣ хоҳад монд.

Аз ин рӯ, ба ҳар қадам падару модар, ки ба онҳо тибқи муқаррароти банди 1, мод. 63-и Кодекси оилаи ҚТ дар тарбияи фарзандони худ нисбат ба шахсони дигар ҳуқуқи афзалиятнок дода шудааст, зарур аст, ки бо ба қор бурдани дастовардҳои замони муосири улуми педагогиву психологӣ дар самти роҳандозии тарбияи фарзандони хеш бас оқилонаву сабурона амал намоянд. Бояд гуфт, ки яке аз роҳҳои муваффақонаи қори сермасъули тарбия ин, таъмини дарки бошууронаи сабабу оқибати аъмол мувофиқ ба

синну соли кӯдакон буда, имконият медиҳад, ки на танҳо фарзандон аз содир намудани амалу рафторҳои манфӣ шуурона даст кашанд, балки вобаста ба лаҳзаҳои мухталифи ҳаёти донишҳои заруриро низ соҳиб гарданд.

Зимнан, мо хуб медонем, ки раванди муносиботи оиладорӣ барои ҳар марду зан аслан се рисолатро ба ҷо меорад:

- 1) қонё намудани талаботи биологӣ ҳисм:
- 2) наслофарӣ (давом додани насли инсон)
- 3) коммуникативӣ (қарор гирифтани дар муошират бо аҳли хонавода).

Хулосаи калом, ана ҳамин рисолати ниҳии муносиботи хонаводагӣ ҳаст, ки ба волидон ҷиҳати таъмини дарки бошууронаи сабабу оқибати амалҳо барои фарзандонашон имкони васеъ фароҳам меорад. Бар замми ин, танҳо туфайли қарор гирифтани дар муошират бо фарзандон падару модар метавонанд бо истифода аз нуруи сеҳрангези сухан, ки воситаи асосии тарбия ҳам ҳамин аст, ба насли худ намуди дилхоҳи тарбия, аз ҷумла: ахлоқӣ, ҳисмонӣ, зеҳнӣ, меҳнатӣ ва эстетикиро дода бошанд. Фақат дар сурати ана ҳамин панҷ намуди асосии тарбияро ба гунаи комил соҳиб гардидани фарзандон, ки ин албатта бидуни ширкати фаъоли мактабу ҷомеа имконнопазир хоҳад буд, мо бо боварии том метавонем гӯем, ки рушди ҳамаҷонибаи онҳо таъмин шудаву ҷинойту ҷинойтпешагӣ барояшон бегона аст. СССР

АДАБИЁТ:

1. Кабуснаме./ Перевод, статья и примечания Е.Э. Бертельса/- М.: Изд. АН. СССР, 1953
2. Макаренко А.С. Лекции о воспитании детей./А.С.Макаренко.1990. 194с.
3. Макаренко А.С. Методы воспитания./А.С.Макаренко. М.Изд.Прогресс. 1990. 42с.
4. Эмомали Раҳмон. «Паём Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-Душанбе. 24 апрели соли 2010.-15с.
5. Кочетков А.И. Понятие о воспитании./А.И.Кочетков. - Минск. 1990. 15-18с.
6. Кочетков А.И. Что надо знать о самовоспитании./Кочетков А.И. - Минск.: Изд. Народная света. 1990.
7. Лутфуллоев.М. Фарзанд-ҳадяи ҳудованд. Душанбе. 2014

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ПОДХОД К СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ ПОДРОСТКОВ-ПРАВОНАРУШИТЕЛЕЙ, ОБУЧАЮЩИХСЯ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ ЗАКРЫТОГО ТИПА

Абдурашитов Наимжон Фозилович¹

В статье рассматриваются междисциплинарный подход к социальной адаптации подростков-правонарушителей, обучающихся в учебно-воспитательном учреждении закрытого типа.

Ключевые слова: междисциплинарный подход, несовершеннолетних, подросток, подросток-правонарушитель, психология, социальная адаптация, специальная школа, принципы работы.

¹ Абдурашитов Наимжон Фозилович – старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,

Абдурашитов Наимҷон Фозилович

**МУНОСИБАТИ БАЙНИСОҲАВӢ ДАР
РАВАНДИ МУТОБИҚШАВИИ ИҶТИМОИИ
НАВРАСОНИ ҚОНУНШИКАН, КИ ДАР МУАССИСАҲОИ
ТАЪЛИМИЮ ТАРБИЯВИИ ШАКЛИ ПУШИДА ТАЪЛИМ МЕГИРАНД**

Дар мақола масъалаи аҳамия ва имконияти ворид намудани муносибати байнисоҳавӣ дар раванди мутобиқшавии иҷтимоии наврасони қонуншикан, ки дар муассисаҳои таълимию тарбиявии шакли пушида таълим мегиранд, баррасӣ шудааст.

Вожаҳои калидӣ: муносибати байнисоҳавӣ, ноболигон, наврас, навраси қонунишкан, психология, мутобиқшавии иҷтимоӣ, мактаби махсус, принципҳои кор.

Abdurashitov Naimjon Fozilovich

**INTERDISCIPLINARY APPROACH TO SOCIAL ADAPTATION OF ADOLESCENT-
OFFENSES, STUDENTS IN EDUCATIONAL INSTITUTION
CLOSED TYPE**

The article examines the interdisciplinary approach to social adaptation of adolescents who are studying in a closed educational institution.

Key words: *interdisciplinary approach, minors, adolescent, juvenile delinquent, psychology, social adaptation, special school, principles of work.*

Одним из наиболее актуальных вопросов педагогической психологии является социальной адаптации подростков-правонарушителей, обучающихся в условиях учебно-воспитательных учреждений закрытого типа.

Актуальность исследования на современном этапе возрастает теми *социально-психологическими, научно-теоретическими и практико-методическими противостояниями* социальных ситуаций и общественных вызовов, которые определяют научную и практическую востребованность исследуемой проблематики.

Актуальность проблемы на *социально-психологическом* уровне обусловлена с изменениями, произошедшие в 90-е годы XX в. в социально-экономической и политической жизни народов Таджикистана. Гражданская война 1992-1997 гг. оставила негативные последствия в различных сферах социальной жизни, особенно повлияла на семью, как ячейку общества. Было нарушено функционирование институтов социализации как семья и школа, увеличилось число детей, оказавшихся в трудной жизненной ситуации и остро нуждающихся в поддержке со стороны специалистов социальной сферы [2]. С другой стороны поколения, которые были в 90-х годов XX в. детьми, сегодня стали родителями и занимаются воспитанием подрастающего поколения. В связи с малокомпетентностью родителей, присутствие смысловых барьеров между родителями и подростками, между подростками и учителями отношений между ними сложились не гармоничными.

Поведение подростков обусловлено всеми аспектами ситуации в семье, а соответствующие факторы создают условия для усиления тенденции недисциплинированности и к отклонениям в их поступках. Они проявляются в демонстративном и вызывающем поведении, в крайних формах жестокости. Именно этими факторами было обусловлено принятие Закона Республики Таджикистан «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей», целью которого является усиление ответственности родителей за обучение и воспитание детей, а также защита прав и интересов ребёнка [1]. Примечательно, что Закон возлагает на родителей такие обязанности, как создание условий для охраны здоровья, физического, духовного, нравственного и морального формирования ребёнка, уважение их чести и достоинства, предупреждения бродяжничества детей, их привлечения к опасному и тяжёлому труду, наносящему вред здоровью и др.

Однако, на наш взгляд в связи внедрением данного Закона, становится еще более напряженными отношения между подростками и их родителями, поскольку Закон требует усиления контроля над детьми и с точки зрения возрастной психологии в подростковом возрасте жесткий контроль детей со стороны родителей не закономерен.

Проблема социализация в современных условиях интересует многих исследователей и изучается в рамках междисциплинарного подхода многими общественными науками – психологией, педагогикой, социологией, философией и др.

Социализация с психологической точки зрения рассматривается как «процесс и результат усвоения и активного воспроизводства индивидом социального опыта, осуществляемый в общении и деятельности» [12, с. 373], а с педагогической точки зрения как «развитие человека на протяжении всей жизни в процессе усвоения и воспроизводства культуры общества» [11, с. 266].

На *научно-теоретическом уровне* проблема социализации личности подростков было рассмотрено с разной точки зрения. В фундаментальных работах ученых *исследованы* социализации личности и раскрываются *социально-психологические особенности, межличностные особенности развития личности и личностно-психологических особенностей развития личности* (Ю.К. Бабанский [5], А.С. Макаренко [9], Д.И. Фельдштейн [17], [18]. Вопросы социализации подростков, о различных его аспектах в условиях специальных общеобразовательных учреждений для подростков, совершивших правонарушения, то они отражены в трудах Д.И. Фельдштейн [17], [18] А.Х. Кучкаров [8] и др. В последние годы, на диссертационном уровне, проблемы социализации подростков с противоправным поведением и группы риска рассматривались в работах М.Г Дмитриевым [6].

Анализ психосоциальных и педагогических источников показывают, что процесс социализации человека в подростковом возрасте, имена на примере подростков-правонарушителей, обучающихся в специальной общеобразовательной школе закрытого типа многообразный и достаточно сложный процесс. Однако, несмотря на многочисленные исследовательские работы по социализации подростков недостаточно уделено внимания, на изучение социализации подростков-правонарушителей [4], в рамках междисциплинарного подхода, что подтверждает актуальность нашего исследования.

Важность исследования на практико-методическом уровне обусловлена с другой, более важной проблемой, которая тесно связана с вопросом социализация подростков, это – реинтеграции подростков-правонарушителей после окончания срока перевоспитания в специальной общеобразовательной школе.

Проблема заключается в том, что подростки-правонарушители после окончания срока перевоспитания освобождаются из спецшколы и снова выходят в открытое общество, в котором существуют общепринятый порядок и законы, которые все должны соблюдать. Но в силу ряда причин практически большая часть детей, возвращаясь к той или иной среде, не всегда могут ставить перед собой цели и планировать действия, не противоречащие социальным нормам. Это выражается в том, что часть подростков возвращаются к прежнему образу жизни.

Для решения вышеназванных проблем существуют различные педагогические технологии, которые принимаются в работе с подростками в условиях учреждения закрытого типа и они является эффективными только тогда, когда пока подросток-правонарушитель находится в специальной школе, однако процент ресоциализации подростков после выхода из данных учреждений не высоко (всего 21%) [2].

Именно для решения проблем конкретных вышеупомянутых субъектов воспитательного отношения, в конкретных условиях возникает необходимость глубокого исследования и внедрения нового, научно-обоснованного, психолого-педагогического подхода к работе, подростками-правонарушителями, в условиях их пребывания в учреждении закрытого типа.

Таким образом, противоречие между необходимостью внедрения междисциплинарного подхода в процессе социализации подростков-правонарушителей

и недостаточной разработанностью теоретических основ и психосоциальной технологии его осуществления средствами организации командной деятельности в условиях учреждения закрытого типа; между необходимостью вхождения освобождающихся из исправительной учреждения закрытого типа в общество и недостаточным психосоциальным обеспечением социализирующей отношений родителей с подростками обусловила необходимость разработки новых психолого-педагогических стратегий, что определяют основу исследуемой нами проблемы, которая сформулирована следующим образом: каковы психосоциальные и педагогические условия и социальные ситуации развития, обеспечивающие эффективность процесса социализации подростков после выхода из учреждения закрытого типа [16].

Одной из центральных задач в деятельности современных исправительных учреждений для подростков-правонарушителей является организация психологическая предпосылка и социальная условия по возвращению детей в семье, который выполняется одностороння и на уровне учреждения. Из-за того, что специалистами учреждения в большинстве случаев семья подростков-правонарушителей (около 85%) считаются нестабильными, в учебно-воспитательных работах спецшколы почти не привлечены институт семьи. В таком случае, недостаточная поддержка родителей могут снизить эффективность воспитательной работы в исправительных учреждениях, и сохраняет высокие показатели повторного правонарушения среди несовершеннолетних.

Оказание психологической помощи и поддержки несовершеннолетним правонарушителям в психолого-педагогических концепциях частично базируется на теоретической основе оказания социально-психологической помощи и поддержки Кучкарова А.Х. [8], М.И. Рожков [14], Д.И. Фельдштейна [17], [18], Н.П. Фетискин [19] Т.И. Шульги, В. Слота и Х. Спаниряда [21].

Важном этапе в решении проблемы ресоциализации явилось то, что проблема наказания путем перевоспитания в условиях учреждения закрытого типа стала анализироваться в связи с возможностями исправления осужденного. В то же время в работах С.П. Мокрицкого доказывалась нереальность достижения в условиях лишения свободы нравственного исправления осужденного, возможности его возвращения в открытой общество [10, с. 93-122].

Становление и развитие современная психосоциальная технология в Таджикистане вызвано возникновением общественной потребности в комплексной, междисциплинарной помощи подросткам-правонарушителям.

Междисциплинарный подход, как новая практика в сфере работы с подростками-правонарушителями в последнее годы развиваются и в Таджикистане [13]. *Цель данного подхода* — раскрыть научно-методические, содержательные и технологические основы междисциплинарной медико-психологической, социально-педагогической и юридической практики.

Основные задачи данного подхода — расширение диапазона психосоциальных, педагогических и личностных ресурсов ребенка для самостоятельного решения возникающих проблем в процессе их социализации.

Принципы междисциплинарного подхода является: 1) профессионализм и высокая квалификация членов междисциплинарной команды; 2) приоритет интересов клиента и добровольность получения услуг; 3) активное участие клиента в ведение случая и развитие собственного потенциала; 4) эффективный обмен и конфиденциальность информации о клиента; 5) последовательность и преемственность в соблюдении этапов оказания помощи; 6) индивидуальная ответственность специалиста за случай; 7) полноценное использование общественных ресурсов и минимизация затрат; 8) оптимизация распределения нагрузки между членами междисциплинарной команды; 9) постоянная оценка качества и эффективности междисциплинарной помощи [2], [3].

Междисциплинарное ведения работа – это комплекс мероприятий, проводимый в тесном взаимодействии с еденной командой специалистов различных дисциплин, органов и учреждений для достижения общих целей по улучшения качества жизни

ребенка, защиты его интересов и прав. Основная цель деятельности в отношении ребенка – оптимизация жизнедеятельности ребенка путем предоставления ему помощи наиболее эффективным и адекватным способом [13].

Отличительные черты данного подхода в процессе работы с детьми, в условиях учреждения закрытого типа это: - приоритет интересов и потребностей ребенка; активное мотивирование клиентов на изменение поведения и формирование запроса на получение помощи; 3) комплексный подход к случаю, когда все проблемы и потребности ребенка рассматриваются из его текущего состояния и особенностей социального окружения; и 4) координация работы и сотрудничество различных органов и учреждений, организаций и специалистов, т.е. межведомственный подход к ведению случая [13].

Междисциплинарное ведение работы – это комплекс мероприятий, проводимый в тесном взаимодействии с единой командой специалистов различных дисциплин, органов и учреждений для достижения общих целей по улучшению качества жизни ребенка, защиты его интересов и прав. Основная цель работы в отношении ребенка – оптимизация жизнедеятельности ребенка путем предоставления ему помощи наиболее эффективным и адекватным способом.

Порядок работы со случаем по междисциплинарному подходу очень четко отличаются от обычного, старого подхода. Работа со случаем в условиях учреждения закрытого типа включает следующие этапы [7], [13]:

– *подготовительный этап к работе с определенном случаем.* Данный этап включает выяснение ресурсов по оказанию помощи, выявление традиций и правил в междисциплинарной работе и сообществе, установление контактов.

– *установление контакта с ребенком и с семьей.* Наличие контакта подразумевает установление теплых, искренних отношений, позитивного отношения и эмпатии специалистов в отношении ребенка и его семейного окружения, настрой на активизацию и усиление потенциала ребенка и семьи.

– *оценка ситуации.* Цель проведения оценки – максимально точное определение потребностей ребенка с учетом особенностей его роста и развития; выявление сильных и слабых сторон семьи и ресурсов семейного окружения; определение ключевой проблемы, причин возникновения трудностей и возможностей по оказанию помощи со стороны государственных и негосударственных организаций.

– *разработка комплексного плана реабилитации (плана ведения случая).* На основе проведенной оценки ситуации специалисты разрабатывают план реабилитации. План разрабатывается при участии ребенка, семьи. Заинтересованных специалистов из других служб. Назначается специалист, ответственный за координацию плана и ведение документации. Критерии оценки плана должны устанавливаться таким образом, чтобы можно было выяснить, достигнуты ли цели и задачи, поставленные в данном случае.

– *реализация плана.* Реализация плана комплексной реабилитации предполагает организацию последовательных услуг, направленных на улучшение жизненной ситуации ребенка и семьи. В зависимости от результатов оценки плана будет иметь различные направления и цели. Он может включать мероприятия по оказанию реабилитационной помощи семье. На этапе реализации специалисты производят мониторинг услуг и плана, т.е. постоянно отслеживают приобретаемые навыки и эффективные практики, уделяют внимание постоянной координации услуг, поддержке и активизации ребенка и семьи, выявлению и преодолению препятствий. По результатам мониторинга производится пересмотр целей и корректировка плана.

– *завершение работы и оценка.* Завершение (закрытие) случая может производиться по ряду причин. Идеальным завершением случая можно считать ситуацию, когда положение ребенка стало стабильным, и при этом сформировалась его семейная поддержка. Случай может быть также закрыт при отсутствии адекватных услуг, отвечающих потребностям ребенка и семьи или при необходимости соблюдения

правел перевода ребенка в ведение другой организации. На этапе закрытия случая производится оценка процесса и результатов ведения случая.

– *наблюдение за изменениями.* После завершения случая желательно продолжать поддерживать контакт с ребенком и семьей и предпринимать действия, направленные на то, чтобы обеспечить сохранение достигнутых результатов. На данном этапе возможно также взаимодействие с сообществом с целью внедрения новых программ и услуг, содействующих улучшению положения ребенка и семьи.

Успешное ведение работе с подростками в условиях учреждения закрытого типа возможно только в условиях эффективного междисциплинарного и межведомственного взаимодействия [15], [21]. Обязательным условием внедрения психосоциальной компоненты в работу с детьми в закрытых учреждениях является создание междисциплинарной команды и обеспечение ее деятельности. Это группа специалистов разных профессий, единомышленников, объединенных общими целями.

В междисциплинарную команду по ведению случая входят психолог, социальный работник, педагог и по юридическом вопросом юрист-адвокат. К работе в команде привлекаются специалисты, которые хорошо знают ребенка или семью. Это такие специалисты, как психолог, соцработник, юрист, участковый педиатр, учитель, участковый милиционер, руководитель кружка и др.

На одного из специалистов возлагаются функции по координации случая. В его задачу входит согласование действие разных специалистов, органов и учреждений, вовлеченных в работу с ребенком и его семьей [20].

Обязанности и задачи координатора - управление процессом. Координатор ответственен за:

- ежедневное управление, контроль и поддержка персоналу учреждения, распределение рабочей нагрузки и разработка планов индивидуальной работы и работы с семьями

- оценка работы сотрудников спецшкола.

Координатор должен пройти специальные тренинги необходимые для эффективного управления и развития возложенных на него задач. А также, координатор должен: выполнять рекомендации членов организационного комитета, по мере необходимости получать от них устные и письменные указания; связываться с направляющими органами для того, чтобы гарантировать успешное выполнение возложенных на него задач; представлять деятельность учреждения на очередных и внеочередных заседаниях оргкомитета.

При возможности, с целью содействия процессу направления, координатор действия должен посещать заседания суда, а также участвовать при допросах, встречаться с несовершеннолетними по запросу Службы по профилактике преступности среди подростков и молодежи органа внутренних дел, а также органов прокуратуры. Данная роль может быть делегирована уполномоченному сотруднику школе [2].

Социальный работник будет работать под руководством Координатора, который будет регулярно рассматривать проделанную работу социальным работником. Он должен быть прикреплен к детям, направленным в учреждение по распоряжению координатора школа.

Психолог в своём деятельности несет ответственность за непосредственную работу с детьми и их семьями, с целью оценки их психологических нужд и должен разрабатывать и выполнять индивидуальную программу для детей, и при необходимости исследовать психологические осложнения.

В обязанности психолога входит работа с детьми у которых наблюдаются ярко выраженные психологические проблемы. А также психолог должен работать с их семьями, которые направлены в учреждение закрытого типа для того, чтобы:

- оценить их эмоциональные и поведенческие потребности;

- разрабатывать индивидуальные планы по каждому ребенку, у которого возникают сложности в сотрудничестве с социальными работниками, прикрепленными к ребенку;

- заполнять все необходимые документы своевременно и под руководством координатора предоставлять соответствующие данные для оценки и целей развития программы а также работать в сотрудничестве со всеми соответствующими агентствами для достижения целей и оказания помощи несовершеннолетним детям в усилении их потенциала.

По мере возникновения необходимости психолог будет оказывать консультационную поддержку социальным работникам.

Юрист в рамках своей деятельности программы ответственен за представление интересов детей в процессе направления, и способствовать их доступу к услугам, на которые они имеют право. Он также должен предоставлять юридическую поддержку сотрудникам по защите прав детей и из семей на услуги (например: социальные услуги, здоровье, образование) и предоставить помощь в получении юридических документов, которые не имеются у ребенка. (например: регистрационной документации).

Таким образом, междисциплинарная команда обеспечивает: 1) привлечение всех ресурсов сообщества, конкретных органов, учреждений, организаций и ведомств, необходимых для сбора достоверной и полной информации; 2) сокращение периода времени, в течение которого проводится оценка; 3) снятие межведомственных барьеров и т.д.

Таким образом, в процессе психосоциальной работе с подростками в Таджикистане особое внимание должно уделять психологическим аспектам адаптации субъекта к изменившимся условиям, трудной жизненной ситуации. Психосоциальная работа развивается на стыке наук – практической психологии и теории социальной работы. Специалисты учреждения должны исследовать интерпсихические механизмы развития и функционирования аффективной, интерактивной составляющей внутрисемейной жизни, обуславливающей воспроизводство насилия, агрессии, нетерпимости, девиантности и экстремизма в контексте социоморфогенеза личности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон Республики Таджикистан «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей», г. Душанбе, от 2-го августа 2011 года. № 762. Ст. 5, 8-9.

2. *Абдурашитов Н.Ф.* Внедрение междисциплинарный подход в процессе работы с трудновоспитуемыми подростками (на примере специальной республиканской школы города Душанбе) // Республиканская научно-методическая конференция «Развитие психологической науки в современное время», посвящённая «Году образования и технической культуры. Душанбе, 2010. С. 11-22. [На таджикском языке.]

3. *Абдурашитов Н.Ф.* Психологические параметры гармонизации детско-родительских отношений у подростков-правонарушителей в условиях их пребывания в специальной школе: монография / Отв. ред. Р. Атаханов. Душанбе: Ирфон, 2017. 176 с.

4. *Андриенко В.К., Гербеев Ю.В., Невский И.А.* Система перевоспитания подростков в условиях специальной школы. Пособие. М.: НИИ ОПВ. АПН СССР, 1990, 275 с.

5. *Бабанский Ю.К.* Комплексный подход в воспитательной работе с подростками. М., Знание, 1979. 154 с.

6. *Дмитриев М.Г.* Педагогическое сопровождение социализации подростков с делинквентным поведением : дис. кан. пед. наук : 13.00.01]. С.- Петербург, 2009. 185 с.

7. Из опыта работы специализированных учреждений по социальной реабилитации дезадаптированных детей и подростков. // Под ред. Г.М. Иващенко. М., 1997. 256 с.

8. *Кучкаров А.Х.* Особенности организации нравственного воспитания подростков-правонарушителей в условиях специальной школы: Автореф.дисс.канд.наук. Душанбе, 1971. 21 с.

9. Макаренко А.С. Сбор. Соч.: В 5-ти т. М.: АПН РСФСР, 1951. Т.4.-532 с.; Т. 5.- 509 с.

10. Мокрицкий С.П. Наказание, его цели и предложения. М., 1992. 552 с.
11. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бада // М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. 528 с.
12. Психология. Словарь / Под общ. Ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп М.: Политиздат, 1990. 494 с.
13. Психосоциальный подход в работе с детьми, находящимися в конфликте с законом. Под. ред. Н.М. Юнусовой. Душанбе, 2009 г
14. Рожков М.И. Концепция социализации ребенка в работе детских организаций / М.И. Рожков. М., 1991. 169 с.
15. Савин Т.И., Кисина Т.С. Комплексный подход к организации социально психологической помощи детям подросткам на муниципальном уровне // Вестник психосоциальной и коррекционно - реабилитационной работы. 2003. № 3. С. 71 - 77.
16. Сафонова Л.В. Содержание и методика психосоциальной работы : учеб. пособие для студ- высш. учеб. заведений /Л.В. Сафонова. 2-е изд., стер. - М.: Издательский центр «Академия», 2008. 224 с.
17. Фельдштейн Д.И. Психология развития человека как личности. Избранные труды: В 2 т. М.: Издательство Московского психолого-социального института, 2005. Т. 1. 568 с.
18. Фельдштейн Д.И. Психология развития человека как личности. Избранные труды: В 2 т. М.: Издательство Московского психолого-социального института, 2005. Т. 2. 456 с.
19. Фетискин Н.П. Психология девиантного поведения: диагностика и методы профилактики. Кострома: Костромской гос. ун-т им Н.А. Некрасова, 2003. 320 с.
20. Хоменко М.Г. В поисках комплексного подхода к социальной реабилитации несовершеннолетних // Работа социальной службы Проф. Журнал. М., 1997.- №1.- С. 75-78.
21. Шульга Т.И., Слот В., Спаниард Х. Методика работы с детьми «группы риска». М.: УРАО, 1999. 104 с.

НАҚШИ АРЗИШҲОИ МИЛЛИ ДАР ТАРБИЯИ АХЛОҚИИ ҶАВОНОН

Умарова Бибимукаррама¹

Дар мақолаи мазкур муаллиф диққати асосии ҳешро ба эҳёи арзишҳои миллӣ аз қабали Наврӯз, Сада, ва Меҳргон равона карда ва нақши онҳоро дар тарбияи маънавии ҷавонон нишон додааст.

Калидвожаҳо: ахлоқ, ватандӯстӣ, таълим, тарбия, арзишҳои миллӣ, осор, фарҳангӣ.

Умарова Б.

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЦЕННОСТИ В МОРАЛЬНОЙ ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ

В данной статье рассматривается значение национальной ценности в воспитании учащихся автор отмечает, что возрождение ряд праздников является важнейшим событием периода независимости Таджикистана.

Ключевые слова: воспитание, ценность, учащихся, праздник, мораль, событие, независимость.

¹ Умарова Бибимукаррама - старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джамии, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,

THE ROLE OF NATIONAL VALUES IN MORAL EDUCATION OF STUDENTS

This article examines the importance of national values in the education of students, the author notes that the revival of a number of holidays is the most important event of Tajikistan's independence period.

Key words: *upbringing, value, students, holiday, morality, event, independence*

Талошу кӯшиш ва ҷустуҷӯву такопӯ ба хотири ба вучуд овардани меъёрҳои ахлоқӣ масъалаи асосии тамаддуни башар будааст. Аз замоне, ки инсон ҳамчун мавҷуди дорои фикр, андеша ва хирад ба андеша пардохтааст, тарбияи одобу ахлоқ яке аз мавзӯҳои муҳим ба шумор меравад. Зеро таълиму тарбия дар рӯҳияи одобу ахлоқи нек нахустин ва муҳимтарин омили саодату камоли одамон ва ҷомеаи инсонӣ аст.

Халқи тоҷик пайваста ба таълиму тарбия аҳамияти хосса медиҳад. Хираду дониш ва одобу ахлоқ дар назди гузаштагон ва имрӯзиёни тоҷикон пурарзиштарин сифатҳои инсонӣ ба шумор мерафт ва меравад.

Ҳамин буд, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои нахустини ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ, барқарор намудани соҳти конситутсионӣ дар баробари иҷрои вазифаҳои душвори бунёду таҳкими пояҳои давлатдорӣ, ба масъалаҳои ахлоқии шаҳрвандон, хусусан ҷавонон аҳамияти хосса дод. Самти таълиму тарбияи насли наврасро яке аз самтҳои стратегӣ ва афзалиятноки сиёсати давлатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муарифӣ намуд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки мочароҳои сиёсӣ ва маҳаллие, ки солҳои 90-уми асри ХХ Тоҷикистонро фаро гирифта буданд оқибат ба костаҳои ахлоқи ҷавонон аз ҷумла, хонандагони мактабҳои миёна оварда расонид. Муатаассифона он даврҳои мақомоти марбут ва ё неруи пурқуввате мавҷуд набуд, ки ҷавононро аз ин амалҳои нангин ҷилавгирӣ намояд. Бархе аз мақомоти кишвар вазифаи худро нашинохта ба ҷойи халлу фасли пробелемаҳои дар байни ҷавонон рухдода, онҳоро боз ҳам шиддатноктар мекарданд.

Ҳушбахтона Иҷлосияи таърихӣ 16-уми Шӯрои Олии Тоҷикистон моҳи ноябр-декабри соли 1992 ба беҳокимияти дар ҷумҳурӣ хотима гузошт. Хатари парокандагии Тоҷикистон чун давлати мустақил аз байн рафт. Ҷавононро ҳамчун неруи созанда ба майдон овард. Таваҷҷуҳи Ҳукумати мамлакат дар самти татбиқи сиёсати давлатии ҷавонон қавитар гардид. Чуноне ки рӯзномаи “Ҷавонони Тоҷикистон” инъикос намудааст, 2 феввали соли 1993 Раиси Шӯрои Оли Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо ҷавонон вохӯрӣ намуд. Иштирокчиёни вохӯрии намояндагони ҷавони Тоҷикистон бо роҳбарияти ҷумҳурӣ “Мурочиатнома ба ҷавонони Тоҷикистон”-ро қабул карданд, ки дар он чунин гуфта шудааст: “Давлат бояд боварӣ дошта бошад, ки шаҳрвандони ҷавонаш онро дасгирӣ менамоянд. Бинобар ин, мо ба давом додани фаъолияти тамоми ташкилотҳои Иттифоқи Ҷавонони Тоҷикистон, иштироки фаъолонаи онҳо дар иҷрои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон” даъват менамоем. Ҳамаи корро бояд анҷом дод, ки мо ҳамчун қувваи муташаккилонаи муттаҳид амал намоем, ки барои он чудо кардани одамон аз рӯи аломатҳои динӣ ё дигар таалуқияти иҷтимоӣ, миллатгарой ва маҳалчигӣ бегона бошад, то ин ки ҷавонон ба эҷодкорӣ, накукорӣ ва сулҳ, муттаҳид намудани миллат ва мустаҳкам кардани дӯстии байни халқҳои Тоҷикистон машғул шаванд”.

Баъди ба имзо расидани Созишномаи сулҳ ва ризоияти миллӣ (27 июни соли 1997) шароити мусоиди тарбиявӣ барои ҷавонон ба вучуд омад. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хотири дар як қолаби муайян ҷой намудани чараёни тарбияи ахлоқии насли наврас аз тамоми шароити имкониятҳои мавҷудбуда истифода карда, дар мамлакат шароити хуби тарбиявӣ фароҳам овард. Пеш аз ҳама бунёди муассисаҳои таълимию тарбиявиро ба роҳ монд. Мактабҳои наву замонавӣ, муассисаҳои фарҳангию фароғатӣ кушода ба истифода дода шуданд, ки дар онҳо толибилмон дар натиҷаи аз худкунии китобҳои бадеӣ, машғулиятҳои тарбиявӣ, таҳлилу омӯзиши матнҳои ахлоқӣ соҳиби одобу ахлоқи намунавӣ гардиданд.

Бояд қайд намуд, ки ҳолати косташавии ахлоқи ҷавонон чун доғи рӯз дар солҳои соҳибистиклолӣ зерин пажӯҳиши доимӣ қарор гирифта, коршиносон сабаби асосии косташавии тарбияи хонандагонро гуногун шарҳ додаанд. Чунончи соли 2008 дар рӯзномаи “Қонун ва ҷомеа” матлабе таҳти унвони “Тарбияи хуби фарзанд, осоиштагии диёр” нашр гардидааст. Дар мақолаи мазкур, раванди ахлоқи ҷавонон инъикос гардида, муаллиф қайд намудааст, ки бар асари ҷанги шаҳрвандӣ бо сабаби вайронӣ валангор гардидани муассисаҳои таълимӣ бархе хонандагон аз мактаб дур монданд, ва ин боиси косташавии ахлоқи хонандагон гардид. Чунин матлаҳо дар ВАО-и мамалакат хеле зиёд ба таъби расидаанд. Чунончи дар рӯзномаи “Ҷавонони Тоҷикистон” мақолае бо номи “Бе тарбия тифл ба ҷое намерасд” нашр гардид, ки дар он сухан дар бораи бояд фарзанд дар оила тарбия ёбад, меравад. Муаллиф қайд менамояд, ки агар аз рӯзҳои аввал ба тарбияи фарзанд аҳамияти даркорӣ дода шавад, бештар кафолат ҳаст, ки онҳо дар рӯҳияи неку солим ба камол мерасанд.

Хушбахтона ба хотири бунёди ҷомеаи солим Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистонро «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд»-ро қабул намуд, ки дар қонуни мазкур уҳдадорихои падару модар бо таври мушаххас байён гардидааст. Аз ҷумла дар қонуни мазкур дарҷ гардидааст, ки ҳар як падару модар дар тарбияи фарзанди худ уҳдадорихои зеринро

- ба фарзанд тибқи арзишҳои миллӣ номи нек гузоранд:

- фарзандро ба зигдагии мустақилона омода намоянд:

- фарзандро дар рӯҳияи эҳтиром ба Ватан, қонун, арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ тарбия намоянд:

- шаъну шарафи фарзандро эҳтиром намоянд ва ба муомилаи бераҳмона нисбат ба ӯ роҳ надиҳанд:

- дар вақти шабона ба марказҳои дилхушӣ рафтани фарзанди то бистсолашонро маън намоянд:

- ба фарзанд тамошои филмҳои дорои хусусияти шаҳвонӣ, зуроварӣ, экстремистӣ ва террористиро маън намоянд: доро мебошад. Мутаасифона дар шароити имрӯз бархе аз волидайн вазифа ва уҳдадорихои худро ноҳуда гирифта, дар тарбияи солими фарзанди худ ва бунёди ҷомеаи мутамаддин бепарвои зоҳир мекунанд, ки барои ҷомеа хатари бузург дорад. Барои бартараф намудани чунин камубудиҳо дар ҷомеа волидайнро зарур аст, ки равобити худро бо муассисҳои таълими зичтар намуда, пайваста аз вазъи мавҷудбудаи фарзандони худ бохабар бошанд.

Дар баробари ин яке аз иқдомҳои наҷибе, ки Ҳукумати кишвар бо роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пеш гирифт, ин ҷашни бузургдошти намояндагони илму адаби халқи тоҷик мебошад. Аз ҷумла, соли 1997 - 670 - солагии Камоли Хучандӣ, соли 2004- 1000-солагии Носири Хусрави Қубодиёнӣ, соли 2009-1300 – солагии Имоми Аъзам, соли 2010 - 1150 - солагии Абуабдулоҳи Рӯдакӣ ва бузургдошти даҳҳо мутафаккирону шоирон ҷашн гирифта шуд. Ин агар аз як ҷиҳат, зинда гардидани номи ин шахсиятҳои таърихӣ бошад, аз ҷониби дигар дорои аҳамияти бузурги ахлоқӣ мебошад. Эҳтиром гузоштан бар бузургони худ яке аз суннатҳои деринаи мо мардуми тоҷик буда, танҳо дар ҳолате дар ниҳоди хонандагон ҷо карда мешавад, ки аз осори чунин шахсиятҳо бохабар бошанд. Ин раванди наҷиб имкон дод, ки осори ин шахсиятҳои барҷастаи илму адаби тоҷик аз нав нашр шуда ба тамоми гушаю канори мамлакат паҳн шавад, то ба тарбияи дурусти ахлоқию маънавии хонандагон мусоидат намояд.

Дар ганҷури фарҳангии халқи тоҷик чунин осори дорои хусусияти ахлоқидошта хеле зиёданд. Масалан, китоби «Қобусноам»-и Унсуромалии Кайковус аз зумраи он асарҳоест, ки пурра ба тарбияи фарзанд бахшида шудааст. Дар натиҷаи мутолиаи ин китоб хонанда метавонад як ҷаҳон ғизои маънавӣ гирад ва роҳи дурустро дар зиндагӣ муайян намояд.

Дигар иқдоми наҷибе, ки дар даврони соҳибистиклолӣ роҳандозӣ гардид, ин арҷ гузоштан бар суннатҳои миллӣ мебошад. Тавре, ки маълум аст, суннатҳои миллии мардуми тоҷик дар як марҳилаи муайяни таърихӣ то андозае ба гӯшаи фаромӯшӣ рафта буд. Хушбахтона истиқлолияти давлати эҳёи дубораи онҳоро аз нав ба миён овард. Дар

натича чашнҳои Наврӯз, Сада, Мехргон, рӯзҳои Истиклолияти давлатӣ, Ваҳдати миллӣ, Парчами давлатӣ роҳандозӣ гардиданд. Чунончӣ, соли 1992 дар рӯзномаи «Ҷавонони Тоҷикистон» матлабе бо номи «Наврӯзатон муборак бод» ба таърифи расидааст. Дар маводи нашршуда изҳор гардидааст, ки Наврӯз чашни қадими ориёӣ буда, айёми фаррорасии он гузаштагони тоҷикон ба кишти кори баҳорӣ шурӯъ мекарданд. Инчунин дар рӯзномаи мазкур аксҳо аз анъанаҳои наврӯзӣ акси марди деҳқон ҳангоми ҷуфти замин дар саҳро, омода кардани хӯроки наврӯзӣ аз ҷониби занҳо, тозаву озода намудани хонаҳои истиқоматӣ, ба бар намудани либоси тозаи наврӯзӣ ва ғайраҳо оварда шудааст, ки дар таълиқи анъанаҳои чашни Наврӯз дар байни ҷавонон нақши бузург доранд.

Ҳамчунин соли 1992 дар сартосари Ҷумҳурии Тоҷикистон чашни Наврӯз бо як шукӯҳу шаҳомати хосса чашни гирифта шуд, ки дар ВАО-и мамлакат хеле васеъ инъикос гардидааст. Чуноне, ки рӯзномаи «Ҷавонони Тоҷикистон» нишон додааст, дар майдони Озодии мамлакат дастаҳои хунарӣ, ки иборат аз сарояндагону раққосони ҷавон буданд, ҷамъ омада, намоиши идонаи наврӯзӣ нишон доданд. Дастаҳои хунарии «Гаҳвора» ва «Ҷаҳоноро» бахшида ба «Наврӯзи 92» хунарҳои зебои миллиро нишон додаанд. Қайд кардан ба маврид аст, ки бо туфайли эҳё гардидани чашни Наврӯз арзишҳои маънавии гузаштагони тоҷикон зинда гардида, насли ҷавон дар асоси онҳо рушд ва нумӯ ёфта истодааст.

АДАБИЁТ:

1. Сӯханронии Сарвари давлат бобати “Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва концепсияи миллии сиёсати ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон//Садои мардум, 2009, 23 июн.
2. Наврӯзатон муборак//Ҷавонони Тоҷикистон, 1992, 26 март.
3. Алимपुर Ф. Наврӯз муборак бод!//Ҷавонони Тоҷикистон, 1992, 21 март.
4. Наврӯзи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон 2010, 28 мар.
5. Гулмадов Ф. Тарбияи маънавӣ-ахлоқии насли наврас аз нигоҳи мутафаккирони форсу тоҷик/Масъалаи маориф, 2014, декаб, нояб, С. 25-32
6. Хонов А. Ҷавонон ва рушди давлатдорӣ миллии//Ҷавонони Тоҷикистон, 2013, 9 май.

The core of this development here is a mathematical models of these or other real economic problems or phenomena.

We hope, that the decision of the mathematics tasks with practical contains will r attitude to work, social and laborer activity.

Keywords: *economic feeding is studied- economic phenomena and processes- mathematical mode- interconnection between mathematics and economic discrepancies-formulation of the equation reduction of material resources-annual savings-arithmetic progress-geometric progress.*

Аввали асри сипаришуда ҷомеаи ҷаҳонӣ татбиқи илми математикаро ба дигар илмҳо ҳамчун инкишофи пешравию замона донишд. Алалхусус, аз солҳои 20-уми асри ХХ иқтисодии ҷаҳонӣ тарақии минбадаи иқтисодиро маҳз бо математика тавҷам медонист.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат (20.03.2017) махсусан қайд намуданд, ки «Ҳукумати мамлакат ба рушди илм диққати махсус дода, ҷалби наврасону ҷавонро ба ин соҳаи муҳим аз ҷумлаи масъалаҳои аввалиндараҷа мешуморад.

Аз ин рӯ, сохторҳои илмию таълимии кишварро зарур аст, ки омӯзиши илмҳои муосир, бахусус, илмҳои табиғу риёзиро ҷиддӣ ба роҳ монда, баргузорию маҳфили ҷорабиниҳои илмиро дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот ва муассисаҳои илмӣ бештар созанд ва ҷавонро ба чунин ҷорабиниҳо ҳарчи бештар ҷалб намоянд. Олимонро зарур аст, ки ба рушди минбаъдаи илмҳои дақиқ, табиғшиносӣ ва техникаӣ ва талаботи ҷомеа равона сохтани неруи илмӣ тавачҷӯи махсус зоҳир карда, фаъолияти худро дар самти ихтирокорию навоарӣ, ҳамчунин ҷалби ҷавонони болаёқат ба корҳои илмӣ ва ихтирокорӣ боз ҳам ҷоннок намоянд».

Фаъолгардонии таълим бо роҳи метод, усулу воситаҳои гуногун ба амал бароварда мешавад ва ҳадафи асосӣ он аст, ки хонанда худро танҳо ҳамчун шунаванда эҳсос накунад, балки ҳамчун иштирокчию фаъоли дарс тасаввур кунад. Дар зери мафҳуми усулҳои фаъоли таълим фаъолияти омӯзгор ва донишҷӯ фаҳмида мешавад, ки тавассути онҳо донишҷӯ дониш, малакаю маҳорат, ташаккули тафаккури ҷаҳонбинӣ ва инкишофи лаёқатнокиро амиқу дақиқ дастрас менамояд.

Ҷаҳонишавӣ ва ворид гаштан ба системаи ягонаи таҳсилот моро водор месозад, ки сари ин масъала андеша ронем.

Ҷаҳони муосир ба мутахассисони соҳибтаҷрибаи дорои неруи қавӣ дар ҳалли проблемаҳои мураккаби ҳаёт ва ҷавобгӯ ба талаботи бозори меҳнати дохилӣ ва хориҷӣ ниёз дорад.

Бо мақсади роҳ ёфтани ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ҳадафҳои мушаххас мудатест, ки дар донишгоҳ ва донишқадаҳои кишвар низомии нави таҳсил –низомии кредитӣ ба роҳ монда шудааст. Ҳадафи асосии низомии кредитии таҳсил аз он иборат аст, ки донишҷӯ тарзу усулҳои мустақилона аз бар кардани донишро дар мактаби оӣ аз худ намояд, то ки фаъолияти минбаъдаи худро ҳамчун ихтисосманд ба роҳ монад.

Барои ба ин ҳадафҳо расидан ва барои донишҷӯёнро ба донишҳои зарурию, ки завқи тарбияи эҷодӣ, роҳҳои кофтуков ва шавқи ҷустуҷӯи онҳоро бедор мекунад, мусалаҳ намудан, нақши китоби дарсӣ, маводҳои методӣ ва махсусан омӯзгор ниҳоят калон мебошад. Душвории дигар дар он аст, ки методикаи хусусӣ, алалхусус дар давраи гузариш ба низомии кредитии таҳсил, омӯзиши математика барои ихтисосҳои тамоили иқтисодидошта ба паҳн намудани таҷрибаи корӣ асос қунонида мешаванд. Ин таҷрибаҳо ҳоло кофӣ нестанд.

Яке аз масъалаҳои марказии ташаккули ҷаҳонбинии илмию донишҷӯён дар ҷараёни таълим ҳамаҷониба васеъ истифода бурдани алоқамандии байни фанҳои таълимӣ маҳсуб меёбад. Ин аз як тараф барои баланд бардоштани дараҷаи илмӣ ва донишҳои назариявии донишҷӯён сабаб шавад, аз тарафи дигар ба рушди имкониятҳои инкишофдиҳанда ва тарбиявии бо низомии фанҳои таълимӣ ёрӣ хоҳанд расонд.

Математика аслиҳои тавоноест, дар роҳи ҳалли масъалаҳои марбут ба иқтисодиёти муосир. Методҳои математикӣ кайҳо боз дар ҳалли масъалаҳои муҳими иқтисодиёт нақши худро гузоштаанд. Дар раванди ҳалли масъалаҳои мазмуни иқтисодидошта, донишҷӯён донишҳои иқтисодии худро хангоми таҳлилу муҳокимарониҳои гуногуни математикӣ сайқал дода, ба ҳалли масъалаҳои мушкилтар беш аз пеш омода мегарданд.

Алоқаи математика ва фанҳои тамоили иқтисодидошта дар шаклу вазъиятҳои гуногун ба амал бароварда мешавад. Дар китобҳои дарсӣ ба як қатор масъалаҳои дучор омадан мумкин аст, ки дар худ мафҳумҳои ҳосилнокии меҳнат, арзиши асли, музди меҳнат ва ғайраҳо дар бар мегиранд.

Таҷриба собит менамояд, ки донишҷӯёни мактабҳои олии ва ҳатто хонандагони мактабҳои таҳсилоти касбӣ масъалаҳои дорои мафҳумҳои иқтисодӣ доштаро хеле хуб қабул менамоянд. Вале чунин масъалаҳо дар китобҳои дарсӣ хеле кам ба назар мерасанд. Аз ин рӯ, муаллифони китобҳои дарсии математикаро зарур аст, ки теъдоди масъалаҳои ба талаби рӯз ҷавобгӯро ба андозаи зарурӣ зиёд намоянд.

Иқтисодиёти муосир аппарати математикиро хеле васеъ истифода мебарад. Маълум аст, ки аксарияти қонуниятҳои иқтисодиёт дар шакли ифодаҳои математикӣ–формулаю муодилаҳои математикӣ зухур меёбад. Ин ба мо имконият медиҳад, ки хангоми таълими математика аз ишораю символҳо ва мафҳумҳои иқтисодӣ бештар истифода намоем, ба ҳалли масъалаҳои мазмуни иқтисодӣ дошта диққат диҳем. Дар ҷараёни таълими математика ибораю ишора, мафҳумҳо ва қонуниятҳои иқтисодиро дар дарс истифода кардан лозим аст, ки барои донишҷӯёни бахши муайян (махсусан бахши якум) дастрас бошанд, яъне дарси математика мувофиқан аз дарси фанҳои тамоили иқтисодӣ дошта пеш нагузарад. Боиси қайд аст, ки дар китобҳои дарсии математика то ҳол машқу масъалаҳо бахшида ба табдил додани мафҳумҳои иқтисодӣ ва ифода кардани як тағйирёбанда ба дигараш мавриди баррасӣ қарор нагирифтаанд.

Ҳамаи фанҳои таълимӣ дар маҷмӯъ як чизи бутун-табиати атрофу инкишофи ҷамъияти инсониро меомӯзанд. Ба сифати мисол алоқаи байниҳамдигарии фанҳои математикаю иқтисодиётро дида мебароем.

Воқеъан ҳам донишҷӯён ба он дарсҳои майлу рағбати бештаре пайдо менамоянд, ки бо татбиқи методҳои математикӣ натиҷаи мушахаси иқтисодӣ ба даст оранд. Омӯзгор бояд мазмуни иқтисодии ҳар як мафҳумро, ки ба донишҷӯён пешниҳод менамояд, бо мисолҳои мушаххас ҳаматарафа фаҳмонида диҳад. Истифодаи оқилонаи мисолҳои мушаххаси мазмуни иқтисодӣ дошта, омӯзгорро водор месозад, ки дар баъзе мавридҳо аз такрори бемавқеи баъзе мафҳумҳои омӯхташаванда даст кашад. Зеро таввасути донишҷӯёни мазмуни иқтисодии мафҳумҳои омӯхташаванда, сатҳи риёзидони хонанда инкишоф ёфта, дониши риёзи барои вай зарур бударо мегирад (2. сах. 132-133). Хондан ба одати доимии он табдил меёбад, омилҳои шавқ, майл, вачҳ ва ғайраҳо дар ӯ меафзояд ва қобилияташ мутамарказонида мешаванд, ки ин яке аз ҳадафҳои низоми кредитӣ мебошад. Таҷрибаҳои методии муҳим бо натиҷаҳои индивидуалии тадқиқотҳои омӯзгорони пешқадами пуртаҷриба пурра карда мешавад. Маводи пешниҳодшаванда қадаме барои ҳалли ин масъала мебошад. Ба сифати мисол ҳали масъалаҳои математикии мазмуни иқтисодидоштаро дар мисоли омӯзиши прогрессияҳои арифметикӣ ва геометрӣ дида мебароем, ки он дар ташаккули тафаккури математикии донишҷӯён нақши муҳимро мебозад.

Ҳалли масъалаҳои дорои мазмуни амалӣ доштаро ба се зина: зинаи формализатсия, зинаи ҳалли моделҳои математикӣ ва зинаи шарҳдиҳӣ ҷудо кардан мумкин аст. [1], [3-6].

Дар зинаи якум, зинаи формализатсия - гузариш аз вази воқеӣ, ки бояд мо онро ҳал намоем, ба сохтани модели математикӣ гузарем. Дар зинаи дуюм бошад, модели математикии тартибдодашуда, ки айнан вазъи воқеиро ифода менамояд, ҳал карда мешавад. Дар зинаи сеюм шарҳдиҳии (интерпретатсия) ҳалли бадастовардашудаи масъала аз рӯи модели математикиаш, барои муайян намудани мувофиқии он ба вазъи

ибтидоиаш тадқиқ карда мешавад. Ин гуна чудокуни ба формулаи дарккунии дунёи реалӣ мувофиқат менамояд. Татбиқи ба ин гуна зинаҳо чудокуниро дар ҳалли масъалаҳои мазмуни иқтисодидошта дида мебарорем¹.

Бояд қайд кард, ки дар зиннаи дуҷум мустақилона интиҳоб карда тавонистани методҳои ратсионалии ҳалли масъалаҳо аз сатҳи дониши математикӣ доштани донишҷӯ вобаста буда, барои *тарбияи тафаккури математикии* он мусоидат менамояд. Дар вақти ҳал намудани масъалаҳо дар ҳамаи се зина пеш аз ҳама таҳлилҳои миқдорӣ, баъд сифатӣ-миқдорӣ ва ниҳоят миқдориро гузаронида, тафсири мафҳуми иқтисодиро дида баромаданамон ба мақсад мувофиқ мебошад. Ин гуна пайдарпай боиси мувофиқи нақша васеъ намудани донишҳои амиқи иқтисодӣ ва инкишофи тафаккури математикии донишҷӯён мегардад. Намудҳои таҳлили иқтисодии дар боло овардашуда байни ҳам алоқаманд мебошанд. Чунончӣ, шарҳи миқдорӣ-миқдорӣ дар базаи сифатӣ гузаронида шуда, шарҳи миқдорӣ дар базаи сифатӣ-миқдорӣ гузаронида мешавад. Қайд менамоем, ки классификатсияи зинаҳои таҳлили иқтисодӣ ва номҳои он, ки дар ҳамин мақола қабул карда шудаанд, умумиқабулкардашуда ба ҳисоб намераванд.

Вобаста ба мазмуни иқтисодӣ ва дараҷаи мураккабии масъалаҳо зинаи сеюм-зинаи шаҳриҳӣ дорои шаклҳои гуногуни зерин мебошад: а) саволу ҷавоб; б) суҳбат аз рӯи натиҷаи ҳалли масъала; в) гузориши проблемаҳои иқтисодӣ, вобаста ба зарурияти зиёдшавии даромаднокии, зиёдшавии ҳосилинокии меҳнат, пастшавии арзиши аслии, речаи иқтисодӣ ва ғайра. Моҳияти методикаи коркардабаромадашударо дар мисоли ҳалли масъалаҳои математикии мазмуни иқтисодидошта, ҳангоми омӯзиши мавзӯи прогрессияҳои арифметикӣ ва геометрӣ дида мебароем.

Барои дар масъалаҳои математикӣ дохил намудани мафҳумҳои иқтисодӣ аз категорияи “Ҳосилнокии меҳнат” оғоз намудан ба мақсад мувофиқ мебошад. Ин на ба хотири он ки донишҷӯён ба ин мафҳум аз таърих ё физика шинос мебошанд, балки барои он ки самаранокии ҳама гуна истехсолоти ҷамъиятӣ асосан бо арзиши ҳосилнокии меҳнат андозагирӣ карда мешаванд. Категорияҳои “арзиши аслии” ва “музди меҳнат”-ро бояд ба матни шартӣ масъала чунон дохил намоем, ки донишҷӯён ба таври кифоя ва бо осонӣ мазмун ва моҳияти ин мафҳумҳоро аз худи шартӣ масъала дарк намоянд.

Муайян кардани алоқамандии байниҳамдигарии иқтисодӣ, қобилияти фикррони математикиро тараққӣ дода, саводнокии иқтисодии донишҷӯёнро баланд мебардорад.

Мисоли 1. Коргар ба 6 дастгоҳи автоматикӣ хизмат мерасонд, ки ҳар яки онҳо дар давоми як соат 30 детал тайёр мекарданд. Дастгоҳҳо пай дар пай баъди ҳар 10 дақиқа ба кор андохта мешуданд. Дар давоми панҷ сол конструксияи дастгоҳҳо ду маротиба такмил дода шуд, бинобар ин истехсоли маҳсулот аз ибтидо дар як соат ба 36 детал расонида шуда, баъд аз он ҳолати ба кор даровардани дастгоҳҳо тезонида шуд.

а) Ҳосилнокии меҳнат дар як баст (7с) дар ҳар се ҳолат ёфта шавад.

б) Графики истехсоли маҳсулотро дар се ҳолат сохта, аз он истифода бурда муайян намоед, ки истехсоли маҳсулот дар 3,5 ва 7 соати баъди такмилдиҳии якум ва дуҷум, дар муқоиса ба ҳолати ибтидоӣ чӣ қадар зиёд шудааст?

в) Музди меҳнати моҳонаи (дар 22 рӯз) коргарон то такмилдиҳӣ ва баъди ҳар кадоме аз ду такмилдиҳӣ ёфта шавад, агар ба ҳар як детал дар ибтидо 8 сомонӣ, баъди такмилдиҳии якум 7,7 сомонӣ ва баъди такмилдиҳии дуҷум 7,5 сомонӣ дода бошанд.

Ҳал. Зинаи формализатсия. Дар ибтидо як қатор донишҷӯён ба мушкили рӯ ба рӯ шуда сахван ба хатоӣ роҳ дода гумон мекунад, ки миқдори маҳсулоти истехсолшавандаро дар тамоми баст аз рӯи қонуни прогрессияи арифметикӣ ҳисоб

¹ -шарҳи пураи зиннаҳои чудокардашуда дар мақолаи [3] сах.60-61 оварда шудааст.

намудан мумкин аст. Вале донишҷӯёни фаъолияти хуб дошта тез ба хулоса меоянд, ки миқдори маҳсулоти истеҳсолшаванда фақат дар мудате ба қонуни прогрессияи арифметикӣ итоат менамоянд, ки агар дастгоҳҳо пай дар пай ба қор омода карда шаванд. Дар ҳолати якум ва дуюм дастгоҳҳо пай дар пай дар давоми 50 дақиқа ба қор мебароянд, дар ҳолати сеюм бошад дар 25 дақиқа, бинобар он миқдори маҳсулотҳои истеҳсолшавандаро аз рӯи формулаи суммаи аъзоҳои прогрессияи арифметикӣ ёфтан мумкин аст, ки он намуди зеринро дорад:

$$S_n = \frac{a_1 + a_n}{2} \cdot n = \frac{a_1 + a_1 + (n-1)d}{2} \cdot n = \frac{2a_1 + d(n-1)}{2} \cdot n$$

Зинаи ҳалли модели математикӣ. Миқдори деталҳои то такмилдиҳии дастгоҳҳо истеҳсолшаванда дар 50 дақиқа :

$$a_1 = 6, n = 6, d = \frac{30}{6} = 5, \quad S_1 = \frac{2a_1 + d(n-1)}{2} \cdot n = \frac{2 \cdot 6 + 5 \cdot 5}{2} \cdot 6 = 105 \text{ детал.}$$

Миқдори деталҳои истеҳсолшаванда баъди такмилдиҳии якуми дастгоҳҳо дар 50 дақиқа:

$$a_1 = 6, n = 6, d = \frac{30}{5} = 6, \quad S_2 = \frac{2a_1 + d(n-1)}{2} \cdot n = \frac{2 \cdot 6 + 6 \cdot 5}{2} \cdot 6 = 126 \text{ детал.}$$

Миқдори деталҳои истеҳсолшаванда баъди такмилдиҳии дуюм, ки ҳамаи дастгоҳҳо пай дар пай дар давоми 25 дақиқа бо тартиб ба қор мебароянд:

$$S_3 = \frac{2a_1 + d(n-1)}{2} \cdot n = \frac{2 \cdot 6 + 6 \cdot 5}{2} \cdot 6 = 126 \text{ детал.}$$

а) Ҳосилнокии меҳнат дар як баст то такмилдиҳии дастгоҳҳо ба

$S_1' = S_1 + S = 105 + 30 \cdot 6 \cdot 6 \cdot \frac{1}{6} = 1215$ детал баробар буда, баъди такмилдиҳии якуми дастгоҳҳо, ба

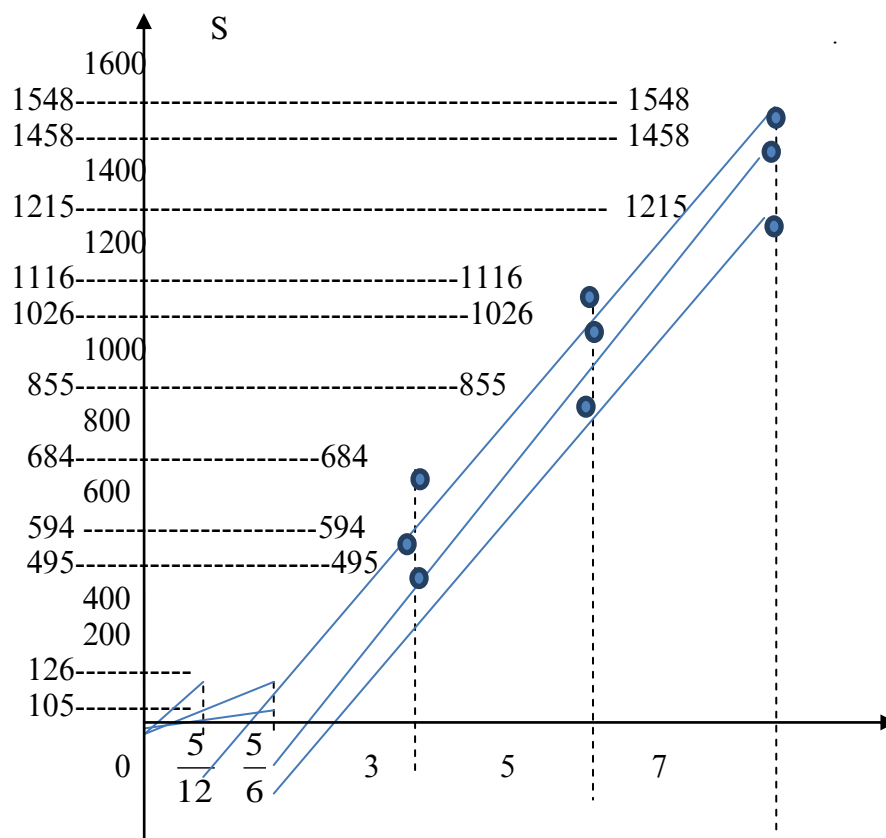
$$S_2' = S_2 + S = 126 + 30 \cdot 6 \cdot 6 \cdot \frac{1}{6} = 1458 \text{ детал баробар аст.}$$

Ҳосилнокии меҳнат дар як баст баъди такмилдиҳии дуҷуми дастгоҳҳо бошад, ба

$$S_3' = S_3 + S' = 126 + 36 \cdot 6 \cdot 6 \cdot \frac{7}{12} = 1548 \text{ детал баробар мебошад.}$$

Ҷавоб: Ҳосилнокии меҳнат дар як баст мувофиқан: 1215; 1458; ва 1548 деталро ташкил медиҳанд.

б) Ҳалли графикӣ дар расми 2 тасвир карда шудааст.

Натиҷаҳои ҳалли графикӣ.

Вақт, соат	Миқдори деталҳо баъди тақмилдиҳии якум.	Миқдори деталҳо баъди тақмилдиҳии дуюм.
3	$594 - 495 = 99$	$684 - 495 = 189$
5	$1026 - 855 = 171$	$1116 - 855 = 261$
7	$1458 - 1215 = 243$	$1548 - 1215 = 333$

в) Музди меҳнати моҳонаи коргарон (дар 22 рӯз) мувофиқан ба

1) То тақмилдиҳии якуми дастгоҳҳо: $8 \text{ с} \cdot 1215 \cdot 22 = 2138 \text{ с } 40 \text{ д}$.

2) Баъди тақмилдиҳии якуми дастгоҳҳо: $7,7 \text{ с} \cdot 1458 \cdot 22 = 2468 \text{ с } 40 \text{ д}$.

3) Баъди тақмилдиҳии дуюми дастгоҳҳо: $7,5 \text{ с} \cdot 1548 \cdot 22 = 2554 \text{ с } 40 \text{ д}$ баробар будааст.

Музди меҳнати коргарон то тақмилдиҳӣ ва баъди тақмилдиҳӣҳои якум ва дуюм мувофиқан ба 2138,4; 2468,4; 2554,4 баробар будааст.

Муаллим натиҷаҳои ба дастовардари ҷамъбасти менамояд: Тавре мебинем музди меҳнати коргарон баъди тақмилдиҳии якуми дастгоҳҳо ба $2468,4 - 2138,4 = 330 \text{ с}$ ва баъди тақмилдиҳии дуюми дастгоҳҳо ба $2544,4 - 2138,4 = 416 \text{ с}$ зиёд гаштааст.

Аз ин ҷо, ба хулосае омадан мумкин аст, ки мо ҳар чӣ қадар технологияи наватаринро татбиқ намоем, ҳамон қадар музди меҳнати коргарон зиёд гардида, некӯаҳволии халқамон беҳтар мегардад.

Зинаи шарҳдиҳӣ. Аз ӯҳдаи зинаи шарҳдиҳӣ донишҷӯён бомувафакият мебароянд. Бинобар он мо ин зинаро дида намебароем.

Акнун масъалаеро дида мебароем, ки он дорои мазмуни иқтисодӣ буда, барои ҳалли он прогрессияи геометрӣ татбиқ карда мешавад.

Мисоли 2. Дар бонки амонатгузорӣ 10000 сомонӣ бо даромади солонаи 2% дар шакли депозит гузошта шуд. Бонк баъди 4-сол ба амонатгузор чӣ қадар пул медихад?

Ҳал. Ин масъаларо низ ба монанди масъалаи якум ба зинаҳо чудо карда ҳал кардан мумкин аст. Аз уҳдаи ҳалли ин зинаҳо донишҷӯён бо осонӣ мебароянд. Бинобар ин, мо ин масъаларо ба зинаҳо чудо накарда ҳал менамоем.

Бонк дар як сол ба амонатгузор ба андозаи $S_1 = b_1 + b_2 \cdot q = b_1(1 + q)$ сомонӣ даромад медихад, ки дар инҷо b_1 – маблағи гузошташуда, q – меъёри фоизи солона мебошад. Дар ду сол ин маблағ $S_2 = S_1 + S_1 q = S_1(1 + q)$ – ро ташкил медихад, дар ин ҷо $S_1 = b_1 \cdot (1 + q)$ аст. Аз инҷо $S_2 = b_1 \cdot (1 + q) \cdot (1 + q) = b_1 \cdot (1 + q)^2$ – ро ҳосил менамоем. Ҳамин тариқ баъди 3 сол $S_3 = b_1 \cdot (1 + q)^3$, ва баъди n -сол $S_n = b_1 \cdot (1 + q)^n$ – ро ҳосил кардан мумкин аст. Аз рӯи формулаи ҳосилкардашуда маблағи ба амонатгузор додашавандаи бонкро дар давоми 4-сол муайян кардан мумкин аст.

Ҳамин тавр $S_4 = b_1 \cdot (1 + q)^4 = 10000(1 + \frac{2}{100})^4 = 10000 \cdot 1,02^4 = 10824,32 = 10824,32_{\text{с.диррам}}$ – ро ҳосил менамоем.

АДАБИЁТ:

1. Апанасов Н.Т. Методики решение задач по математике с экономическим содержанием. М. 1976.

2. Раҳимов Р.М., Солиев М. Н. Мисолҳои гуногуни шарҳи мазмуни иқтисодии мафҳуми ҳосила ва татбиқи он дар ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ. Паёми ДМИТ., 2014, №2, саҳ.131-136.

3. Раҳимов Р.М., Солиев М.Н., Ҳалли масъалаҳои мазмуни иқтисодидошта дар ташаккули тафаккури математикии донишҷӯён ҳангоми омӯзиши муодилаҳои якномаълумаи ҳаттӣ. / М. Н. Солиев Р. М., Раҳимов. // Паёми ДДОТ баноми С.Айнӣ., 2017, №4(71), саҳ.60-65.

4. Солиев М.Н., Раҳимов Р.М., Дар бораи як модели ҳалли масъалаҳои мазмуни иқтисодидошта дар ташаккули тафаккури математикии донишҷӯён ҳангоми омӯзиши муодилаҳои квадратӣ. / М. Н. Солиев Р. М., Раҳимов. // Паёми ДМТ., 2017, №3/7, саҳ.326-332.

5. Терешин Н.А. Прикладная направленность школьного курса математики, М. Просвещение, 1990.

6. Шапиро И.М. Использование задач с практическим содержанием в преподавании математики. М. «Просвещение» 1990-96.

МУШАХХАСОТИ СУБТЕСТҲОИ ИМТИҲОНИ ҚИСМИ А

Назаров Рустамҷон¹

Дар низоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ танҳо ду қисм: қисми А (имтиҳони умумӣ) ва қисми Б (имтиҳони ихтисос) дар шакли тестгузаронӣ баргузор мегардад. Имтиҳони умумӣ барои ҳамаи доғталабон, сарфи назар аз гурӯҳҳои ихтисосҳои интихобкардашон ҳатмӣ мебошад. Мақола ба мушаххасоти имтиҳони қисми А ва субтестҳои он бахшида шудааст. Дар он сохтори ҳар як субтести имтиҳони умумӣ ба таври муфассал ва бо овардани мисолҳои мушаххас баён гардидааст.

Калидвожаҳо: варақаи ҷавобҳо, имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ, қисми А (имтиҳони умумӣ), матритсаи тест, меъёри ҳолгузорӣ, навъи саволу масъалаҳои тест, субтест, тестгузаронӣ, тести педагогӣ.

¹ Назаров Рустамҷон Саидмурадович – Соискатель Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии Образования Таджикистана, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,

СПЕЦИФИКАЦИЯ СУБТЕСТОВ КОМПОНЕНТА А

В системе централизованных вступительных экзаменов только два компонента проводятся в виде тестирования: компонент А (общий экзамен) и компонент Б (экзамен по специальности). Общий экзамен является обязательным для всех абитуриентов независимо от выбранного ими кластера. Статья посвящена спецификации компонента А и его субтестам. В ней подробно рассмотрена структура каждого субтеста общего экзамена с приведением конкретных примеров.

Ключевые слова: компонент А (общий экзамен), критерии оценки, лист ответов, матрица теста, педагогический тест, субтест, тестирование, типы тестовых вопросов и задач, централизованные вступительные экзамены.

Nazarov Rustamzhon

SPECIFICATION OF THE SUBTESTS OF COMPONENT A

In the system of centralized entrance examinations only two components are conducted in the form of testing: component A (general exam) and component B (exam on speciality). The general exam is compulsory for all entrants, regardless of their chosen cluster. The article is devoted to the specification of component A and its subtests. The structure of each subtest of general exam is considered in detail with specific examples.

Keywords: answer sheet, centralized entrance examinations, component A (general exam), evaluation criteria, pedagogical test, subtest, test matrix, testing, types of test questions and tasks.

Мусаллам аст, ки маориф ҳамчун соҳаи калидӣ ва омили асосии пешрафт ва рушду нумӯи ҳар як давлату миллат ба ҳисоб рафта, барои ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсӣ, иқтимоӣ ва иқтисодӣ нақши муҳим мебозад. Сиёсати маорифи дилхоҳ кишвар, ки инъикосгари манфиатҳои умумимиллӣ дар самти маориф аст, бояд тамоили умумии рушди ҷаҳониरो ба назар гирад. Рушди ҳамаи ҷабҳаҳои ҷамъият, таъмини амнияти ҷомеаву давлат, ноил шудан ба сатҳи ҷаҳонии иқтисод, татбиқи самараноки техникаю технологияи навин бевосита ба рушди соҳаи маориф ва баланд бардоштани сифати таҳсилот, умуман ба сатҳи саводнокии миллат вобаста мебошад.

Дар марҳилаи кунунии ислоҳоти соҳаи маориф, пеш аз ҳама, диққати махсус ба масъалаи сифати таҳсилот дода мешавад, зеро сифати таҳсилот ҳолати ҷомеаи муосир ва рушди онро инъикос менамояд. Масъалаи баланд бардоштани сифати таҳсилот дар ҳамаи зинаҳои он аз доираи масъалаҳоест, ки ҳамчун ҳадафи стратегӣ ва вазифаи муҳимми сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор рафта, ҳалли дуруст ва муваффақи он натавон барои рушди соҳаи маориф, балки тамоми соҳаҳо бисёр муҳим ва ногузир арзёбӣ мегардад.

Маориф аз ҷумлаи соҳаҳои ба шумор меравад, ки ба ислоҳоти мунтазам ва бефосила ниёз дорад. Даврони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон давраи таҳаввулот ва азнавсозиҳои куллии маорифи кишвар ба ҳисоб рафта, дар он дар қатори пешрафти тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ва давлат, рушди соҳаи маориф низ баръало ба назар мерасад. Ҷорӣ намудани низоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз самтҳои муҳимтарини азнавсозӣ ва мукамалгардонии низоми маорифи кишвар ба ҳисоб меравад. Имрӯзо, дар саросари ҷумҳурӣ қабули донишҷӯён ба муассисаҳои таълимии дахлдори кишвар маҳз тавассути низоми имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ аз ҷониби Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шакли тестгузаронии педагогӣ ба таври мутамарказ ва фарогир роҳандозӣ мегардад.

Дар чаҳони муосир, дар низоми маорифи аксарияти кишварҳо доираи истифодаи тестгузарони педагогӣ ҳамчун усули пешрафта барои ба даст овардани маълумоти воқеӣ (объективӣ) ва қиёспазир дар раванди арзёбии натиҷаҳои таълими омӯзандагони муассисаҳои таълимии зинаҳои гуногуни таҳсилот ботадрич васеъ гардида истодааст.

Тестгузаронӣ, пеш аз ҳама, усули объективонаи арзёбӣ ба ҳисоб меравад, ки он бо роҳи стандартикунонии раванди ташкил ва баргузорӣ, санчиши нишондиҳандаҳои сифати саволу супоришҳои алоҳида ва умуман саволномаи тест ба даст меояд. Тестгузаронӣ бештар усули одилона мебошад, зеро он чӣ дар раванди санчиш ва чӣ дар раванди арзёбии натиҷаҳо нисбат ба ҳамаи озмудашавандагон (иштирокчиёни санчиш) шарту шароит ва талаботу меъёрҳои ягонро татбиқ менамояд. Тести педагогӣ имкон медиҳад, ки дараҷаи донишҳои назариявӣ, малакаю маҳорати амалии омӯзандагон дар муқоиса бо талаботи стандартҳои таълимӣ саривақт муайян гардида, дар асоси натиҷаҳои бадастомада ба мазмуну мундариҷа, роҳҳои ташкилу баргузорӣ ва методикаи тадриси фанҳои таълимӣ тағйироту иловаҳои зарурӣ ворид карда шаванд [5].

ИМТИҲОНҲОИ МАРКАЗОНИДАИ ДОХИЛШАВӢ (*минбаъд* – ИМД) низоми ба таври мутамарказ баргузор намудани имтиҳонҳои дохилшавӣ ва тақсимои довталабон ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, ки бар истифодаи шаклу усули муосири арзёбии дониши довталабон ва техникаю технологияҳои пешрафта, равандҳои стандартишудаи баргузори имтиҳонҳо, коркард, таҳлил ва пешниҳоди натиҷаҳо асос ёфтааст [7]. Низоми ИМД аз қисмҳои А (*имтиҳони умумӣ*), Б (*имтиҳони ихтисос*), В (*имтиҳонҳои эҷодӣ ва маҳорати махсус*) ва Г (*имтиҳонҳои иловагии таҳассусӣ*) иборат аст [6, саҳ. 13]. Аз миёни қисмҳои номбаргардида танҳо ду қисм – қисмҳои А ва Б дар шакли тестгузаронӣ ташкил ва баргузор мегардад.

Бо назардошти доираи мавзӯи меҳвари асосии пажӯҳишҳои минбаъдаро маҳз қисмҳои А ва Б ташкил хоҳанд дод. Вобаста ба ин, як қатор таҳлилҳои риёзӣ омӯри нисбат ба натиҷаҳои бадастовардаи довталабони низоми ИМД аз субтестҳои имтиҳони қисми А гузаронида шудааст.

ҚИСМИ А (ИМТИҲОНИ УМУМӢ) – *имтиҳон барои муайян намудани сатҳи дониши функционалӣ ва иҷтимоии довталаб, ки барои дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст*, мебошад. Имтиҳони умумӣ барои ҳамаи довталабон, сарфи назар аз гурӯҳи ихтисосҳо ва комбинатсияҳои ихтисосҳои интихобнамуда, ҳатмӣ буда, се субтестро дар бар мегирад: субтести А.1 – “**Забони тоҷикӣ**” барои санчиши дараҷаи дониш, малакаю маҳорати муошират ва салоҳиятҳои забони довталаб пешбинӣ шудааст; субтести А.2 – “**Математика**” дараҷаи дониш ва малакаю маҳорати математикии довталабро, ки дар зиндагӣ барои фаъолияти ҳамаҷун заруранд, муайян мекунад; субтести А.3 – “**Таърихи халқи тоҷик ва асосҳои давлат ва ҳуқуқ**” барои санчиши дараҷаи дониши довталаб аз таърихи давлатдорӣ халқи тоҷик ва маърифати ҳуқуқию уҳдадорӣҳои ӯ ҳамчун шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ гардидааст (6, саҳ. 48; 7).

Дар низоми ИМД саволу масъалаҳои тест дар се навъ таҳия мешаванд (6, саҳ. 52 - 54; 7), ки вобаста аз хусусияти субтестҳои алоҳидаи имтиҳони қисми А бад-ин тарз истифода мешаванд:

Навъи 1-ум – САВОЛУ МАСЪАЛАҲОИ ТЕСТ БО ИНТИҲОБИ ЯК ҶАВОБИ ДУРУСТ (навъи ПӢШИДА). Дар ин навъ барои ҳар савол ё масъала чор варианти ҷавоб пешниҳод мегардад, ки аз миёни онҳо танҳо яктояш дуруст аст. Саволу масъалаҳои навъи пӯшида дар ҳар се субтести қисми А истифода мешаванд: дар субтести “Забони тоҷикӣ” (24 саволу масъала: аз № 1 то № 24); дар субтести “Математика” (20 саволу масъала: аз № 1 то № 20); дар субтести “Таърихи халқи тоҷик ва асосҳои давлат ва ҳуқуқ” (24 саволу масъала: аз № 1 то № 16 – барои фанни “Таърихи халқи тоҷик”; аз № 17 то № 24 – барои фанни “Асосҳои давлат ва ҳуқуқ”).

Навъи 2-юм – САВОЛУ МАСЪАЛАҲОИ ТЕСТ БАРОИ МУАЙЯН КАРДАНИ МУВОФИҚАТ (навъи МУВОФИҚАТ). Дар ин навъ барои ҳар савол ё масъала ба ҳар унсур (калима,

ибора, ҷумла, формула, функция ва ғайра), ки дар сутуни чап дода шудааст, аз миёни панҷ варианти ҷавобҳои дар сутуни рост пешниҳодшуда унсури мувофиқ муайян карда мешавад. Саволу масъалаҳои навъи мувофиқат дар ҳар се субтести қисми А истифода мешаванд: дар субтести “Забони тоҷикӣ” (6 саволу масъала: аз № 25 то № 30); дар субтести “Математика” (2 саволу масъала: № 21 ва № 22); дар субтести “Таърихи халқи тоҷик ва асосҳои давлат ва ҳуқуқ” (6 саволу масъала: аз № 25 то № 28 – барои фанни “Таърихи халқи тоҷик”; № 29 ва № 30 – барои фанни “Асосҳои давлат ва ҳуқуқ”).

Навъи 3-юм – САВОЛУ МАСЪАЛАҲОИ ТЕСТ БО ҶАВОБИ КҶТОҲ (навъи КУШОДА). Дар ин навъ ҷавоби саволу масъала дода намешавад. Ҳар як саволу масъалаи ин навъро худи довталаб ҳал мекунад ва ҷавоби онро ҳосил менамояд. Саволу масъалаҳои навъи кушода дар имтиҳони қисми А танҳо дар субтести “Математика” истифода мешаванд (5 саволу масъала: аз № 23 то № 27).

Ҷавоби дурусти ҳар саволу масъалаи тест арзиш дорад, ки онро бо ҳол ҳисоб мекунад. Дар низоми ИМД вобаста аз навъи саволу масъалаҳои тест меъёри ҳолгузори муайян карда шудааст [6, саҳ. 58], ки он дар ҷадвали 1 оварда шудааст.

Ҷадвали 1.

Меъёри ҳолгузори вобаста аз навъи саволу масъалаҳои тест

Р/т	Навъи савол ё масъалаи тест	Ҳоли имконпазири ҳадди аксар
1.	Навъи 1-ум – интиҳоби як ҷавоби дуруст	1
2.	Навъи 2-юм – муайян кардани мувофиқат	4
3.	Навъи 3-юм – кушода бо ҷавоби кӯтоҳ	2

Тавре аз ин ҷадвал бармеояд:

– барои ҷавоби дурусти саволу масъалаҳои **навъи 1-ум** (интиҳоби як ҷавоби дуруст) **як ҳол** муқаррар гардидааст;

– барои ҷавоби пурра ва дуруст ба саволу масъалаҳои **навъи 2-юм** (муайян кардани мувофиқат) **чор ҳол** муқаррар гардидааст, зеро дар ин навъи саволу масъалаҳо, ки муайян кардани мувофиқати чор унсур ба панҷ варианти ҷавобҳои пешниҳодшуда талаб карда мешавад, ба ҳар ҷавоби дуруст якхел дода мешавад;

– барои ҷавоби дуруст ба саволу масъалаҳои **навъи 3-юм** (кушода бо ҷавоби кӯтоҳ) **ду ҳол** муқаррар гардидааст, зеро дар чунин навъи саволу масъалаҳо ягон варианти ҷавоб барои интиҳоб пешниҳод намегардад ва онро бояд худи довталаб ҳал карда, ҷавоби дурустро муайян намояд.

Маълумот оид ба сохтори имтиҳони қисми А [6, саҳ. 59], аз ҷумла, номгӯи субтестҳо (фанҳои таълимӣ), миқдори саволу масъалаҳои тест дар ҳар субтест вобаста аз навъашон ва рақами тартибии онҳо, шумораи имконпазири ҳадди аксар (максималӣ)-и ҳолҳо аз ҳар субтест ва вақти барои иҷрои субтестҳо муайянгардида дар ҷадвали 2 оварда шудааст.

Чадвали 2.
Сохтори имтиҳони қисми А

Субтест	Микдор ва рақами тартибии саволу масъалаҳо			Ҳоли имконпазири ҳалди ақсар	Вақти ҷудогардида	
	Ҳамагӣ	аз ҷумла, аз рӯи навъҳои				
		Пӯшида	мувофиқат			кушода
Забони тоҷикӣ	30	24	6	–	48	60 дақиқа
		1 ... 24	25 ... 30			
Математика	27	20	2	5	38	45 дақиқа
		1 ... 20	21 ... 22	23 ... 27		
Таърихи халқи тоҷик	30	16	4	–	48	60 дақиқа
		1 ... 16	25 ... 28			
Асосҳои давлат ва ҳуқуқ	30	8	2	–	48	60 дақиқа
		17 ... 24	29 ... 30			

Бо мақсади таъмин кардани принципҳои калидии низоми ИМД – адолат ва дастрасии баробар ба таҳсилот дар миёни довталабон саволу масъалаҳои ҳар субтест, ки дар саволномаҳои тести имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ҷой дода мешаванд, дар ҷаҳорҷӯбаи барномаҳои имтиҳон аз ҳар фанни таълимии ҷавобгӯй ба талаботи Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, барномаҳои таълим ва китобҳои дарсии амалкунанда таҳия гардида, имкон медиҳанд, ки дараҷаи азхуд кардани барномаҳо муайян карда шавад ва оид ба дастовардҳои таълимии довталаб маълумоти дурусту воқеӣ ба даст ояд. Шарҳи саволу масъалаҳои тест ва мушаххасот (матритса)-и тест барои ҳар субтести имтиҳони қисми А дар Барномаи имтиҳон (қисми А) аз фанҳои забони тоҷикӣ, математика, таърихи халқи тоҷик ва асосҳои давлат ва ҳуқуқ [1] ба таври муфассал оварда шудааст.

МАТРИТСАИ ТЕСТ. Ҳар тест бо мақсадҳои муайян таҳия мегардад. Ҳамзамон, бо муайян кардани мақсадҳо қолаб (модел)-и тест дар намуди чадвал тартиб дода мешавад, ки онро **матритсаи тест** меноманд. Матритсаи тест бахшҳои муҳими мундариҷаи фанни таълимӣ (субтест)-ро, ки барои арзёбии дониш ва малакаю маҳорати довталабон интихоб мегарданд, дар бар мегирад: вобаста ба мақсад ва вазифаҳои дар назди тест гузошташуда дар матритсаи тест ҳамаи бобҳо ва мавзӯҳои муҳим нишон дода мешавад [1, саҳ. 22]. Яъне, матритсаи тест мувофиқати мавзӯҳоро бо барномаи таълим ва таносуби дурусти дастовардҳои озмудашавандагонро таъмин менамояд. Саволу масъалаҳои тест бошад, танҳо дар доираи мавзӯҳои дар матритсаи тест интихобгардида таҳия мешаванд. Маҳз чунин саволу масъалаҳо дар маҷмӯъ воситаи санҷиш (арзёбӣ)-и дастовардҳо (дониш ва малакаю маҳорат)-и довталабон ба ҳисоб мераванд. Шумораи умумии саволу масъалаҳои тест вобаста ба мавзӯҳо дар матритсаи тест тақсимбандӣ мешаванд. Хусусияти хосси матритсаи тест ин аст, ки дар он натавон шумораи саволу масъалаҳои тест, балки шумораи ҳолҳои имконпазир ба ҳар саволу масъалаи тест, ки барои санҷиши дониш ва малакаю маҳорати довталабон пешбинӣ гардидааст, дар таносуби дарсад (%) ба нақша гирифта мешавад.

СУБТЕСТИ А.1 – “ЗАБОНИ ТОЧИКӢ”.

Забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамаи муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи умумӣ таълим дода шуда, новобаста аз забони таҳсил барои омӯзиш ҳатмӣ мебошад. Омӯзиши забони тоҷикӣ (давлатӣ) тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” ба танзим дароварда мешавад.

Дар низоми ИМД имтиҳон аз забони тоҷикӣ (ҳамчун субтести алоҳидаи имтиҳони қисми А) барои тамоми дохилшавандагони муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳатмӣ буда, мақсади он аз муайян кардани дараҷаи дониши довталаб аз фанни забони тоҷикӣ ва малакаю маҳорати забонии ӯ иборат аст.

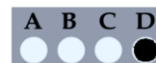
Талабот ба дониш, малакаю маҳорат ва салоҳиятҳои забонии довталабон аз забони тоҷикӣ ба Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Барномаи забони тоҷикӣ (барои синфҳои V – XI), Барномаи забони давлатӣ (барои синфҳои II – IX мактабҳои таълимашон ғайритоҷикӣ) ва Барномаи забони давлатӣ (тоҷикӣ) барои синфҳои X – XI мактабҳои таълимашон ғайритоҷикӣ мувофиқат мекунад. Ҳамчун намунаи саволу масъалаҳои субтести “Забони тоҷикӣ”, ки дар ду навъ (интихоби як ҷавоби дуруст; муайян кардани мувофиқат) таҳия мегарданд, дар зер чанд саволу масъалаҳои тестро [2, сах. 91, 104, 152, 153] ҷой медиҳем:

Кадоме аз шарҳҳои додашуда ба мисраи якуми байти зерини Абулқосими Фирдавсӣ мувофиқ аст?

*Тавоно бувад, ҳарки доно бувад,
Ба дониш дили тир барно бувад.*

- A) Аз тавоноӣ инсон ба доноӣ мерасад.
- B) Ҳар кас ки тавоно аст, доно аст.
- C) Донишмандии инсон маҳз дар тавоноии ӯст.
- D) Қудрату тавоноии инсон маҳз дар дониш аст.

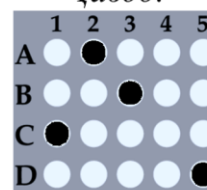
Ҷавоб:

Ҷуфти муносиби калимаҳои додашударо муайян кунед:

A) қанду	1) бародар
B) шахду	2) асал
C) ёру	3) шакар
D) чону	4) мураббо
	5) чигар

Ҷавоб:

СУБТЕСТИ А.2 – “МАТЕМАТИКА”

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фанни математика дар ҳамаи муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи умумӣ омӯзонида мешавад ва фарогирии он ба ҳамагон ҳатмӣ аст. Математикаи мактабӣ ҳамчун қисми ҷудонашавандаи математикаи умумӣ як бахши фарҳанги умумибашарист, ки аз маҷмӯи мафҳумҳо, қонуну қоидаҳо ва назарияҳои ҷудогона иборат мебошад. Фароғирӣ ва истифодаи ҳаррӯзаи донишу маҳорати математикӣ яке аз хусусиятҳои инсонии бемаълумоти муосир аст.

Дар низоми ИМД имтиҳон аз математика (ҳамчун субтести алоҳидаи имтиҳони қисми А) барои тамоми дохилшавандагони муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳатмӣ буда, мақсади он баҳодихӣ ба дараҷаи дониш

ва малакаю маҳорати математикии довталаб аст, ки он дар зиндагии харрӯзаи \bar{y} ба кор меравад.

Талабот ба дониш, малакаю маҳорат ва салоҳиятҳои математикии довталабон аз фанни математика ба Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, “Барномаи математика. Барои синфҳои 5 – 6” ва “Барномаи алгебра. Барои синфҳои 7 – 11” мувофиқат мекунад.

Ҳамчун намунаи саволу масъалаҳои субтести “Математика”, ки дар се навъ (интихоби як ҷавоби дуруст; муайян кардани мувофиқат; кушода бо ҷавоби кӯтоҳ) таҳия мегарданд, дар зер чанд саволу масъалаҳои тестро [3, сах. 15, 62, 90, 97, 99, 102] ҷой медиҳем:

■ Нархи дафтар 75 дирам ва нархи хома аз он 25 дирам қиматтар аст. Барои харидани 6 дафтари 5 хона чанд сомонӣ лозим аст?

- A) 8,5 B) 9,5 C) 10 D) 11

Ҷавоб:

A	B	C	D
☐	☒	☐	☐

■ Мувофиқати ифодаҳои сутунҳои чап ва ростро муайян кунед:

A) $(x - 3) \cdot (x - 4)$	1) $x^2 - x - 12$
B) $(x + 3) \cdot (x - 4)$	2) $x^2 + x - 12$
C) $(x - 3) \cdot (x + 4)$	3) $x^2 + 7x + 12$
D) $(x + 3) \cdot (x + 4)$	4) $x^2 - 8x + 12$
	5) $x^2 - 7x + 12$

Ҷавоб:

	1	2	3	4	5
A	☐	☐	☐	☐	☒
B	☒	☐	☐	☐	☐
C	☐	☒	☐	☐	☐
D	☐	☐	☒	☐	☐

■ Яке аз ададҳои натуралӣ аз адади натуралии дигар 7 воҳид калонтар буда, ҳосили зарби онҳо ба 540 баробар аст. Ҳосили ҷамъи ин ададҳоро ёбед.

Ҷавоб:

		4	7
--	--	---	---

СУБТЕСТИ А.3 – “ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОЧИК ВА АСОСҲОИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ”

Омӯзиши фанҳои “Таърихи халқи тоҷик” ва “Асосҳои давлат ва ҳуқуқ” дар ҳамаи муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳатмӣ мебошад.

Дар низоми ИМД имтиҳон аз фанҳои “Таърихи халқи тоҷик” ва “Асосҳои давлат ва ҳуқуқ” (дар доираи як субтести имтиҳони қисми А муттаҳид гардидаанд) барои тамоми дохилшавандагони муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳатмӣ буда, мақсади он аз муайян кардани дараҷаи дониши довталаб аз таърихи давлатдорӣ халқи тоҷик ва маърифати ҳуқуқию уҳдадорӣҳои \bar{y} ҳамчун шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аст.

Талабот ба дониш, малакаю маҳорат ва салоҳиятҳои довталабон аз фанҳои “Таърихи халқи тоҷик” ва “Асосҳои давлат ва ҳуқуқ” ба Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, “Барномаи таърихи халқи тоҷик. Барои синфҳои 5 – 11”, “Барномаи таълими таърихи халқи тоҷик дар синфҳои 10 – 11” ва “Барномаи асосҳои давлат ва ҳуқуқ барои синфҳои 8, 9, 10 ва 11 мактабҳои таҳсилоти умумӣ” мувофиқат мекунад.

Ҳамчун намунаи саволу масъалаҳои субтести “Таърихи халқи тоҷик ва асосҳои давлат ва ҳуқуқ”, ки дар ду навъ (интиҳоби як ҷавоби дуруст; муайян кардани мувофиқат) таҳия мегарданд, дар зер чанд саволу масъалаҳои тестро [4, саҳ. 9, 107, 123, 128] ҷой медиҳем:

Ин суҳан моҳияти кадом давраи таърихро ифода менамояд?

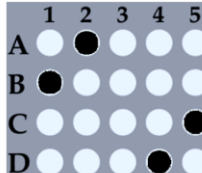
“Ба аҳли Бухоро фармуд, то як ними хонаҳо ва молу замини худро ба онҳо бидиҳанд, то ки ба онҳо рӯзаю намоз ёд бидиҳанд ...”.

- A) торочгарӣҳои ҳайтолиён C) истилои арабҳо
B) забткорӣҳои юнонию макдуниҳо D) лашкаркашии муғулҳо

Ҷавоб:

Мувофиқати мафҳумҳоро бо соҳаҳои ҳуқуқ муайян кунед:

- A) шарикӣ дар ҷиноят 1) ҳуқуқи меҳнатӣ
B) музди меҳнат 2) ҳуқуқи ҷиноятӣ
C) қобилияти пурраи амалкунӣ 3) ҳуқуқи конституционӣ
D) аҳдномаи никоҳ 4) ҳуқуқи оилавӣ
5) ҳуқуқи граждани

Ҷавоб:

Дар низоми ИМД имтиҳонҳои қисми А ва қисми Б дар шакли тестгузаронӣ бо истифода аз технологияи “варақавӣ” баргузор мегардад. Дар раванди имтиҳон ба ҳар докталаб варақаи ҷавобҳо пешниҳод мегардад. **Варақаи ҷавобҳо** [6, саҳ. 9; 7] – *варақаи махсус, ки докталаб бо риояи дақиқи қоида ва тартиби пур кардан дар он ҷавобҳои саволу масъалаҳои тести ро ишора менамояд ё менависад.* Варақаи ҷавобҳо баъд аз имтиҳон ҳуҷҷати асосии тасдиқкунандаи натиҷаи аз имтиҳон ба дастовардаи докталаб ба ҳисоб меравад. Дар низоми ИМД вобаста аз гурӯҳи ихтисосҳо варақаи ҷавобҳо барои қисмҳои А ва Б дар шаклҳои мувофиқ ба сохтори онҳо истифода мешавад. Бо мақсади таъмин кардани махфият ва беҳатарии варақаҳои ҷавобҳои докталабон дар равандҳои ташкилу баргузори имтиҳонҳо ва коркарди маводи имтиҳонҳо, аз ҷумла, варақаҳои ҷавобҳо, аз низоми рамзбандӣ тавассути штрихкодҳо истифода бурда мешавад.

Дар асоси пажӯҳиши мушаххасот ва сохтори имтиҳони қисми А, ки аз соли 2014 инҷониб ҳангоми ташкил ва баргузори имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор гирифтааст, меҳодем ҳамчун ҳулоса якчанд нуктаи аз нигоҳи мо муҳимро ҷиҳати боз ҳам мукамалтар гардонидани маводҳои андозагирию санҷишӣ дар ИМД таъкид созем.

1. Бо назардошти нақши муҳимро бозидану мавқеи ҳосро соҳиб будани фанни информатика дар баланд бардоштани сатҳи маълумотнокию дараҷаи салоҳиятнокии омӯзандагони муассисаҳои таълимии зинаҳои гуногуни таҳсилот, ба вижа хатмкунандагони муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи умумӣ – докталабони низоми ИМД, дар сохтори имтиҳони қисми А ворид кардани саволу масъалаҳои тест аз фанни мазкур аз манфиат орий нест. Барои роҳандозии чунин иқдом, метавон ба сохтори имтиҳони қисми А субтести наверо бо номи “Информатика” ворид кард, ё сохтори субтести дигареро таҷдиди назар карда, дар он саволу масъалаҳои тестро аз ду фанни таълимӣ ҷой дод, масалан, субтести “Математика ва информатика”, чуноне ки ҳолати ҳамсонро дар субтести “Таърихи халқи тоҷик ва асосҳои давлат ва ҳуқуқ” метавон дид, ки он ду фанни таълимиро дар бар мегирад: “Таърихи халқи тоҷик” ва “Асосҳои давлат ва ҳуқуқ”.

2. Агарчи дар низоми ИМД саволу масъалаҳои тест дар се навъ (интихоби як ҷавоби дуруст; муайян кардани мувофиқат; кушода бо ҷавоби кӯтоҳ) таҳия гарданд ҳам, аммо танҳо дар субтестҳои математика, физика ва химия (дар имтиҳони қисми А танҳо дар субтести “Математика”) ҳар се навъ ва дар субтестҳои дигар бошад (дар имтиҳони қисми А дар субтестҳои “Забони тоҷикӣ” ва “Таърихи халқи тоҷик ва асосҳои давлат ва ҳуқуқ”), танҳо ду навъ (интихоби як ҷавоби дуруст; муайян кардани мувофиқат) истифода мешаванд. Дар замони муосир, дар раванди андозагириҳои педагогӣ бо истифода аз усули тестгузаронӣ навъҳои дигари саволу масъалаҳои тест низ хеле маъмул ва серистифода мебошанд. Бинобарин, зарур аст, ки дар низоми ИМД сохтори саволномаҳои тест аз ҳамаи субтестҳои имтиҳон мавриди таҷдиди назар қарор дода шуда, дар онҳо навъҳои дигари саволу масъалаҳои тест татбиқ гарданд, аз ҷумла навъҳои **ИНТИХОБИ ҲАМАИ ҶАВОБҲОИ ДУРУСТ, ПУРРА КАРДАНИ ҶАВОБ, ҶОБАҶОГУЗОРӢ Ӣ МУАЙЯН КАРДАНИ ТАРТИБИ ДУРУСТ**. Таъкид месозем, ки навъҳои гуногуни саволу масъалаҳои тест дар сохтори ҳамаи субтестҳо, новобаста аз равия ва самтнокии онҳо (гуманитарӣ Ӣ дақиқ) бояд мавриди истифода қарор дода шаванд.

АДАБИЁТ:

1. Барномаи имтиҳон (қисми А) аз фанҳои забони тоҷикӣ, математика, таърихи халқи тоҷик ва асосҳои давлат ва ҳуқуқ, ки бо қарори мушовараи вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми декабри соли 2015, № 31/30 тасдиқ шудааст.
2. Маҷмӯаи саволу масъалаҳои тест аз фанни забони тоҷикӣ (қисми А). – Душанбе, 2018. – 160 с.
3. Маҷмӯаи саволу масъалаҳои тест аз фанни математика (қисми А). – Душанбе, 2018. – 108 с.
4. Маҷмӯаи саволу масъалаҳои тест аз фанҳои таърихи халқи тоҷик ва асосҳои давлат ва ҳуқуқ (қисми А). – Душанбе, 2018. – 132 с.
5. Назаров Р. С. Тестгузаронии педагогӣ ҳамчун усули арзёбии объективонаи натиҷаҳои раванди таълим // "Номаи донишгоҳ"-и Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносӣ. – 2017. – № 4(53). – С. 292 - 299.
6. Роҳномаи довталаб : Дастури иттилоотию методӣ. – Душанбе: Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2018. – 190 с.
7. Тартиби гузаронидани имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми августи соли 2015, № 495 тасдиқ шудааст.

БОЗИҶОЕ, КИ МУҲАББАТРО БА САЛОҶИЯТИ КАСБӢ ҚАВӢ МЕГАРДОНАНД

Махкамов Д.¹

Хушқадамова Ш.²

Муҳаққиқон ба ҳулосае омадаанд, ки дар ҳар як даҳсола донишҳои равоншиносӣ, педагогӣ, фалсафӣ ва услубшиносӣ нав шуда, истилоҳу мафҳумҳои нав рӯи кор меоянд. Ҳамзамон ин навигариҳо арзишҳои иҷтимоӣ дошта, мунтазам ба амал мепайванданд ва ин талаботи таълиму тарбияи муассисаҳои муосир мебошад. Ҳамин тариқ, қабулу омӯзиш ва амалӣ намудани ҳар як падидаи инноватсионӣ дар кори таълиму тарбия ба кайфияти маъмурият, омӯзгорон, роҳбарони синф ва иттиҳодияи методии муассисаҳои таълимӣ вобаста мебошад.

¹ Махкамов Д – кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,

² Хушқадамова Шойра - старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,

Калидвожаҳо: бозӣ, салоҳият, салоҳияти касбӣ, навгонӣ, арзиши иҷтимоӣ, муҳаққиқ, ҷои холи корӣ, мушоҳидачиён, хоҳишмандон.

*Махкамов Д.
Хушқадамова Ш.*

ИГРЫ, УКРЕПЛЯЮЩИЕ ЛЮБОВЬ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Исследователи пришли к выводу, что в каждом десятилетии обновляются психологические, педагогические и философические знания и на месте старых терминов появляются новые термины и понятия. Эти инновационные шаги имеют социальные значения и регулярно претворяются в практике. Они являются требованием современного образования в Республики Таджикистан.

Ключевые слова : игр, компетенция, компетентность, профессиональной компетенции, инновация, социальной ценность, исследователь, эксперт, вакансия.

*Makhkamov D.
Khushkadamova SH.*

GAMES THAT FORM A LOVE FOR PROFESSIONAL COMPETENCE

The researchers came to the conclusion that in every decade of psychological, pedagogical, and philosophical knowledge, knowledge changes and new terms and concepts appear on the site of old terms. These innovative steps have social significance and are regularly implemented in practice. They are the requirement of modern education and upbringing of the Republic of Tajikistan. Thus, the reception and research of any innovative activity and competent approach is deemed necessary for the education system of Tajikistan.

Key words: games, competence, competence, professional competence, innovation, social value, researcher, expert, vacancy.

Муҳаққиқон ба ҳулосае омадаанд, ки дар ҳар як даҳсола донишҳои равшанӣ, педагогӣ, фалсафӣ ва услубшиносӣ нав шуда, истилоҳу мафҳумҳои нав рӯи кор меоянд. Ҳамзамон ин навигариҳои арзишҳои иҷтимоӣ дошта, мунтазам ба амал мепайванданд ва ин талаботи таълиму тарбияи муассисаҳои муосир мебошад. Ҳамин тариқ, қабулу омӯзиш ва амали намудани ҳар як падидаи инноватсионӣ дар қори таълиму тарбия ба кайфияти маъмурият, омӯзгорон, роҳбарони синф ва иттиҳодияи методии муассисаҳои таълимӣ вобаста мебошад.

Муҳаққиқи барҷастаи амрикоӣ Майнрад Кейне гуфтааст: „Аз ҳама мушқил он аст, ки мардум ақидаҳои навро қабул надоранд ва тартибу низомӣ кӯҳнаро ҳам фаромӯш кардани нестанд“. Гуфтаҳои Майнрад Кейне дар шароити муосири таълиму тарбия дар рафти татбиқи муносибати босалоҳият дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ рост меояд. Ин низомҳои нави таълим чараҳои ворид гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба фазои ҷаҳонии таҳсилот таъмин менамоянд, аммо зумрае ба мақсаду мухтавои он сарфаҳм наарафта муқобилият нишон медиҳанд.

Дар шароити ислоҳоти соҳаи маориф, рӯйдоду тағйироти иҷтимоӣ – иқтисодии ҳаёти ҷамъиятӣ ва ворид намудани навгониҳо дар таълиму тарбия, як тарзи беҳтарини кор ин ташкил додани бозиҳои гуногуни таълимӣ ва тарбиявӣ мебошад, ки онро аз ҳама бештар роҳандозии низомӣ босалоҳият талаб менамояд. Бозиҳои гуногун буда, характери ба синну соли бачагон мансубиятро ноил мебошанд. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ибтидоӣ миёнаи касбӣ гузаронидани бозиҳо дар шакли дарсҳои ишғоли ҷойҳои холии корӣ дар интиҳоби касб мавқеи асосиро ишғол менамоянд. Ин мавзӯ дар байни муҳаққиқони Пажӯҳишгоҳи рушди маориф оид ба интиҳоби дурусти касб яке аз ҷойҳои асосиро ишғол менамояд. Дар байни донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ зумрае мавҷуданд, ки ба таҳсил кӯр-кӯрона ва бе дарки масъулияти касбӣ дохил шудаанд, аммо дар ҳақиқат ба он майлу хоҳиш надоранд. Лекин бо мурури гузаштани

вақт соҳиби диплом мегарданд, вале ҷой корро ишғол накарда, сафи бекорону мардикоронро пур мекунанд, ки аз ин амал ба бучаи давлат зарар ворид мегардад.

Бинобар ин агар дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ин шакли дарс васеътар ҷорӣ карда шавад аз манфиат холи нест, зеро ки аз синни мактабӣ ҷавонон ба дуруст интиҳоб намудани касб, шугли ояндаи хеш машғул шуда, майлу хоҳиши онҳо ба касбе шугле бе дудилагӣ ҳосил мегардад.

Муалимон, роҳбарони синф дар дарс чунин ҷойҳои холии кориро(тахминӣ) ба озмун пешниҳод менамоянд:

1. Мудири лаборатория
2. Ходими калони илм
3. Ходими илм
4. Лабарант
5. Директор
6. Муовини директор...

Интиҳоби хоҳишмандон ба ин вазифаҳо дар асоси озмун гузаронида мешавад. Иштирокчиёни озмун ба хоҳишмандони ин ё он мансаб, вазифа ба воситаи гурӯҳи мушоҳидон (экспертҳо) ба таври воқеъбинона баҳогузорӣ мекунанд. Дар байни мушоҳидон назарияпардоз, озмоишгар ва татбиқгарон бояд мавҷуд бошанд, то ки ба фаъолияти довталабон баҳои ҳамаҷониба дода тавонанд. Ба вазифа ва мансаб шахси хоҳишманде сазовор дониста мешавад, ки ба ҳама саволҳои ҷавоби нисбатан дуруст додааст. Яъне ӯ нисбат ба дигар довталабон дониши баланди назариявӣ, салоҳияти касбӣ ва таҷрибаи баланди амалӣ намоиш дода тавонистааст.

Дарси ишғоли ҷойҳои холии корӣ як шакли дарсе мебошанд, ки дар дарсҳои тарбиявӣ онро ҷой дода гузаронидан ба манфиати кор мебошад. Ин шакли дарс омили беҳтаринест, ки дар асоси рақобати касбӣ ва талаботи муосири муносибатҳои бозоргонӣ хубро боло бардошта, сусту бадро аз қатор дур месозад. Дарси ишғоли ҷойҳои холи (вакансия) талаботи муосир буда, омили асосӣ дар интиҳоби дурусти шугл, касб ва вазифа мебошад.

Рафти омодагӣ ба огози бозӣ: муаллим мавзӯи умумиро барои бозӣ интиҳоб менамояд. Онро ба се гурӯҳ саволномаҳои дорой мураккабии якхела ҷудо менамояд. Се мансаби холиро дар тахтаи синф бо тартиби муайян мегузорад.

Тамоми ашъи заруриро барои гузаронидани таҷриба омода месозад. Дар пуршишнома ё саволномаҳо се савол ба таври зайл ифода меёбад: а) назариявӣ, б) мушоҳидавӣ, в) масъалагузорӣ.

Хонандагон ба дарси ишғоли ҷойҳои холии корӣ ҳамаҷониба тайёрӣ дида, барои гузаронидани бозӣ синфхонаро оро медиҳанд. Онҳо дар лавҳа номи лаборатория, корхона, хоҷагӣ ва ҷойҳои холии кориро мекашанд ё менависанд. Дар рӯи мизи мушоҳидон ё доварон тамғаҳо (табличкаҳо)-ро тайёр карда мегузоранд.

Мақсад ва мазмуни бозӣ:

Пеш аз ҳама ба мо муайян сохтани миқдори хоҳишмандон ба ҷойҳои холии корӣ зарур аст. Миқдори хоҳишмандон барои ишғоли ҷойҳои холии корӣ на бояд аз 3- 4 нафар кам бошад. Агар миқдори мансабҳо аз ин шумора зиёд бошад, боз хубтар аст, ки рақобат шадидтар мегузарад. Пас ба ҳама мансабҳо саволнома тақсим карда дода мешавад, ки дар асоси он ба ҷавобгӯӣ тайёр шаванд.

Худи ҳайати хонандагони синф ё донишҷӯёни гурӯҳро ба 3- гурӯҳи мушоҳидон ҷудо кардан зарур аст, то ки онҳо аз рӯи саволнома - карточка, ки саволҳои таҳассусианд, сатҳи дониши касбии довталабон ё ишғолкунандагони ҷойҳои холии кориро баҳогузорӣ намоянд.

Гурӯҳи мушоҳидонро ҳатто метавонем, ба зергурӯҳҳо тақсим кунем. Зергурӯҳҳои гуногун ба саволнома – карточкаҳои мураккабияшон гуногун кор мебаранд.

Барои ҳама иштирокчиён: мансабҳо ва мушоҳидон баҳри тартиб додани саволу ҷавоб дар доираи вазифаҳои холии корӣ 15 дақиқа вақт дода мешавад.

Шунидани ҷавобҳо ва муҳокимаи онҳо лаҳзаи муҳимтарини дарс маҳсуб меёбад. Аз ин маълум мегардад, ки ҷавонон то кадом андоза ба ин ё он касб шиносӣ доранд. Дар чунин дарс онҳо боз ҷиҳзи нави кашф менамоянд, ки пеш дар бораи он тасаввурот надоштанд ва ин муҳаббати касбии онҳоро қавӣ ва пайдор мегардад. Мушоҳидон ҷавоби

хошишмандони ин ё он мансабро шунида, тақриз ва тавсия медиҳанд. Онҳо дурустии ҷавобро тасдиқ намуда, пуррагӣ, аниқӣ ва чиддигии онро бо ҷавобҳои худашон асоснок менамоянд ё инкор месозанд. Пас дар қисми хотимавии дарс мушоҳидон фикру мулоҳизаҳои хешро дар бораи довталабони ҷойҳои холи корӣ дар муддати 10 дақиқа иброз медоранд ва дарсро ҷамъбаст менамоянд.

Озмуни ҷойҳои холи корӣ аз рӯи натиҷаи ба даст омада ҷамъбаст карда мешавад. Шахсони аз озмун бомуваффақият гузошта дар паси мизҳои мансабҳои кории ифолкардашон бо навиштаҷотҳои „директор“, „ҷонишини директор“, „лаборант“, „ҳодими калони илм“, „ҳодими хурди илм“ ҷой мегиранд. Ба онҳо ба таври бозӣ бошад ҳам, дар муддати 5-10 дақиқа ҳуҷҷат, шаҳодатнома навишта дода мешавад, ки ин боиси рӯҳбаландӣ ва боварӣ ҳосил намудан ба донишу тавоноии хеш мегардад.

Тарзи дигар чунин аст: агар касе даъвои ишғол кардани вазифаи омӯзгор ё лаборанти фанни физикаро дошта бошад, барои ӯ зарур аст, ки ба саволҳои зерин ҷавоб гардонад:

Саволномаи №1 оид ба донишҳои назариявӣ.

Дар давраи сӯختани 3кг борут 11400 КДЖ энергия ҳосил мегардад. Гармии ҷудо кардаи сӯзишвории сӯхтаистодаро ҳисоб кунед? Ин савол хонанда, донишҷӯ ё мансабхоҳро ба олами маърифати асрори ҳастӣ ворид месозад.

Саволи №2- аз донишҳои амалӣ.

Барои чӣ барфи ифлос дар ҳавои офтобӣ нисбат ба барфи пок тезтар об мешавад?

Саволи №3- аз донишҳои мушоҳидавӣ.

Тарозуи таълимиро гирифта, дар штатив баробар карда гузоред. Аз зери тарозу шамъи сӯхтаистодаро дар масофаи дуртар аз 10-12 см гузаронед ва гӯед, ки ҳолати тарозу чӣ гуна тағир меёбад? Пас аз ин талабгори мансаби омӯзгор ё лаборант боварии комил ҳосил менамояд, ки ин вазифа ҳам мафҳуми хушку холи не, балки маърифат ва масъулияти шахрвандиро талаб менамояд. Хонандагон ба саволҳо ҷавоб ҷуста, боварӣ ҳосил менамоянд, ки тамоми касбу шуғл нозуқӣ ва дониши ба худ хосро талаб менамояд.

Агар кадоме аз хонандагон ё донишҷӯён ҳавасу хоҳиши ба илм ва олами маърифат ворид шуданро дошта бошад ё талабгори ишғол кардани вазифаи холии ҳодими калони илмро дошта бошанд, бояд ба ин саволҳо ҷавоб дода тавонанд:

Саволи №1 оид ба муайян кардани дониши назариявии довталаб.

Дар деғҷаи алюминии вазнаш 800г, оби ҳаҷмаш 5-л аз 10⁰ С то ҳолати ҷӯшидан гарм карда мешавад. Дар гарм кардан ва ҷӯшонидани об чӣ қадар гармӣ сарф карда мешавад?

Саволи № 2 дониши амалӣ

Дар хунуккунандаҳои саноатӣ ҳаво ба воситаи лӯлаҳо бо ёрии маҳлулҳои хунуккунанда хунук карда мешавад.

Чунин лӯлаҳо бояд аз болои бино ё поёни бино васл карда шаванд?

Саволи №3- аз донишҳои мушоҳидавӣ.

Дар порҷаи қоғаз силиндри оҳаниро гузоред ва аз болои забонаи оташ гузаронед. Чаро қағаз дар намегирад ва намесӯзад?

Инчунин барои хошишмандони ишғоли вазифаи холии мансаби лаборант ё мудири лаборатория чунин саволномаҳо тартиб дода мешаванд:

Саволи №1 аз донишҳои назариявӣ.

Ҳарорати қуръаи сурб дар ҳолати 2кг вазн доштани аз баландии 26 м ба болои тахтаи фӯлодин афтонидан чӣ гуна тағйир меёбад? (ҳисоб кунед, ки тамоми энергияи кинетикӣ ба энергияи дохилӣ табдил меёбад?)

Саволи №2 аз донишҳои амалӣ.

Сели конвексионӣ дар радифи сунъии замин (дар ҳолати бе вазнӣ) имконият дорад?

Саволи №3 аз донишҳои таҷрибавӣ ё мушоҳидаҳо.

Шамъро гиронед, бо лӯлаи доирашакл гузошта, болояшро пӯшед. Забонаи оташи шамъ паст шуда, қариб ба хомӯшшавӣ рӯ меорад. Барои чӣ? Агар лӯларо каме бардорем, забонаи оташи шамъ баланду равшан мешавад. Барои чӣ?

Чунин дарсхоро аз тамоми фанҳои таълимӣ аз рӯи тамоми касбу кор гузаронидан мумкин аст ва фикр мекунем, ки натиҷаи дилхоҳ хоҳад дод. Пас аз чунин дарсҳо хонандагон ё донишҷӯён моҳият, муҳимият ва масъулияти ҳама касбу корро шуурона дарк карда, бо

кадамҳои устувор ва эътиқоду боварии қавӣ онеро интиҳоб менамоянд, ки салоҳиятнокии онҳо кифоягӣ намуда аз ухдаи баромада тавонанд.

АДАБИЁТ:

1. Атаманская М.С. Компетентный подход в школьном физическом образовании / М. С. Атаманская// Физика в школе. - 2009. - № 6. - С. 28.

2. Аюпова С.Д. Критерии компетентного урока / С. Д. Аюпова// Справочник заместителя директора школы. - 2013. - № 2. - С. 65-82.

3. Балабан О. "Знаниевая" школа и компетентный подход: попытка интеграции : работа с учебными материалами как средство формирования компетенций / О. Балабан// Первое сентября. - 2008. - № 1. - С. - 12.

4. Барабанов В.В. Задания компетентной направленности на аттестационных экзаменах по географии / В. В. Барабанов// Оценка качества образования. - 2008. - № 6. - С. 38-46.

5. Баранов П.А. Компетентный подход к анализу результатов освоения курса обществознания / П. А. Баранов// Преподавание истории и обществознания в школе. - 2009. - № 4. - С. 23.

6. Белан Л.Г. Технология составления компетентно-ориентированных заданий / Л. Г. Белан// Мастер-класс (приложение к журналу Методист). - 2010. - № 5. - С. 8-12.

7. Белов П.С. Из опыта формирования химических компетенций учащихся / П. С. Белов// Химия в школе. - 2009. - № 10. - С. 25.

8. Белорыбкина Е.А. Подготовка учителя к формированию ключевых компетентностей школьников / Е. А. Белорыбкина// Стандарты и мониторинг в образовании. - 2007. - № 6. - С. 36-40.

9. Беляева В. Проектирование внедрения компетентного подхода в образовательный процесс / В. Беляева, А. Петренко// Школьное планирование. - 2010. - № 3. - С. 3-18.

ЯК НАҚШАИ ДАРСИ БА СЛОҲИЯТ НИГАРОНИДАШУДА ТАВАССУТИ ТЕХНОЛОГИЯИ ПЕДАГОГИИ МУОСИР ДАР МАВЗЌИ “ЗАМОНҲОИ ФЕЪЛ. КАСБУ ҲУНАР – ГАНЦИ БЕБАҲОСТ”

Тошбоева З.Р.¹

Муаллиф баҳри расонидани кумаки методӣ дар татбиқи самаранокии мақсаду вазифаҳои таълимиву тарбиявии стандарти нави фанни забони тоҷикӣ барои омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ як намунаи нақшаи дарсӣ, ки тавассути технологияи педагогии муосир омода шудааст, таҳия намудааст.

Вожаҳои калидӣ: стандарт, салоҳият, нақшаи дарс, технологияи педагогӣ

Тошбоева З.Р.

ПОУРОЧНЫЙ ПЛАН ОДНОГО КОМПЕТЕНТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО УРОКА СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНОЛОГИИ НА ТЕМУ “ВРЕМЕНА ГЛАГОЛА. ПРОФЕССИЯ И РЕМЕСЛО - БЕСЦЕННОЕ СОКРОВИЩЕ”

Автор с целью оказания методической помощи и эффективного внедрения учебных и воспитательных целей и задач нового предметного стандарта, предлагает план конспект одного компетентного урока, который разработан посредством педагогической технологии для учителей таджикского языка общеобразовательных школ.

¹ Тошбоева З.Р. - старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джамии, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45, E-mail: zulfia-06@bk.ru, тел.: (+992) 918 64 20 81.

Ключевые слова: стандарт, компетенция, план конспект, педагогическая технология.

Toshboeva Z.R

ONE LESSON ON THE COMPETENT APPROACH IS THROUGH PEDAGOGICAL TECHNOLOGY ON "VERB TENSES. CRAFT-AN INVALUABLE TREASURE "

The author, in order to provide methodological assistance and effective implementation of educational and educational goals and objectives of the new subject standard, offers a plan for the outline of one competence lesson, which is developed through pedagogical technology for teachers of the Tajik language of general schools.

Keywords: standard, competence, plan abstract, pedagogical technology,

Дар соли хониши 2017\18 тамоми омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ, омӯзгорони фанҳои забону адабиёти тоҷик ва математикаи муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар машғулияти худро тавассути стандарту барномаи нави таълим, ки ба муносибати салоҳиятнокӣ нигаронида шудаанд, гузаронида истодаанд. Баҳри кумак ва татбиқи самаранокӣ мақсаду вазифаҳои таълимиву тарбиявии стандарти нави фан аз ҷониби олимону мушовирон ва омӯзгорони эҷодкор маводи таълим, мисли “Раҳнамо барои омӯзгорон” омода шуда, дастраси муаллимон гардидааст.

Лекин бояд донист, ки нақшаҳои дарсии яқсоатаи роҳнамо ҳамчун намуна ба омӯзгорон пешниҳод шуда, бо мақсади ба пуррагӣ дарк намудани мақсаду вазифаҳои стандарти нави фанӣ омода шудаанд. Аз ин лиҳоз, ба омӯзгори имрӯза зарур аст, ки дар самти салоҳиятнокӣ адабиёти илмиро бештар мутолиа намуда, донишҳои худро такмил бахшад. Тақя ба донишу малакаҳои шогирдон нақшаҳои дарсӣ омода намуда, ба таълиму тарбия машғул шавад. Бо мақсади расонидани кумаки методӣ ба омӯзгорони фанни забони тоҷикӣ як намунаи нақшаи дарсӣ, ки тавассути технологияи педагогии муосир омода шудааст, пешниҳод карданием.

Синф: 5

Салоҳиятҳо:

→ доништан ва ҷудо кардани ҳиссаҳои мустақили нутқ, хусусиятҳо, категорияҳои грамматикӣ онҳо, калимасозии ҳиссаҳои мустақили нутқ.

Мақсадҳои таълимӣ:

- ба мафҳуми касбу ҳунар сарфаҳм рафта, аҳамияти онро шарҳ додан;
- муносибати эҳтиромона ба касбу ҳунар доштан;
- баёни ақидаи шахсӣ, ҳурмати андешаҳои ҳамдигар ва дар якҷоягӣ ҳал кардани мушкилот;
- аз матн феълҳоро муайян намуда, замони иҷрои амалҳо ва замонҳои феълро аз ҳамдигар фарқ кардан;
- замонҳои феълро номбар карда, феълро дар ҳар замон дуруст ифода кардан.

Мавзӯ: Замонҳои феъл. Касбу ҳунар ганҷи бебаҳост.

Марҳилаи дарс: оғоз, баёни мавзӯи нав ва хулосабарорӣ.

Мавод: китоби дарсӣ, тӯбча ва нақша.

Раванди дарс:

- 1. Лаҳзаи ташкили дарс:** риояи одоби мулоқот ва ҳисобгирии давомот.
- 2. Пурсиши вазифаи ҳонагӣ.**
- 3. Оғози дарс:** омодагии хонандагон ба дарс.

Бози «Тӯби тасфон» (чалби диққати хонандагон ба дарс) (2-3 дақ.):

1) Шиносоӣ бо шартӣ бозӣ:

Шартӣ бозӣ:

→ тӯбчаро бо навбат ба ҳамдигар партоед;

→ хангоми партофтани тӯбча бояд калимаеро гӯед, ки ҳаракат ва ё ҳолати ягон ашӯро ифода кунад ва шахсе, ки тӯбчаро медорад, бояд номи он ашӯро гӯяд, ки ҳаракат ва ҳолати гуфташуда ба он мувофиқат кунад (масалан, меравад – одам, биби, бобо, модар, бародар, сағ, гов ва ғ.; парвоз кард – паранда, пуфак, барг ва ғ.);

→ тӯбчаро дар даст дер нигоҳ доштан мумкин нест.

2) Рафти бозӣ (5-7 дақ.).

3) Натиҷагирии бозӣ тавассути саволҳои зер (4-5 дақ.):

Саволҳо:

✓ Кадом калимаҳои номбаршуда ба саволҳои чӣ кор кард?, чӣ кор мекунад?, чӣ кор карда истодааст? ва ғ. ҷавоб мешаванд?

✓ Ба фикри шумо кадом калимаҳои номбаршуда замони иҷро шудани амалро ифода карданд?

4. Баёни мавзӯи нав (10-15 дақ.):

→ омӯзгор хонандагонро аз рӯи касбҳои: «омӯзгор», «табиб», «мӯзадӯз», «бофанда», «ошпаз» ба гурӯҳҳои хурд ҷудо мекунад;

→ ба гурӯҳҳо матнро (5-6 нусхагӣ) тақсим намуда, супориш медиҳад.

Супориш:

→ таъя ба номи гурӯҳ як шиор омода кунед;

→ матнро мустақилона ва бодикқат хонед;

→ чӣ ҳикматеро аз ҳикоя дарёфтед мухтасар нависед;

→ дар гурӯҳ муҳокима карда, дар зери калимаҳои, ки ҳаракат ва ё ҳолати ашӯро ифода мекунанд як хат кашед ва замони иҷрои амали онҳоро дар ҷадвал қайд кунед;

→ хусусиятҳои фарқкунандаи ҳар як гурӯҳи калимаҳоро дар зерашон шарҳ диҳед;

→ кори гурӯҳро ба ҳамагон муаррифӣ намоед.

5. Хулосабарорӣ ва ҷамъбаст (8-10 дақ.).

Омӯзгор саволҳоро ботартиб ба хонандагон медиҳад ва фикру мулоҳизаҳои онҳоро мешунавад:

→ Дар матн дар бораи кӣ ва ё чӣ сухан меравад?

→ Дар кадом сарсатри матн мақсади асосии нависанда ифода ёфтааст? Чаро ҷунин меҳисобед, шарҳ диҳед?

→ Дар матн бештар кадом замонҳои феъл бештар истифода шуданд?

→ Чаро мо замонҳои феълро омӯхта истодаем? Барои нутқи мо онҳо чӣ зарурат доранд?

6. Вазифаи хонагӣ:

→ дар мавзӯи «Хунари бештар аз мулку моли падар» иншои хурд нависед;

→ дар зери феълҳои замони гузашта як хати рост кашед;

→ бо истифода аз феълҳои қайдгардида ҷумла тартиб диҳед;

→ аз китоби дарсӣ бо мавзӯи «Замонҳои феъл. Феъли замони гузашта» шинос шавед ва дурустии кори худро бори дигар санҷед.

Тавсия ба омӯзгор:

Фаъолияти гурӯҳҳоро назорат кунед. Ҳамаи хонандагонро ба машғулият ҷалб намоед. Бо мақсади ҳидоят намудани хонандагон ба интиҳоби касбу хунаромӯзӣ ва касбу хунароҳои миллии мардуми тоҷик маълумот диҳед.

Матн

«Подшоҳ ва духтар»

Дар як давлати бузург подшоҳе зиндагонӣ мекард. Рӯзе подшоҳ ба як духтари нозанин ошиқ мешавад ва ба хонааш хостгор мефиристонад. Духтар ба хостгорҳо савол медиҳад: «Подшоҳ дар баробари сарватманд буданаш, ягон хунаре дорад?». Хостгорҳо аз саволи духтар ба ҳайрат омада, ишора мекунанд, ки ӯ подшоҳ аст ва дорой хунари будани ӯ зарурате нест. Духтар ба гуфтаҳои хостгорҳо розӣ нашуда, дар назди онҳо шарт мегузорад: «Агар подшоҳ дорой ягон хунаре шавад, хостгориашро ман қабул

мекунам». Аз шарти духтар подшоҳ огоҳ шуда, аз шиддати дарди ишқ ба омӯхтани хунари қолинбофӣ майл кард.

Подшоҳ ба муродаш расид. Рӯзе подшоҳ бо ҳамсараш дар соҳили рӯде истироҳат мекард. Ногаҳон борони сел борид ва мавчи об онҳоро ғарқ намуд. Хизмтгори духтарро зуд ёфтанд, лекин подшоҳро ёфта натавонистанд.

Духтар пас аз чанд рӯз ба худ омада, подшоҳро мефурӯсад. Ба ӯ хизмтгори меғӯянд, ки ӯро ёфта натавонистанд ва то ҳол аз ӯ хабаре нест.

Духтар ба ҳамаи хизмтгори дарбориён амр медиҳад, ки ба бозорҳо рафта, маҳсулоти фурӯшандагонро аз назар гузаронанд.

Шоҳро дар кишвари дигар марде аз об раҳо карда, муддате дар хонаи худ табобат мекунад. Пас аз шиносӣ мард аз хунари подшоҳ огоҳ шуда, коргоҳи қолинбофӣ мекушояд. Мард маҳсули тайёркардаи подшоҳро ба базор бурда, аз фурӯши он фоидаи хуб ба даст меорад.

Хулоса, аз тарҳи қолинҳо духтар манзили подшоҳро ёфта, ӯро ба мамлакаташ меорад. Шоҳ ба хирадмандии зан қоил гашта, моҳияти хурнамандиро дарк мекунад.

Дар ҳақиқат шахси хунарманд дар дилхоҳ ҳолат ниёзи худро қонеъ гардонид, дар зиндагӣ хор намешавад.

Чадвал:

Замонҳои феъл		
Замони гузашта	Замони ҳозира	Замони оянда

АДАБИЁТ:

1. Аёнӣ дар таълими грамматикаи забони тоҷикӣ. Раҳнамо барои омӯзгори. /Мураттибон: Тошбоева З.Р. ва Бойбобоева С.Ю./. Душанбе, 2017, 84 саҳ.

2. Бобомуродов Ш., Сабзаев С., С.Набиева. Забони тоҷикӣ. Китоби дарсӣ барои синфи 5. –Душанбе, 2013, 256 саҳ.

3. Маҷмӯи машғулиятҳои таълимӣ ва тарбиявӣ. Дастури методӣ. /Мураттиб: Тошбоева З.Р./. Душанбе, 2016, 130 саҳ.

4. Ниёзмухаммадов Б., Каримов А. Забони тоҷикӣ. Морфология. Барои синфҳои 5-6. Нашри 4. Қисми 1. Душанбе, Нашриёти «Маориф», 1979, 312 саҳ.

5. Стандарти фан ва барномаи таълимии забони тоҷикӣ барои синфҳои 5-11. /Мураттибон: Аминов С., Мухторӣ Қ., Тошбоева З.Р., Мирзоёров Ф./. Душанбе, Маориф, 2018, 138 саҳ.

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАТБИҚИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ИБТИДОӢ ВА МИЁНАИ КАСБӢ

Иноятова Гулбахор¹

Дар мақолаи мазкур оид ба паҳлуҳои муносибати босалоҳият дар таълим андешаҳо оварда шудаанд. Муқоисаи андешаҳо моро ба хулосае меорад, ки ташаккули салоҳиятҳо, ҳамчун натиҷаи таълими фанҳои гуногуни таълимӣ шинохта шуда, дар раванди омӯзиши ҳар як фан ташаккул ва рушд меёбанд.

¹ Иноятова Гулбахор Халимовна - ходими калони илмӣ Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомӣ, суроға: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,

Калидвожаҳо: низоми таълим, таҳқиқот, таълим, муносибат, иҷтимоӣ фарҳангӣ.

Иноятова Гулбахор

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕАЛИЗАЦИИ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПЕРЕХОДА В НАЧАЛЬНЫХ И СРЕДНИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Разработка системы самостоятельных работ , безусловно имеет огромное значение, так как она является необходимым условием и необходимой предпосылкой развития, исследовательских компетенции учащихся.

Ключевые слова: формирование, самостоятельная работа, процесс обучения, требование, исследовательские компетенции, виды самостоятельных работ.

Inoyatova Gulbahor

THEORETICAL BASIS OF COMPETENCE OF PUPELS OF PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION

The system allows the user to send a text message to the text we have the opportunity to learn to be able to help and support the development of the environ meant the development of the human resources.

Keywords: forming, independent work, learning process, research competence.

Дар яке аз суҳанрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид гардидааст: *“Таъмин намудани соҳаҳои гуногуни кишвар бо мутахассисони ҷавобгӯи талаботи бозори меҳнат бар дӯши зинаи таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ буда, маҳз ҳамин зинаҳои таҳсилот дар рушди ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маданияи фарҳангии мамлакат саҳми босазо мегузоранд”.*

Аз ин рӯ, дар омода намудани мутахассисони соҳибкасб тибқи талаботи афзояндаи бозори меҳнат муносибат намудан зарур аст. Бозори муносири меҳнат нисбат ба хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ талаботҳои нав ба навро ба миён мегузорад. Барои қонеъ гардонидани талаботи бозори меҳнат танҳо дорои дониши баланд будан кифоя нест.

Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дастгирии Ҳукумати кишвар, пайваста кӯшиш ба харҷ дода истодааст, ки низому равиши таълимиро ба талаботи замони дурнамои рушди мамлакат мутобиқ намуда, тадбирҳои муайяну мушаххасро амалӣ гардонад.

Дар шароити имрӯза дар мамлакатаи мо, тағйиротҳои зиёде дар сиёсати миллии соҳаи маориф ва таълим дида мешавад. Яке аз ин тағйиротҳо гузаштан ба раванди муносибати босалоҳият дар таълим ва ташаккули заминаҳои меъёрию ҳуқуқии мамлакат дар раванди инноватсионӣ, ихтироот, таъсис ва баланд бардоштани сатҳи технологӣ мебошад.

Инчунин ҳаминро бояд қайд намуд, ки тамоили ҷаҳонишавӣ ва ворид шудан ба фазои ягонаи таҳсилот дар назди системаи маориф масъалаҳои зиёдро мегузорад, ки яке аз он ворид намудани тағйирот ба таълими анъанавӣ вобаста ба шароити иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ҷомеа мебошад. Аз дигар тараф , бо назардошти пешрафти илм ба назария ва амалия, принципҳои дидактикии таълим тағйиру иловаҳо ёфтанд, ки онро ба эътибор гирифтани зарур аст. Дар ин ҳолат, муносибати салоҳиятнокӣ ба таълим айни муддаост.

Дар атрофи низоми муносибати босалоҳият андешаҳои гуногун ва мухталиф ниҳоят бисёранд. Муқоисаи андешаҳо моро ба ҳулосае меорад, ки ташаккули салоҳиятҳо, ҳамчун натиҷаи таълими фанҳои гуногуни таълимӣ шинохта шуда, дар раванди омӯзиши ҳар як фан ташаккул ва рушд меёбанд. Бинобар ин, дар тамоили салоҳиятнокӣ ҳар як фанни таълимӣ барои ташаккул ва инкишофи гурӯҳи муайяни салоҳиятҳои хоси худ равона шудааст.

Баррасии натиҷаи баҳсҳои умумӣ ва истилоҳотӣ (терминологӣ)-и низоми таҳсилоти босалоҳиятро ба тартиб гирифта, хотиррасон кардан бамаврид аст, ки ҳангоми маънидод кардани мазмуну муҳтавои ин ё он истилоҳи ба низоми нави таълим тааллуқдошта, ба ҳадди аксар риоя кардани эҳтиёткорӣ амрест ногузир. Чунки дар ҳолати роҳ додан ба иштибоҳ, новобаста аз сабаби сар задани он, беихтиёр эътибори низоми навро коста гардонидан мумкин аст. Хусусан, дар низоми таълим, ки иштибоҳи интишоршуда сироятӣ буда, ислоҳи он вақти дурударозро тақозо мекунад.

Андешаҳои ҳастанд, ки муносибати босалоҳият на дар дохили низоми таълим ба вучуд омада, мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст, балки ҷавобе ба талаботи мушаххаси доираи касбӣ будааст.

Мафҳумҳои “салоҳият” ва “салоҳиятҳои калидӣ” дар алоқамандӣ бо муаммоҳои муайян кардани сифатҳои шахсони касбии муваффақ дар ҳамаи соҳаҳо дар Ғарб аз солҳои 60-70-уми асри гузашта истифода шуда истодааст. Дар атрофи муносибати босалоҳият ва салоҳиятҳои андешаҳои гуногун бисёранд. Муқоисаи андешаҳо моро ба хулосае меорад, ки ташаккули салоҳиятҳои ҳамчун натиҷаи таълими фанҳои гуногуни таълимӣ шинохта шуда, дар раванди омӯзиши ҳар як фан ташаккул ва рушд меёбанд.

Бинобар ҳамин, дар тамоили салоҳиятнокӣ ҳар як фанни таълимӣ барои ташаккул ва инкишофи гурӯҳи муайяни салоҳиятҳои хоси худ равона шудааст.

Чунончи А.В.Хуторский қайд менамояд: “Салоҳият ин маҷмӯи сифатҳои ҳамбастаи шахсият (дониш, маҳорат, малака, усулҳои фаъолият), нисбат ба предметҳои ва равандҳои муайян” махсуб ёфта, барои босифат иҷро намудани фаъолият нисбат ба онҳо зарур мебошад.

Ҳамзамон ӯ қайд мекунад, ки салоҳият ба хонандап тааллуқ дошта, фақат дар мавриди иҷрои ягон фаъолияти муайян санҷида мешавад.

То имрӯз ақидаи ягонаи гурӯҳбандии салоҳиятҳои мавҷуд нест, инчунин андешаи ягонаи дараҷаи ташаккулёбии салоҳиятҳои ҳам мавҷуд намебошад. Вале ба ақидаи А.В.Хуторский се дараҷаи азбаркунии салоҳиятҳои мавҷуданд:

- 1.Салоҳиятҳои “калидӣ”, ки ба таҳсилоти умумӣ, яъне умумимаърифатӣ хос аст;
- 2.Салоҳиятҳои “умумифаннӣ”, ки ба таҳсилоти умумӣ, яъне умумимаърифатӣ хос аст;
- 3.Салоҳиятҳои “фаннӣ-хусусӣ” ба ду дараҷаи пешинаи салоҳиятҳои, ки имконияти ташаккули дар доираи предмети таълимии муайяни сурат мегирад, хос аст.

Имконияти амалисозии муносибати босалоҳиятро дар таълим Д.А.Иванов, К.Г.Митрофанов, О.В.Соколов ба чор самт ҷудо мекунанд:

- 1.Салоҳиятҳои “калидӣ”
- 2.Маҳоратҳои умумифаннӣ
- 3.Маҳоратҳои татбиқи фаннӣ
- 4.Малакаҳои ҳаётӣ

Самти якум ба ташаккули салоҳиятҳои калидии характери болоифаннӣ дошта, масалан, ташаккули маҳорат, дарки матнҳо, коркарди иттилооти гуногун, амалиёт, дар гурӯҳ нигаронида шудааст.

Самти дуюм ба ташаккули маҳоратҳои умумии характери фаннӣдошта, масалан, маҳорати ҳалли масъалаҳои физикӣ, маҳорати интерпритатсияи ҷадвалҳои (муҳолифати андешаҳо) ва диаграммаҳо аз математика вобаста мебошад.

Самти сеюм бо пурзӯркунии тадқиқи амалии фан, тадқиқи амалии ҳаматарафаи таҳсилоти мактабӣ (андешаи ғоявии ин самт иборат аз он аст, ки барои таълими “самараи дур”-и таҳсилоти мактабӣ ҳамаи чизро меомӯзанд, бояд тадқиқшаванда ва ворид ба раванди истеъмол, бошад) нигаронида шудааст.

Самти чорум ба ҳалли масъалаҳои дорой “малакаҳои ҳаётӣ”, аз қабилӣ гуногунии оддитарин маҳоратҳои, ки истифодаи рӯзмарраи ҳаёт ва корро дар бар мегирад, равона карда шудааст.

Хар гуна салоҳият дар фаъолияти ба он мансуб ташаккул ва инкишоф меёбад. Барои он ки донишҷӯён дорои салоҳияти таҳқиқот гардонд, онҳо бояд дорои ҷузъиёти фаъолияти таълимӣ-таҳқиқотиро ифодакунанда бошанд.

Бинобар ҳамин, барои муайянкунии салоҳиятҳои таҳқиқотӣ мо ба таҳлили сохтору қисматҳои фаъолияти таълимӣ-таҳқиқотии донишҷӯён ва маҳоратҳои таҳқиқотии онҳо шурӯъ менамоем.

Таҳлили таҳқиқоти Е.В.Баранова, В.А.Далингер, И.Я. Лернер, М.И.Маҳмудов, А.А.Столяр ва дигарон собит менамояд, ки марҳилаҳои асосии фаъолияти таълимӣ-таҳқиқотии донишҷӯён аз гузориши проблема, пешниҳоди фарзия, исбот ё радкунии фарзия иборат мебошад.

Хусусиятҳои фаъолияти таълимӣ- таҳқиқотии донишҷӯён раванди таълимро ба тариқи зайл ифода мекунанд:

- Раванднокии азбаркунии донишҳо ва маҳоратҳо дар чараёни таҳқиқот;
- Раванднокӣ оид ба азбаркунии усул ва методҳои илмии тафаккур (қиёс, индуксия, дедуксия ва ғайра);
- Таъсири тағйирпазирии шахсияти донишҷӯ ва инкишофи он.

Инчунин оид ба тавсифи маҳоратҳои таҳқиқот ақидаҳои гуногун мавҷуд мебошанд.

Тибқи андешаҳои Л.А.Михеева зерин истилоҳи “маҳорати таҳқиқотӣ” қобилияти донишҷӯён, бошуурона иҷро кардани амалиётҳои фикр ва амалиро, ки ба мантиқи таҳқиқот мувофиқ аст, мефаҳманд.

А.И.Андреев маҳорати таълимӣ-таҳқиқотиро ҳамчун маҳорати усули мувофиқи тадбиқи методҳои илмии тафаккур дар ҳалли проблемҳои таълимӣ-таҳқиқотӣ мавриди иҷрои масъалаҳои шавқовар медонад. Ақидаҳои ба ин монандро М.Ю.Целебровский таъвият дода, калимаи “метод” (методҳои илмии тафаккур), ки синоними иборасозии “маҳорат”, “маҷмӯи малакаҳо”, ба маҳоратҳои таҳқиқотӣ мансуб аст, ки ба анализ, синтез, мушоҳида, моделонии математикӣ ва ғайра тааллуқ доранд, дар назар дорад.

Яке аз олимони шинохта Фридман Л.М. мақоми моделонии математикиро дар шиносии хонандагон бо методи илмии тафаккур қайд менамояд. Ба ақидаи ӯ хонандагон ба мафҳуми модел ва моделонӣ на фақат дар вақти омӯзиши дарс шинос шаванд, балки онҳо бояд худашон мустақилона амалиётҳои вобастаи ин равандро иҷро кунанд.

Дар масъалаи зерин мо раванди моделиронии математикиро чунин шарҳ медиҳем:

Аз пункти А ба пункти В поезд бо суръати 70 км/соат баромад. Баъди 3 соат аз В ба А поезди дигар бо суръати 75 км/ соат ба роҳ соат ба роҳ баромад. Масофаи байни пунктҳои А ва В 500 км мебошад. Дар кадом масофа аз В поездҳо вомехӯрданд? Омӯзгор вазифадор аст, ки аз хонандагон талаб кунад, ки мустақилона онҳо шарти масъала ва талаботи онро ҳал кунанд. Шартҳои масъала чунинанд:

1. Суръати поезди аз пункти А ба В баромада, баробари 70 км/соат;
2. Суръати поезди аз пункти В ба А баромадагӣ, ба 75 км/соат баробар аст;
3. Поезди дуюм аз В баъди 3 соати аз пункти А баромадани поезди якум;
4. Масофаи байни пунктҳои А ва В ба 500 км баробар аст. Талаби масъала чунин аст; “Донистани масофа аз пункти В то ҷойи вохӯрӣ”.

Аз диди таҳқиқотии мо ҳам марҳилаи якуми ҳалли масъалаҳои матнӣ имконияти ҳуби ташаккули салоҳиятҳои таҳқиқотии хонандагон мусоидат менамояд.

Ҳамин тариқ, зимни таълими математика бисёр ҳолатҳоро шарҳ додан мумкин аст, ки ба ташаккули салоҳиятҳои таълимии таҳқиқотии хонандагон мусоидат мекунад.

Ҳаминро бояд хотиррасон намуд, ки дар ибтидо, салоҳиятҳо бо донишу малакаҳои ихтисосии касбӣ муқобил гузошта шуда, ҳамчун ҷузъи яқсони мустақили дилхоҳ фаъолияти касбии маваффақ дониста мешуданд. Дар натиҷа саволе ба вуҷуд омад, ки оё салоҳиятҳоро омӯзонидан мумкин аст? Ҳамин тариқ, масъалаи салоҳият ба низоми таҳсилот ворид гардида, дар ин соҳа тадриҷан ҷои пешбарро ишғол кард.

Дар муносибати таҳсилоти босалоҳият бошад, мақсади асосии таълим қонё гардонидани талаботи бозори меҳнат бо кадрҳои салоҳиятнок мебошад. Дигар сабаби муҳимми ҷорӣ намудани муносибати босалоҳият дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ тарзи фикрронии донишҷӯёни ҳозира мебошад, ки аксари онҳо аз тамоми намуди сайтҳои интернетӣ истифода мебаранд. Дар натиҷа низоми анъанавии ахбории ғайрифайзоли таълим, ки ҳоло ҳуқуқфармо, ба даст шудани сатҳи ҳавасмандӣ ва ҷустуҷӯи эҷодкоронаи донишҷӯён оварда расонидааст.

Ҳоло қариб дар ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ ихтисосҳои ба ҷамъият заруриро тайёр мекунад, раванди таълим дар асоси низоми кредитии таҳсилот ба роҳ монда шудааст ва мақсади асосии он омода намудани кадрҳои босалоҳияти касбӣ мебошад. Ин қадами аввалин ва ҷузъи муҳимтарини муносибати таҳсилоти босалоҳият дар коллеҷ ва литсейҳо мебошад. Вобаста ба ин, низоми мазкур бояд бо истифодаи дигар унсурҳои муносибати таҳсилоти босалоҳият дар раванди таълим тақвият бахшида шавад.

Таълими муносибати таҳсилоти босалоҳият ҳамеша муайян кардани таносуби дониши назариявӣ ва амалиро, ки ба донишҷӯён дода мешавад, талаб менамояд. Дар давраи аввали омӯзиш ин асоснок аст, чунки фақат дар натиҷаи тайёрии ҷуқури назариявӣ фикрронии эҷодкоронаро дар донишҷӯён инкишоф додан мумкин аст, зеро, ҳатто назарияи хурд, лоиқа амалияи калон аст.

Воситаи муносибе, ки ба самаранокии таълим ва рушд ёфтани қобилияти фикрронии эҷодкоронаи донишҷӯён мусоидат мекунад, ин масъалагузорӣ кардан бо истифода аз ҳуҷҷатҳои аввалияи таҳияшуда ва феҳристҳои дастрасгардида оид ба муносибати таҳсилоти салоҳиятнок мебошад. Бо ин мақсад маводи таҷрибаомӯзии истеҳсолии ҳуди донишҷӯёнро, ки дар давраи гузаронидани он ҷамъоварӣ намудаанд, истифода бурдан мумкин аст. Дар натиҷа, он нафақат ба маводи дарсӣ табдил меёбад, балки масъулияти донишҷӯёнро нисбат ба таҷрибаомӯзӣ, иҷрои пурраи барномаи он, ҷамъоварии мавод ва босифат таҳия намудани он ба маротиба баланд мебардорад, ки яке аз мақсадҳои муносибати таҳсилоти босалоҳият аст.

Самти дигари низоми таълими босалоҳият пурра кардани мисолҳо бо ахбори гуногуни иловагӣ мебошад, ки оид ба истифодаи онҳо ҳуди донишҷӯён қарор қабул мекунад, ин имкон медиҳад, ки арзёбии самаранокии муносибати таҳсилоти босалоҳият амалӣ карда шавад.

Нуктаи дигари он, дарсҳои амалии донишҷӯён дар таълим аст, ки ҳамчун намунаи унсурҳои фаъолияти касбии минбаъдаи онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ нишон медиҳад ва ин принсипи асосии муносибати таҳсилоти босалоҳият мебошад.

Ҳамин тариқ, барои мо салоҳият ин маҷмӯи сифатҳои бо ҳам робитавии шахсият (донишҳо, маҳоратҳо, малақаҳо, усули фаъолият), ки барои иҷрои босифату самараноки фаъолияти муайян равонашуда буда, мафҳуми босалоҳият ин дорои салоҳиятҳо буданро ифода мекунад.

АДАБИЁТ:

1. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2012, №334 “Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020”. Душанбе, 2012.
2. Хуторский А.В. Современная дидактика- М: Высшая школа:2007-639саҳ.
3. Иванов Д.А., Соколов О.В., Митрофанов К.Г. Компетентностный подход в образование. Проблемы, Понятия, Инструментарий: Учебно-методическое пособие- Омск: Издательство ОмГПУ.2003-101саҳ
4. Баранова Е.В. Методические основы использования учебных исследований при обучении геометрии в основной школе. Авт.дис.кон.пед.наук. Саранск 1999-18 саҳ.
5. Далингер В.А. Методика реализации внутрипредметные связей при обучении математики. М- Просвещенные 1991-80 саҳ.

6. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения.-М-Педагогика 1981-185 сах.
7. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе-М. Просвещение 1977-240 сах.
8. Столяр А.А. Методы обучения математике – Минск : Изд-во “Народная osveta”1981-191 сах.
9. Михеева Л.А. Формирование исследовательских умений в процессе обучения математике в начальной школе. Авт.дис.канд.пед.наук.-М-2004-16 сах.
10. Андреев В.И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности. Методическое пособие М: Высшая школа 1981- 240 сах.
11. Целебровская М.Ю. технология реферативно- исследовательская деятельности учащихся в математических дисциплинах: автореф.дис.канд.пед.наук 13.00.02-Новосибирск2004-24 сах.
12. Фридман Л.М.Учись учиться математике М- Просвещение - 1985-112 сах

АДМИНИСТРАТИВНЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАЩИТЫ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Юнусова Онаой¹

В статье рассматриваются общие полномочия органов государственного управления Республики Таджикистан, занимающиеся защитой прав несовершеннолетних. В работе, так же, предложены пути совершенствования их деятельности на современном этапе развития государственного строительства Республики Таджикистан.

Ключевые слова: органы государственного управления; комиссии, несовершеннолетний, функции, дети, органы попечительства, полномочия, правительство, Республика Таджикистан, нормативные правовые акты, законодательство, защита прав детей, прокуратура, социальные сироты.

Юнусова Онаой

ҶАНБАҲОИ МАЪМУРИИ ТАНЗИМИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ НОБОЛИҒОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақола роҷеъ ба вақолатҳои умумии мақомоти идораи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба ҳифзи ҳуқуқи ноболиғон машғул мебошанд, суҳан меравад. Дар қори мазкур ҳмчунон самтҳои фаъолияти онҳо дар давраи муосири тараққиёти соҳтмони Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шудааст.

Калидвожаҳо: мақомоти идораи давлатӣ, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунгузорӣ, ҳифзи ҳуқуқи кӯдакон, прокуратура, кӯдак, ҳуқуқ, ноболиғон.

Yunusova Onaoy

ADMINISTRATIVE ASPECTS OF THE LEGAL REGULATION OF THE PROTECTION OF THE RIGHTS OF MINORS IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

The article deals with the general powers of the bodies of state administration of the Republic of Tajikistan is responsible for the protection of the rights and freedoms of minors. The paper also suggested ways to improve their performance at the present stage of development of the state building of the Republic of Tajikistan.

Key words: public administration; commission, minor features, children, authorities guardianship authority, the government, the Republic of Tajikistan, regulations, legislation, protection of the rights of children, the prosecutor's office, social orphans.

¹ Юнусова Онаой Махсудовна- кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры коммерции и права ТГУК

Одним из основополагающих принципов демократизации общества (государства) выступает принцип разделения властей, являющийся важнейшей предпосылкой верховенства права и обеспечения свободного развития человека.

Функции, задачи, формы и методы органа государственной власти, которые он от имени государства реализует в объеме и пределах своей компетенции определяются спецификой и правовым статусом. Органы исполнительной власти, государственного управления и их должностные лица в пределах своих полномочий имеют право издавать нормативные правовые акты, признанные государством к обязательному исполнению теми, кому они адресованы. Также эти органы вправе применять меры государственного воздействия (убеждения, стимулирования и принуждения), обеспечивающие их реализацию.

В соответствии с действующим законодательством Республики Таджикистан (далее РТ), система органов, призванных защищать права несовершеннолетних, состоит из: органов опеки и попечительства, комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав, уполномоченных по правам ребенка, судов, органов управления социальной защиты населения, органов управления образованием, органов внутренних дел, специализированных учреждений для несовершеннолетних, нуждающихся в социальной реабилитации, а также других органов, учреждений и общественных объединений, чья деятельность направлена на защиту прав несовершеннолетних.

Кроме того следует добавить, что Прокуратурой РТ, органами внутренних дел и органами опеки и попечительства осуществляется защита прав детей в административном порядке.

Прокуратура РТ - это единая централизованная система органов, осуществляющих от имени РТ надзор за исполнением действующих на ее территории законов, в чем состоит ее основная функция¹. Основным приоритетным направлением работы прокуратуры является соблюдение прав и свобод граждан. Согласно действующему законодательству, надзор за соблюдением прав и свобод граждан - одно из шести основных направлений практической деятельности прокуроров. Предметы прокурорского надзора за деятельностью органов исполнительной власти (так называемого общего надзора) определены Законом РТ «О прокуратуре Республики Таджикистан».

Кроме органов Прокуратуры в Республике Таджикистан органы внутренних дел (ОВД) проводят индивидуальную профилактическую работу в семьях, где права ребенка регулярно нарушаются; с родителями, не исполняющими или не надлежаще исполняющими свои обязанности по воспитанию, обучению или содержанию несовершеннолетних детей; активно участвуют в выявлении фактов нарушения прав ребенка в семье; в случае необходимости осуществляют подготовку дел по лишению и ограничению родительских прав.

Вопросами защиты прав детей занимаются министерства и ведомства Республики Таджикистан, каждое в пределах своих компетенций и полномочий: Министерство образования, Министерство здравоохранения, Министерство труда и социальной защиты населения (Министерства здравоохранения, юстиции и внутренних дел), а также комитеты при Правительстве РТ, например: Комитет по делам молодежи. Также при Парламенте РТ действует: Комитет по социальным вопросам, по здоровью, науке, культуре, по делам женщин и молодежи при Маджлиси Милли (верхняя палата Парламента), а также по образованию и молодежи при Маджлиси Намояндагон (нижняя палата Парламента). За подготовку национальных докладов в Комитет ООН по правам ребенка, а также за реализацию рекомендаций Комитета по правам ребенка ответственность несет Национальная Комиссия по правам ребенка. Однако в компетенцию Комиссии не входит обязанность по подготовке национальных

¹ Конституционный закон РТ «Об органах прокуратуры» от 25 июля 2005 г. //АМО РТ. 2005. №7. Ст.398; 2006. №3. Ст.141; 2007. №5. Ст.350; №7. Ст.652; 2008. №12. Ст. 981; 2009. №5. Ст. 314.

докладов (в части прав детей) другие комитеты ООН по правам человека¹. На местном уровне созданы отделы и комитеты по правам ребенка.

Для полного и своевременного обеспечения выполнения международно-правовых обязательств РТ в области прав человека, в том числе и несовершеннолетних постановлением Правительства РТ от 7 сентября 2001 года №423 была создана Комиссия при Правительстве РТ по правам ребенка.

В непосредственные обязанности этих комиссий входит: предъявление в суд иска о лишении и ограничении родительских прав; осуществление мер по защите и восстановлению прав и законных интересов ребенка, выявлению и устранению причин и условий, способствующих их безнадзорности, беспризорности; организация, в случае необходимости, контроля за условиями воспитания, обучения, содержания несовершеннолетних детей; подготовка материалов, представляемых в суд по вопросам, связанным с защитой прав ребенка в семье².

В то же время следует обратить внимание на то, что в Таджикистане практически отсутствуют социальные службы, призванные работать с неблагополучными семьями, из которых убежали дети, с администрацией школ, откуда их отчислили, организовывать мероприятия по проведению досуга и т.п. Так, например, целенаправленная работа с проблемной биологической семьей, из которой ушли дети, не проводится. Центры помощи семье и детям работают «по обращениям», т.е. с теми семьями, которые сами приходят за помощью. Как известно, дисфункциональные семьи, как правило, самостоятельно за помощью никогда не обращаются, а дети уходят именно из таких семей. Меры, предпринятые государством в отношении подобных семей, принято называть «профилактикой социального сиротства». Однако они не достигают поставленной цели. Таким образом, становится очевидным, что срочно требуется целенаправленная работа с проблемной семьей и ребенком.

Все это доказывает необходимость введения более гибких и более точных критериев в установлении социального статуса ребенка и уточнения категории детей, которым предоставляется помощь местных органов власти.

Необходимо отметить, что в современности устарело само понятие «ребенок, оставшийся без попечения родителей», в результате чего необходимая помощь не может быть предоставлена либо возникает «скрытое» социальное сиротство; невозможно также создание служб по профилактике этого явления. Таким образом, как отмечает О.Ю.Таибова, необходимо ввести уточненную категорию детей - «дети, нуждающиеся в государственной защите» (социальные сироты). Так, в законодательство, наряду с такими категориями, как «дети-сироты» и «ребенок, оставшийся без попечения родителей» необходимо ввести и закрепить термин «дети, нуждающиеся в государственной защите» - это дети, проживающие в семье, которым не обеспечен или обеспечен в недостаточной степени (либо они не способны достичь или находятся в условиях не позволяющих им достичь) необходимый для них уровень нормальной жизнедеятельности без оказания (предоставления) им помощи со стороны органов местного самоуправления.

Бесспорно, количество органов опеки и попечительства не соответствует числу сиротства в стране. Для изменения общей ситуации в этой сфере, необходимо, чтобы работа этих органов не была формальной. В интересах ребенка целесообразнее поменять действующий порядок работы органов опеки, то есть процесс работы с ребенком должен быть рассмотрен не как одномоментный административный акт по устройству в детское интернатное учреждение или в семью, а как комплекс

¹ Доклад НПО о соблюдении Таджикистаном Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных и унижающих достоинство обращения и наказания 37-ая сессия. URL: http://www1.umn.edu/humanrts/russian/cat/Rrprrt_tajikistan_.html.

² Постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 августа 2008 года №377 Об обеспечении защиты прав ребенка. [Электронный ресурс]. – Официальный сайт Президента Республики Таджикистан. – Режим доступа: <http://www.president.tj/>.

последовательных действий, направленных в целом на улучшение положения ребенка, на защиту его прав и законных интересов.

Таким образом, следует отметить, что назрела крайняя необходимость проведения административной реформы в области охраны и защиты прав несовершеннолетних, так как неэффективность, а порой и недееспособность существующей системы по защите прав детей является наглядным примером того, что сегодня систему органов, призванных защищать права несовершеннолетних, нельзя считать полностью сформированной и четко функционирующей. В связи с этим процесс формирования органов по защите прав несовершеннолетних в Таджикистане нельзя считать завершенным. Соответственно, необходимость дальнейших преобразований в организации государственного управления в области охраны и защиты прав несовершеннолетних очевидна. Именно поэтому совершенствование организационно-правовой системы должно являться одним из самых действенных и эффективных средств обеспечения прав несовершеннолетних.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Беляк И.К. Каким должен быть орган опеки и попечительства? // Детский дом. 2005. № 3 (16). С. 16.
2. Доклад НПО о соблюдении Таджикистаном Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных и унижающих достоинство обращения и наказания 37-ая сессия. URL: http://www1.umn.edu/humanrts/russian/cat/Rrprt_tajikistan2011.html.
3. Конституционный закон РТ «Об органах прокуратуры» от 25 июля 2005 г. // АМО РТ. 2005. №7. Ст.398; 2006. №3. Ст.141; 2007. №5. Ст.350; №7. Ст.652; 2008. №12. Ст. 981; 2009. №5. Ст. 314.
4. Положение о комиссиях по делам несовершеннолетних: утверждено Указом Президента РТ от 23 февраля 1995 г., № 178.
5. Таибова О.Ю. Государственное управление в области охраны и защиты прав несовершеннолетних: административно-правовой аспект: дис. ...канд. юрид. наук. Санкт-Петербург. 2006. С. 101.

АФЗАЛИЯТИ НИЗОМИ БИСЁРБАЛАИ БАҲОГУЗОРӢ БА САТҲИ ДОНИШ, МАҲОРАТУ ҚОБИЛИЯТ ВА РАФТОРИ ХОНАНДАГОН

Давлатшоев И.¹

Мусоидат намудан бо стандарти ҷаҳонии таҳсилот, танзими саривақтии низоми меъёрҳои баҳогузори вобаста ба рейтингҳои босифати муқаррарнамоии дараҷаи дониши хонандагон, роҳандозии имтиҳоноти тестии марказонидашуда барои довталабон ва методологияи сифати азхудкунии малака, маҳорат ва дониши амиқ заминаҳои консепсуали ва боэътимоди гузариш ба таҳсилоти миёнаи умумӣ (12-сола) мебошанд. Зарурияти гузариш ба таҳсилоти 12-солаи миёнаи умумӣ тақозои замони муосир аст.

Калидвожаҳо: заминаҳо, гузариш, таҳсилоти миёнаи умумӣ, стандарт, Концепсия, рейтинг, меъёри баҳогузори, дараҷаи дониш, имтиҳоноти тестӣ, низоми бисёрбала, маърифати оиладорӣ.

¹ Давлатшоев И. - старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45

Давлатшоев И.

ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ МНОГОБАЛЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ОЦЕНИВАНИЯ НА УРОВЕНЬ ЗНАНИЙ, МАСТЕРСТВА, СПОСОБНОСТИ И ПОВЕДЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Соответствие мировым стандартам образования, своевременное упорядочение системы оценочной критерии в соответствии рейтингам качественного определения уровня знаний учащихся, налаживание централизованные экзаменов тестирование для абитуриентов и методологии качественной усвоение навыков, мастерства и точных знаний являются концептуальными базами и надёжным переходом к общему среднему (12-летнему) образованию. Необходимость перехода к 12- летнему общему среднему образованию – это современная требованием.

Ключевые слова: база, переход, общее среднее образование, стандарт, Концепция, рейтинг, критерии оценки, уровень знаний, экзаменационные тестирование, многобалльная система, семейное образование.

Davlatshoev I.

PRIORITY POINTS SYSTEM EVALUATING THE LEVEL OF KNOWLEDGE, SKILL, ABILITY AND BEHAVIOR OF PUPILS

Compliance the international standard of education, timely ordering systems estimated criteria according to qualitative ratings of definition knowledge of pupils, adjustment centralized examination testing for entrants and methodology qualitative assimilation of skills, exact knowledge is conceptual bases and reliable transition to the general secondary (12-year) education. Need of transition to the general secondary education is modern requirements.

Key words: base, transition, general secondary education, standard, Concept, rating, criteria of an assessment, level of knowledge, examination testing, multi ball system, family education.

**Бо вучуди чунин ғамхориҳо, ҳоло ҳам сатҳу сифати таълим,
донишандӯзӣ ва тайёр кардани кадрҳои баландихтисос дар
мамлакат қонеъкунанда намебошад.**

Эмомалӣ Раҳмон

Давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявии Тоҷикистон, ки рӯй ба муносибатҳои нави иқтисоди бозаргонӣ овардааст, ба хотири ҷавобгӯ будани таълим ва тарбияи насли наврас талаб мекунад, ки давраи гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ бо дарназардошти арзишҳои миллӣ ва умумибашарӣ тибқи талаботи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ба роҳ монда шавад. Дар чунин шароит низоми таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд бо низоми таҳсилоти давлатҳои мутараққии ҷаҳон мутобиқ кунонида шавад.

Яке аз тадбирҳои ба сатҳи умумибашарӣ наздик сохтани низоми таҳсилот дар ҷумҳурӣ гузаштан ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ (таҳсилоти 12-сола) мебошад, ки зарурати он ҳанӯз соли 1997 дар Созишномаи ҳамкорӣ оид ба ташкили фазаи ягонаи таҳсилоти Иттиҳоди давлатҳои мустақил, Низомномаи Шӯрои ҳамкорӣ дар соҳаи таҳсилоти Иттиҳоди давлатҳои мустақил, Консепсияи ягонаи таҳсилоти Иттиҳоди давлатҳои мустақил ва Паёми Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Тоҷикистон аз 15 апрели соли 2009 роҳандозӣ шудааст. Консепсияи гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2010 № 207 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯӣ чунин талаботи сатҳи байналхалқии маълумот буда, дар заминаи принципҳои асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф таҳия гардид ва ҳамзамон зарурати таҳияи Барномаи мақсадноки давра ба давра гузаштан ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба миён гузошт (**6:1**), ки омилҳои зерини ташаккули сифатҳои маънавӣ ва донишандӯзӣ хонандагонро таъмин месозад:

- ташаккули хусусиятҳои худшиносӣ ва таҳаммулпазирии хонандагон ба болоравии сатҳу сифати таҳсилот мусоидат мекунад;
- рушди тафаккури наврасон ва ҷавонон баҳри густариши ҳамкориҳои фарҳангӣ ва байналмилалӣ омили асосии гузариш мебошад;
- пурзӯр намудани талабот оид ба сатҳи донишандӯзии хонандагон назорати муттасили дохилимактабӣ ва идораи бонизоми сохтори маорифро тақозо дорад;
- давра ба давра гузаштан ба таҳсилоти асосии ҳатмии 10-сола ва миёнаи умумии 12-сола нуруи тавоноии ислоҳоти соҳаи маориф хоҳад гардид;
- ташкили равияҳо ва таҳсилоти касбӣ мувофиқи истеъдоду қобилияти хонандагон инкишофи зеҳнӣ ва ҷисмонии онҳоро талаб мекунад;
- истифодаи технологияҳои нави иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ба ташаккули омилҳои психологӣ ва педагогӣ вобастагии кавӣ доранд;
- татбиқи раванди таълим мутобиқи муносибатҳои иқтисодӣ бозаргонӣ чараён мегирад;
- ба роҳ мондани таълим ва тарбияи насли наврас тибқи талаботи стандартҳои давлатӣ ва меъёрҳои байналмилалӣ омили асосии гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ мебошад ва ғ-ҳо.

Пешвои миллат, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон таъкид намуд, ки “масъалаи баланд бардоштани сатҳу сифати таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот, тарбияи наврасон дар рӯҳияи худшиносӣ худогоҳии миллӣ, ватандӯстиву ватанпарварӣ, одобу ахлоқи ҳамида, муҳаббат ба илму дониш ва забонамӯзиро маҳаки асосии фаъолияти ҳаррӯзаи худ қарор диҳанд” **(8:6)**. Яъне омӯзиш ва истифодаи таҷрибаи кишварҳои хориҷии пешрафта ва гузариш ба низоми баҳои бисёрбала зарурати гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумии 12- соларо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён овард.

Тибқи озмоиши низоми баҳои бисёрбала дар замони муосир бо мақсади муайян намудани сатҳи камолоти маънавии хонандагон бо омӯзгорон, хонандагон ва волидон онҳо посухномаҳои истифода намудан ба натиҷабардорӣ гардидани раванди таълим мусоидат менамояд. Посухномаҳо дар ҳамкорӣ бо волидон ва омӯзгорону роҳбарони синфҳо таҳия мегарданд ва барои гирд овардани фикру ақидаҳои омӯзгорон, хонандагон ва волидайн онҳо истифода бурда мешаванд. Дар посухномаҳо инчунин номгӯи кумаку дастгирии мактаб аз ҷониби волидон баҳри баланд бардоштани сатҳи камолоти маънавии хонандагон, тақмили сатҳи дониш, малака ва маҳорати хонандагон гирд оварда мешаванд. Аз таҳлили чунин чорабиниҳо бармеояд, ки шумораи зиёди волидон омодагии худро дар расонидани кумак ба тарбияи фарзандонашон изҳор менамоянд. Нисбати истифодаи низоми бисёрбала албатта, бояд қайд намуд, ки дар бисёре аз ин ҷавобҳо самимият, посухҳои воқеӣ камтар мушоҳида карда мешаванд. Зеро гузариш ба низоми баҳои бисёрбала минбаъд дар ташкилу гузаронидани чорабиниҳои минбаъда, таҳия намудани нақшаҳои дурнамои солонаи мактаб, созмони талабагии таълимгоҳ, дар нақшаҳои тақвимӣ - тарбиявӣ роҳбарони синфҳо, нақшаҳои таълимӣ ва ҳатто тарбиявӣ тағйироти куллӣ хоҳанд ворид намуд. Дар фаъолияти минбаъдаи таълимгоҳҳо тибқи истифода аз низоми нави таълимии баҳогузорӣ устувор гардонидани пояи камолоти маънавии шогирдон буда, иқдоми некест баҳри баҳои муносиб гузоштан ба дараҷаи дониши ва рафтори хонандагон.

Чи тавре ки ба ҳамагон маълум аст, чи дар замони собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва чи дар замони истиқлолият баҳои “1” аз байн рафт. Дигар ин ки баҳои “2” дар тамоми зинаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ноустувор гардида, мушкilotи сахтеро ба бор овард, ки аксар мавридҳо ҷойи онро баҳои “3”-и аз синф басинфгузаронӣ гирифт. Ба ҳеҷ кас пӯшида нест, ки ин падидаҳои номатлуб тӯли солиёни зиёде ба сатҳи пасти дониши хонандагон ва умуман маънавиёти ҷомеа оварда расониданд. Бинобар ҳамин гузариш ба меъёри баҳои 10, 12, 15, 20, 50 ва ё 100-хола мисли бисёр мамолики муттараққии ҷаҳон воқеияти амалӣ ва тақозои замони муосир гардид, ки зарурияти ба ислоҳоти маориф ногузир ворид шудани он гардид.

Мо як гурӯҳ ходимони илмии Пажӯҳишгоҳи рушди маориф тибқи **НИЗОМИ САДХОЛАИ БАҲОГУЗОРӢ** дар семинарҳои озмоишӣ **БА САТҲИ ДОНИШ, МАҲОРАТУ ҚОБИЛИЯТ ВА РАФТОРИ ХОНАНДАГОН** амал намуда, кумаки методӣ расонидем. Дар баробари раванди озмоишии дарси “Маърифати оиладорӣ” байни коллективҳои педагогии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№ 60 (директор Наимова М., чон. директор Чононаева М.), 87 (директор Салимова Г.), 67 н. Рӯдакӣ (директор Тошпулотов Б.), 123 н. Рӯдакӣ (директор Холов С., чон. директор Ҳайтова Б.) зимни низоми баҳои 100-хола **ОЗМОИШ** гузаронидем, ки он аз оғози моҳи октябри соли 2015 сар шуда, то анҷоми соли хониши 2015-2016 идома ёфт. Давраи озмоишии низоми баҳои 100-хола мо ба дарсҳои забон ва адабиёти тоҷик (омӯзгор Ҷобиров И.), дарси забони русӣ (омӯзгор Балаев К.Д.), дарси география (омӯзгор Бобокалонов С.) ва таҳлили онҳо иштирок ва кумаки методӣ расонидем.

Қобили қайд аст, ки тӯли соли таҳсили 2015-2016 воҳурӣ ва машварати илмию методӣ бо коршиносони МТМУ-123 н. Рӯдакӣ, машварат бо масъулини ҷанни “Маърифати оиладорӣ”, шавқовару пурмазмун роҳандозӣ намудани дарсҳои таълимӣ аз ҷониби муаллими пуртаҷриба Э. Боев ва гузаронидани дарсҳои иловагӣ оид ба омодагӣ ба ташкилу гузаронидани дарси намунавии электронӣ бидуни иштироки намояндагӣ аз шӯъбаи маориф нишон доданд, ки натиҷаи раванди гузариш ба низоми бисёрхола хуб аст. Сатҳи маълумотнокии ҳар яки онҳо, касбу кор, муносибат ба ташаккули камолоти маънавии фарзандон, душворихои дар таълиму тарбия бавучудодаи онҳо дар низоми баҳои 100-хола, муносибат ба таҳсили низоми 12-сола омӯхта шуда, ба онҳо дар таълиму парвариши хонандагон ва баланд бардоштани сатҳи дониш, бартараф намудани душворихо дар раванди таълиму тарбияи онҳо кумак мерасонанд.

Сифати таҳсилот яке аз омилҳои муҳими рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ буда, дар раванди ташкилу гузаронидани дарсҳои озмоишӣ рақобатпазирии он дар таълимгоҳҳои озомишӣ таъмин карда шуданд. Мафҳуми сифати таҳсилот ҷанбаҳои зеринро фаро гирифтанд:

– кӯшиши самаранок на танҳо баҳри гирифтани таҳсилот ва ҳосил намудани дониш, балки ба сатҳи баланд бардоштани қобилияти маънавию зеҳнии ҷомеа;

– инкишофи қобилияти хонандагон оид ба фаъолияти мустакилона дар шароити ғайримуқаррарии гузариш;

– ташаккули тафаккури эҷодии хонандагон ва комёбиҳои онҳо зимни хусусиятҳои зеҳнӣ (интеллектуалӣ) дар таълим ва раванди таҳсилоти иловагӣ;

– ташаккули худшиносии миллӣ, ҳисси ватандӯстӣ ва муҳаббат ба Ватан.

Баҳри пурра ҳазм намудани барномаи таълимии давлатӣ меъёри нави баҳогузори ба дараҷаи дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон аллақай дар бисёре аз муассисаҳои таълимӣ ҷорӣ шуда истодааст, ки таҷрибаи амалии бисёре аз дарсҳо афзалияти низоми баҳои бисёрхоларо нисбат ба панҷхола исбот намуданд. Чи тавре ки ба ҳамагон маълум аст, чи дар замони собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва чи дар замони истиқлолият баҳои “1” аз байн рафт. Дигар ин ки баҳои “2” дар тамоми зинаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ноустувор гардида, мушкилоти сахтеро ба бор овард, ки аксар мавридҳо ҷои онро баҳои “3”-и аз синф басинфгузаронӣ гирифт. Ба ҳеҷ кас пӯшида нест, ки ин падидаҳои номатлуб тӯли солиёни зиёде ба сатҳи пасти дониши хонандагон ва умуман маънавиёти ҷомеа оварда расониданд. Бинобар ҳамин гузариш ба меъёри баҳои 10, 12, 15, 20, 50 ва ё 100-хола мисли бисёр мамолики муттарақии ҷаҳон воқеияти амалӣ ва тақозои замони муосир гардид, ки зарурияти ба ислоҳоти маориф ногузир ворид шудани он гардид.

Мутахассисони соҳаи педагогика ва психология бар он ақидаанд, ки низоми нави баҳогузори ба сатҳи дониш, маҳорат, қобилият ва рафтори хонандагон аз маҷмӯи баҳоҳое таркиб меёбад, ки ба таври алоҳида ба ҳама навъи фаъолияти мактабӣ (иштироки фаъолна дар дарсҳо, муносибат бо ҳамсинфон ва омӯзгорон, ташаккули шахсият, ҳисси масъулият, рафтор, иштирок дар корҳои берунасинфӣ, дараҷаи азхудкунии барномаи таълим) таркиб меёбад” (4:4). Бинобар он хонанда бояд “ҳарчи

бештар донишҳои заруриро аз худ намояд ва аз як зина ба зинаи дигар гузарад. Агар хонанда 5 ҳол гирифта бошад, натиҷаи фаъолиятро бояд таҳлил карда тавонад, ки барои чи дигарон аз ӯ холи баландтар(6,7,8...ҳол) гирифтаанд. Ин равандро дар равшанӣ рефлексия меноманд. Таъсири рефлексия дар баҳогузори низоми бисёрҳола нисбат ба низоми 5-ҳола зиёд аст. Яъне баҳогузори низоми бисёрҳола ба хонанда имконияти васеи инкишофро медиҳад ва ӯ метавонад, ки қобилияти дошташро дар гирифтани донишҳои муайян пурра амалӣ созад” (3-10).

Инкишофи маданӣ ва рушди иқтисодии ҳар чомеа ба сифати таълиму тарбияи насли наврас вобаста аст. Тарбияи хонандагон, пеш аз ҳама, дар оила оғоз меёбад ва асоси одобу ахлоқи нек дар оила гузошта мешавад. Бояд ҳар як оилаи навбунёд, қабл аз фарзандор шудан фанни “Маърифати оиладорӣ”-ро омӯзад. Чунки нақши оилаи бомаърифат дар тарбияи хонандагон басо муҳим мебошад.

Дуруст ташкил кардани бо иштироки директори муассисаи таълимӣ С. Холов, ҷон. директор доир ба корҳои таълиму тарбия Б. Ҳайитова омӯзгори пуртаҷрибаи фанни “Маърифати оиладорӣ” Э. Боев баррасӣ намудани дарси намунавии электронӣ мувофиқи дастури пешниҳод намудани баҳои бисёрҳола ба донишхосилнамоӣ ва баланд гардидани сатҳи одобу рафтори хонандагон мусоидат намуданд.

Дар рӯзҳои аввали фаъолияти озмоишӣ бо коллективи педагогӣ, падару модарон ва хонандагони синфҳои боло семинар гузаронида, мақсаду вазифаҳо, зинаҳои баҳогузорӣ, муқаррароти меъёрии низоми баҳогузорӣ, вақту фурсати чараҳои дарсии машғулиятҳо ва дигар роҳу шаклҳои низоми озмоиширо ба онҳо фаҳмонидем.

Дар тамоми самтҳои озмоиш мо он нуктаро ба роҳбарӣ гирифтём, ки мақсад аз ворид намудани системаи нави баҳогузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи ислоҳоти соҳаи маориф, ворид гардидан ба фазои васеи таҳсилоти ҷаҳонӣ ва татбиқи раванди меъёрии стандартҳои фаннӣ дар идораи сифати таҳсилот мебошад. Дар раванди озмоишии низоми баҳои бисёрҳола мо ба чунин натиҷаҳо соҳиб шудем:

- ноил гардидан ба иҷрои вазифаҳои асосии ворид сохтани низоми бисёрҳолаи дастовардҳои таълимии донишандузӣ ;

- таъмини асоснокӣ ва шаффофияти баҳогузорӣ дар чараҳои таҳсилот ва назорати дохилимактабӣ;

- муайян кардани сифатҳои инфиродии шахсияти хонандагон ҳангоми баҳогузори натиҷаи дониши онҳо;

- ташкили шароит барои ҳавасмандӣ ва далелнокии фаъолияти таълимию маърифатӣ муқаррар карда шуданд;

- устувор гардонидани робитаи доимӣ миёни муаллим, донишомӯз, волидон, маъмурият ва ҳайати педагогии мактаб таъмин карда шуд;

- муносибати фаъолонаи хонандагон, ки ба ҳалли вазифаҳои ҳифзу таҳкими саломатии иҷтимоиву психологӣ равона шудаанд, тавассути ташкили муҳити равонии мусоидаткунанда роҳандозӣ карда шуданд.

Ба ҳамин тариқ, мақсаду вазифаҳои мазкур бо роҳҳои истифодаи меъёрҳои воқеӣ барои арзёбии муваффақиятҳои омӯзишии хонанда, ки бо назардошти нишондиҳандаҳои барои талабагон дастрасу фаҳмо ва дар шакли фаъл баёншуда муқаррар гардидаанд, пурра мусоидат намуданд.

Низоми нави баҳогузорӣ тақозо мекунад, ки баҳои умумӣ инъикоскунандаи маҷмӯи маҳоратҳои зеҳнӣ, равонӣ, ва касбии хонанда бошад, баҳои умумӣ аз маҷмӯи баҳоҳои таркиб меёбад, ки ба таври алоҳида ба ҳама навъи фаъолияти хонанда (иштироки фаъолона дар дарсҳо, иҷрои вазифаю супоришҳои хонагӣ ва иловагӣ, муносибат бо ҳамсинфон ва омӯзгорон, ташаккули шахсият, ҳисси масъулият, рафтори нек, иштирок дар корҳои беруназсинфӣ, дараҷаи азхудкунии барномаи таълим) таркиб меёбад.

Истифодаи низоми нави баҳогузорӣ бо чадвали зерини садҳола барои омӯзгорон тақроран баррасӣ карда шуд:

Ҳозира	10-хола	20-хола	100-хола	Ҳарфӣ	Калимағӣ
5+	10	19-20	96-100	A+	олитарин
5	9	17-18	90-95	A	аъло
5-	8	15-16	85-89	A-	қариб аъло
4+	7	13-14	80-84	B+	Хубтарин
4	6	11-12	70-79	B	Хубтар
4-	5	9-10	65-69	B-	Хуб
3+	4	7-8	60-64	C+	кофитарин
3	3	5-6	50-59	C	кофитар
3-	2	3-4	45-49	C-	Кофӣ
2	1	1-2	0-44	D/F	Нокофӣ

Дар сурати ба низоми мавҷудаи баҳогузорӣ баргардонидани низоми садхола чунин формула истифода карда шуд:

$$5 = 85-100; 4 = 65-84; 3 = 45-64; 2 = 0-44.$$

Ин ҳамон маъноеро дорад, ки омӯзгорон дар сурати пайдо шудани саволҳо аз ҷониби хонандагон ва падару модарон бо ин роҳи табдилдиҳӣ баҳои ҳақиқии шогирдонро пешниҳод карда тавонанд. Бо боварии том метавон гуфт, ки ташкилу гузаронидан ва ба инобат гирифтани тадбиру чорабиниҳои зарурии дар боло зикршуда дар доираи ҳамкориҳои зичи мактаб, оила ва ҷомеа тибқи тадбиқи низоми баҳои бисёрхола заминаҳои бозғимоди давраи гузариш буда, ба тадбиқи саривактии ислоҳоти соҳаи маориф мусоидат мекунанд.

АДАБИЁТ:

1. Абдурашитов Н.Ф. Низоми даҳхолаи баҳогузорӣ ба сатҳи дониш, маҳорату малака ва рафтори хонандагон. Мухаррири масъул И. Давлатшоев.- Душанбе, 2016.-27 с.
2. Байзоев А. Гузариш ба низоми нави баҳогузорӣ: афзалият ва нигарониҳо/ Омӯзгор, № 48, 29 ноябри соли 2013, С. 5.
3. Байзоев А. Дастурамали гузариш ба низоми садхолаи баҳогузорӣ ба дониш, малакаву маҳорат ва рафтори хонандагон. Мухаррири масъул Ш.Р. Исрофилниё.- Душанбе, 2015.- 26 с.
4. Давлатшоев И. Зарурияти низоми концептуалии гузариш ба таҳсилоти миёнаи умумӣ ва заминаҳои он// Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ.- Душанбе, 2014, № 3 (58-2).- С. 220-224.
5. Имомназаров Д. Дастурамали гузариш ба низоми садхолаи баҳодихӣ ба дониш, малака, маҳорат ва рафтори хонандагон. Мухаррири масъул Д. Кӯчакшоев.- Душанбе, 2016.- 49 с.
6. Концепсияи гузариш ба низоми нави таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон(Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи соли 2010 № 207 тасдиқ шудааст).-Душанбе, 2010.-30 с.
7. Назирова Л. Низоми нави баҳо манфиатовар аст //Ҳафтавори “Омӯзгор”, № 47, 22 ноябри 2013.
8. Раҳмонов Э.Ш. Низоми нави қабули имтиҳони дохиллшавӣ қадами муҳим дар ислоҳоти соҳаи маориф (Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маросими ифтитоҳи бинои Маркази миллии тестӣ. -Душанбе, 20 декабри соли 2013)// Маорифи Тоҷикистон, 2014, № 1.
9. Фазл С. Алвидоё 5-балла! Марҳабо, низоми нав!// “Омӯзгор”, № 45, 8 ноябри соли 2013.
10. *Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ (Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 апрели соли 2009, № 206 тасдиқ шудааст).*

ВОЖАГОНИ СОҲАИ БОЗАРГОНИ ВА НАҚШИ ОНҲО ДАР РУШДИ ЗАБОНИ ГУФТУГҶӢ

Икромова Гуландом¹

Дар мақолаи мазкур сухан аз бобати корбурди вожагони соҳаи бозаргонӣ ва нақши онҳо дар рушди забони гуфтугӯӣ меравад. Мусаллам аст, ки забони адабии тоҷикӣ дар айни ҳол бемайлон аз ҳар ҷиҳат рушд менамояд, ки онро метавон яке аз дастовардҳои бузург ва меваҳои ширини замони истиқлолият арзёбӣ кард. Аз ин ҷост, ки забони адабии тоҷикӣ низ мисли ҳар як забони дигар вобаста ба иҷрои вазифаҳои гуногуни иҷтимоӣ ба шохаҳои услубӣ тақсим мешавад, ки ин шохаҳои услубиро метавон ба ду гурӯҳ - услуби гуфтугӯӣ ва услуби китобӣ ё хаттӣ ҷудо кард, ки ин ду шакл байни худ алоқаи қавӣ дошта, ба ҳамдигар ҳамеша таъсири мутақобила барои тақмили якдигар доранд. Услуби китобӣ ё хаттӣ дорои меъёрҳои муайяни таърихӣ худро доро буда, дар навбати худ чор навъ мешавад: илмӣ, публицистӣ, бадеӣ ва идорӣ ё расмӣ коргузорӣ. Вижагии барҷастатарини забони адабӣ дар он аст, ки дорои сохти ягона буда, барои мардуми ҳамаи маҳалҳо умумӣ аст ва доираи васеи истеъмол дорад. Ҳоло замони рушди сохтори нутқи шифоҳии забони тоҷикӣ ва тарзи баёни забони гуфтугӯӣ баъзе қишрҳои ҷомеа фаро расидааст ва фазаи забони гуфторӣ тоҷикӣ бояд саршор аз вожаҳои нобу ҷаззоб буда, шунаванда аз сухангӯӣ гӯянда ҳаловат бароду қаноатманд бошад.

Калидвожаҳо: забон, бозаргон, шоха, услуб, гуфтор, марбут, забони тоҷикӣ, сохтор, баррасӣ, забони адабӣ, забони гуфтор, вожагон, истилоҳ.

Икромова Гуландом

СЛОВА ОТРАСЛИ РИНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ ЯЗЫКА

В данной статье речь идёт об использовании слов отрасли рыночной экономики и их роль в развитии языка. В последнее годы эти слова активно включаются в таджикский язык и этим таджикский язык обогащается новыми словами.

Ключевые слова: язык, отрасли, экономика, речь, метод, таджикский язык, структура, термин.

Ikromova Gulandom

THE WORDS OF THE LEGAL AND THEIR ROLE IN DEVELOPMENT OF THE SPEAKING

This article discusses how to use the word market and their role in the development of the spoken language. It is obvious that Tajik literary language is currently evolving in any way, which can be considered one of the great achievements and the sweet fruits of independence. In this context, the Tajik literary language is also divided into different languages, depending on the different social functions in the stereotypical branches, which can be divided into two groups - style or textual style or textual style that is divided into two forms have a strong connection and have always had interactivity for each other. A book or a textbook has its own historical features, and its turn is divided into four types: scientific, logistic, fictional, official or official. The literary language of the literary language is that it has a single structure and is common for all people in the area and has a wide range of consumption. Nowadays, the development of the wording of the spoken word of the Tajik language and the language of the speeches of some of society's contemplation has come and

¹ Икромова Гуландом – старший преподаватель кафедры языков Таджикского технического университета имени М.С. Осими

the language of the Tajik language should be covered by vocabulary words, and the audience enjoys the pleasure of the speaker.

Keywords: *language, market, branch, style, spoken, related, Tajik language, structure, review, literary language, spoken language, vocabulary, term.*

Забони адабии тоҷикӣ дар айни ҳол бемайлон аз ҳар ҷиҳат рушд менамояд, ки онро метавон яке аз дастовардҳои бузург ва меваҳои ширини замони истиқлолият арзёбӣ кард. Забон чун мавҷудияти зинда яке аз рӯкҳои давлат ва давлатдории миллӣ буда, онро бузургон беҳуда пояи миллат нахондаанд. Вале ин поя ва рӯкни муҳими давлату миллат ҳамеша ба нигоҳубини пайваста ва ғамхории дилсӯзона ниёз дорад. Аз як тараф, агар ин ғамхорӣ дар сатҳи умумимиллӣ ва аз ҷониби сохтору ниҳодҳои давлатӣ пайваста сурат гирад, аз тарафи дигар, таҳкиму устувории ин рӯкни ҳисси баланди масъулият ва муҳаббату муносибати дилсӯзонаи ҳар яки мо-шаҳрвандони кишварро, ба хусус, соҳибони ин забонро дар ҳамаи зинаҳои кишрҳои иҷтимоӣ ва ҳаёти рӯзмарра тақозо мекунад.

Бояд гуфт, ки забони адабии тоҷикӣ низ мисли ҳар як забони дигар вобаста ба иҷрои вазифаҳои гуногуни иҷтимоӣ ба шохаҳои услубӣ тақсим мешавад, ки ин шохаҳои услубиро метавон ба ду гурӯҳ - услуби гуфтугӯӣ ва услуби китобӣ ҷудо кард, ки ин ду шакл байни худ алоқаи қавӣ дошта, ба ҳамдигар ҳамеша таъсири мутақобила барои тақмили якдигар доранд. Услуби китобӣ ҷудои дорои меъёрҳои муайяни таърихӣ худро доро буда, дар навбати худ чор навъ мешавад: илмӣ, публицистӣ, бадеӣ ва идорӣ ҷудои расмӣ коргузорӣ. Вижагии барҷастатарини **забони адабӣ** дар он аст, ки дорои сохти ягона буда, барои мардуми ҳамаи маҳалҳо умумӣ аст ва доираи васеи истеъмол дорад.

Мавриди тазаққур аст, ки ҳоло замони рушди сохтори нутқи шифоҳии забони тоҷикӣ ва тарзи баёни забони гуфтугӯӣ баъзе кишрҳои ҷомеа фаро расидааст ва фазои забони гуфторӣ тоҷикӣ бояд саршор аз вожаҳои нобуҷаззоб бошад, ки шунаванда аз сухангӯӣ гӯянда ҳаловат бараду қаноатманд бошад. Бинобарон мо тасмим гирифтаем, ки дар доираи ин гузориш таъсири мутақобила баъзе вижаҳои забони гуфторро дар рушди забони адабӣ нишон диҳем.

Мусаллам аст, ки нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ дорои вижаҳои ба худ хос буда, барои таҳкиму рушди ҳамдигар таъсири тарафайн доранд. Нутқи хаттӣ дар ҷорҷӯбаи муайян бо якҷоягии ҳамаи услубҳои (илмӣ, бадеӣ, публицистӣ ва идорӣ ҷудои коргузорӣ) хеле мукаммулу устувор буда, дар айни ҳол дар рушди бемайл он қарор дорад, ки ҳатто ин шакли забон аз соҳибонаш низ хеле пешрафтааст. Нутқи шифоҳӣ ҷудои забони адабии гуфтугӯӣ низ меъёри ба худ хоси ифодаи баёнро доро буда, то андозае дар он тарзи баён озодтар буда, дар навбати худ вижаҳои ба худ хосро дорад. Яке аз он вижаҳои ба таври муъҷаз ва кӯтоҳ баён кардани фикр ба шумор меравад. Дигар, воситаҳои забонӣ дар он бе тайёрии махсус, дар рафти суҳбат, ки байни шахси гӯянда ва шунаванда мустиқман сурат мегирад, озодона корбаст мегарданд. Савум, дар услуби гуфтугӯӣ муколамаи нақши муҳим дошта, дар он табдили фикр одатан ба тарзи мустиқим (рост) сурат мегирад. Ин ҳолатро муҳимтарин хусусияти забони услуби гуфтугӯӣ таъин менамояд, ки иборат аз инҳост: саволу ҷавоб, кӯтоҳбаёнӣ, ҷумлаҳои муҳтасару нопурра, озодии ҷойи аъзои ҷумла, фаровонии калима ва воҳидҳои луғавии гуфтугӯӣ, иштироки воситаҳои ғайризабонӣ, чун: ҳаракати чашму абрӯ, имову ишорат, дастафшонӣ, яъне тариқи жестҳо ва амсоли инҳо сурат гирифтани ҷараёни суҳбат мебошад.

Чун забони услуби гуфтугӯӣ нисбатан аз забони услуби хаттӣ озодтар ва вижаҳои ба худ хос дораду барои пешбурди ҳаёти рӯзмарра ниҳоят муҳим аст, бинобар ин услуб метавонад таъсири худро бештар ба забони адабии хаттӣ тоҷикӣ расонад, яъне тавассути ин соҳибони забон услуби гуфтугӯӣ, манзалату шахомати таркиби луғавии забони адабӣ ва рақобат-пазириву устувории меъёрҳои онро нишон

медихад. Ё ба таври дигар, чанбаҳои назариявиरो ба амалия мепайвандад, ҳастӣ ва сатҳи фарогирии забони адабиरो ба аҳли ҷомеа нишон медиҳад. Бояд гуфт, ки дар ҷомеаи мо табақаҳои гуногуни иҷтимоӣ, ки бо касбу ҳунароҳои мухталиф саруқордоранд, мавҷуданд ва барои пешбурди касбу ҳунаро ва рушди ин соҳаҳо талошдоранд. Услуби гуфтугӯӣ барои аҳли ин табақаҳо воситаи муошират ва пешбурди қоруфаъолияти эшон махсуб меёбад. Мо ин ҷо чанд намуна аз вожаҳои соҳавии бозаргонон ё тоҷирон, ки яке аз табақаҳои муҳими иҷтимоӣ махсуб меёбанд, меоварем ва қорбасти меёрии ин вожаҳо то ба қадом дараҷа аст, нишон медиҳем.

Яке аз гурӯҳҳои иҷтимоӣ дар ҷомеаи муосиримо тоҷирону бозаргонон мебошанд, ки дар рушди бозорҳои истеъмоли нақши муассирдоранд. Тичорат (тоҷирӣ) яке аз омилҳои асосии пешрафти иқтисоди ҷомеаи инсонӣ ба шумор мерафтау меравад. Унсурӯлмаолии Қайқовус дар асари машҳури худ «Қобуснома» ёдрас мекунад, ки тичорат қасби аз ҳама ҳалолу покиза буда, тоҷир дар ҳама ҷо обрӯ ва эътибори баландро соҳиб аст. «Тариқи тичорат бар даст гир,- мегӯяд ӯ,- то мағар аз он нафъе ёбӣ, ки ҳар ҷӣ аз тичорат ба даст оӣ, ҳалол бувад ва он наздики ҳар қасе писандидаву сутуда бувад» (Қобуснома, С.112). Тоҷир, ки бо халқу ҷомеа сари қордорад, он бояд дорои беҳтарин сифатҳои инсонӣ ва ахлоқи нақӯ бошад. **Замираш пок ва нияташ нек, забонаш равону беолоиш** бошад, вағарна сӯзиши дили халқро эҳсос қарда наметавонад (Қобуснома, С.113). Пас тоҷирӣ қасби азалии мардуми мо аст ва соҳибони ин қасб дар замони пеш ва ҳоло ҳам барои рушди забони адабии гуфтугӯӣ дар байни қавмҳои гуногун забон ба сифати забони тичорат ва муоширати рӯзмарра саҳм доштаанду доранд. Баробари саҳми мусбат гузоштан дар рушди забони гуфтугӯӣ гоҳо таъсири манфии тоҷирон ба ин забон низ ба қашм мерасад, ки барои тақвияти мулоҳизаамон қанд мисол меоварем. Азқумла, имрӯз ҳочун ба бозорҳои қалони шаҳр гузорамон меафтад, аз забони аҳли савдӯву тичорат бештар аломату ранги матоъву қолоҳоро дар шакли русӣ мешунавем, ки ин ба фарогирии забони давлатӣ ҳам барои аҳли ҷомеа, ба хусус фарзандони мо ва ҳам қоричиён, носозқор аст. Бубинед, вожаҳо, ки ифодағари **ранг, ҳаҷм ва хусусиятҳои дигари матоъву қолоё дигар навъи маводи истеъмоли** аст, бештар дар шакли русӣ қорбаст мегарданд, ҳол он ки гунаи тоҷикии он дар забони тоҷикӣ мавҷуд аст:

1. Вожаҳо, ки марбути аломату ҳосият, яъне ранганд ва дар соҳаи бозаргонӣ қун ифодағари аломати матоъ дар шакли аслии тоҷикӣ бояд қорбаст гарданд: **азрак**, **азракӣ**(қн. синий, қолубой), **алмосранг**, **алмосӣ**(бесқветный, прозранный), **алмосдор**(алмазный, с бриллиантом (о ювелир-ном изделии)), **алмосмонанд**(алмазный, алмазоподобный, как бриллиант), **арқувон**(пер. багровый, красный, пурпурный), **ранги арқувон**(пурпур (қраска)), **арқувонӣ**(багровый, красный), **арқувон(и)ранг**(багровый, багрово-красного цвета), **гулобиранг**(розового цвета, розовый), **қабуд**(қолубой), **қабуди баланд**(тёмно-қолубой), **қабуди осмонӣ**(қолубое небо, **синий; тёмно-синий**), **қуртаи қабуд**(синее платье, зелёный, тёмно-зелёный), **қабудранг**(қолубой, қолубого цвета, синий, синего цвета, зелёный, зелёного цвета), **қирмизиранг**(тёмно-красный, бардӯвӣ), **қирмизитоб**(бағрянистый), **қирмизӣ**(красный), **ранги қирмизӣ**(тёмно-красная окраска), **қаҳваранг**(қофейного цвета, қоричневый), **норанҷӣ**(оранжевый, апельсиновый), **қуртаи норанҷӣ**(платье золотисто-жёлтого цвета), **қокистариранг**(серый), **қокӣ**(пер.скромный), **занқорӣ**(зелёный, зеленеватый); **сиёҳи занқорӣ**(иззелена-чёрный), **одӣ**(обычный, обьқновенный, обьденный), **сабзча**(зеленоватый, с зелёным оттенком), **банур**(блестящий, яркий, светящийся, симпатичный, привлекательный, благообразный), **булӯрин**(хрустальный), **бунафш**(фиолетовый, лиловый (о цвете), **яқранг**(одноцветный); **рӯмоли яқранг**(одноцветный платок, однообразный; монотонный), **яқранга**(одноцветный); **газворҳои яқранга**(одноцветные ткани)...

2. Вожаҳо, ки марбути номи матоъ, қоло, ашё, амал ва қисмҳои онҳо, ки дар соҳаи бозаргонӣ қун ифодағари номи матоъ, қоло, ашё ва қисмҳои онҳо дар шакли аслии тоҷикӣ бояд қорбаст гарданд: **абра-астар**(подкладке), **абрешим**(шёлк (ткань)),

арӯсӣ(свадебный), **либоси арӯсӣ**(свадебное платье), **атр** (духи), **атр задан** (молидан, **пошидан**) (душить, надушить, опрыскивать духами (кого-л., что-л.), аромат), **атри яхак** (сухие духи, сухие благовония), **бозубанд** (браслет), **гавхар** (жемчуг), **савдои яклухт**(оптовая торговля), **яклухтфурӯш**(продающий оптовым товаром), **савдогарони яклухтфурӯш**(крупные торговцы, оптовики), **яклухтфурӯшӣ**(оптовая продажа, продажа оптом; крупная торговля);

3. Вожаҳое, ки марбути номи бӯйҳо ва навъи онҳо, ки дар соҳаи бозаргонӣ бояд чун ифодагари номи бӯй ва аломату ҳолатҳои бӯй дар шакли аслии тоҷикӣ бояд корбаст гарданд: **анбарбӯӣ**(ароматный), **атрафшонӣ**(распространение аромата, благоухание), **атрбӯӣ**(ароматный), **атрафшон** (распространяющий аромат, душистый).

4. Вожаҳое, ки марбути макон, растаҳо, касбу ҳунари соҳаи бозаргонӣ ва ҷузъҳои онҳо, ки дар соҳаи бозаргонӣ бояд чун ифодагари номи анбор, ҷойи савдо, шахси бозаргон, касби бозаргонӣ ва ҷузъҳои онҳо дар шакли аслии тоҷикӣ бояд корбаст гарданд: **анбор** (амбар, склад), **атриёт** (парфюмерия, парфюмерные изделия), **атторӣ**(профессия (занятие, ремесло) парфюмера, кн.парфюмерия), **дӯкониатторӣ** (парфюмерный магазин (ларёк), **бозаргон** (коммерсант), **бозаргонӣ** (коммерция, торговля, коммерческий, торговый, рыночный), **бозаргони иқтисодӣ** (рыночная экономика), **бозорногузар** (неходовой), **моли бозорногузар** (неходовой товар), **яккафурӯшӣ** (розничная торговля, торговля в розницу), **яккачин**(отборный, избранный, лучший), **яккачинкунӣ**(отбор, выбор, подбор, сортировка).

5. Вожаҳое, ки марбути номи *хӯрокворӣ, навъи онҳо ва шириниҳо буда*, дар соҳаи бозаргонӣ чун ифодагари номи *хӯрокворӣ ва навъҳои онҳо, номи шираториҳо* дар шакли аслии тоҷикӣ бояд корбаст гарданд: **шира**(сок), **шираи ангур** (виноградный сок), **шираи дарахт**(древесный сок), **ширавор** (сладости, сласти, кондитерские изделия), **шираворпаз** (кондитер), **шираворпазӣ** (кондитерское производство), **шираворфурӯш** (торговец сладостями, кондитер), **шираворфурӯшӣ**(продажа сладостей, продажа кондитерских изделий), **шираворхона** (кондитерская), **ширадор**(сочный (*о фруктах*)), **нон** (хлеб, лепёшка), **яхкарда**(мороженный, замороженный), **мевахои яхкарда**(замороженные фрукты), **яхдон** (холодильник), **яхмос** (мороженое), **яхнӣ** (*отварное холодное мясо*), **яхнии каллапоча** (холодец), **яхнии моҳӣ**(заливная рыба), **гӯшти яхнӣ** (охлаждённое варёное мясо), **мурғи яхнӣ** (холодная варёная курица) ва монанди инҳо.

Бояд гуфт, ки дар рушди забони давлатӣ дар қаламрави ҷумҳурии азизамон ҳамаи сокинони он вазирад аст, аз ҷумла тоҷирону бозаргонон.

АДАБИЁТ:

1. Галунов Р. А. Русско – персидский словарь. – М., 1936. – С. 3 - 45.
2. Деххудо Алиакбар, Луғати Деххудо. – Техрон,
3. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Лексикология, фонетика ва морфология.- Душанбе, 1973. – 450 с.
4. Каримов А. Хрестоматияи забони паҳлавӣ.-Душанбе: УДТ,1978. – 144 с.
5. Луғати русӣ-тоҷикӣ. Зери таҳрири М.С.Осимӣ. - М., 1985. - 890 с.
6. Мачидов Ҳ. Забони адабии муосири тоҷикӣ. Луғатшиносӣ. Ҷ. 1.– Душанбе, 2007. – 290 с.
7. Словарь иностранных слов. – М., Наука, 1989. – 980 с.
8. Фарҳанги забони тоҷикӣ. / Мурағибон: Капранов В.А., Рауфов Ҳ., Зехнӣ Т. ва диг. – Иборат аз 2 ҷилд. – М.: СЭ, 1969. – Ҷ.1.-951с; Ҷ.2.- 948 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Сафолова Л.А.¹

Якубова М.М.²

Данная статья посвящена особенностям обучения студентов профессиональной лексике, подготовке студентов к восприятию текста по специальности на занятиях русского языка.

Ключевые слова: термины, специальность, техническая информация.

Сафолова Л.А. Якубова М.М.

ИСТИФОДАИ ИСТИЛОҲОТИ ТЕХНИКӢ ДАР ДАРСҲОИ ЗАБОНИ РУСӢ

Мақолаи мазкур ба хусусиятҳои ба донишҷӯён омӯзандани лексикаи касбӣ (ибораҳои касбӣ), омода намудани донишҷӯён ба дарк намудани матни таҳассуси дар дARSҲОИ ЗАБОНИ РУСӢ бахшида шудааст.

Вожаҳои калиди: мутахассис, маълумоти техникӣ, истилоҳот

Safolova L.A Yakubova M.M.

USE OF TECHNICAL TERMS IN RUSSIAN LANGUAGE COURSES

This article is devoted to features of training students in professional lexicon, preparation of students for the text perception regarding occupation on the Russian languages courses.

Key words: terms, occupation, technical information

Нам всем известно, что высшей формой русского языка является русский литературный язык. В свою очередь, литературный язык делится на несколько стилей: разговорный, официально-деловой, публицистический, научный. И каждый стиль имеет свою основную функцию. Возьмем, например, научный стиль. Основная функция научного стиля – информация, сообщение. Также особую роль играет в научном стиле – терминология. Каждая область носит свои термины. В русском языке, например, есть свои термины – окончание, грамматика, подлежащее и т.д. Но как использовать термины на занятиях русского языка в техническом вузе?

Русский язык является сложной смесью различных слов, понятий, терминов. Наука, развиваясь, предоставляет нам с каждым разом новые термины и понятия, для которых нужна трактовка. Вначале мы должны сказать, что такое «термин» (от лат. *Terminus* – граница, предел, конец)-это специальное слово или словосочетание, принятое в определенной профессиональной сфере и употребляемое в особых условиях. В настоящее время внедрение новых терминов является неотъемлемой частью в развитии русского языка.

Для студентов инженерных специальностей необходимо знать и использовать профессиональную лексику в будущей практической деятельности. Важная роль принадлежит словарной работе, которая дает возможность развить у обучающихся положительную мотивацию к будущей профессии, вводить в речевой запас студентов профессиональные слова (термины), как правильно их использовать. Мы все прекрасно знаем, что поступив в вуз, не все студенты владеют языком и для этого нужно начинать изучение очень доступно, просто. При работе со словарем русского языка студенты

¹ Сафолова Лола Азизулловна – ст. преподаватель кафедры языков ТТУ имени ак.М.С.Осими

² Якубова Мухаббат Махмудовна –ст. преподаватель кафедры языков ТТУ имени ак.М.С.Осими

видят перед собой точное и правильное написание термина, его произношение, то есть они зрительно запоминают его написание. При изучении нового термина каждый преподаватель должен записать его на доске, расставить правильно ударение. Надо так заинтересовать студентов, чтобы они полюбили выбранную ими специальность.

Первоначальный этап – это внеаудиторное чтение, то есть студенты самостоятельно находят техническую информацию по своей специальности. На занятии до изучения новой темы студент вкратце излагает информацию, вычитывает термины и дает объяснение каждому новому слову. А уже потом, объясняя новую тему, преподаватель обязательно связывает грамматический материал с технической информацией. Подбирает примеры из текста, разбирает предложения, выписывает словосочетания. Считаем, что эта взаимосвязь обязательно поможет студентам усвоить и правила, и специальную лексику. В будущем, когда студенты будут изучать введение в специальность, они будут готовы к информации о своей будущей профессии.

Второй этап – это выполнение разного рода упражнений по русскому языку, который непосредственно связан с текстом по специальности. На занятиях считаем необходимым изучать до 10-15 слов-терминов, чтобы студенты умели их правильно читать, произносить и конечно же писать их как в отдельности, так и в тексте. Для усвоения значений и написания терминов предлагаем использовать следующие упражнения:

- подбор родственных слов;
- образование новых слов при помощи суффикса, корня, приставки и окончания;
- определение склонения, спряжения, рода, числа и падежа;
- образование разного рода словосочетаний: существительное-прилагательное, глагол-существительное с предлогом, глагол-существительное без предлога, глагол-наречие.

Также к одному из видов упражнений можно отнести словарные диктанты с использованием изучаемых слов-терминов. Чем чаще мы их будем проводить, тем лучше студенты научатся работать с терминами.

При подготовке будущих специалистов преподаватель обучает студентов навыкам самостоятельной работы, развивает творческие способности. Задаются дополнительные внеаудиторные задания для самостоятельной работы, в нашем случае техническая информация с последующим написанием ее в тетрадь, нахождением слов-терминов и определением их значений по словарю. То есть идет последовательная работа: поиск – нахождение – запись – определение.

При обучении языку специальности нам важно добиться, чтобы студенты научились понимать речь, слышать ее, правильно излагать свои ответы. Все это должно помочь студентам технических вузов, изучающих русский язык, расширить словарный запас, правильно использовать технические термины для дальнейшего изучения специальных дисциплин, стимулировать интерес к предмету, что, несомненно, благоприятно скажется на их будущей профессиональной деятельности.

ЛИТЕРАТУРА :

1. Головин Б. Н. О некоторых проблемах изучения терминов // Вестник МГУ. Филология. 1972. № 5
2. Н.В.Гончаренко. Интерактивные формы работы с текстом по специальности.
3. Валгина Н.С., Розенталь Д.Э., Фомина М.И.. Современный русский язык: Учебник / Под редакцией Н.С. Валгиной. - 6-е изд., перераб. и доп. Москва: Логос, 2002. 528 с.. 2002
4. Большой иллюстрированный словарь иностранных слов. М; 2002.
5. Грачев М. О культуре русского слова. Вестник высшей школы 2000.

СПОСОБЫ ПЕРЕДАЧИ ПЕРФЕКТНОЙ И ПЕРФЕКТНО-ДЛИТЕЛЬНОЙ ФОРМЫ АНГЛИЙСКОГО ГЛАГОЛА НА ТАДЖИКСКИЙ ЯЗЫК

Низомова С.¹

В данной статье рассматривается вопрос преподавания английского языка с опорой на родной язык. При преподавании грамматики английского языка в таджикской аудитории тема «глагол» является одной из основных и самых трудных, и студенты часто неправильно переводят перфектные времена на таджикский язык.

Ключевые слова: перфектные времена, несовершенный вид, повествовательные формы, вспомогательный глагол, совершенный вид, результативность, продолжительность.

Низомова С.

РОҶҲОИ ТАҲВИЛИ ШАКЛИ МУТЛАҚИ ФЕЪЛИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ БА ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

Дар мақолаи зерин масъалаи омӯзиши забони хоричӣ бо таъя ба забони модарӣ баррасӣ гардидаст. Дар вақти омӯзиши грамматикаи забони англисӣ дар гурӯҳҳои тоҷикӣ мавзӯи “феъл” яке аз муҳимтарин ва душвортарин мавзӯи мебошад, хангоми тарҷумаи замони мутлақ донишҷӯён ба забони тоҷикӣ нодуруст тарҷума мекунад.

Калидвожаҳо: феъл, замони феъл, грамматика, забони англисӣ, шакл, натиҷа.

Nizomova S.

THE WAYS OF SUBMISSION OF THE ENGLISH VERBS AND PERFECT CONTINUES TENSES INTO THE TAJIK LANGUAGE

This article is devoted to the question of teaching foreign languages with the support to the native language. While teaching English grammar in the Tajik groups, theme “Verbs” is one of the main and most difficult for the students and they often translate Perfect Tenses incorrectly.

Keywords: English language, Tajik language, perfect tenses, perfect view, students, effectiveness.

Преподавание иностранных языков проводится с опорой на родной язык. Основной контингент изучающих английский язык знаком в какой-то степени с грамматикой английского языка со школы или вуза. При преподавании грамматики английского языка в таджикской аудитории тема «Глагол» является одной из основных и самых трудных. Так как учащиеся часто неправильно переводят перфектные времена на таджикский язык, то в данной статье делается попытка сопоставить перфектные и перфектно-длительные формы английского глагола с повествовательными временами таджикского глагола.

Вопрос о том, относится ли перфект к категории вида, является ли он чисто временной или видо-временной формой, спорен. Б.А Илтъиш, Г.Н Воронцова, В.Н Ярцева, Е.А Зверева, И.Г Эбер, И.П Иванова, Л.И Зильберман и др. считают, что это видо-временная форма. Другие авторы считают перфектную группу особой категорией, не относящейся к категории вида. Они рассматривают ее как категорию временной отнесенности. Этой точки зрения придерживаются в частности, Н. М Василевская, А. И. Смирнидский и др.

В основном точка зрения известных зарубежных и советских германистов по этой проблеме подробно представлена в работе И.П Ивановой. Все языковые материалы

¹ Низомова С.Н. – старший преподаватель кафедры языков, ТТУ им. академика М. Осими, Душанбе, Таджикистан

свидетельствуют о том, что перфектная и перфектно-длительная формы являются видо-временными. Что касается таджикского языка, то вопрос о наличии в нем перфектной и перфектно-длительной формы являются до сих пор спорным. Ученые указывали на существование перфектных форм в таджикском языке. А.З Розенфельд выделяет под влиянием русского языка и в таджикском языке два вида: «... совершенный вид и его частные случаи - результативность, законченность, однократность, мгновенность, внезапность; несовершенный вид и его частные случаи - незаконченность, многократность, длительность, продолжительность. А.З Розенфельд относит повествовательные формы таджикского глагола к группе совершенного вида. Однако многие грамматисты возражают против данного деления, так как повествовательные группы занимают особое положение, и подгоняют их под классификацию славянских видов вряд ли, имеет смысл. В работах У. Ахмедовой и В.С. Росторгуевой развивается мысль, что повествовательные формы не входят в систему изъявительного наклонения, а представляют собой особое наклонение, которое В.С Росторгуева называет аудитивным наклонением. Многие ссылаются на то, что эта форма является перфектной. Исторически она имела в большинстве случаев значение результата действия. Однако по мере развития системы таджикского языка появились многие формы, которые раньше не были присущи таджикскому языку. В настоящее время так называемые повествовательные формы в большинстве случаев обозначают неочевидные действия, т.е действия, о которых говорящий узнал либо с чужих слов, либо логически пришел к такому выводу, или судит о них по результатам.

Повествовательная форма таджикского глагола и по своему значению, и по внешним признакам не имеет видового характера. Здесь рассматривается не процесс протекания действия, а отношение говорящего к действию. Так как наклонение выражает отношение говорящего к действию, то лучше было бы отнести повествовательные формы таджикского глагола к категории наклонения. Повествовательные формы таджикского глагола имеют следующие временные формы:

1.Замони гузаштаи накли- Прошедшее повествовательное время. Образуется от причастия прошедшего времени плюс глагольная связка. Его первичное значение - результативность. В этом значении оно используется и в настоящее время. Его первичное значение - породило некоторые вторичные значения, например значение неочевидного действия;

2.Замони гузаштаи наклии давомдор- длительное повествовательное время, или же длительная (вневременная длительная) форма перфекта. В этой форме видовая характеристика (продолжительность) оттеснила временное значение, и поэтому форма называется вневременной, так как используется для обозначения настоящего, прошедшего и будущего неочевидного действия;

3.Замони гузаштаи наклии дур - преждепрошедшее повествовательное время. Образуется от причастия прошедшего времени и вспомогательного глагола *будан* «быть» в первой форме перфекта. Обозначает неочевидное действие, совершившееся до какого-то другого действия в прошлом;

4.Замони гузаштаи наклии муайян — преждепрошедшее повествовательное продолжительное время.. Образуется путем сочетания причастия прошедшего времени основного глагола с преждепрошедшей формой вспомогательного глагола *истодан* «стоять». Выражает длительное неочевидное действие в прошлом. Его можно отнести к определенному моменту и в прошлом, и в настоящем.

Все сказанное показывает, что перфектные формы английского глагола не всегда можно перевести при помощи повествовательных форм таджикского глагола. Рассмотрим теперь примеры из английской литературы и проследим, как можно перевести перфектные формы на таджикский язык в различных случаях.

Present Perfect Tense вопрос о том, что выражает Present Perfect tense и как оно образуется, в существующей литературе освещен достаточно подробно. Наша задача заключается лишь в том, чтобы показать как можно перевести эту форму английского глагола на таджикский язык. В большинстве случаев значение результативности

сохраняет первая форма таджикской повествовательной группы, т.е. замони гузаштаи накли (прошедшее повествовательное время), которое во многих случаях соответствует Present Perfect Tense английского глагола:

а) когда выражается состояние, в котором находится предмет в результате совершившегося действия:

Neyveli, Like Bihilai, and some other projects, has become a symbol of Soviet - Indian cooperation in the fields of economy and technology- Нейвели, мисли Биҳилай ва дигар корхонаҳо, рамзи ҳамкориҳои Итифоқи Совети ва Хиндустон *гардидааст*.

She's spoken to Peter about the new PCs- У бо Пиётар дар бораи компютерҳои нав сухбат кардааст.

Hi-tech's representatives have been at our University- Намояндагони Хай-Тек дар донишгоҳи мо будаанд.

б) когда имеется отрицательная частица not, наречия yet (холо, хануз- еще), never (хеч, - никогда), ever (ягон вақт - когданибудь) и др.

She has never liked them (У хеч гоҳ онҳоро дуст надоштааст),

He has not finished the work yet- Вай корро тамом накардааст,

Have you ever thought of it? - Шумо дар ин бора ягон вақт фикр кардаед?;

в) когда о факте узнают не сразу, не в момент совершения действия, а потом, после специального выяснения или расследования:

Nearly 60 per cent of Bihilai steel has gone to the Government and Railways - Қариб 60% пулоди биҳилай барои эҳтиёҷоти давлати ва роҳи оҳансози сарф шудааст, Has the secretary come? - Котиб омадааст?

з) когда говорящий самого действия не видел и судит о том, что оно совершалось по его следам или результатам?

But in Huxley the doubts have entered deeper than in Forster or Virginia Woolf- Вале дар Хаксли шубҳа нисбат ба Фортстер ё Виржина Вулф чуқуртар *ҷой гирифтааст*. **They have built hundreds of new schools in Moscow-** Онҳо садҳо мактабҳои нав дар Москва сохтаанд.

Следует отметить, что Present Perfect замони гузаштаи накли 1л. ед. и мн.ч. в большинстве случаев передается как замони гузашта (сода) — (простое) прошедшее, которое обозначает действие, имевшее место в прошлом (образуется от основы прошедшего времени + личные окончания глагола). Перевод Present Perfect (в 1л.ед. и мн. ч.) английского глагола на таджикский язык первой формой перфекта в большинстве случаев искажает мысль, так, как первая форма таджикского перфекта в основном обозначает неочевидное * действие.

I've argued with him till I was blue in the face. I've told him he's cutting off his nose to spite his face- Ман бо ӯ то ба хашм омаданам *мунозира кардам*. Ман ба ӯ *гуфтам*, ки бо ин рафтораш фақат ба худаш зарар меорад.

I've confided fully in father and we've discussed the question of Presents- Ман пурра рози диламро ба падарам изхор намудам ва мо масъалаи тухфаҳои муҳокима намудем.

I've invited my friend Hurstwood to come out some day and spend the evening with us- Ман дустам Хурствудро *таклиф намудам*, ки ягон рӯз омада шабро ҳамроҳи мо гузаронад.

В таджикском и в английском языке именно форма Present Perfect -замони гузаштаи накли сохранила значение результативности.

Past Perfect Tense- английского глагола в большинстве случаев соответствует таджикскому замони гузаштаи дур- преждепрошедшему времени, когда оно обозначает действие, происшедшее перед другими действиями в прошлом, или когда контекст подразумевает давно совершившееся действие:

The war had gravely weak-end its financial power- Ҷанг қувваи молиявии онҳоро хеле *суст карда буд*.

By 1870 Sanna had become an established playwright- Дар солҳои 1870 Санна драматурги ҳақиқи *гардида буд*.

В некоторых случаях когда выражается действие, сообщаемое говорящим, который узнал об этом действии с чужих слов английский **Past Perfect** переводится на таджикский язык при помощи замони гузаштаи наклии дур (преждепрошедшим повествовательным временем):

I thought from what he said that he had called a week or so ago- Ман аз руи гуфтааш фикр кардам, ки *ӯ* ҳафтаи гузашта *ё* пештар назди ту *омада будааст*.

The plant has fulfilled its yearly plan of production by the 5th of December- Ин завод плани солонаи худро то 5-уми декабр *ичро кара будааст*.

We carefully examined the samples which they had sent us - Мо бо диққат намунаҳое, ки онҳо *фиристора буданд* аз назар гузарондем.

Если между действиями не имеется большого промежутка времени и они следуют один за другим, то **Past Perfect** переводится как замони гузашта (согда)- (простое) прошедшее время:

The Indian engineers had begun for expansion immediately after the one- million tonne plant was completed- Баъд аз он, ки сохтмони завод бо иқтидори 1- млн.тонн ба охир расид, дарҳол инженерони ҳинд ба васеъ кардани он шуруъ намуданд;

When they had finished they went joyfully out to play- Вақте ки онҳо *тамом карданд*, хушҳолона барои бозӣ берун бароманд.

Present Perfect Continuous Tense - Для выражения Present Perfect Continuous Tense специальной формы в таджикском языке не существует, и потом эта форма английского глагола на таджикский язык передается по разному: а) Замони хозираи оянда (настоящее- будущее время).

The civil war has been going on for nearly a year- Ҷанги граждани қариб як сол боз *давом карда меояд*;

Bihilai has also been participating in the export programme- Бихилай инчунин дар нақшаи содирот *иштирок намуда меояд*;

And you Sir; We have been looking for you since eight o'clock- Шуморо бошад Ҷаноб, мо аз соати 8 боз *Ҷустуҷӯй карда гаштаем*;

And we have been going to the pictures about twice a week ever since - Ва мо аз он руз ин Ҷониб ҳафтае қариб ду бор ба киноҳо *рафта гаштаем*;

б) Замони хозираи муайян (настоящее определенное время)

«I see», he said «that you *have been examining* the portrait of my unhappy friend Fifty-Six » - Мебинам, ки Шумо расми дустӣ бадбахти ман Панҷоҳу - Шашро *тамошо карда истодаед*», гуфт *ӯ*;

The first unit of the Neyveli P.S was comossioned in August 1962. Since then the P.S has been working uninterruptedly - навбати якуми ГЭС-и Нейвели августи соли 1962 ба истифодабари дода шуда буд. Аз он дам ГЭС бетаваққуф *кор карда истодааст*.

Past Perfect Continuous Tense- из всех форм Perfect Continuous только форма Past Perfect Continuous имеет аналог в таджикском языке, т.е приблизительно соответствует таджикскому замони гузаштаи муайян (выражает действие, происходившее в определенное время в прошлом. Эта форма выражает действие в процессе как в прошедшем, так и в давнопрошедшем. Образуется от причастия прошедшего времени основного глагола и формы преждепрошедшего времени глагола *истодан*).

It was flowering out of feelings which had been withering in dry and almost barren soil for many years - Ин аз нав шукуфонгардии хиссиётест, ки дар замини хушқу бехосил солҳо пажмурда гашта истода буд.

He had been looking for some time for a break in the conversation when he could give it a serious turn- Ӯ чанд вақт мунтазири хомуши *шуда истода буд*, ки сухбат равиши чидди диҳад

The heat wave had been lasting now more then a month- мавҷи гармии ҳаво ҳоло як моҳ зиёдтар давом карда истода буд.

A guffaw, which the school had been holding in with difficulty until the end of this period, broke out explosively- Хандае, ки мактаббачагон то ин дам бо душвори нигоҳ дошта истода буданд, якбора баланд шуда рафт.

Из вышеизложенного можно сделать следующие выводы:

1. Present Perfect английского глагола в большинстве случаев соответствует первой форме таджикского перфекта, т.е. замони гузаштаи накли.

2. Past Perfect и Past Perfect Continuous английского глагола в основном соответствует таджикским замони гузаштаи дур и замони гузаштаи муайян, которые не относятся к группе перфекта, а входят в группу общего вида.

3. Present Perfect Continuous английского глагола передается на таджикский язык в основном путем замони ҳозираи оянда и замони ҳозираи муайян.

4. В таджикском языке нет такой всеобъемлющей формы перфекта и которая могла бы быть аналогичной английской.

5. Future Perfect и Future Perfect Continuous встречаются редко, и поэтому нет необходимости объяснить эти формы.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Арзуманов С., Сангинов А. Забони тоҷики. Душанбе, Маориф, 1998-415с.
2. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Проспект/Душ, Дониш, 1977-428с.
3. Расторгуева В.С. Грамматический очерк таджикского языка. М. Наука, 1949-187с.
4. Расторгуева В.С. Фонология. Отв. Ред. д.ф.н. В.А. Ефимов М. Наука, 1990-256с.
5. Розенфельд А.В. Глагол (таджикского языка). Сталинабад, 1954-585с.

ПОНЯТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ И ЕГО СТАНОВЛЕНИЕ В НАУЧНОЙ СРЕДЕ

Зардиева Суман¹

В данной статье говорится о понятии коммуникативной компетенции и его становление в научной среде. В состав коммуникативной компетенции входят лингвистический, социолингвистический и прагматический компоненты. Коммуникативная компетенция формируется в ходе социального взаимодействия и реализуется в речевой деятельности.

Ключевые слова: компетенция, наука, грамматика, обучение, термин, навыки, русский язык, формирование, знание, лингвистика.

Зардиева Суман

МАҲҶУМИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ВА БАРҚАРОРШАВИИ ОН ДАР МУҲИТИ ИЛМӢ

Дар мақолаи зерин оиди маҳҷуми салоҳиятноки ва иртиботӣ ташаккули он дар муҳити илмӣ гуфта шудааст. Ба сохтори муносибати босалоҳият ҷузъҳои забонӣ, зеҳнӣ ва прагматикӣ дохил мешаванд. Салоҳиятҳои иртиботӣ дар ҷараёни муносибатҳои иҷтимоӣ ва ҷаҳонӣ амалӣ карда мешаванд.

Калидвожаҳо: салоҳиятноки, илм, грамматика, омӯзиш, истилоҳ, малака, забони русӣ, таъкил додан, дониш, забониносии.

¹ Зардиева Суман - старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джамии, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,

THE CONCEPT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE AND ITS FORMATION IN THE SCIENTIFIC ENVIRONMENT

This article deals with the concept of communicative competence and its development in the scientific community. The composition of communicative competence includes linguistic, sociolinguistic and pragmatic components. Communicative competence is formed in the course of social interaction and is realized in speech activity.

Keywords: *competence, science, grammar, training, term, skills, Russian language, formation, knowledge, linguistics.*

Важным компонентом успешного речевого общения является коммуникативная компетенция: наличие у человека коммуникативной компетенции позволяет ему взаимодействовать с другими людьми в бытовой, учебной, производственной, культурной и других сферах жизнедеятельности, используя различные знаковые системы.

Коммуникативная компетенция приобрела особый статус в 90-х годах XX века в ходе освоения Россией Европейского пространства высшего образования (ЕПВО). Возникновение компетентностного подхода обусловлено тем, что в настоящее время знания, умения, навыки стало недостаточно для описания интегрированного результата образовательного процесса. Концепция коммуникативной компетенции стала результатом осуществляемой с 1970-х годов попытки «провести грань между когнитивными (академическими) и базовыми межличностными коммуникативными умениями человека». Эта концепция в дальнейшем вылилась в развитие различных моделей данной компетенции – Д. Хаймса, Я.А. Ван Эка (1986), Л.Ф. Бахмана (1990), М. Каналя (1983).

Сам термин «компетенция» появился в научном мире благодаря американскому лингвисту, автору теории порождающей грамматики, Н. Хомскому (1965); в своих работах он использует словосочетание «лингвистическая компетенция», представляя её как систему внутренне присущих говорящему правил функционирования языка.

Понятие «коммуникативная компетенция» впервые появилось в исследованиях американского лингвиста Д. Хаймса (1972), считавшего, что для изучающего иностранный язык недостаточно овладеть только лингвистической компетенцией, необходимо также научиться правильно, пользоваться изучаемым языком в современном обществе.

В понятие «коммуникативная компетенция» был вложен тот смысл, что высказыванию присущи свои правила, которым подчиняются правила грамматики, и усвоение которых обеспечивает способность пользоваться языком в процессе коммуникации.

Термин «коммуникативная компетенция» в отечественной науке впервые был употреблён М.Н. Вятютневым для обозначения способности человека, общаться в трудовой или учебной деятельности, удовлетворяя свои интеллектуальные запросы. Изначально данный термин использовался в методике обучения иностранным языкам, затем был заимствован представителями других отраслей науки. Как один из переводов слова *competence* в русский язык наряду с термином «компетенция» вошёл термин «компетентность». В научно-исследовательской среде эти понятия либо отождествляются, либо дифференцируются.

Этот вопрос рассматривается И.А. Зимней, как подход, основанный на понятии «компетентность», которое включает собственно личностные качества, определяется как более широкий, соотносимый с гуманистическими ценностями образования.

Толковый словарь под редакцией Ушакова трактует слово «компетентность» как «осведомленность, авторитетность», знание в какой-либо области, а «компетенция» рассматривается как: 1) круг вопросов, явлений, в которых данное лицо обладает авторитетностью, познанием, опытом; 2) круг полномочий, область подлежащих ведению вопросов, явлений.

Более подробную трактовку этих терминов даёт А.В. Хуторской: «Компетенция включает совокупность взаимосвязанных качеств личности (знаний, умений, навыков, способов деятельности), задаваемых по отношению к определенному кругу предметов и процессов, и необходимых для качественной продуктивной деятельности по отношению к ним; компетентность – владение, обладание человеком соответствующей компетенцией, включающей его личностное отношение к ней и предмету деятельности».

Следовательно, обладать компетентностью значит иметь определённые знания, определённую характеристику, быть осведомлённым в чём-либо, обладать компетенцией – значит обладать определёнными возможностями в какой-либо сфере. Р.С. Немов рассматривает компетентность как характеристику человека, выражающуюся в наличии у него знаний, умений и навыков, достаточных для решения какой-либо проблемы, занятий тем или иным видом деятельности.

Термином «коммуникативная компетентность» пользуются Ю.М. Жуков, А.А. Петровская, П.В. Растянников, Е.И. Мычко, А.Р. Лурия, А.А. Леонтьев, И.А. Зимняя. При этом смысловое значение понятия «коммуникативная компетентность» отождествляется со значением понятия «коммуникативная компетенция».

Термин «коммуникативная компетенция» используют М.Н. Ватюнев, Д.И. Царенков, Н.В. Хорунжая, Л.К. Граудина, С.Н. Ширяева, К.Ф. Седов, а также современные авторы методической литературы по преподаванию иностранного языка, т.к. с 1990 года в документах ЮНЕСКО очерчивается круг компетенций, которые в состав коммуникативной компетенции входят лингвистический, социолингвистический и прагматический компоненты. Коммуникативная компетенция формируется в ходе социального взаимодействия и реализуется в речевой деятельности.

Коммуникативная компетенция (Communicative language competence) состоит из трёх компонентов: - лингвистический компонент (linguistic component), - социолингвистический компонент (sociolinguistic component), - прагматический компонент (pragmatic).

Рассмотрим два взаимодополняющих определения коммуникативной компетенции:

1. Коммуникативная компетенция – это умение строить эффективную речевую деятельность и эффективное речевое поведение, которые соответствуют нормам социального взаимодействия, присущим конкретному этносу.

2. Коммуникативная компетенция – это способность человека к общению в одном или всех видах речевой деятельности, которая представляет собой приобретённое в процессе естественной коммуникации или специально организованного обучения особое качество реальной личности.

В данных определениях рассматриваются разные характеристики коммуникативной компетенции, их можно выделить в три основных компонента:

1. Лингвистическая компетенция предполагает овладение определёнными знаниями и навыками в различных аспектах языка: лексике, фонетике, грамматике, а также их когнитивную организацию.

2. Социолингвистическая компетенция представляет собой способность осуществлять выбор языковых форм, использовать их и преобразовать в соответствии с контекстом.

3. Прагматическая компетенция включает в себя знания, умения, навыки, позволяющие понимать и порождать высказывания в соответствии с конкретной ситуацией общения, речевой задачей и коммуникативным намерением.

Лингвистическая компетенция включает в себя знание лексики, фонетики, грамматики и соответствующие навыки и умения, а также другие характеристики языка как системы, безотносительно к социолингвистической значимости его вариантов и к прагматической функции конкретных реализаций. Применительно к индивидуальной коммуникативной компетенции, этот компонент предполагает не только объём и качество знаний (например, знание смыслообразительной функции звуков, объём и точность словаря), но и их когнитивную организацию и способ хранения (например, ассоциативную сеть, в которую говорящий помещает определённую лексическую единицу), а также их доступность (припоминание, извлечение из долговременной памяти, использование).

Знания не всегда носят осознанный характер и не всегда могут быть чётко сформулированы (например, это может относиться к владению фонетической системой языка). Когнитивная организация словаря, его хранение и доступность могут варьироваться у различных людей и даже у одного человека (например, в условиях многоязычия) и зависят от индивидуальных особенностей, а также от культурной среды, в которой человек вырос и обучался.

Социолингвистическая компетенция отражает социокультурные нормы (правила хорошего тона, нормы общения между представителями разных поколений, полов, классов и социальных групп, языковое оформление определённых ритуалов, принятых в данном обществе).

Социолингвистический компонент оказывает большое влияние на речевое общение между представителями разных культур, которые могут даже не осознавать этого.

Прагматическая компетенция предполагает языковые средства в определённых функциональных целях (реализация коммуникативных функций, порождение речевых актов) в соответствии со схемами взаимодействия. Человеку необходимо уметь ориентироваться в ситуации общения. Особое влияние на формирование прагматической компетенции оказывают социальное взаимодействие и культурная среда.

Лингвистический, социолингвистический и прагматический компоненты коммуникативной компетенции приобретаются индивидом в ходе социального взаимодействия и реализуются в речевой деятельности.

Коммуникативная компетенция является важной составляющей эффективного общения и представляет собой способность грамотно выстроить речевое поведение.

Коммуникативная компетенция является приобретённой в ходе социального взаимодействия способностью индивида к общению. Она предполагает взаимодействие с другими людьми, с объектами окружающего мира и его информационными потоками; умение выполнять различные социальные роли в группе и коллективе.

В состав коммуникативной компетенции входят лингвистический, социолингвистический и прагматический компоненты. Коммуникативная компетенция формируется в ходе социального взаимодействия и реализуется в речевой деятельности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Вятютнев М.Н. Традиции и новации в современной методике преподавания русского языка и литературы: Доклады советской делегации на конгрессе МАПРЯЛ. – М., 1986. – с. 79-84

2. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 38 с.

3. Немов Р.С. Практическая психология: Учеб. пособие. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1997.- 320 с.

4. Сафонова В.В. Коммуникативная компетенция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях. // О чем спорят в языковой педагогике. – М.: Еврошкола, 2004. – 236 с.

5. Толковый словарь русского языка: В 4 т. / Под ред. Д. Н. Ушакова - М.: Гос. ин-т "Сов. энцикл."; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов, 1935-1940.

6. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет-журнал "Эйдос". -2002. -23-апреля. <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>

7. Бочарникова М. А. Понятие «коммуникативная компетенция» и его становление в научной среде // Молодой ученый. — 2009. — №8. — С. 130-132.

РАВАНДИ ЧАҲОНШАВИИ ТАЪЛИМ ВА АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ОН

Бахрон Зулфонов¹

Муаллим дар тамоми давру замон ба сиёсати давлат пайравӣ намуда, ба манфиати ҷамъияту давлат дар тарбия намудани насли навраси созанда кор мекунад. Муаллим як қисми таҷрибаи одамонро, ки бояд хонандагон аз худ кунанд, ба онҳо ёд медиҳад ва худро аз ҷиҳати одобу рафтор, донишу гуфтор, маърифату маданият ҳамчун намунаи ибрат муаррифӣ мекунад.

Вожаҳои калидӣ: муаллим, ваҳдат, миллат, таълим, дониш, хонанда.

Бахрон Зулфонов

ПРОЦЕСС ГЛОБАЛИЗАЦИИ ОБУЧЕНИЯ И ЕЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

Учитель всегда следовал политике государства и работал на благо общества и государства в подготовке творческого подросткового поколения. Учитель является частью опыта, которым люди должны быть самоучкой, и важно проявлять самоочевидность, а также поведение, навыки, знания и культуру.

Ключевые слова: учитель, традиция, нация, образование, знания, учащиеся.

Bakhron Zulfonov

THE PROCESS OF GLOBALIZATION AND ITS THEORETICAL BASIS

The teacher always followed the policy of the state and worked for the benefit of society and the state in the preparation of the creative teenage generation. The teacher is part of the experience that people need to be self-taught, and it is important to show self-evidence, as well as behavior, skills, knowledge, culture and culture.

Key words: teacher, tradition, nation, education, knowledge, students

Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23-уми апрели соли 2014 омадааст: «*Дар сиёсати иҷтимоии кишвар соҳаи илму маориф дар оянда низ ҳамчун яке аз самтҳои калидӣ боқӣ монда, Ҳукумати Тоҷикистон барои рушди он тамоми имконоти худро истифода мебарад ва маблағгузориҳои соҳаро ҳамасола ба таъри назаррас афзоиш медиҳад*».

Ҳукумат ва Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми тадбири чорахоро андешида истодаанд, ки таълим ва тарбия ҷавобгӯии стандарти ҷаҳонӣ бошад ва Тоҷикистон ҳарчи тезтар ба фазои ҷаҳонии таҳсилот ворид гардад. Барои амалӣ гардонидани ин мақсади нақу муносибатро ба куллӣ бояд дигар кард. Таълим раванди мураккаб буда, ворид кардани навоариҳоро дар ҷараёни дарсдиҳӣ ва хониши ҳаррӯза талаб менамояд. Дар ҷараёни таълим ва тарбия хонандагон ташаккул ёфта, ягон ҷабҳаи таҷрибаи ҳаёти ҷамъиятӣ-таърихӣ наслҳои гузаштаро аз худ мекунанд ва бо донишҳои муосир инкишоф дода пеш мебаранд.

Асосҳои назариявии таълим ва тарбия ба он равона гардидааст, ки мафкура, дарки сиёсат, маърифати илмӣ, ахлоқи ҳамида, адабиёт ва мероси пураарзиши ниёгон, дастовардҳои варзишӣ, комёбиҳои санъат ва дигар комёбиҳои миллӣ боиси ифтихори насли наврас гардад.

Таълим фаъолияти яқҷояи муаллим ва хонандагон буда, дар давраи муайян дар ҳудуди мактаб ва синфхона амалӣ мегардад. Фаъолияти муаллим дар бобати додани донишҳои нав ба воситаи шаклҳои гуногуни сурат мегардад дарс ва корҳои

¹Бахрон Зулфонов - заведующий отделом, воспитательной работы исследований развития образования Институт развития образования им. Абдурахмана Джами, Душанбе, Айни - 45,

беруназсинфӣ амалӣ мегардад. Фаъолияти хонанда баҳри аз худ намудани он донишҷо-хониш номида мешавад.

Беҳуда нест, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23-уми апрели соли 2014 таъкид гардидааст: **«Омӯзгор дар меҳвари соҳаи маориф қарор дорад ва сатҳу сифати дониши шогирдон ва тарбияи шоистаи онҳо маҳз ба донишу таҷриба, малакаву маҳорати касбӣ, усули таълим ва дигар ӯ паҳлӯҳои фаъолияти шахсии омӯзгор вобастагии зич дорад».**

Муаллим дар тамоми даври замон ба сиёсати давлат пайравӣ намуда, ба манфиати ҷамъияту давлат дар омода намудани насли навраси созанда кор мекунад. Муаллим як қисми таҷрибаи одамонро, ки бояд хонандагон аз худ кунанд ба онҳо ёд медиҳад ва худро аз ҷиҳати одобу рафтор, донишу гуфтор, маърифату маданият ҳамчун намунаи ибрат зоҳир менамояд. Ғайр аз ин вазифаи аввалиндараҷаи муаллим, ки аз дарсдиҳӣ иборат мебошад, ин масъулият аз ӯ талаб менамояд, ки фанни худро хуб донанд, маҳорати ташкили раванди таълиму тарбияро дошта бошад, бо услубҳои нави таълим шинос бошад хусусиятҳои инкишофи фикрии кӯдаконро фаҳмад ва онро ба самти дуруст равона карда тавонад. Муаллим ба воситаи донишҳои педагогӣ, равонию методӣ имкониятҳои донишгирии шогирдонро дарк намуда, роҳҳои пайдо намудани сифатҳои ҳамидаи инсониро дар онҳо ташаккул диҳад.

Хониш раванди фаъолияти маърифатии хонанда буда, дар ҷараёни он қувваи фикрӣ, хусусиятҳои ахлоқӣ, иродаи шахсӣ ва назару муносибати танқидии ӯ зоҳир мегардад ва ташаккул меёбад.

Дарсдиҳию хониш ҳар ду раванди ягонаи таълиму тарбия буда, дар мактаб дар робитаи мутақобила амал мекунанд. Дарс ҳамон вақт бобарор мегардад, ки инкишофу фаъолиятнокӣ, имконияту маҳорат ва дониши хонандагонро аз эътибор дур насозад ва ба он равона гардад.

Таълим ҳамчун яке аз намудҳои фаъолияти маърифатӣ аз дарк ҷониби олимони шинохта шудааст. Ин назария кайҳо боз аз ҷониби олимони соҳаи педагогика эътироф гардидааст ва аҳаммияти бузургро доро мебошад. Хонанда танҳо ба воситаи таълим ва дар раванди таълим инкишоф ёфта, олами берунаро дарк мекунад. Маълум мегардад, ки хониш яке аз намудҳои фаъолияти маърифатии хонанда зеро роҳбарӣ ва роҳнамоии муаллим мебошад. Ба муаллим, ғайр аз доштани донишу маҳорати педагогии дарсдиҳӣ, намудҳои дигари маърифатӣ - маънавӣ низ лозиманд. Намудҳои дигари маърифатиро дар фаъолияти омӯзгор илм, санъат, бозӣ, меҳнат ва ғайраҳо ташкил медиҳад, ки инсон тавассути онҳо асрори олами берунаро доништа мегирад.

Таълим ҳамчун омил ва сарчашмаи асосии маърифат назарияи материализми диалектиро дар бораи донишашавандагии одам ба асос мегирад. Мақсади асосии таълим раҳо намудани ҷамъияти инсонӣ ва аъзоёни он аз торикӣ ва ҷаҳолат мебошад. Диалектикаи материалистӣ таълим медиҳад, ки олам аз модда, ҷисмҳо иборат буда, доимо дар ҳаракат, тағйирёбӣ ва аз як шакл ба шакли дигар гузаштан мебошад. Одам олами атрофро дарк карда, роҳҳои ба он таъсир расонидан ва аз он дуруст истифода бурданро мефаҳмад ва дар ин замина худааш ҳам инкишоф меёбад.

Зинаҳои маърифатии одамон оид ба дарки сирру асрори олам ҷандин марҳиларо тай намудааст:

Якум, зинаи маърифати ҳиссӣ ё донишҳои рӯзмарра, ки кӯдак дар ҷараёни он дар бораи ҳодисаю ҷизҳои табиату ҷамъият тасаввурот пайдо мекунад. Ҳар қадар ҳиссиёти кӯдак бештар инкишоф ёфта бошад, вай дар синфҳои ибтидоӣ бо завқу хоҳиши баланд меҳонад. Ӯ дар натиҷаи робитаи зич доштани ба олами беруна донишҳои рӯзмарраро ҳосил менамояд.

Дуюм- маърифати абстрактӣ мебошад, ки аз худ қардани низоми мафҳумҳоро дар бар мегирад. Дар ин марҳила таълиму тарбияи дурусти то мактабӣ зарур аст, то ки хонанда тавассути мазмуни фанҳои алоҳида – риёзӣ, кимиё, физика, таърих, забону адабиёт ва ғайраҳо олами атрофро омӯхта, асоснок маърифат намояд. Агар дар марҳилаи аввал ба воситаи органҳои ҳиссиёт ҷизҳо, ашёҳо, дарёҳо, паррандаҳоро медоништа бошанд, дар марҳилаи дуюм, яъне дар марҳилаи маърифати абстрактӣ

хонандагон мафҳумҳо, қоидаҳо, теоремаҳоро объективан чуқуру васеъ маърифат мекунад.

Маърифати конкретӣ ва абстрактӣ ба инкишофи фикрии хонандагон таъсири гуногун мерасонад. Бештар, зиддиятро дар фаъолияти идрокӣ ба вучуд меорад, ки як намуди фаъолияти маърифатӣ бар зарари намуди дигаре шуда метавонад. Аз ҳамин сабаб муаллими синфи ибтидоӣ бояд донанд, ки кадом фаъолият ба инкишофи фикрии бачаҳо мусоидат карда, барои бартараф сохтани камбудихоии доштаи онҳо кумак расонида метавонад.

Дар ҷараёни таълим марҳилаи олии маърифат низ вучуд дорад, ки дар асоси тафаккури абстрактӣ инкишоф ёфта, тасаввуроти хулосавии хонандагонро дар бораи олами атроф ҳосил менамояд. Ин шакли маърифат ба ташаккул ёфтани ақидаҳо, андешаҳо, хулосабарорӣ ва васеъ гардидани ҷаҳонбинӣ оварда мерасонад.

Муаллимони соҳибтаҷриба ҳам дар синфҳои ибтидоӣ ва ҳам дар синфҳои болоӣ барои ҳар марҳилаи маърифатии хонандагон вазифаҳои махсуси таълимӣ гузошта, ҷараёни инкишофи фикрии онҳоро дуруст ба роҳ менамоянд. Инкишофи фикрии бача, ба фикри мо пажухишгарон, то як андоза аз ҳарчӣ тезтар беруншавӣ ва даст кашидан аз қолаби кӯхнаи таълим ва тарбия вобаста мебошад.

Таълим- суръати инкишофи психикӣ, фардӣ, интиқодии хонандагонро метезонад. Кӯдак аз рӯзи таваллуд ба инкишоф оғоз мекунад ва то ба мактаб омадан фаъолияти асосии вайро бозӣ ва ӯ меҳнати зӯррас ташкил медиҳад.

Баробари ба таҳсил дар мактаб омадани кӯдак, ӯ ба олами донишҳо, мафҳумҳо, қонуниятҳо ворид мешавад. Дар муддати нисбатан кӯтоҳ вай донишҳои дар давоми асрҳо андӯхтаи одамонро аз худ мекунад ва ҳамин донишҳо инкишофи фикрӣ ва андешаронии хонандагонро таъмин менамоянд. Баъзан аз сабаби нодуруст истифода бурдан аз методи муносибат, ҳавасмандгардонию раванасозии муаллимон, бачаҳо аз таълим ва таҳсил дилхунук мешаванд.

Кӯдаки имрӯза, ки дар шароити муосир тавлид шудааст, аз ҷиҳати зоҳирӣ ва ҷисмонӣ аз кӯдаки чанд аср муқаддам тавлидгашта, фарқи кулӣ надорад. Лекин агар бача мактаби муосирро хатм кунад, бо фаҳмиши техникӣ ва технологӣ ва ҷаҳонбинию зинаи маърифаташ аз ҳамсолони қарнҳои пештара ба кулӣ фарқ мекунад, ки инро ба осонӣ дидан мумкин аст.

Таълим аз маърифати илмӣ тафовути калон дорад, зеро дар рафти таълим фаъолияти бозӣ, меҳнатӣ, фикркунӣ ва масъалагузорӣ истифода бурда мешавад. Мақсади асосии таълим аз он иборат аст, ки дар ҷараёни он бачагон дониш гиранд, мундариҷаи фанҳоро аз худ намоёнд ва тамоили муайянро барои ояндашон интихоб кунад. Дониш ба хонанда ҳангоми бозӣ ҳамчун унсури ёрирасон меод мекунад. Дар фаъолияти меҳнатӣ бошад, нишондиҳандаи асосии натиҷаи меҳнат дониш аст. Дар рафти меҳнат дониш бойтар мегардад, сайқал меёбад ва роҳу усули нави ҳосилнокии меҳнат, иҷрои беҳатаронаи он пайдо мекунад.

Таълим аз маърифати илмӣ боз бо он хусусияташ фарқ мекунад, ки дар раванди таълим мақсади маърифат аз худ кардани маводи хониш аст, ки бе фаъолияти меҳнатӣ иҷрояш муяссар намешавад. Илм ин ҳодисаю падидаҳоро дар алоқамандӣ тадқиқ намуда, ба воситаи қонуният ва донишҳои дар китобҳои дарсӣ ва дигар сарчашмаҳо маҳфуз буда маърифат менамояд. Олими соҳа вақти маърифати илмӣ, масъалаи тадқиқоти тавассути формулаҳо, теоремаҳо ва ё санҷишу озмоишҳо иҷро менамояд.

Вазифаҳои раванди таълимро олимони ва омӯзгорон дар се омил асоснок ва муайян кардаанд:

- а) вазифаи маълумотдиҳӣ ё маърифатӣ;
- б) вазифаи инкишофдиҳӣ;
- в) вазифаи тарбиявӣ ё тарбиятдиҳӣ.

Вазифаи маълумотдиҳӣ ё маърифатии таълим онро талаб мекунад, ки мактабиён донишҳоро аз худ кунанд, дар онҳо маҳорату малакаҳои фаъолияти хониш ташаккул ёбад, ба хондан ва мутолиаи мустақилона муҳаббат пайдо намоёнд ва ҳамеша дар ҷустуҷӯи сирри ҳастӣ бошанд.

Вазифаи инкишофдиҳии таълим пеш аз ҳама бояд пешрафт, инкишофи фикрии хонандагонро таъмин намояд. Як ё маҷмӯи донишҳо метавонанд ба дараҷаи инкишофи ақлонии хонандагон таъсир расонанд. Инкишофи дониш, малака ва маҳорати хонандагон аз сабаб ва омилҳои зиёди ҳавасмандкунӣ, назорат ва танбехдиҳию роҳнамоии педагогӣ вобаста мебошанд. Дар тадқиқотҳои илмӣ ва таҷрибаи педагогӣ қобилияти фикрӣ ва инкишофи ақлии хонандагон гуногун ва зиддиятнок баҳогузори карда мешавад. Фаъолияти таълим ва хониш бояд ҳамеша барои баланд бардоштани дараҷаи инкишофи фикрӣ- маърифатии хонандагон равона карда шавад.

Вазифаи сеюми раванди таълим- тарбиявӣ ё тарбиядиҳӣ мебошад, ки дар ҷараёни он хонандагон ҳам ба таълим ва ҳам ба тарбия фаро гирифта мешаванд. Дар хонандагон тавассути тарбия ҳисси ватандӯстӣ, сифатҳои ахлоқӣ, ақидаҳо, эътиқод, ҳисси зебопарастӣ, интизомнокӣ, меҳнатдӯстӣ ташаккул меёбад. Дарки вазифаҳои раванди таълим ба муаллими ҷавон мадад мерасонад, ки ҳангоми кор онҳоро аз мадди назар дур накарда, мувофиқи мақсади дар наздаш гузошта корро ба роҳ гузорад. Муаллим бояд мунтазам ба инкишофи ақл, ҳиссиёт, иродаи бачагон таъсир расонда, сифатҳои одаму одамгариро дар онҳо пайдо намояд. Ҳамин тавр, моҳияти раванди таълим дар замони муосир ва бархурди тамаддунҳо робитаманд донишҷӯи дарсдиҳӣ, хониш ва тарбияи насли наврас дар рӯҳияи арзишҳои умумибашарӣ мебошад.

Таълим умуман, фаъолияти ҳамкории муаллим ва хонандагон мебошад, ки бояд дар асоси боварӣ, ҳамкорӣ ва муносибати хайрхоҳона бо талаботи ҷидӣ сурат гирад. Таълим ва тарбия таърихи қадимӣ дошта, танҳо дар робитаи канданашаванда амалӣ мегарданд. Онҳоро ҷудо аз ҳамдигар тасаввур кардан мумкин нест ва якеро аз дигаре муҳим ва зарурӣ шуморидан хатост.

АДАБИЁТ:

1. Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълим ва тарбияи фарзанд»
3. Д.Маҳкамов «Хирмане аз киштзори парешон», Душанбе.- 2012
4. Д.Маҳкамов «Тифлию домони модар», Душанбе.- 2011
5. Д. Маҳкамов. «Гулдастае аз чамани андеша», Душанбе.- «Сифат», 2015

ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНИИ КОМПЮТЕРӢ ВА ИСТИФОДАИ ОН ДАР ДАРСҲОИ ХИМИЯ

Худоёрбекова Соро¹

Мақола ба технологияи инноватсионии компютерӣ ва истифодаи он дар дарсҳои химия бахшида шуда аст. Технологияи инноватсионӣ-ин маҷмӯи методҳо, раванди истехсолӣ ва воситаҳои барномавӣ-техникӣ ҳастанд, ки дар шакли технологӣ, гирд омада, ғункунӣ, коркард, нигоҳдорӣ, паҳнкунӣ ва инъикоси иттилоотро бо мақсади паст намудани машаққати равандҳои истифодаи захираҳои иттилоотӣ, баланд бардоштани эътимод ба онҳо роҳандозӣ мешавад.

Калидвожвҳо: технологияи инноватсионӣ, ғанни химия, компютер, хонандагон, методҳо.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ КОМПЬЮТЕРНОЙ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ХИМИИ

Худоёрбекова С. П.

Статья посвящена вопросам индивидуализации обучения, активизации познавательной деятельности развитию творческих способностей обучающихся через

¹Худоёрбекова Соро – омӯзгори Донишгоҳи Аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур

использование информационно-коммуникационных технологий на уроках химии. Обозначены задачи, решаемые с помощью ИКТ при организации воспитательно-образовательного процесса. Рассмотрено использование электронных учебников, презентаций, интерактивной доски при подготовке и проведение уроков химии.

Ключевые слова: информационные технологии, электронные ресурсы, компьютер, презентаций, электронных учебников, интерактивной доски.

USONG OF INNOVATIVE AND COMPUTER TECHNOLOGY IN CHEMISTRY LESSONS

Khudoyorbekova S. P.

This article is dedicated to the problem of individualization of education, activations of cognitive activity, development of the creative abilities through using information and communication technology of the chemistry lessons. The exercises which will be solved by information technology in education process were determined. Using of electronic resources, presentations, interactive boards during the lessons are also considered.

Key words: information technologies, electronic resources, computer, presentations, interactive boards.

Технологияи инноватсионӣ як соҳаи фаъолият мебошад, ки ба технологияи идоракунии ва коркарди маълумотҳо вобастагӣ дорад.

Технологияи инноватсионӣ-ин маҷмӯи методҳо, раванди истиҳсоли ва воситаҳои барномавӣ-техникӣ ҳастанд, ки дар шакли технологӣ, гирд омада, ғунгунӣ, коркард, нигоҳдорӣ, паҳнкунӣ ва инъикоси иттилоотро бо мақсади паст намудани машаққати равандҳои истифодаи захираҳои иттилоотӣ, баланд бардоштани эътимод ба онҳо роҳандозӣ мешавад.

Мақсади сохтан ва васеъ паҳншудани технологияи инноватсионӣ-ҳалли масъалаҳои ахбороти чамбият ва фаъолияти ҳаёти дар мамлакат аст.

Дар вақтҳои охир дар зери мафҳуми технологияи инноватсионӣ бисёртар технологияи компютериро дарк мекунам. Хусусан технологияи инноватсионӣ бо истифодаи компютерҳо ва бо таъмини барномаҳо барои нигоҳдорӣ, мубадалкунӣ, химоя, коркард, интиқол ва гирифтани ахбор сару кор дорад.

Мувофиқи таърифи қабулкардаи ЮНЕСКО технологияи инноватсионӣ -ин маҷмӯи фанҳои алоқаи мутақобилдоштаи технологӣ ва муҳандисӣ мебошад, ки методҳои ташкили натиҷабахши меҳнати инсонҳои бо коркард ва нигоҳ доштани ахборот машғуланд, меомӯзанд.

Хусусан, дар рафти дарсҳо, таҳти роҳбарии омӯзгор, ҳонандагон метавонанд, тарзи истифодабарии компютерро омӯзанд.

Баланд бардоштани сифати таълим бе ворид намудани технологияи инноватсионии компютерӣ дар раванди он хело душвор аст.

Барои амалӣ шудани чунин мақсад зарур аст, ки ба нақшаҳои таълимии ихтисосҳои фанҳои химия қисматҳои технологияи инноватсионӣ, ба монанди истифодаи компютер, мултимедиава проектору тахтаи электронӣ, ки барои омӯзиши химия ёрии калон мерасонанд, ворид карда мешавад. (1-2)

Мақсади ниҳоеи ворид намудани технологияи инноватсионии компютерӣ дар раванди таълими химия- ин истифода карда тавонистани компютер барои аз худ намудани маълумот оид ба раванд ва ҳодисаҳои табиӣ дар фаъолияти амалии инсон чой дошта мебошад.

Омӯзиши фанҳои химия методҳои хоси худро дорад, ки аз дигар фанҳои таълими фарқ мекунад. Яке аз чунин методҳои омӯзиш, ин гузаронидани корҳои амалӣ-лабораторӣ мебошад. Дар бисёр мавридҳои гузаронидани корҳои амалӣ ё лабораторӣ компютер ёрирасони омӯзгор шуда метавонад. Кори амали ё лабораториро бояд ҳонанда худаш иҷро кунад, чунки ин хеле хуб аст агар вай гузариши реаксияҳои химиявиро бо ҷашми худ бинад ва моҳияти онро дарк наояд. Агар барои гузаронидани таҷриба дар лабораторияи

химиявӣ имконият мавҷуд набошад, он гоҳ компютер имконият медиҳад, ки онро тавассути намоиш нишон диҳем.

Ин методи омӯзиш ба хонандагони фаҳмиши сусти химиявидошта имконият медиҳад, ки ин фанро пурратар аз худ намоянд.

Бояд зикр кард, ки технологияҳои таълим маъноӣ онро надорад, ки пурра аз методикаи анъанавии таълим даст кашем. Технологияро ба ҷои методҳои таълим истифода намебаранд, балки ҳамчун қисми таркибии методикаи фан арзёбӣ мекунад. Хусусияти технологияи иттилоотӣ дар он аст, ки раванди таълими мақсаднок ва натиҷанок ба нақша гирифта, ба амал татбиқ карда шаванд. Фаъолияти омӯзгор ва фаъолияти кори вай таҳти назорати ӯ буда, тавре ташкил карда мешавад, ки ҳар як амал бо навбати муайян сурат мегирад ва иҷрои онҳо натиҷаҳои дилхоҳи пешбиншударо медиҳад.

Имконияти дигари истифодабарии технологияи компютерӣ ва технологияи иттилоотӣ дар он аст, ки дар муддати кӯтоҳ дониши хонандагонро таҳти назорат гирем.

Ҳозир ҳамаи он китобҳои электроние, ки дар сайтҳои интернетӣ ва компютерӣ дида мешаванд дорои машку масъалаҳо, ҳалли онҳо, тестҳои гуногун ва намунаи иҷроиши онҳо мебошанд.

Инчунин барои назорат намудан журналҳои махсусе ҳастанд, ки хонанда метавонад сатҳи дониши худро санҷида, натиҷаашро дар ин журнали давомотӣ ва назоратӣ қайд намояд.

Дониши хонанда аз тарафи компютер назорат карда мешавад, чунки супориш барои ҳар боб ё мавзӯ алоҳида пешниҳод шудааст, ки онро компютер, дар ҷанд имконият ва дар муддати ҷи гуна вақт иҷрошудаанаширо низ қайд мекунад. Инчунин истифодабарии барномаҳои назоратӣ имконият медиҳад, ки хонанда донишашро худаш баҳо диҳад. Ба ғайр аз баргариҳое, ки техникаи ҳозирзамон имконият медиҳад, норасоии низ дида мешаванд.

Имрӯз технологияи инноватсионии компютерӣ як ҷузъи ҷудонашавандаи ҳаёти одамон мебошад (3)

Дар замони муосир бояд ҳар як омӯзгор новобаста аз фанни таълимӣ, дарси худро бо истифодаи технологияи инноватсионии компютерӣ манзур намояд, (4) зеро чунин дарсҳо гуногунранг, пурмуҳтаво, шавқовар буда, сарфаи вақти омӯзгору донишҷӯро таъмин менамоянд

Омӯзгоре, ки дар дарси худ технологияи инноватсионии компютериро истифода намояд, роҳбалад, мушовир, таҳлилгар ва манбаи малумотдиҳии актуалӣшуда метавонад.

Омӯзгор маълумотеро, ки аз адабиёти гуногун, аз он ҷумла аз интернет, дастрас мекунад, онро омӯхта таҳлил менамояд (5) ва нигоҳдошта метавонад, ки минбаъд барои маълумотдиҳӣ истифода барад. Чунин омӯзгор дар донишҷӯён маҳорати таҳқиқотчиғӣ, маданияти муоширатро инкишоф дода, ҷаҳонбинии онҳоро васеъ менамояд. (6)

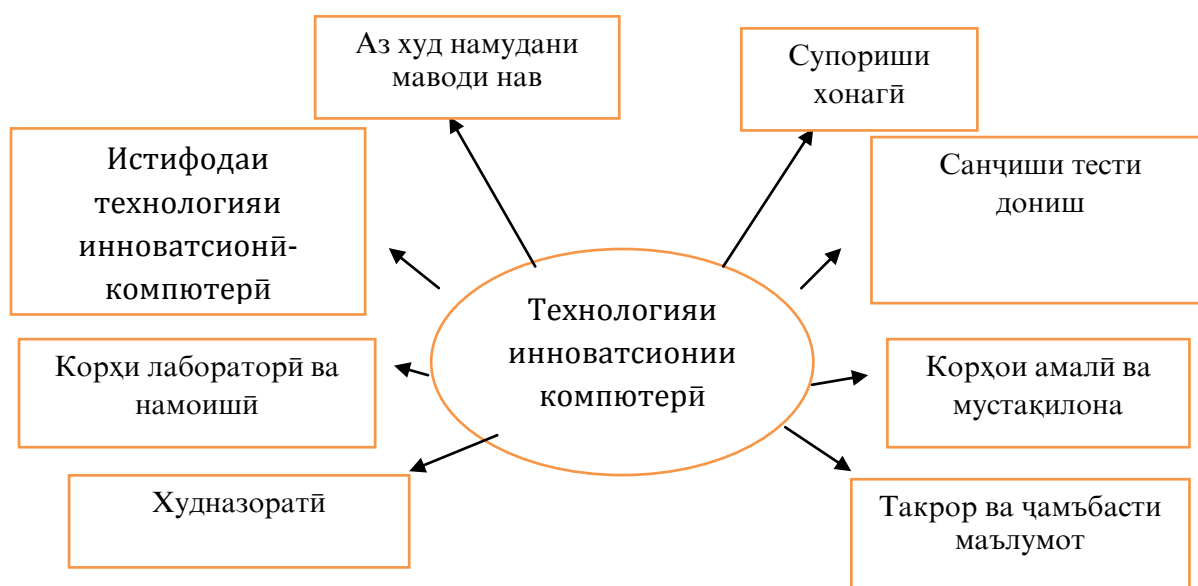
Омӯзгор метавонад технологияи инноватсионии компютериро дар ҳар дарс ва дар лаҳзаҳои алоҳида истифода намояд.

Дар аввал истифодаи презентатсия, [7] ҳангоми гузориши маводи нав, бо мақсад мебошад, ки дар он таҷрибаҳои намоишӣ ва савоҳои тестӣ барои тамоми синф ҳамчун аёният хизмат намуда, фаъолияти донишҷӯёнро дар дарсҳо зиёд мекунад, ки ин аз худкунии маводи нав аз ҷониби шунавандагон сабаб мегардад.

Дуюм, баландшавии сифати таълими фан ба мунтазам назорат намудани дониши хонандагон вобаста аст, ки барои ин дар оғози ҳар дарс санҷиши кӯтоҳмуддати тестии назоратӣ бояд гузаронида шавад.

Сеюм- ин истифодаи технологияи инноватсионии компютерӣ дар намудҳои гуногуни дарсҳои химия мебошад. Дар ин маврид истифода намудани компютер ба донишҷӯён фаъолияти илмии онҳоро бедор намуда, шавқи донишҷӯёнро барои аз худ намудани фан зиёд мекунад. Гуфтаҳои болоро дар шакли нақшаи зерин нишон додан мумкин:

Зинаҳои гуногуни дарси химия бо истифодаи компютер

Чаҳорум-дар дарсҳои химия барномаҳои гуногуни омӯзишро истифода намудан мумкин аст. [8] Аз ҷумла барномаҳое, ки барои омӯзиши фанни химия истифода мешаванд, чунин мебошанд:

- истифодаи маълумотномаҳо оид ба мавзӯҳои алоҳида;
- ҳалли масъалаҳои ҳисобӣ;
- ҳалли масъалаҳои таҷрибавӣ;
- ташкил ва гузаронидани корҳои лабораторӣ ва амалӣ;
- назорати мунтазам ва баҳодиҳии дониш;

Истифодаи технологияи инноватсионӣ-компютерӣ дар ҳар дарси химия шавқу ҳаваси дониҷӯёнро ба фан зиёд намуда, ба интихоби касб таъсири калон мерасонад.

Ҳангоми истифода намудани технологияи инноватсионӣ-компютерӣ дар дарсҳои химия [9] ба чунин натиҷаҳо ноил гаштан мумкин аст:

- қабул шудани маълумот бо якҷанд аъзои ҳис
- фаъол намудани диққати дониҷӯён
- баланд намудани шавқу ҳавас ба фан
- аёнӣ ва эҳсосоти омӯзиш
- баланд намудани сифати маводи таълим додасуда
- самаранок истифода намудани вақти муқараршуда
- ҳаматарафа инкишоф ёфтани донишҷӯён
- баландшавии сифати таҳсилот
- тайёр намудани мутахассисони баландсавия.

Хулоса технологияҳои иттилоотӣ на танҳо хонандаро водор месозанд, ки оид ба мавзӯҳои мушаххас маълумот дошта бошанд, балки маҳорати эҷодии хонандаро ба вучуд меорад, ки ин асоси таълими фанҳои табиатшиносӣ мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Полат Т. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования- М., Академия, 2000.
2. О концепции модернизации российского образования на период до 2010 года [Электронный ресурс] <http://www.edu.ru>
3. Арцев Н. М. Учебно исследовательская работа учащихся. Завуч, 2005, №6
4. Береснева Е. В. Современные технологии обучения химии. Учебное пособие – М., 2004.

5. Жукова Е. Л. Элементы анализа учебных занятий с применением информационных технологий [Электронный ресурс] <http://ito.edu.ru>
6. Конев Н. М. Информационные технологии как средство повышения мотивации обучения. Химия в школе, 2008, №5.
7. Платонова Т. И. Об использовании электронных презентаций. Химия в школе, 2007, №9
8. Нечитайлова Е. В. Информационные технологии, химия в школе, 2005, №3
9. Поташник М. М. Требования к современному уроку. – М: - Центр педагогического образования, 2007. 272с.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИГРЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Холназарова Н.Ш.¹

В статье автор рассказывает, как правило, применяются дидактические игры на уроках русского языка. Особенности их использования состоят в том, что игру вводят определённую часть урока в соответствии с его задачей. В учебную деятельность вводится элемент состязания, а успешность выполнения задания связывается с игровым результатом.

Ключевые слова: Дидактические игры, нравые действия, процесс, урок, умения, навыки.

Н. Холназарова

БОЗИҶОИ ДИДАКТИКӢ ДАР ДАРСҶОИ ЗАБОНИ РУСӢ

Дар мақола муаллиф диққати худро барои омӯзиши забони русӣ бо кӯмаки бозиҳои дидактикӣ равона намуда, ин чунин намунаҳои гуногуни бозиҳо таълимӣ, ребусҳо оварда шудааст.

Вожаҳои калидӣ: Бозиҳои дидактикӣ, амалҳои бозӣ, раванди фикр, воситаҳои тарбиявӣ, фаъолияти равонӣ, шавқу завқ, шавқовар.

N. Holnazarova

DIDACTIC GAMES IN THE RUSSIAN LANGUAGE CLASSES

In the article the author focuses his attention to the study of Russian language with the assistance of didactic games; this has been such a wide variety of educational games, puzzles.

Key words: Dialectic Games, Playing Games, Thinking Process, Educational Resources, Spiritual Activity, Interest, Interest.

Игра – это искра, зажигающая огонёк пытливости и любознательности.

В. А. Сухомлинский.

Как сделать урок русского языка интересным, занимательным, любимым и доступно-понятным для ребёнка? Одним из средств сохранения и получения радости во время учёбы является игра. Ни для кого не секрет, что игра – это часть учебного процесса.

Известно, что интерес к учебной деятельности у детей резко возрастает если они включены в игровую ситуацию. В игре ребёнок действует не по принуждению, а по внутреннему побуждению.

На уроках русского языка, как правило, применяются дидактические игры. Особенности их использования состоят в том, что игру вводят определённую часть урока в соответствии с его задачей. В учебную деятельность вводится элемент

¹ Холназарова Н. Ш., учитель русского языка и литературы Техничко-педагогического колледжа района Рудаки.

соревнования, а успешность выполнения задания связывается с игровым результатом. Основная задача учителя русского языка – добиться активного мышления, заинтересовать детей к своему предмету.

Известно, что ребёнок учится с удовольствием, пока ему интересно. А для этого нужно, чтобы учитель знал и любил свой предмет.

Дидактическая игра является ценным средством воспитания умственной активности детей, она активизирует психические процессы, вызывают у учащихся живой интерес к процессу познания. В ней дети охотно преодолевают значительные трудности, тренируют свои силы, развивают способности и умения. Оно помогает сделать любой учебный материал увлекательным, создаёт у учеников радостное рабочее настроение, облегчает процесс усвоения знаний.

В дидактических играх ребёнок наблюдает, сравнивает, сопоставляет, классифицирует предметы по тем или иным признакам производит доступные ему анализ и синтез делает обобщения.

В дидактических играх на уроках русского языка всегда две задачи – дидактическая и игровая – отражают взаимосвязь обучения и игры. В отличие от прямой постановки дидактической задачи на уроках русского языка, в дидактической задаче на уроках русского языка, в дидактической игре она осуществляется через игровую задачу, определяется через игровую задачу, определяет игровые действия, становится задачей самого ребёнка, возбуждает желание и потребность решить её активизирует учебно-познавательные способности. В ходе игры дети учатся оказывать помощь товарищам, появляется чувство ответственности коллективизма, воспитывается характер.

Примеры дидактических игр на уроках русского языка.

Игра «Составь слово»

Эта игра позволяет повторить ранее изученный материал и совершить плавный переход к новой теме или к новому изучаемому материалу, а также может служить связкой между этапами урока или различными заданиями на одном этапе.

Возможны несколько вариантов этой игры:

Составление слова из нескольких слов.

Составление односложных или двусложных слов из одного длинного слова.

Составление слова из написанных букв.

Среди узора найти буквы и составить слово.

Цветочек

Составление слова из нескольких слов.

Учащимся предлагается несколько слов. Количество слов зависит, от того, сколько букв в задуманном учителем слове. Слова могут задаваться разными способами:

записаны на доске;

являться ответом на загадку;

определяться по значению слова;

определяться по картинке.

К примеру, заданы слова:

Кормушка

Берег

Фильтровать

С данными словами может быть проведена предварительная работа, например по отработке правила «Безударная гласная в корне слова». Потом учитель задает принцип отбора букв. Это может быть отбор по порядковому номеру буквы в слове, отбор по характеристике определенного звука в слове и определении соответствующему ему буквы или какой - либо другой способ отбора букв. В данном примере отбор букв идёт по порядковому номеру буквы в слове (6 - 4 - 1). Дети должны на основе заданного критерия отбора выявить буквы, входящие в состав слова и определить это слово. В

примере это слово - ШЕФ. Продолжается работа с полученным словом:

Объяснение значения слова.

Подбор синонимов.

Составление устных предложений.

Фонетический разбор слова.

На основе фонетического разбора начинается объяснение нового материала (в примере - «Парные согласные в корне слова»).

Составление односложных или двусложных слов из одного длинного слова.

Эта игра может быть использована для закрепления темы или быть связкой между этапами урока.

Учитель предлагает одно слово. Например, Мороженое. Слово может быть задано также различными способами и с ним может быть проведена работа по лексике, орфографии или орфоэпии.

В приведенном примере можно повторить лексическое значение слова, подобрать однокоренные слова, разделить слово на слоги, поставить ударение.

Учащиеся должны из букв составляющих это слово составить более короткие слова (ром, морж, нож, море, реже, можно). На выполнение задания может быть отведено определенное время или определено количество полученных слов.

С полученными словами также можно повторить части речи, деление слов на слоги, перенос слов и другие темы.

Составление слова из написанных букв.

Это задание может быть использовано для введения новой темы и отработки каллиграфического написания букв. Учителем предлагаются несколько букв.

Буква может быть задана различными способами:

- Стихотворение про букву;

- Записаны под диктовку;

- Заданы в виде несложного кода.

Ученики должны составить слово из полученных букв. Полученное слово может являться темой урока или быть его частью.

Среди узора найти буквы и составить слово.

Учитель пишет на доске узор, состоящий из элементов букв, в котором спрятаны разрозненные буквы необходимого слова.

Учащиеся должны обнаружить среди элементов отдельные буквы и составить из них слово: Цветочек.

Эта игра может быть использована для повторения ранее изученного материала, для перехода к новой теме или к новому материалу. Учитель пишет на доске или раздает заранее созданные листочки в виде лепестков ромашки. На каждом лепестке написаны слоги или отдельные буквы. Дети должны составить слова из имеющихся букв или слогов.

Игра «Найди лишнее»

Эта игра позволяет формировать мыслительные операции по анализу, синтезу и обобщению

Учитель предлагает учащимся группу слов, объединенных по какому - либо свойству. В группе имеется слово, которое не принадлежит по какому - либо характеристическому свойству данной группе. Дети должны проанализировать каждое слово по значению, грамматике и орфографии, определить объединяющее группу свойство и выяснить, какое слово не обладает этим свойством.

Например, предлагается группа слов:

Морковь, картофель, огурец, помидор, яблоко.

Характеристическое свойство данной группы - принадлежность к группе растений «Овощи». Лишнее слово яблоко.

В дальнейшем с полученным словом проводится работа в соответствии с планом урока.

В зависимости от подготовки учащихся задание можно усложнять, увеличивая

количество слов или характеризующих свойств.

Дидактическая цель реализуется на протяжении всей игры через осуществление игровой задачи, игровых действий, а итог её решения обнаруживается в конце игры. Только при таком условии дидактическая игра на уроках русского языка может давать полезные плоды и считаться средством обучения.

Следующим составным элементом дидактической игры на уроках русского языка является правила игры. Правила содержат нравственные требования к взаимоотношениям детей, к выполнению ими норм поведения. Учителю на уроках русского языка правила помогают управлять игрой, процессами игровой деятельности, поведением детей. Правила имеют обучающий характер и организационный характер, но чаще они сочетаются между собой. Обучающие правила раскрывают перед детьми суть игры (что и как делать). Правила организуют познавательную деятельность детей: что-либо рассмотреть, подумать, сравнить, найти способ решения поставленной игровой задачи.

Организуемые правила определяют порядок, последовательность, взаимоотношения детей на уроках русского языка. Правила будут правилами, если будут соответствовать следующим положениям:

1. Правила игры должны быть простыми и точно сформулированными. Материал должен быть посилен;
2. Дидактический материал прост по изготовлению и применению;
3. Игра на уроках русского языка будет интересна в том случае, если в ней принимает участие каждый ребёнок;
4. Подведение итогов игры должно быть четким и справедливым.

Все эти структурные элементы дидактической игры взаимосвязаны между собой, а отсутствие основных из них разрушает игру. Заключительным элементом игры является подведение итогов, которое проводится сразу по окончании игры. Это может быть подсчёт очков, выявление детей, которые лучше выполнили игровое задание.

Определение команды-победительницы и т.д. При этом необходимо отметить достижения каждого ребёнка, подчеркнуть успехи отстающих детей по русскому языку.

В ситуации дидактической игры на уроках русского языка знания усваиваются лучше. Дидактическую игру на урок русского языка противопоставлять нельзя. Самое главное дидактическая задача в дидактической игре осуществляется через игровую задачу. Дидактическая игра скрыта от детей. Внимание ребёнка обращено на выполнение игровых действий, а задача обучения им не осознаётся. Это и делает игру особой формой игрового обучения, когда дети чаще всего непреднамеренно усваивают знания, умения и навыки по русскому языку. Взаимоотношения между детьми и педагогов определяются не учебной ситуацией, а игрой. Дети и педагог участники одной игры.

Игра – не просто любимое занятия детей. Она способствует повышению эффективности учебного процесса, активизирует познавательную деятельность детей, является основой прочного и осмысленного усвоения программного материала по русскому языку.

Игра «Кто быстрее соберёт вещи».

Цель игры: дифференциация шипящих звуков: **ж, щ, ч, ш**; активизировать внимание и мыслительную деятельность учащихся.

Оборудование: карточки с изображением предметов с шипящими звуками ж, щ, ч, щ; «чемоданчики» с соответствующими звуками – 4 шт.

Правила игры: один из участников выходит к доске, выбирает любую карточку «предмет» и помещает ее в соответствующий «чемоданчик». Остальные учащиеся контролируют правильность выбора. Участвовать в игре могут все дети по очереди.

Игра «Кто быстрее, кто точнее»

Цель: Закрепить навык определения на слух слов и шипящими ж, щ, ч, щ и умение вычленять эти звуки. Ведущий делит доску на 4 части, в каждой пишет шипящие согласные ж, щ, ч, щ. К доске вызывается 4 ученика, которые встают так, чтобы у

каждого была четверть доски. Ведущий называет слова, начинающиеся с какой-нибудь из перечисленных букв. Один из учеников, стоящий у доски, у которого записана эта буква, записывает слово в свою графу. Затем остальные ученики поочередно называют придуманные на эти буквы слова. Стоящие у доски ученики, записывают каждый свое слово. Игра идёт в быстром темпе. Дети контролируют запись на доске. В случае ошибки игра останавливается и исправляется неточность.

Игра «Будь внимателен»

Цель: активизировать память, внимание, словарный запас, опираясь на знание правил. Из предложенных стихотворений выписать с сочетаниями жи, ми:

1. Жили в хижине чижи,
Мыши, ёжики, стрижи,
В гости к ним идут моржи,
И жирафы и ужи.
2. Жилет, животное, живот,
Жирафы живопись, живет,
Шиповник, шины, камыши,
Машины и карандаши,
Кружить, служить, дружить, и жить,
Спешить, смешить,
Шипеть и шить.
Все сочетания ЖИ и ШИ
Только с буквой И пиши!

Игра: «Одним словом»

Цель: активизировать словарный запас детей, развивать умение обобщать словосочетания в одно понятие. Учащимся предлагается заменить, сочетания слов и предложения одним словом, имеющим слоги ча, ша, чу, шу.

1. Обрубок дерева – чурбан
2. Шестьдесят минут – час
3. Густой частый лес – чаща
4. Хищная рыба с острыми зубами – щука
5. Из чего делают тяжелые сковородки – чугунок
6. Прикрывать глаза от солнца – щуриться
7. Сосуд с ручкой и носиком для кипячения воды или заваривания чая – чайник

Игра: «Всё наоборот»

Цель: Закрепить написание слов с сочетанием –чн-, активизировать внимание, мыслительную деятельность детей

Учитель предлагает детям заменить предложенные им словосочетания типа существительное + существительное на другое так, чтобы одно из слов включало в свой состав сочетание –чн-.

1. Игрушка для ёлки – ёлочная игрушка
2. Герой сказки – сказочный герой
3. Сок яблока – яблочный сок
4. Суп из молока – молочный суп
5. Варенье из клубники – клубничное варенье
6. Каша из гречки – гречневая каша
7. Вода из речки – речная вода
8. Скважина в замке – замочная скважина
9. Мука из пшеницы – пшеничная мука и т.п.

Такого вида игры, головоломки на уроках русского языка способствует обогащению словарного запаса, расширяет их кругозор. Они несут в себе огромный эмоциональный заряд воспитывают такие качества как инициатива настойчивость, целеустремлённость.

Игра является основным видом деятельности ребёнка. Она играет большую роль в формировании и развитии умственных, эмоциональных, физических и творческих способностей ребёнка.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ресурсы <https://infourok.ru>>didakticheskie-<https://urok.pf>>library>didakticheskie igri.

МАВОДИ ТАҲЛИЛӢ

ТАКМИЛИ ИХТИСОС: ВАЗЪ ВА СТРАТЕГИЯИ РУШД

*Шосафар Ақобиров¹
Сино Эгамбердиев
Мунира Саидмуродова*

Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме повышения квалификации работников сферы образования Республики Таджикистан, где авторы анализируя ситуации, дают конкретные рекомендации для решения существующих проблем данного сектора.

Ключевые слова: повышение квалификации, переподготовка, ситуация, стратегия развития.

The article is devoted to the actual problem of the qualification of the education workers of the Republic of Tajikistan, where the authors analyze the situation and give concrete recommendations for solving existing problems of this sector.

Key words: advanced training, retraining, situation, development strategy.

Сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф дар асоси дурнамо, концепсия, стратегия ва барномаҳои давлатии рушди соҳаи маориф тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардад. Такмили ихтисос ва бозомӯзии омӯзгорон, мутахассисон ва кормандони муассисаи таълими таҳсилоти иловагӣ дар муассисаҳои дахлдори таълимӣ бо мақсади амиқтар намудани дониш ва малакаи касбӣ, азхудкунии касб ва ихтисоси нав амалӣ карда мешавад².

Такмили ихтисоси кормандони соҳаи маориф омили асосӣ ва заруртарини такомули соҳаи таҳсилот буда, барои ба талаботи замон ва инкишофи ҷомеа мутобиқ сохтани дараҷаи таҳассуси кормандони соҳа мусоидат мекунад.

Вобаста ба ин, таъкиди Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Паёмашон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ташкили курсҳои такмили ихтисос ва бозомӯзии омӯзгорон “мунтазам чораҷӯӣ намудан” хеле бамаврид ва мақсаднок аст (22. 12. 2016).

Ташаккулёбии системаи миллии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф зарурияти муайян ва тақсимбандӣ намудани масъалаҳои стратегияи инкишофи ин бахшро тақозо менамояд.

Бе такмили малакаву маҳорат ва таҳассуси омӯзгорону кормандони соҳаи маориф ва омӯзонидани нозуқиҳои ихтисосҳои гуногун, методикаи таълими фан ва роҳу усулҳои муосири таълим, баландбардории сифати таҳсилот ғайриимкон аст. Омӯзгор, ҳамчун татбиқкунандаи сиёсати давлат дар баланд бардоштани сифати таҳсилот, бояд донандаи усулҳои навин бошад, зеро собит шудааст, ки омӯзгори аз нозуқиҳои касби

¹ Шосафар Ақобиров, муовини ректор, Сино Эгамбердиев- сардори раёсати илм ва инноватсия, Мунира Саидмуродова- сардори раёсати таълими МД ДҶТИ ва БКСМ

² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» Боби 1, моддаи 3, банди 4, моддаи 21, банди б)

худ бохабар ва дар баробари ин, мутахассиси касби худ, дар таълиму тарбияи насли наврас ба дастовардҳои бештар ноил мегардад.¹Такмили ихтисоси омӯзгорон ба баландбардории малакаи касбӣ ва рушди омӯзгор мусоидат намуда, дар системаи таҳсилоттавассути кабинетҳои методӣ, иттиҳодияҳои фанӣ, семинарҳо ва муассисаҳои тақмили ихтисос роҳандозӣ мегардад.

Такмили ихтисоси кормандони соҳаи маориф (кормандони муассисаҳои томактабӣ, миёнаи умумӣ, берун аз мактаб (иловагӣ), шӯбаю идораҳои маориф, кабинетҳои методӣ, таҳсилоти ибтидоии касбӣ, мураббихо, кормандони интернатҳо, китобдорон, роҳбарони иттиҳодияи методӣ, сармуҳосибон) аз ҷониби Муассисаи давлатии “Донишкадаи тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф” ва филиалҳои он ба роҳ монда мешавад, ки ҳар солзиёда аз 20% кормандони соҳа (тақминан 21-23 ҳазор нафар) аз курсҳои тақмили ихтисос мегузаранд.

Донишкада ва филиалҳои ондар доираи беш аз 60 барномаи таълимӣ машғулиятҳоро роҳандозӣ менамоянд. Барои баландбардории сатҳу сифати машғулиятҳо дар баробари омӯзгорону мутахассисони донишкада аз кормандони Вазорати маориф ва илм, зерсохторҳои он ва донишгоҳу донишкадаҳо мутахассисони соҳавӣ ва унвондор даъват карда мешаванд. Корҳои амалӣ ба муассисаҳои таълимии тақмоғӣ ва дигар муассисаҳои таълимӣ вобаста ба ихтисос ҷалб карда мешаванд. Мазмуну муҳтавои нақшаю барномаҳои таълимӣ ва лексияю маводи таълимии омӯзгорон мунтазам таҷдиди назар мегарданд.

Мутобиқи моддаи 51-и (ухдадорихо ва масъулияти омӯзгорон ва дигар кормандони соҳаи маориф) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” ҳар як корманди соҳа бояд дар панҷсол як маротиба аз курси тақмили ихтисос гузарад ва дар давоми панҷ сол ҳамаи кормандони соҳа бояд ба тақмили ихтисос фаро гирифта шаванд. Аммо таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар фарогирии кормандони соҳаи маориф ба курсҳои тақмили ихтисос мушқилоти зиёде ба ҷашм мерасад.

Таблоқи умумии курсҳои тақмили ихтисос, курсҳои омӯзишӣ (муносибати босалоҳият ба таълим) ва дар доираи ҳамкорӣ бо лоиҳаҳои ҳамкор дар солҳои 2015, 2016, 2017 ва муқоиса дар ҳамин давра

№	Номгӯи муассиса	Фар. Шӯнавандагон					
		Нақша			Иҷро		
		2015	2016	2017	2015	2016	2017
1.	Донишкадаи ҷумҳуриявии тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф	6048	14562	13220	6990	14272	13783
2.	Филиали донишкада дар шаҳри Бохтари вилояти Хатлон	5025	12865	10730	5100	13094	11007
3.	Филиали донишкада дар шаҳри Кӯлоби вилояти Хатлон	2950	7163	7233	3001	8137	7550
4.	Филиали донишкада дар ш. Хоруғи ВМКБ	900	3027	2982	776	3026	3142
5.	Филиали донишкада дар шаҳри Хучанди вилояти Суғд	6240	17752	16945	6309	17765	17289
6.	Филиали донишкада дар шаҳри Душанбе	1125	2861	4534	1584	3543	4543
<i>Ҳамагӣ</i>		<i>22288</i>	<i>58230</i>	<i>55644</i>	<i>23760</i>	<i>59837</i>	<i>57314</i>

Дар фарогирии омӯзгорони фанӣ ба тақмили ихтисос низ норасогиҳо хеле зиёданд.

¹Хоналӣ Қурбонзода. Тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф: вазъ, номукамалӣ ва самтҳои рушд, дар китоби «Ташаккули системаи миллии тақмили ихтисоси кормандони соҳаи маорифи ҶТ», Душанбе, 2016, С. 5

Агар ноҳияҳои тобеи марказро, ки дар донишкадаи марказӣ ба тақмили ихтисос фаро гирифта мешаванд, таҳлил карда бароем, дар панҷсоли охир аз ҳамаи омӯзгорони фанни математика фарогири 76,0 фоизро ташкил медиҳад. Аз ин дар ноҳияи Шаҳринав 28,9%, Рашт 37,1%, Лахш 34,5%, Тоҷикобод 8,5%-ро ташкил медиҳанд.

Аз омӯзгорони фанни физика аз ноҳияи Варзоб танҳо 32,5 %, Рӯдакӣ 42,8%, Файзобод 10,4%, Роғун 18,1%, Сангвор 3,0%, Тоҷикобод 4,5%, аз курси тақмили ихтисос гузаштаанд.

Омӯзгорони фанни химияю биология дар 13 ноҳияи тобеи ҷумҳур ба 76% баробар аст, ки 26,6% аз ноҳияи Шаҳринав, Варзоб 28,7%, Файзобод 36,6%, Роғун 6,8%, Сангвор 18,5%, Лахш 2,8% ба курсҳои тақмили ихтисос фаро гирифта шудаанд ва монанди инҳо¹.

Чунин вазъият водор месозад, ки сабабҳои номукаммалии ба курсҳои тақмили ихтисос фарогири ва сатҳи иҷрои онро муайян намуда, роҳҳои бартараф кардани ин номутаносибиро дарёфт намоем.

Пеш аз ҳама, бояд раванди банақшагирии тақмили ихтисоси кормандони соҳаи маориф дар сатҳи муассисаҳои таълимӣ, ноҳия ва муассисаҳои тақмили ихтисос таҳлил ва арзёбӣ гардад.

Раёсату шуъбаҳои маориф тавассути шабакаи кабинетҳои методӣ тақмили ихтисос ва бозомӯзии омӯзгорон ва кормандони соҳаи маорифро бояд нақшагирӣ ва ташкил намоянд. Системаи банақшагирӣ ва ташкили тақмили ихтисоси кормандони соҳаи маориф ба тақмил ниёз доранд. Пеш аз ҳама тавассути донишкадаи тақмили ихтисос мутамарказ намудани маблағгузори барои тақмили ихтисос бояд роҳандозӣ шавад. Дар ин маврид муассисаи тақмили ихтисос бо дарназардошти супориши давлат маблағгузори гардида, тамоми хароҷоти сафархарҷии шунавандагонро ҳамвора пардохт менамоянд ва ба ақидаи мо проблемаи фарогири пурра ҳалли худро меёбад.

Дар баробари ин, пояи моддӣ-техникии ва зарфияти илмии муассисаҳои тақмили ихтисос ҳоло ҳам мукамал набуда, ба талабот пурра ҷавобгӯй нест. Тахтаи электронӣ, нуқтаи бо интернет пайваст, синфхонаҳои компютерӣ, шумораи компютерҳо нокифоя аст. Ин вазъ дар филиалҳои донишкада дар минтақаҳо низ дар ҳолати паст қарор дорад. Проекторҳо, принтерҳо, дастгоҳҳои нусхабардорӣ, ки дар раванди таълим имрӯз омили ҳатмӣ гардидааст, ҷӣ дар донишкада ва ҷӣ дар филиалҳои он талаботро қонеъ карда наметавонанд. Биноҳои таълимӣ, синфхонаҳо аз ҷиҳати ғунҷош (дар як синфхона бояд на кам аз 25 нафар ҷӯи нишаст бошад) ва ҳам аз нигоҳи таъмин бо таҷҳизот ба талабот ба пуррагӣ мувофиқат намеkunанд, ки ин омилҳо ба фарогирии кормандон ба тақмили ихтисос таъсири манфӣ мерасонанд. Баробари ин, дар донишкадаи марказӣ фаъл набудани китобхонаи электронӣ ва дар ду филиали он мавҷуд набудани китобхона боиси боз ҳам пасттар гардидани ҳавасмандии омӯзгорон ва кормандони соҳа мегардад.

Пас аз он ки муассисаҳои таҳсилоти ибтидоии касбӣ ба ихтиёри Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли (соли 2014) гузаронида шуданд, дар ташкил ва гузаронидани курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорони фаннии ин муассисаҳои таълимӣ мушкилоти ҷиддӣ ба миён омад. Албатта дар назди Вазорати маъмур Маркази тақмили ихтисос таъсис дода шудааст. Аммо системаи таҳсилоти миллӣ дар кули зинаҳои таҳсилот аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон банақшагирӣ, ташкил ва идора карда мешавад ва аз системаи ягонаи касбӣ ҷудо намудани таҳсилоти ибтидоии касбӣ ба ихтиёри вазорати ғайркасбӣ додани он ба ақидаи мо метавонад боиси заифии системаи миллии таҳсилот гардад.

Нигоҳ накарда ба он, ки барномаҳои таълимӣ ягонаанд, аммо лексияи устодон, метод, манбаҳои маълумот, сифат, воситаҳои таълимӣ, таҳлил ва азхудкунии барномаҳои таълимӣ, баҳодихӣ ва арзёбии курси тақмили ихтисоси директорони муассисаҳои таълимӣ гуногун буда, ягонагӣ ва натиҷагирӣ на ҳама вақт риоя карда

¹Қурбонзода Х., Бобоев Х. Самтҳои аввалияи рушди тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф, Душанбе, 2016, С5-6.

мешавад. Ташкил ва гузаронидани курси такмили ихтисоси кадрҳои роҳбарикунанда ба ақидаи мо бояд танҳо дар як муассиса, Муассисаи давлатии “Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф” мувофиқи мақсад аст. Дар сурате, ки кули кадрҳои роҳбарикунандаи муассисаҳо томақтабӣ ва миёнаи умумӣ, нозирону мушовирон дар донишкадаи ҷумҳуриявӣ, ки барои чунин фаъолият тамоми заминахоро дорад, аз такмили ихтисос гузаронида шаванд, идоракунии воҳиди мактабу маориф, методологияи барои ҳама умумии сарварӣ ва идоракунӣ дар ҳар як муассисаи таълимии ҷумҳурӣ таъмин карда мешавад, ки ин хело муҳим аст.¹ Ҳатто дар замони Шӯравӣ Донишкадаи кадрҳои роҳбарикунанда (Институти такмили ихтисос директорон) дар алоҳидагӣ дар заминаи Институти педагогии шаҳри Душанбе, ба номи Т. Г. Шевченко (ҳоло Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни) амал мекард. Дар филиалҳо ташкили такмили ихтисоси омӯзгорони фаннӣ ва мураббияҳои муассисаҳои томақтабӣ ва ғайра ба такмили ихтисос фаро гирифта шаванд.

Имрӯз дар донишкада барои фарогирӣ бонки иттилоот вучуд надорад. Маълумотҳои оморӣ комил нестанд. Аз ин сабаб дар нишондиҳандаи ба такмили ихтисос фарогирии кормандони соҳа ва банақшагирии пурраи такмили ихтисос боиси ба миён омадани ихтилоф мегардад. Ба ақидаи мо зарур аст, ки бонки иттилоотии такмили ихтисоси кормандон дар доираи муассисаҳои таълимӣ, такмили ихтисос ва Вазорати маориф ва илми ҚТ ташкил карда шавад.

Амалия собит намудааст, ки омили асосии инкишоф ва тақомули соҳаи маориф ва баланд бардоштани сатҳи сифати таълиму тарбия қомилан ба сатҳи маҳорати касбии омӯзгор вобаста аст.

Масъалаи дигар ин таъмин намудани сифату самаранокии курсҳои такмили ихтисос, дастрас гардидан ба нишондиҳандаҳои сифатӣ мебошад. Аз ҳамин сабаб муассисаҳои такмили ихтисос баҳри беҳтар намудани сифат ва пурраҳисии курсу семинарҳои такмили ихтисос қидду ҷаҳд доранд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳоло донишкада ва филиалҳои он ба мутахассисони варзида, хусусан ба кадрҳои унвони илмӣ дошта ниёз доранд. Бо омӯзгорони варзида таъмин будан, шартӣ зарурии таъмин намудани таҳсилоти босифат ва тақомули маҳорати касбии омӯзгор мебошад. Ҳоло дараҷаи илмӣ-методӣ ва мувофиқати маҳорату таҷрибаи касбии омӯзгорони бахши такмили ихтисос ба талаботи ҷаҳони зудтағйирёбанда мувофиқат намекунанд. Бояд дар муассиса мутахассисони варзида ҷалб гарданд, зеро, ки корманди муассисаи такмили ихтисос омӯзгори омӯзгор аст. Сабаби қанораҷӯӣ намудани мутахассисони унвондор ва бомаҳорат ин заиф будани механизми ҳавасмандгардонии меҳнати онҳо мебошад. Маҳз бо пешниҳоди раёсати донишкада бо мақсади пурра намудани зарфияти илмӣ “Озмоишгоҳи такмили маҳорати педагогӣ” ташкил карда шуд. Мақсади самти озмоишгоҳ ҳамоҳангсозии қорҳои илмӣ-тадқиқотӣ бо Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ва дигар донишгоҳу донишкадаҳои илмӣ мебошад. Аммо аз сабаби паст будани музди меҳнат мутахассисони соҳибқасб ва унвондор хоҳиши қор қарданро надоранд.

Зарур аст, ки нақшаю барномаҳои такмили ихтисос ба талаботи замони муосир мутобиқ карда шуда, дар доираи муносибати босалоҳият ба таълим таҷдиди назар гарданд.

Дар баробари таъминоти кадрӣю методи раванди таълим, сифати такмили ихтисос аз усулҳои ташкилии он ва методҳои таълимии истифода-шаванда низ вобаста аст. Биноан, дар тамоми муассисаҳои такмили ихтисос, дар ҳар як машғулият ба шунаванда бояд механизми ташкилии усули фаъоли таълим, муносибати босалоҳият ба таълим, хусусият ва бартарии онҳо ба таври возеҳу дастрас таълим дода шаванд.

Ба ақидаи мо дар заминаи донишкада марказ ё бахшҳои ба муносибати босалоҳият ба таълим барои дастгирии омӯзгорон ва кормандон ташкил карда шаванд

¹Курбонзода Х., Бобоев Х. Самтҳои аввалияи рушди такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф, Душанбе, 2016, С.17.

ва фаъолияти он дар доираи Барномаи дастгирии таҳсилоти босифат-1 (Иттиҳоди Аврупо) дар якҷоягӣ ба роҳ монанд. Зеро ки муносибати босалоҳият ба таълим чизи нав буда, шунавандагони КТИ ва омӯзгорон ҳар лаҳза ба кӯмак ниёз пайдо мекунанд.

Барои ташкили босамари такмили ихтисоси мутахассисони соҳаи маориф, анҷом додани корҳои илмию методӣ ва илмию тадқиқотӣ зарур аст. Дар ин масъала, пеш аз ҳама алоқамандии амалия ва назарияи илмҳои педагогиро бояд, ки дармадди аввал гузошт. Дастовардҳои муосири илмҳои педагогӣ бояд дастраси ҳар як омӯзгор ва муассисаи таълимӣ гардонидани шаванд.

Барои ин зарур аст, ки дар бахши такмили ихтисос ва бозомӯзӣ фаъолияти тадқиқотӣ ва ташҳисӣ ташаккул дода шуда, дар асоси натиҷаҳои ба даст овардашуда пешомад ва самтҳои ояндаи таҳсилот муайян карда шаванд.

Дастурҳои методӣ оид ба кори таълими фанҳо ва кори тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, бо назардошти натиҷагирии курсҳои такмили ихтисосаҳия гардида, ҷопи маҷмӯаи корҳои илмӣ ва илмию-методӣ оид ба масъалаҳои соҳаи такмили ихтисос ва бозомӯзӣ ба роҳ монда шаванд.

Дар назди Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф ташкил намудани лабораторияҳои илмию тадқиқотии татбиқи навгониҳои таълиму тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, гузаронидани конференсияҳои илмӣ-амалии доимо-амалкунанда оид ба роҳҳои беҳтар гардонидани такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони маориф амалӣ гардад.

Ба фазои таҳсилоти умумичаҳонӣ мувофиқсозии таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати алоқаҳои берунии мамлакатро дар соҳаи таҳсилот, аз ҷумла дар бахши такмили ихтисос ва бозомӯзӣ низ ба миён овардааст. Бино бар ин, муассисаҳои такмили ихтисосро зарур аст, ки ҳамкориробо ташкилотҳои байналмилалӣ дар амалӣ намудани барномаҳои таҳсилот ва баланд бардоштани сатҳи маҳорати касбии омӯзгоронфаъл намояд.

Такмили ихтисоси кормандони соҳаи маориф дар низоми миллии таҳсилот зинаи ҳатмӣ (на иловагӣ) аст. Пас маблағгузори ин бахш низ мисли зинаҳои дигари таҳсилоти миллий бояд ҳатмӣ ва аниқ нақшагирӣ карда шаванд. Вобаста ба ин, дар қисмати маблағгузори соҳаи маориф, ки буҷаи давлат муайян мекунад, маблағгузори бахши такмили ихтисос (на фақат муассисаҳои такмили ихтисос) дар қатори маблағгузори таҳсилоти томақтабӣ, миёнаи умумӣ, касбӣ дар сарҳати алоҳида дода шаванд.

Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, Пажӯҳишгоҳи рушди маорифро лозим аст, ки барои беҳтар гардидани сатҳи КТИ мунтазам барнома, дастур ва тавсияҳои методиро коркард карда, барои самаранокии КТИ пешниҳод намуда, дар ин самт ҳамкорихоро мустаҳкам намояд.

АДАБИЁТ:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» Боби 1, моддаи 3, банди 4, моддаи 21, банди 6)

2. Хоналӣ Қурбонзода. Такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф: вазъ, номукамалӣ ва самтҳои рушд, дар китоби «Ташаккули системаи миллии такмили ихтисоси кормандони соҳаи маорифи ҶТ», Душанбе, 2016, С. 5

3. Қурбонзода Х., Бобоев Х. Самтҳои аввалияи рушди такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф, Душанбе, 2016, С.17.

ТАТБИҚИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР ЗИННАИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБӢ ЗИМНИ ИСТИФОДАИ УСУЛҲОИ ИННОВАТСИОНӢ

Хурлиқо Қаюмова¹
Номзади илмҳои педагогӣ

Зимни мақолаи мазкур, омода намудани мутахассисон, бобати гузаштан ба низоми серзинагии таълим ва салоҳияти касбии донишҷӯён дарҷ гардидааст.

Татбиқи муносибати босалоҳият дар раванди таълим бо назардошти методҳои фаъл ва истифодаи технологияи муосир ва истифодаи дарсҳои академӣ асос ёфтааст.

Инчунин дар мақола намудҳои асосии салоҳиятҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, аз ҷумлаи салоҳиятҳои маърифати-таҳлилий, маърифати-эҷодӣ, маърифати-таҳқиқӣ ва салоҳиятҳои худшиносӣ ва мустақилияти шахс нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: салоҳият, маърифатӣ, таҳлилий, эҷодӣ, таҳқиқӣ, мустақилият.

Қаюмова Х.

ВНЕДРЕНИЕ КАЧЕСТВЕННОГО ПОДХОДА В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ В ИСПОЛЬЗОВАНИИ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ

В этой статье отмечена подготовка специалистов, переход к системе образования и профессиональная компетентность студентов. Внедрение эффективных подходов к процессу обучения на основе активных методов и использования современных технологий и использования академических курсов.

В статье также содержатся основные типы компетенций в высших учебных заведениях, в том числе знание литературного, художественного, грамотного и самообеспечения личности.

Ключевые слова: умение, грамотность, аналитические, творческие, исследования, независимость.

Qayumova Kh.

INTRODUCTION OF A QUALITATIVE APPROACH IN HIGHER EDUCATION IN THE USE OF INNOVATIVE METHODS

This article notes the training of specialists, the transition to the education system and the professional competence of students. Introduction of effective approaches to the learning process on the basis of active methods and the use of modern technologies and the use of academic courses.

The article also contains the main types of competences in higher education institutions, including knowledge of literary, artistic, literate and self-reliant personality.

Keywords: skill, literacy, analytical, creative, research, independence.

Дар омода намудани мутахассисон, бобати гузаштан ба низоми серзинагии таълим, татбиқи вақеи технологияи таълимро, ки ба баланд бардоштани сифату самарай умумимаданӣ ва салоҳияти касбии хонандагону донишҷӯён равона гардидааст, талаб менамояд.

Мавриди татбиқи муносибати босалоҳият дар раванди таълим бояд дар назар дошт, ки методҳои фаъл ва технологияи муосир дар ҷараёни таълим ва ҳар як дарси академӣ чӣ таърифи истифода бурда мешавад.

Ҳамчун дастоварди таҷрибаи технологияи таълимро пешаки фикр карда, дар ҷои зарурӣ ва вақти даркорӣ дар ҷараёни таълим татбиқи намудан ҷои мебошад. Нишонаи моҳияти ҳар як технологияи таълим ишора ба хусусияти ҳамкориҳои иштирокчиёни

¹ Қаюмова Хурлиқо Тагайевна - кандидат педагогических наук, начальник отдела высшего профессионального образования и последипломного образования Института развития образования имени А.Джами АОТ, индекс- 734024 г. Душанбе, улица Айни 45, E-mail: prmatt@mail.ru.

чараёни таълим ва баъд аз он ба мазмун ва шароитҳои фанни таълимӣ вобастагии зич дорад.

Ба воситаи технологияи таълим, дар забони илм ва бо ёрии шакли низом, метод ва воситаҳои таълим дар фаъолияти донишҷӯён пайдарҳамиро тамсила менамояд, ин мазмуни фаннӣ ва иҷтимоии фаъолияти касбӣ мебошад.

Идеологияи ифодакунандаи технологияи таълим дар педагогика ва равшаншиносӣ мебошад. Мақсади асосии таълим, тақон бахшидан ба инкишоф, нашъунамо ва осудагии ҷамъият буда дар асоси талаботи ҷамъият сурат мегирад. Вазифаи асосии таълим ва тарбия дар рӯҳияи арзишҳои умумибашарӣ ва манфиатҳои давлатӣ омода намудани насли наврас мебошад.

Дар замони муосир дар технологияи шахсӣ – майлқунӣ дар таҳсилот тағйиротҳои назаррас ворид мегардад, ки ин ҳам бошад татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим мебошад.

Таҳлили таъбу нашри муосир нишон медиҳад, ки салоҳияти хатмкунандагон, дар навбати аввал дар касби онҳо, дар мазмуни таҳсилот мавқеъ гирифта, ба тақмил додани барномаи таълим асос меёбад. Таҳлилу озмоишҳо нишон медиҳад, ки ташаккули салоҳиятнокии хатмкунандагони муассисаҳои таълимӣ (хусусан салоҳиятнокии касбии онҳо) моро қаноатманд гардонида наметавонад. Яке аз сабабҳои баъди хатми муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба ҷойҳои қори таъингардида ҳозир нашудани хатмкунандагон дар паст будани салоҳияти касбии онҳо дарак медиҳад. Онҳо бояд ҳарчӣ бештар ба мазмуни барномаи таълим ва навсозиҳо дар методикаи таълим ошно бошанд. Дар баробари ин, муттамарказ намудани тамоми имкониятҳои таълимӣ-тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар ҳалли вазифаи ташаккул додани салоҳияти касбӣ ва умумимадани мутахассисони оянда мусоидат намояд.

Намудҳои асосии салоҳиятҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ

Муносибати мазкур талаб менамояд, ки сараввал салоҳиятҳои умумитаълимӣ муқаррар карда шаванд. Салоҳиятҳои умумифаннӣ ҷанбаҳои гуногуни таълим, тарбия ва рушди шахсии донишҷӯро фаро мегиранд. Салоҳиятҳои мазкур дар баробари салоҳиятҳои фаннӣ, ҳамчун натиҷаи ниҳоеи таълим ҳисобида шуда, новобаста аз фан ташаккул дода мешаванд. Яъне, ташаккули салоҳиятҳои мазкур ҳамчун натиҷаи таълимии фанҳои гуногуни таълимӣ шинохта шуда, дар раванди таълими ҳар як фан тақмил дода мешаванд.

Шумо дар бораи истилоҳи салоҳият, маъноҳои он дар фасли ҷудогона маълумот гирифтед, аз ҷониби дигар дар муошират, дар суҳбати расмӣ касбӣ мо ифодаи “шахсияти салоҳиятнок”-ро истифода мекунем ва дар ин маврид медонем, ки имкониятҳои як шахсро дар ягон самти мушаххаси фаъолият мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор додан зарур аст. Мо медонем, ки вазифаи фанни таълимӣ дар баробари инкишоф ва рушди системаи донишу малака ва маҳорати фанни таълимӣ ривож додани малакаву маҳорати умумифаннӣ, низ мебошад. Дар баъзе сарчашмаҳо силсилаи чунин салоҳиятҳо бо ҷузъиёти дигарашон низ нишон дода мешаванд. Мисол, дар бораи ташаккули салоҳияти фаннӣ, ки муҳаққиқон ба ташаккули салоҳияти коммуникативӣ, салоҳиятҳои фарҳангӣ ва ғайраҳо ҷудо мекунан, мо дарк менамоем, ки салоҳиятҳо дорои чунин намудҳо мебошанд:

1. Салоҳиятҳои маърифатӣ-таҳлилӣ

- истифода бурда тавониш аз дониш, малака, маҳорат ва таҷрибаю ақидаҳои худ ва дигарон дар шароити нави таълим;
- таҳлили ақида ва муносибати байни ақидаҳои таҷриба ё маводи табиӣ ва сунъӣ;
- дарк намудани он, ки қулл аз ҷузъҳо таркиб ёфтааст;
- фарқ карда тавонишани он, ки қулл ба ҷузъҳо тақсим мешавад;
- таҳлил карда тавонишани таъсири ҷузъҳо ба ҳамдигар ва сохтани чизи том;
- аз ягон нуқтаи назар таҳлил намудани қоидаҳо, ақидаҳо, вазъиятҳо ва таҷрибаҳо дар асоси ақидаҳои назариявӣ ва фаҳмишҳои гуногун.

2. Салоҳиятҳои маърифатӣ-эҷодӣ

– ташаккул додани майлу хоҳиш ва завқи маърифатии донишҷӯён ба дарки ҳодисаҳои олам, ғанӣ гардонидани таҷрибаи онҳо дар асоси омӯхтани маводҳои нав ба дарки ҳодисаву воқеаҳои ғайриодиву пурмуаммо;

– пайдо намудани ақидаҳо, фарзияҳо ва пешниҳодоти нав;

– ёд гирифтани роҳҳои таҳқиқи низомҳо ва ҳалли масъалаҳои мураккаб, аз ҷумла тарҳрезӣ, амсиласозӣ, таҳқиқ, таҳлилу таркиб;

– сохтан ё бозсозии ашёро ёд гирифта, ақидаҳоро тавассути тағйирот ворид намудан, ҳамгиро кардан ё чудо кардан ба ҷузъҳо.

Салоҳиятҳои маърифатӣ-таҳқиқӣ инҳоянд:

– тавоноии таҳлил ва баҳодихӣ намудан ба ашёҳо, ҳодисаҳо, таҷрибаҳо, ақидаҳо, назарияҳо, вазъиятҳо ва падидаҳои дигар;

– дарёфти фарқияти байни омилҳо, ақидаҳо, нуқтаҳои назар ва афзалиятҳо;

– истифода бурда тавонистан аз ченакҳои гуногун барои арзёбии ақидаҳо, ҳодисаҳо, далелҳо, сабабҳо ва амалҳо;

– бо мақсади ҳалли масъалаҳо истифода бурдан аз арзёбӣ ва таҳқиқи стратегияҳои зехнии гуногун;

– таҳлили асосноки омилҳое, ки ба ақида ва қобилиятҳои фикрии шахс ва дигарон таъсир мерасонад.

Салоҳиятҳои худшиносӣ ва мустақилияти шахс инҳоянд:

– донишҷӯ эътироф намояд, ки фарҳанг, забон, қоидаву таҷрибаҳо ба худшиносӣ, арзишҳо ба рафтор таъсир мерасонанд;

– ташаккул додани малакаҳо, фаҳмишҳо ва эътимод дар интиҳоби амалҳое, ки ба тақвияти саломатӣ, рушди рафтори шоиста ва худшиносӣ мусоидат менамояд;

– таҳлил ва равшан намудани таъсири оила, ҷамъият ва вазъи иҷтимоӣ дар ташаккули шахсият;

– бедор намудани боварӣ ба қобилияти худ, худидоракунии ва муташаккилона амал кардан;

– ташаккул додани инкишофи шахсии хонандагон ва қобилияти худро ҳифз карда тавониستاني онҳо.

Дарки эҳтиром, эҳтироми хеш ва ҳифз намудани ҳурмату эҳтироми дигарон:

– равшанфикр ва озодбаён будан;

– омӯхтани маданият ва фарҳанги одамони гуногун ва зоҳир намудани эҳтиром ба онҳо;

– эътироф ва эҳтиром кардани арзиш ва қиматҳои гуногун, ки на ҳамеша ба ақидаи шумо рост меоянд.

Дарк ва эҳтиром кардани истиқлолият ва устувории сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, маданӣ ва фарҳангӣ:

– таҳқиқ ва омӯзиши таъсири падидаҳои ҷаҳонӣ ба фаҳмиши шахс оид ба мустақилият дар ҳаёти иҷтимоӣ ва шахсӣ;

– таҳқиқ ва омӯхтани вобастагии рушди устувор аз ҳамкориҳои самаранок ва ҳаматарафаи сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, экологӣ ва ғ.;

– ақида, интиҳоб ва рафтори шахс ба ашёҳои зинда ва ғайризинда чӣ тавр таъсир расонда метавонад;

– таҳқиқ ва таҳлили амалҳои шахс ва ё гурӯҳи одамон ба рушди устувор чӣ таъсире расонида метавонад; ӯ

– эътимоднок нишон додани он, ки рафторҳои одамон чӣ тавр метавонанд ба некуаҳволии ҷамъият, муҳити зист ва иқтисодиёт (маҳаллӣ, миллий ва ҷаҳонӣ) таъсири мусбӣ мерасонанд.

Ташаккули саводнокӣ. Ташаккули дониш вобаста ба самтҳои гуногуни саводнокӣ:

– дарки муҳимияти донишҳои гуногун дар ҳаёти ҳаррӯза;

- саводноқӣ аз калимаҳо, тасвирҳо, рақамҳо, овозҳо, ҳаракатҳо ва дигар нишондиҳандаҳое иборат аст, ки ҳар яки он шарҳ ва мазмуни гуногун дорад;
- таҳқиқи муносибати байни саводноқӣ бо дониш, фарҳанг ва арзишҳо;
- аз бар намудани ақидаҳо ва ахборҳо, ки аз манбаъ ва сарчашмаҳои гуногун дарёфт шудаанд (масалан, маҳзани маълумот ва дигар маъхазҳои табиӣ ва сунъӣ);
- истифода аз технологияҳои гуногун ба мақсади таҳқиқи ақидаҳо ва пурра гардонидани фаҳмиш дар соҳаҳои гуногуни таълим.

Таҳқиқ ва таҳлили падидаҳои олам тавассути донишҳои муайян:

- чустуҷӯи таҷрибаҳо тавассути истифодаи стратегия, воситаҳо, захираҳо ва технологияҳои гуногун;
 - интиҳоб ва арзёбии сарчашмаҳо ва воситаҳои ахборотӣ, ки барои иҷрои вазифаи мушаххас равона шудаанд;
 - истифода аз дониши мавҷуда дар шароити муайян баҳри таҳлилу таркиби вазъияти мавҷуда;
 - таҳлили сифатӣ ва миқдории маълумоти хаттӣ, шифоҳӣ ва визуалӣ, ки аз сарчашмаҳои гуногуни иттилоотӣ чамъ оварда шудаанд;
- истифодаи ақидаҳо ва технологияи муосир бо мақсади эҷоди чизи нав.

Баёни натиҷаи фаҳмиш ва маън намудани донишҳои муайян:

- дарки ақидаҳо ва таҷрибаҳо ба мақсади баён
- кардан, сохтан, ҳисоб кардан ва муошират кардан тавассути мавод, стратегия ва технологияҳои гуногун;
- истифодаи воситаҳои забонӣ, ақидаҳо ва равандҳое, ки барои ташаккули малакаҳои мушаххаси фанҳои алоҳида замина мегузоранд;
- пешниҳоди ақидаҳо, таҷрибаҳо ва ахбори фарогир, осонфаҳм ва барои дигарон муфид;
- интиҳоб ва истифодаи технологияи мувофиқ барои муоширати самаранок ва боодобона.

Ташиқули масъулиятиносии иҷтимоӣ. Истифодаи қоидаҳои ахлоқӣ:

- таҳлили таъсири чашмдошти амалҳои шахс ва дигарон ба муҳит дар вазъиятҳои мушаххас;
- ба эътибор гирифтани таъсири амалҳо дар шароитҳои дигар;
- риояи доимии арзишҳои асосии ахлоқӣ;
- нишон додани қатъият дар масъалаҳои ахлоқӣ, ба монанди “эҳтироми ҳар як шахс”;
- таҳқиқи он, ки арзишҳо ва ақидаҳо аз ҷониби одамон ва халқиятҳои алоҳида баён гардида, дар бой гардонидани ахлоқи башарӣ васеъ истифода мешаванд.

Ҷалб гардидан дар муҳокима ва муколамаҳо:

- нигоҳ доштани мувозинат дар суханронӣ, гӯш кардан ва ҷавоб додан;
- имконият додан барои сахмгузориҳои ҳар як шахс;
- ба таври эътимоднок ва созанда пешниҳод карда тавонистани ақидаҳои гуногун;
- истифода аз усулу воситаҳои ҳамдигарфаҳмӣ бо мақсади ҳосил намудани фаҳмиши ягона оид ба масъалаҳои матраҳшаванда;
- зоҳир намудани эҳтиром ба хеш ва дигарон ҳангоми муҳокима ва баҳс.

Салоҳиятноқӣ дар иҷрои вазифаҳои ҷамъиятӣ ифодакунандаи эҳтироми бепоён ба ҳуқуқҳои инсон, ҳуқуқҳои аҳдномавӣ, муҳаё сохтани муҳити созгор баҳри ҳалли низоъҳо дар синф, муассисаи таълимӣ, оила ва ҷомеа мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Веселовская Н.С. Компетентностный подход в образовании – основа подготовки высококвалифицированного специалиста. Омск. 2004.
2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования [Электронный ресурс] //Интернет-журнал "Эйдос". - 2006. Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>.
3. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании [Электронный ресурс]// Школьные технологии. -2004. -№5. -С.3-12. - Режим доступа: [http:// www.orenipk.ru/seminar/ lebedev.htm](http://www.orenipk.ru/seminar/lebedev.htm).
4. Селевко Г.К. Компетентности и их классификация // Народное образование, 2008. - № 4.
5. Серякова С.Б. Компетентностный подход как направление модернизации российского образования / С.Б. Серякова // Пед. образование и наука: науч.-метод. журн. - 2004. - №1.
6. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс]//Интернет-журнал "Эйдос". 2002

МУНДАРИЧА СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

1. <i>Хуришед Зиёӣ</i> - Таҳсилоти босалоҳият: истилоҳоти калидӣ	3 – 10
2. <i>Бибиваҳӣ Мирбобоева</i> - Мушкилоти педагогӣ дар мактаби камнуфус	10 – 14
3. <i>Ахмедова Бунафша</i> - Самостоятельная работа при обучении иностранному языку.....	14 – 18
4. <i>Раҳмонов З., Раҳмонова Д.</i> - Роҳҳои таъсиррасонӣ ба рафтори баҷагони душвортарбия	18 – 21
5. <i>Набиева М.</i> – Нақши давлат оид ба ҳифзи кӯдакони یتиму маъюб дар таълиму тарбияи онҳо.....	21 – 24
6. <i>Сафаров Мунир</i> - Проблемы совершенствования дополнительного образования на основе идей андрагогики	25 – 27
7. <i>Расулов Ф., Холов А.И.</i> - Нақши омӯзгори фанни ҳуқуқ дар рушди салоҳиятнокии ҳуқуқии хонандагон.....	28 – 32
8. <i>Гулаҳмадов Г.</i> - Мақоми роҳбари муассисаи таълимӣ дар татбиқи низоми босалоҳият.....	32 – 37
9. <i>Маҳмудхон Убайдов</i> - Нақши маориф дар рушди сайёҳӣ.....	37 – 39
10. <i>Мусоев Дилшод</i> - Намудҳои фаъолияти сайёҳӣ дар Тоҷикистон.....	39 – 43
11. <i>Қодиров Хуришед</i> - Имконияти рушди сайёҳии экологӣ дар Тоҷикистон.....	43 – 47
12. <i>Шаҳлои Абдуализода</i> - Истифодаи самараноки технологияи муосир дар тарбияи насли наврас.....	47 – 50
13. <i>Салоҳиддинова Гулнора</i> - Нақши оила дар таълиму тарбия ва ҷилавгирӣ аз ҷинояткорӣ наврасон.....	50 – 54
14. <i>Абдурашитов Наимжон</i> - Междисциплинарный подход к социальной адаптации подростков-правонарушителей, обучающихся в учебно-воспитательном учреждении закрытого типа.....	54 – 61
15. <i>Умарова Б.</i> – Нақши арзизҳои милли дар тарбияи ахлоқи ҷавонон.	61 – 64

МЕТОДИКА МЕТОДИКА

1. <i>Солиев М., Раҳимов Р.</i> - Дар бораи як модели ҳалли масъалаҳои мазмуни иқтисодидошта дар ташақули тафаккури математикии донишҷӯён ҳангоми омӯзиши прогрессивҳои арифметикӣ ва геометрӣ.....	65 – 71
2. <i>Назаров Р.</i> - Мушаххасоти субтестҳои имтиҳони қисми А.....	71 - 79
3. <i>Маҳкамов Д., Хушқадамова Ш.</i> - Бозихое, ки муҳаббатро ба салоҳияти касбӣ қавӣ мегардонанд.....	79 – 83
4. <i>Тошбоева Зулфия</i> - Як нақшаи дарси ба салоҳият нигаронидашуда тавассути технологияи педагогии муосир дар мавзӯи “Замонҳои феъл. Касбу ҳунар – ганҷи бебаҳост”.....	83 – 86
5. <i>Иноятова Гулбаҳор</i> - Асосҳои назариявии татбиқи муносибати босалоҳият дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ.....	86 – 91
6. <i>Юнусова Онаой</i> - Административные аспекты правового регулирования защиты прав несовершеннолетних в Республике Таджикистан.....	91 – 94
7. <i>Давлатшоев И.</i> - Афзалияти низоми бисёрбалаи баҳогузори ба сатҳи дониш, маҳорату қобилият ва рафтори хонандагон.....	94 – 99
8. <i>Икромова Гуландом</i> - Вожагони соҳаи бозаргонӣ ва нақши онҳо дар рушди забони гуфтугӯӣ	100 – 103

9. Сафолова Л.А., Якубова М.М. - Использование технических терминов на занятиях русского языка.....	104 – 105
10. Низомова С. - Способы передачи перфектной и перфектно-длительной форм английского глагола на таджикский язык.....	106 – 110
11. Зардиева Суман - Понятие коммуникативной компетенции и его становление в научной среде.....	110 – 113
12. Бахрон Зулфонов - Раванди ҷаҳоншавии таълим ва асосҳои назариявии он.....	114 – 117
13. Худоёрбекова Соро - Технологии инноватсионии компютерӣ ва истифодаи он дар дарсҳои химия.....	117 – 121
14. Холназарова Н.Ш. - Дидактические игры на уроках русского языка..	121 – 126
15. Ақобиров Ш., Эгамбердиев С., Саидмуродова М. - Такмили ихтисос: вазъ ва стратегияи рушд.....	126 – 130
16. Қаюмова Ҳурлиқо – Татбиқи муносибати босалоҳият дар зиннаи таҳсилоти олии касбӣ зимни истифодаи усулҳои инноватсионӣ.....	131 – 135

БА МАЪЛУМОТИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи илмӣ «Паёми Пажӯшишгоҳи рушди маориф» мақолаҳое чоп карда мешаванд, ки натиҷаи таҳқиқоти илмӣ оид ба илмҳои педагогӣ ва рағоншиносӣ мебошанд. Ҳангоми ирсол мақолаҳо муаллифони бояд қоидаҳои зерро риоя намоянд:

1. Ҳаҷми мақола якҷоя бо матн, расм, ҷадвал, диаграмма, графика, рӯйхати адабиёт ва матни аннотатсияҳо бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ набояд аз 15 саҳифаи чопи компютерӣ зиёд бошад.

2. Мақола бояд дар низоми Microsoft Word (гарнитура Times New Roman Tj 14, формат А4, фосилаи байни сатрҳо - 1,5 см, ҳошияҳо: боло - 2,5 см, поён - 2,5 см, чап - 3 см, рост - 2 см) омода карда шуда, ҳаммаи саҳифаҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Дар баробари нусхаи чопи мақола шакли электронии он низ пешниҳод карда мешавад.

3. Дар сатри якуми саҳифаи якум дар мобайн унвони мақола, дар сатри дуюм ному насаби муаллиф (муаллифони) нишон дода шуда, дар повараки он шарҳи ҳоли мухтасари муаллиф (муаллифони) – соли таваллуд, ҷойи қор, дараҷа ва унвони илмӣ, суроға ва e-mail меояд. Баъд аз як фосила аннотатсияҳо бо забоне, ки мақола навишта шудааст ва бо забонҳои тоҷикӣ ё русӣ ва англисӣ бо калидвожаҳо (8-10 калима) оварда мешаванд. Баъди як сатр матни асосии мақола меояд. Иқтибос аз адабиёт, сарчашмаҳои илмӣ дар матни мақола дар дохили қавс тибқи меъёрҳои муқарраргардида (масалан: 12;42) нишон дода мешаванд. Дар охири мақола рӯйхати адабиёт меояд. Қоидаҳои тартибдихии рӯйхати адабиёт зимни он бояд риоя карда шаванд.

4. Мақолаҳои илмӣ, ки ба маҷалла супорида мешаванд, бояд як тақризи экспертии мутахассисони соҳа, маълумотномаи муаллифӣ (барои мақолаҳои силсилаи табиӣ) ва як тақризи ҳаياتи таҳририяи маҷалларо оид ба имконияти чопи он дошта бошанд.

5. Ҳаياتи таҳририяи ҳуқуқ дорад, ки мақолаҳои илмиро ихтисор ва ислоҳ намояд.

6. Мақолаҳое, ки ба талаботи зикршуда ҷавобгӯ нестанд, бо пешниҳоди ҳаياتи таҳририяи маҷалла ба муаллифони баргардонидани маҷалла бо муаллифони баргардонидани маҷалла мешаванд.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В научном журнале «Вестник Института развития образования» печатаются статьи, содержащие результаты проведенных исследований по педагогическим и психологическим наукам. При направлении статьи авторам необходимо соблюдать следующие правила:

1. Размер статьи не должен превышать 15 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотации на таджикском, русском, и английском языках.

2. Статья должна быть подготовлена в системе Microsoft Word (гарнитура Times New Roman Tj 14, формат А4, интервал -1,5, поля: верхнее-2,5 см, нижнее -2,5 см, левое - 3 см, правое - 2 см), все листы должны быть пронумерованы. Одновременно с распечаткой статьи сдается и ее электронная версия.

3. Сверху первой страницы по центру листа указывается название статьи, ниже через один интервал инициалы и фамилия автора (авторов). В сноске указывается краткая биография автора (авторов) – год рождения, место работы, ученая степень и звание, адрес и e-mail. Далее через строку следуют аннотации на языке статьи, на таджикском или русском и английском языках с указанием ключевых слов (8-10). Через одну строку следует основной текст статьи. Сноски из литературы и научных источников в статье приводятся внутри скобок согласно установленным правилам (например: 12; 42). В конце статьи приводится список литературы. Библиографические правила при этом должны быть соблюдены.

4. Статьи, представленные для публикации в журнале должны иметь одну рецензию специалистов отрасли, авторское свидетельство (для статей по естественным наукам) и одну рецензию членов редколлегии о возможности ее публикации.

5. Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи.

6. Статьи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией возвращаются авторам.

ПАЁМИ
ПАЖЎҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ

ВЕСТНИК
ИСТИТУТА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ
2018, № 2 (22), 132с.

Шахси масъули чопи шумора: Каримзода М.
Мухаррири матни русӣ: Камолова С.
Мухаррири матни англисӣ: Зардиева С.
Мухаррири техникӣ: Саъдоншоева Н.
Мусаххех: Ҳайдаров Р.

Ответственное лицо за номер: Каримзода М.
Редактор русского текста: Камолова С.
Редактор английского текста: Зардиева С.
Технический редактор Саъдоншоева Н.
Корректор: Ҳайдаров Р.

Муассис: Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон номнавис шудааст. Шаҳодатномаи №027/МҚ - 97 аз 13 ноябри соли 2017

Суроғаи идора: 734024 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Садриддин Айни, 45

Тел: 2271729, 2271747, 2270629 E-mail: info@prmatt

Матни комили маҷалла дар сомонии prmatt.tj ҷой дода шудааст.

Ба чоп 01. 06. 2018 имзо шуд. Супориши №16. Ҳуруфи навъи Times New Roman Tj. Коғази “Сафед”. Чопи офсет. Андозаи 60x84 1/8. Ҷ. ш. ч. 16,5 Теъдод 100.

Матбаи “Нигор”, 7734024 н. Рудақӣ, к. А. Навоӣ 13.

Учредитель: Институт развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Таджикистана Министерства образования и науки Республики Таджикистан

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Регистрационное свидетельство №027/МҚ - 97 от 13 ноября 2017 г.

Адрес редакции: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Садриддина Айни, 45

Тел: 2271729, 2271747, 2270629 E-mail: info@prmatt

Полнотекстовая версия журнала размещена на сайте prmatt.tj

Подписано в печать 01. 06. 2018 Заказ №16. Гарнитура Time New Roman Tj .

Печать офсетная формат 60x84 1/8. Усл. печ.л 16,5. Тираж 100.

Издательство «Нигор», 7734024 р. Рудаки, улица А. Навои 13

Founder: Institute of development of education named after Abdurrahman Jami of Tajik Academy of Education of Ministry of Education and Science of the Republic of Tajikistan

The printed version of the journal is registered in the Ministry of Culture of the republic of Tajikistan. Registration certificate №027/МҚ - 97 from November 13, 2017

734024, 45, Sadriddina Ayni Avenue, Dushanbe, Republic of Tajikistan

Tel: 22711729, 2271747, 2270629 E-mail: info@prmatt

Full-text version of the journal is available on the website prmatt.tj

On publications issued 01. 06. 2018. Assignment № 16. Font Format Time New Roman Tj.

Offset paper, offset printing, size 60x84 1/8. Printer's sheet 16,5. Edition 100.

Publishing office “Nigor”, 7734024 13 A.Navoi street, Rudaki district.
